

Міністерство освіти і науки України Харківський
національний університет імені В.Н. Каразіна Київський
національний університет імені Тараса Шевченка
Університет Жирони (Іспанія)
Університет Орадя (Румунія)
Талліннський університет (Естонія)
КЗ «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради

РЕГІОН - 2022:

СТРАТЕГІЯ ОПТИМАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

МАТЕРІАЛИ

МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

(24 листопада 2022 р., м. Харків)

Харків
2022

Реєстраційне посвідчення УкрІНТЕІ МОН України

(№ 1033 від 20 грудня 2021 року)

*Затверджено до друку рішенням Вченої ради
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
(протокол № 19 від 26 грудня 2022 року)*

Редакційна колегія: Л.М. Немець, д. геогр. н., проф. (голова редакційної колегії); П. Беднар, PhD, доц.; Н. Елізбарашвілі, д. геогр. н., проф.; Д. Карачоні, PhD, наук. співроб.; С.В. Костріков, д. геогр. н., проф.; К.В. Мезенцев, д. геогр. н., проф.; Ч. Морар, PhD, доц.; Г.П. Підгрушний, д. геогр. н., ст. наук. співроб.; К.Ю. Сегіда, д. геогр. н., доц.; Дж.В. Субірос, PhD, проф.

Адреса редакційної колегії: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 61022, м. Харків, майдан Свободи, 4, кафедра соціально-економічної географії і регіоназнавства, к. 3-62, тел. +38(057) 707-52-74, e-mail: conference.region@gmail.com.

Регіон – 2022: стратегія оптимального розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (24 листопада 2022 р., м. Харків) / Гол. ред. колегії Л. М. Немець. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2022. – 212 с.

У збірнику матеріалів міжнародної науково-практичної конференції «Регіон – 2022: стратегія оптимального розвитку» представлено тези доповідей, які розкривають сучасні проблеми регіонального розвитку, зокрема економічні, соціальні, демографічні, екологічні. Акцентовано також увагу на проблемах розвитку міст, урбаністики, міського планування та міської політики. Актуалізовано проблематику, пов'язану з російською воєнною агресією, її наслідками у регіональному вимірі та відновленням території України після війни.

Тексти представлено у авторській редакції. Автори несуть повну відповідальність за зміст доповідей, а також добір, точність наведених фактів, цитат, власних імен та інших відомостей.

Матеріали пройшли внутрішнє рецензування.

ISBN 978-966-285-762-7

© Харківський національний
університет імені В. Н. Каразіна,
оформлення, 2022

ЗМІСТ

ПЛЕНАРНІ ДОПОВІДІ

<i>Нємець Л.М., Кравченко К.О., Сєгіда К.Ю., Ключко Л.В., Телебєнєва Є.Ю.</i> Внесок професора Костянтина Нємця в методологію сучасної суспільної географії	9
--	---

СЕКЦІЯ 1

РЕГІОНАЛЬНИЙ РОЗВИТОК: СУЧАСНА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ

<i>Бейдик О.О.</i> Регіони України в період екзистенційних викликів: структурно-логічне моделювання та аналогії	13
<i>Білянська С.М.</i> Інтеграція об'єктів геомаркетингу у ГІС середовище за допомогою інструментів геокодування	18
<i>Влах М.Р.</i> Суспільно-географічна концептуалізація та лінгвальне вираження поняття «розвиток»	21
<i>Дем'янчук О.Г., Єрко І.В., Качаровський Р.Є., Мельник Н.В.</i> Стадіон «Локомотив» – туристична атракція м. Ковеля	24
<i>Джаман В.О., Джаман Я.В.</i> Суспільно-географічне районування як методичний підхід управління регіональним розвитком території України	27
<i>Кобилін П.О., Рєдін В.І.</i> Суспільно-географічні засади регіональної політики в Україні	29
<i>Кожевникова Н.В.</i> Програмно-цільовий підхід як один із засобів ефективного управління на регіональному рівні	35
<i>Корома Н.С.</i> Значення туризму та рекреації в сільській місцевості: європейський досвід	38
<i>Кучерява Г.О.</i> Внесок професора Костянтина Нємця у розвиток методики суспільно-географічних досліджень	40
<i>Нєтробчук І.М., Чижевська Л.Т., Качаровський Р.Є., Антипюк О.В., Мусійчук Д.В.</i> Раціональне використання природного рекреаційного потенціалу Велимченської ТГ Волинської області	43

Пацюк В.С. Виробничі простори: підходи до визначення поняття	46
Сивенко А.В. Арт-туризм – перспективний напрямок регіонального розвитку	48
Смирнов І.Г., Любіцева О.О., Гринюк Д.Ю. Актуальність досліджень українського науковця Олени Степанів з географії транспорту в світлі сьогодення	50
Черномаз П.О. Географія цивілізацій – актуальний напрям суспільно-географічних досліджень	54
Pohrebskyi T.H. Advantages and disadvantages of the decentralization reform in Ukraine	57

СЕКЦІЯ 2 ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Глушко Д.О. Вплив кліматичних умов Українського Полісся на урожайність сільськогосподарських культур	60
Дорошенко О.Г., Кандиба Ю.І. Особливості розвитку туризму в Антарктиді	63
Карпінська Г.В., Циналевіська І.А. Забезпечення інституціональної ефективності для повоєнного інноваційного розвитку територіально-господарських систем	65
Загаєвська Д.Д., Кравченко К.О. Кінотуризм в Україні та світі	68
Кравченко К.О., Лимар О.С., Сегіда К.Ю., Пошелюк М.О., Родіонов В., Шпак Є.В. Економічна складова інтегрального потенціалу території	72
Лажнік В.Й., Маковецька Л.О. Просторова диференціація рівнів транспортної зв'язаності території Волинської області	76
Ляховська О.В. Сучасний стан металургійної промисловості України: регіональні аспекти	79
Носирєв О.О. Релокація бізнесу в трансформаціях регіонального економічного розвитку	81
Сургай Д.Д., Нестерчук О.О., Добровольська Н.В. Регіональні особливості функціонування мережі туристичних агенцій «Поїхали з нами» в сучасних умовах	84

СЕКЦІЯ 3
ДЕМОГРАФІЧНІ, МІГРАЦІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Афоніна О.О. Жіноче безробіття в Чернігівській області	86
Гудзеляк І.І. Електронні статистичні бази даних населення	89
Костащук І.І. Територіальні відміни електоральної поведінки населення поліетнічного регіону (на матеріалах Чернівецької області)	92
Лисенко А.Ю., Яремчук Д.В. Патріотичне виховання школярів під час вивчення краєзнавчого курсу «Харківщинознавство»	94
Решетняк В.В., Маляренко К.О. Регіональні особливості рівня життя населення України	97
Сегіда К.Ю., Карайченцева Г.А. Нові демографічні реалії України	100
Федорець Р.Д. Вплив середніх міст на демографічний розвиток сільських поселень Житомирської області	102
Зімін Д.І., Лисенко А.Ю. Комп'ютерні ігри як інструмент розвитку географічних компетентностей	105
Tsyhan V.S, Kandyba Yu.I. The Evolution of the Far Right in the United States and Europe: Causes, Consequences, Relationship	109

СЕКЦІЯ 4
ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Белей Л.М., Куців Л.П., Косило Л.С., Васкул Н.М., Тороус В.Д. Про всихання ялини європейської (смереки) в західній частині Ямнянського ПНДВ Карпатського національного природного парку: орографічний аспект	113
Колтун О.В. Особливості геолого-геоморфологічних досліджень річкових долин у містах України у ХХІ ст.	115

Патока І.В. Питання екологічної складової оцінювання розвитку територіальних громад на засадах просторової справедливості	119
Полянська Т.О., Стельмах В.Ю., Полянський С.В., Карпюк З.К., Качаровський Р.Є. Басейн р. Широка: рекреаційний потенціал ПЗФ об'єктів	121
Хомич Л.В. Проблеми поводження з твердими побутовими відходами в регіональному розвитку	123
Valjarević A., Morar C., Niemets L., Lukić T. Aeolian erosion and migration of Dunes on the planet Mars according to satellite recordings from 2000-2020	126

СЕКЦІЯ 5

МІСЬКИЙ РОЗВИТОК, ІДЕНТИЧНІСТЬ ТА МІСЬКА ПОЛІТИКА

Борисенко О.В., Авраменко В.В., Корнус А.О., Корнус О.Г. Web-картографування просторової структури та динаміки забудови міста Суми	128
Венгрин Д.В. Філософські засади та методологія досліджень урбаністичних процесів ...	131
Гаврилюк О.К. Особливості зміни етно-національних ідентичностей мешканців українських метрополісів – компаративний кейс Харкова та Дніпра	133
Кравченко К.О., Палій О.Р., Зайцев Є.В. Дослідження світових міст: ретроспективний аналіз	134
Мезенцев К.В., Провотар Н.І. Простори вимушеного переселення в українських містах	137
Підгрушний Г.П., Провотар Н.І. Поліцентричність як стратегічний напрям розвитку Київського метрополісного регіону	139
Nunes F. Post-disaster urbanism: lessons from an urban history approach	141

СЕКЦІЯ 6

НАСЛІДКИ РОСІЙСЬКОЇ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ ТА ВІДНОВЛЕННЯ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ ПІСЛЯ ВІЙНИ

Барановський М.О. Економічні наслідки війни з росією: загальний огляд і регіональний зріз	144
---	-----

Голуб Ю.М. Опір Чернігова російській окупації та початок відновлення міста	147
Довженко П.С., Борисенко К.Б. Вплив воєнних дій на розвиток збиральницького туризму в Харківській області	149
Ієвлєва Ю.В. Вплив військових дій на природне середовище міста Нова Каховка Херсонської області	153
Король О.М., Корнус О.Г., Корнус А.О., Данильченко О.С., Коваль Ю.А. Щодо питань фіксації наслідків військової агресії у Сумській області	156
Логвинова М.О. Роль транснаціональних корпорацій у післявоєнному відновленні економіки України	159
Мельник І.Г., Рубежанська Ю.І. Краматорський район Донецької області: наслідки збройної агресії рф	161
Міренкова В.Р., Кравченко К.О. Смарт спеціалізація як основа післявоєнного розвитку Харкова	164
Молодика В.П. Деструктивний вплив російської збройної агресії 2022 року на просторову організацію господарства регіонів України	167
Пасько В.Ф. Структурні зміни в аграрному землекористуванні регіонів України під впливом військових дій	170
Петровська А.О. Особливості відновлення економіки монофункціональних міст у повоєнний період	173
Пилипенко І.О., Мальчикова Д.С. Узагальнена типізація міст України за наслідками військової агресії	175
Редін В.І., Скриль І.А. Наслідки російської військової агресії для культурної спадщини Харківщини	178
Серьогін Д.С., Костріков С.В. Переваги лідарних даних для відстеження та оцінки руйнувань міської забудови під час воєнних дій	180
Симоненко І.В., Ключко Л.В. Роль EGЕА та УСМГ у студентському спільноті під час повномасштабної агресії росії проти України	184

<i>Суптело О.С.</i> Особливості та методичні прийоми викладання соціально-економічної географії України в умовах військового конфлікту	188
<i>Терлецька О.В., Кушнір Л.П., Періг Т.В.</i> Вплив рекреаційно-туристичної індустрії на розвиток міських економічних ресурсів в умовах російської агресії	190
<i>Чехов С.С.</i> Філософські засади та методологія суспільно-географічного дослідження післявоєнного розвитку міського середовища (на прикладі міста Харків)	192
<i>Ярьоменко С.Г., Гоголь Т.В.</i> Збереження культурної спадщини України на сільських територіях: загрози в умовах військової агресії	197
<i>Karpikova Y.Y., Kandyba Yu.I., Sehida K.Yu., Poprozman I.I.</i> Defense policy and national security of two powerful organizations – the US and the EU	200
<i>Slieptsova A.O.</i> Political upheavals and transitions in the context of SouthEast Asia	205
<i>Slieptsova A.O., Tsyhan V.S.</i> NATO bombing of Yugoslavia in 1999: causes, coerse of action, consequences and opinions	208

ПЛЕНАРНІ ДОПОВІДІ

УДК 911.3

ВНЕСОК ПРОФЕСОРА КОСТЯНТИНА НЕМЦЯ В МЕТОДОЛОГІЮ СУЧАСНОЇ СУСПІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ

Л.М. Немець, К.Ю. Кравченко, К.Ю. Сегіда, Л.В. Ключко, Є.Ю. Телебенєва
soc-econom-region@karazin.ua,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Костянтин Аркадійович – талановитий дослідник, вчений, провідний географ-суспільник України та один з фундаторів Харківської суспільно-географічної наукової школи. Фундаментальні знання Костянтина Аркадійовича Немця у різних наукових напрямках сприяли його всеохоплюючому розумінню змісту «інформації» у всіх процесах, що відбуваються у системі природа-людина, обумовили розробку ефективних інструментів управління соціогеосистемами різних ієрархічних рівнів за допомогою інформаційних засобів. Костянтин Аркадійович Немець народився 16 січня 1948 року в с. Городниця Житомирської області, навчався на кафедрі гідрогеології Харківського державного університету. Як студент, а потім викладач відвідав різні куточки Євразії, де працювали геологи та гідрогеологи. Костянтин Немець все своє життя присвятив служінню Наукам про Землю (гідрогеології), а потім – і про людину та суспільство (суспільній географії). Кандидатська дисертація, яку він успішно захистив у 1979 році після закінчення аспірантури, була присвячена математико-кібернетичному моделюванню гідрогеологічних процесів. Важливими для практичної підготовки були відрядження за науковою тематикою кафедри гідрогеології в райони Крайньої Півночі, де в ті часи активно почали розробляти газові та нафтові родовища. Ця тривала робота на Крайній Півночі сприяла формуванню бачення про загострення проблем в системі «природа – людина», що в подальшому і втілювалося у його наукових дослідженнях.

Костянтин Аркадійович був одним з фундаторів Харківської школи суспільної географії та одним з провідних дослідників України. Костянтин Аркадійович – науковець, який поєднував досить різні напрями: геологію, її гідрогеологічну гілку, суспільну географію. Він одним з перших у вітчизняній гідрогеологічній науці опановував методи моделювання, а в суспільній географії зробив вагомий внесок у розробку теорії інформаційної географії, започаткував низку нових методів та методик на основі інформаційного, системного та синергетичного підходів, автор понад 200 наукових праць, керівник держбюджетних та госпрозрахункових науково-дослідних робіт. Його науковим надбанням є розробка теорії суспільної географії, новітніх методів багатовимірного аналізу, провідних суспільно-географічних методик та

наукових концепцій, перспективний розвиток суспільної географії пов'язував з володінням інформацією, розширенням засобів, методів її одержання та збереження і обробки для успішного моделювання на цій основі зміни станів соціогеосистем різного ієрархічного рівня [1-9]. У своїх дослідженнях Костянтин Аркадійович розв'язував проблеми розвитку суспільної географії та необхідності розкриття сучасних та актуальних можливостей наукової методології. Розвиток соціогеосистем розглядав з точки зору синергетики як процес самоорганізації та саморозвитку, що відкриває нові методологічні засади його дослідженням [1, 4].

Управляючу роль людини Костянтин Аркадійович Немець розглядав та пояснював саме через призму інформаційно-синергетичних, суспільно-географічних процесів. Важливою умовою співіснування суспільства і природи він вбачав паритетність «антропоцентризму» та «природоцентризму». Запропоновані Костянтином Аркадійовичем управляючі механізми є оптимальними, адже вони зорієнтовані на єдність природних систем та збереження існуючих зв'язків, а головним «управлінцем» є людський інтелект. Саме поєднання в наукових інтересах Костянтина Аркадійовича досліджень природничого спрямування з соціально-географічними напрямками на основі ґрунтовних знань з математики, фізики, хімії, геології, кібернетики дозволили йому потужно розвивати теоретико-методологічні засади Наук про Землю, Суспільство, Людину [2, 4, 7].

Костянтин Немець запропонував нові, оригінальні методи суспільно-географічних досліджень, ефективний спосіб дослідження суспільно-географічних об'єктів – аналіз їх просторової взаємодії (зокрема – моделювання на основі інтегральної функції впливу (ІФВ)), ще однією оригінальною методикою є моделювання траєкторії розвитку суспільно-географічних об'єктів, враховуючи, що суспільно-географічний процес за свою суттю є надзвичайно складним, бо протікає у суттєво гетерогенних соціогеосистемах, до складу яких входять природні, соціальні і господарські підсистеми з різною структурою, механізмами функціонування, системами цілей тощо. Цікавим та надважливим для виконання сучасних суспільно-географічних досліджень оригінальним методом є запропонована Костянтином Аркадійовичем багатовимірна класифікація соціогеосистем за станом розвитку. Безперечно, Костянтин Аркадійович вчений з еволюційно-синергетичним мисленням, який досконало володів методами моделювання стану соціогеосистем та територій на основі врахування механізмів їх самоорганізації [1-9].

Костянтин Аркадійович пропонував, розробляв на основі переконливих обґрунтувань нові, цікаві та важливі навчальні дисципліни. Це, зокрема: «Теорія і методологія суспільної географії», «Науково-природнича картина світу», «Інформаційна географія і ГІС», «Системний аналіз в туристсько-рекреаційній діяльності», «Статистичні методи і обробка геоінформації», «Просторовий та системний аналіз в суспільній географії» [1-9]. Він же і викладав переважно всі ці нові курси, адже вони мали на меті розкрити для здобувачів усіх трьох освітніх рівнів зміст суспільно-географічної теорії та методології, питання синергізму та інформаційного ресурсу. Костянтин

Аркадійович не тільки давав студентам знання про різні важливі складові суспільної географії, а й виховував у них інтерес до наукових досліджень, вчив використовувати сучасний технологічний інструментарій для розв'язання необхідних задач. Він розумів, що часто – безпосередньо дослідження є набагато важливішим, аніж його можливий результат.

Немець К. А. активно долучався до атестації науковців – протягом багатьох років був членом спеціалізованих вчених рад, зокрема К 64.051.23 у Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна та Д 41.051.03 в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова. Костянтин Аркадійовича регулярно запрошували опонувати дисертаційні роботи на здобуття наукового ступеня кандидата та доктора наук як у царині економічної та соціальної географії, так і Наук про Землю, зокрема – гідрогеології. Був членом ряду спеціалізованих комісій МОН. Костянтин Аркадійович завжди підтримував молодих науковців, які тільки починали свій шлях у науці, та вже досвідчених вчених. Аналіз робіт та критика Костянтина Аркадійовича завжди були ґрунтовними, мали конструктивний характер, поради були спрямовані на покращення дослідження та досягнення необхідного результату. Кожне дослідження, виконане під керівництвом Костянтина Аркадійовича, є унікальним, та характеризується ґрунтовним підходом, використанням системного та синергетичного підходів, потужним математичним апаратом – використанням оригінальних методів моделювання.

Застосування синергетичної концепції у дослідженні соціогеосистем, визначення ролі інформаційного ресурсу та особливостей інформаційного обміну є важливим, прогресивним кроком у розвитку суспільної географії. Костянтин Аркадійович Немець одним з перших почав впроваджувати ці концепції, постулати та теорії у суспільній географії, на їхній основі запропонував методологічні розробки, які дозволили піднести на якісно новий рівень сучасні суспільно-географічні дослідження, підкреслити міждисциплінарність даного наукового напрямку. Роль людини в соціогеосистемі Костянтина Аркадійович розглядав через призму інформаційно-синергетичних, суспільно-географічних процесів.

Наукові роботи Костянтина Аркадійовича користуються великою увагою вчених та громадських діячів. У його арсеналі більше двох сотень наукових публікацій, що мають високий індекс цитувань. Костянтин Аркадійович завжди був лідером, мудрим наставником та добрим другом, взірцем справжнього науковця нашого часу, який гармонійно поєднував у собі глибоке розуміння закономірностей розвитку Універсуму та новітніх поглядів на наукову проблему.

Нам випало велике щастя жити, працювати разом із ним, Костянтин Аркадійович який охоче ділився власним багатим життєвим і професійним досвідом, багато із тих питань, які він розробляв, нам ще потрібно усвідомити та переосмислити для продовження та успішної реалізації його великих задумів та планів... Пам'ять про Костянтина Аркадійовича буде жити вічно у наших серцях!

Список використаних джерел:

1. Немець К. Багатовимірний аналіз у суспільній географії (нетрадиційні методи): [монографія] / К. Немець, К. Сегіда, Л. Немець. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. – 120 с.
2. Немець К. Концепція соціально-географічної системи як методологічний конструкт суспільної географії / К. Немець, Л. Немець // Часопис соціально-економічної географії: Міжрегіон. зб. наук. праць. – Харків, ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. – Вип. 18(1). – С. 24-32.
3. Немець К. Нові методологічні можливості дослідження суспільно-географічного процесу / К. Немець, Л. Немець // Часопис соціально-економічної географії: Міжрегіон. зб. наук. праць. – Харків, ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. – Вип. 17(2). – С. 7-9.
4. Немець К.А. Аналіз просторової взаємодії суспільно-географічних об'єктів / К.А. Немець, Л.М. Немець, О.К. Немець // Часопис соціально-економічної географії: Міжрегіон. зб. наук. праць. – Харків: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2009. – Вип. 6(1). – С. 20-32.
5. Немець К.А. Інформаційна географія як складова підготовки фахівців-географів / К.А. Немець // Проблеми безперервної географічної освіти і картографії: збірник наукових праць / Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна. – Харків: Видавництво ХНУ ім. В.Н.Каразіна; Інститут передових технологій, 2008. – Вип. 8. – С. 195-199.
6. Немець К.А. Моделювання траєкторії розвитку соціогеосистем: аналіз і візуалізація результатів / К.А. Немець, Л.М. Немець // Часопис соціально-економічної географії: Міжрегіон. зб. наук. праць. – Харків, ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. – Вип. 15 (2). – С. 7-10.
7. Немець К.А. Особливості соціогеосистеми як об'єкта соціально-економічної географії / К. Немець, Л. Немець // Часопис соціально-економічної географії: Міжрегіон. зб. наук. праць. – Харків, ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. – Вип. 12(1) – С. 39-42.
8. Немець К.А. Просторовий аналіз у суспільній географії: нові підходи, методи, моделі [наукова монографія] / К.А. Немець, Л.М. Немець. – Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2013. – 228 с.
9. Немець К.А. Інформаційна географія та ГІС: навчально-методичний посібник / К.А. Немець, К.О. Кравченко. – Харків, 2018. – 108 с.

СЕКЦІЯ 1

РЕГІОНАЛЬНИЙ РОЗВИТОК: СУЧАСНА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ

УДК 911.3(075.8)

РЕГІОНИ УКРАЇНИ В ПЕРІОД ЕКЗИСТЕНЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ: СТРУКТУРНО-ЛОГІЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ТА АНАЛОГІЇ

О.О.Бейдик

aabeydik@gmail.com

*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького (м. Запоріжжя, Україна)*

Постановка проблеми. За останні десятиріччя людство пройшло низку екзистенційних катастроф, катаклізмів, потрясінь, одними з яких є і агресія Росії проти України. Процеси різного масштабу і якості (від локальних і регіональних до планетарних), які розвиваються за класичним ланцюгом (умовно-нормальний стан → передконфліктний → конфліктний → передкризовий → кризовий → передкатастрофічний → катастрофічний стан) розглядаються в ряді джерел [1,9-11], а проблематиці регіонального розвитку присвячена низка праць як вітчизняних, так і зарубіжних вчених [3-8]. В ряді публікацій регіональний розвиток і державна стратегія розглядаються як категорії одного рівня [7]. Предмет-об'єктною сутністю та метою публікації є розробка структурно-логічних моделей чинників розвитку регіонів України та її стану (протистояння) в період екзистенційних викликів, а також поглиблення окремих теоретичних аспектів регіоналістики (термінологія, моделювання, аналогії). Викладений матеріал ґрунтується на даних офіційних джерел, застосуванні об'єктивних методів, методик та технологій дослідження (індукція, інформаційні технології, моделювання, експедиційні, соціологічні, картографічні методи). В той же час, слід зазначити, що твердження, позиції та викладений матеріал в цілому подаються в порядку обговорення і можуть сприйматися в достатньо широкому спектрі – від аксіоматичних до дискусійних (наприклад, слова німецького філософа Макса Штірнера (1806-1856), які він наводить в праці «Єдиний та його власність» (1845): «... земля належить тому хто спроможній її захопити, або не дозволить її відняти у себе. Тигр, який нападає на мене, правий, і я, вбиваючи тигра теж правий » [2] або позиція Генрі Кісінджера: «Війна – це енергійний спосіб ведення переговорів»).

Виклад основного матеріалу. Агресія Росії проти України призвела до суттєвих втрат – руйнації та пошкодження як елементів базису, так і надбудови. Використовуючи метафору Н. Талеба [9] при оцінці катастрофічної ситуації в Україні після 24.02.2022 р., можна сказати, що до країни прилетів не один, а ціла зграя «чорних лебедів» («чорний лебідь» – це теорія, що розглядає

важкопрогнозовані та неочікувані події та їх наслідки). У 2001 р., перебуваючи в Югославії, я вештався серед руїн головного проспекту князя Мілоша у Белграді і в самому жахливому сні не міг уявити, що ще більша трагедія невдовзі прийде і до столиці України. За понад 9 місяців, які пройшли з часу вторгнення Росії на територію України, остання зазнала суттєвих втрат: 1) економіка України в результаті вторгнення Росії втратила (на 01.12.2022 р.) близько 40% реального ВВП у річному вимірі; 2) понад 14,9 млн. українських біженців покинули Україну, близько 8 млн. – внутрішньо переміщені особи (свої помешкання покинули понад 10 млн. осіб або чверть всього населення країни); 90% українських біженців складають жінки та діти; за даними ЮНІСЕФ, близько 7,5 млн. дітей (понад 50% цієї категорії в країні) покинули свої помешкання і близько 2 млн. стали біженцями в інших країнах; 3) близько 50% енергосистеми України зруйновано або пошкоджено; 4) загинули 20 тис. мирних жителів і в 5 разів більше – військових, а збитки, заподіяні війною, оцінюються в 60 млрд. євро (з відозвернення голови Єврокомісії Урсули фон дер Ляйєн від 30.XI.2022 р.); 5) зруйновано та пошкоджено 1100 медичних закладів України, натомість, лише за кілька днів листопада 2022 р. в Україні було відкрито близько 5 тис. «пунктів незламності» – стаціонарних та наметових (рис. 1).

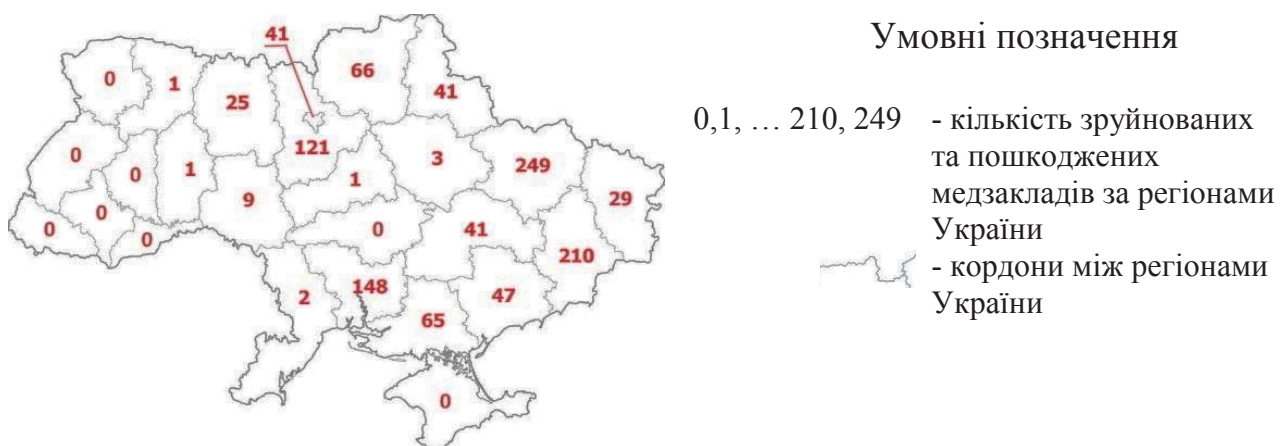

Рис. 1. Руйнація та пошкодження медичних закладів України внаслідок агресії Росії (за період 24.02.2022 – 01.11.2022) (за даними МОЗ України, 2022)

Питання перемоги однієї із сторін в цій війні є риторичним, адже Україну підтримує 60% валового глобального продукту, а на боці Росії – 1,5%. За період з лютого по грудень 2022 р. країни НАТО передали Україні зброї на \$40 млрд., а в цілому, за словами Р.Даліо, Україна обійшла НАТО в \$8 трлн. За той же період військові витрати Росії склали \$80 млрд. Принципове уявлення про чинники перемоги України в протистоянні з Росією дає рис. 2 (нагадаємо, що тріада – єдність, що створюється трьома елементами; структурна триєдність процесу або явища).

Україна має бути прийнята до НАТО, адже цей блок є чинником не тільки європейської, а й світової стабільності. НАТО – це колективна безпека 30 країн, а США – запорука безпеки ще 70 країн, де розміщено понад 1000

американських військових баз. Що стосується низки аспектів регіональної проблематики в цілому та більш детальніше, – України, то зазначимо наступне.

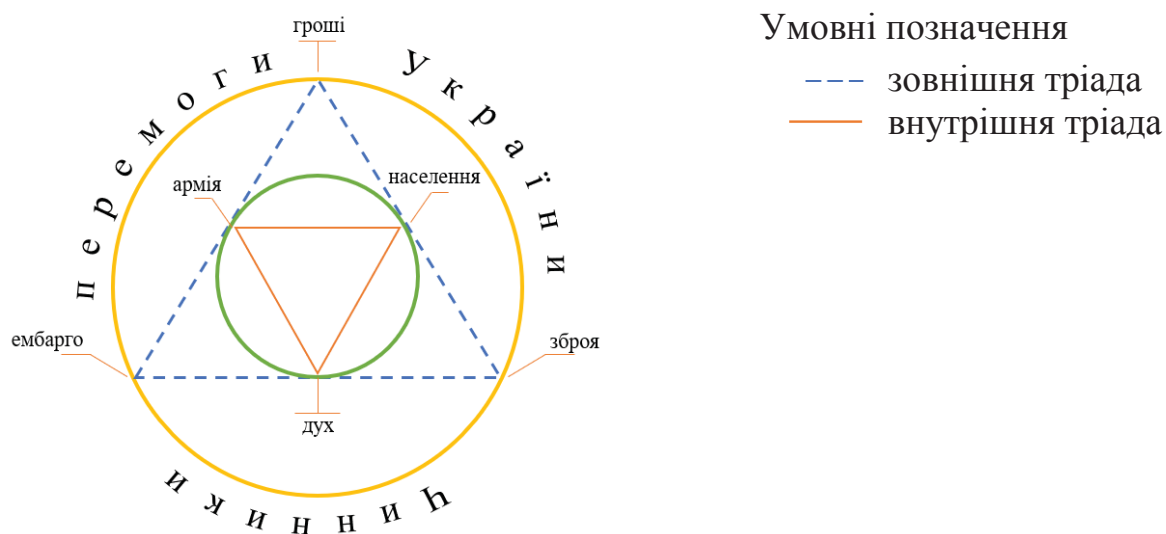

Рис. 2. Внутрішня та зовнішня тріади перемоги України у війні проти РФ (2022)

Функціонування регіону описується значним масивом змінних. Змінна в загальнонауковому сенсі має математичну сутність, але в нашому випадку розглядається як «вимірник» і чинник існування регіону, а до констант, які містить тіло регіону, віднесемо координати (географічне положення), природні умови та ресурси (в першу чергу – корисні копалини). Саме елементи константи набувають нехай тимчасового, але виключного значення для життєдіяльності соціуму в період екзистенційних викликів (наприклад, натуральне паливо при руйнації елементів енергосистеми). В той же час, функціонування і сутність регіону зарубіжними і вітчизняними авторами трактується і описується достатньо широко. С.Завадський (Польща) [5], розкриваючи зміст регіонального планування, спирається на показники чисельності населення, ресурсів робочої сили, кількості зайнятих, розмірів основних виробничих фондів, національного доходу, доходів населення, особистого споживання, капіталовкладень, невиробничих основних фондів. Публікації вітчизняних вчених, що розкривають проблематику регіонального розвитку, оперують низкою наступних змінних: стратегічне планування, суспільно-географічна оцінка території, районування, розміщення продуктивних сил, природокористування, трудові ресурси, управління містом, організація національної безпеки [8], економічна трансформація, промислове виробництво, аграрна сфера, сфера послуг, економічна нерівність, безробіття, трудова міграція, депопуляція, безпека [6]. Якісна оцінка чинників розвитку двох регіонів України представлена на рис. 3.

Послідовність розташування чинників – неієрархічна (довільна), а спроба їх оцінки наводиться у порівнянні зі станом до 24.02.2022 р.: 1) міграція населення (відтік, скорочення); 2) промислове виробництво; 3) житловий фонд, ступінь його руйнації; 4) скорочення населення, смертність; 5) збільшення

населення, народжуваність; 6) сільськогосподарське виробництво; 7) невиробнича сфера, послуги; 8) позитивні перспективи та очікування; 9) негативні перспективи та очікування.

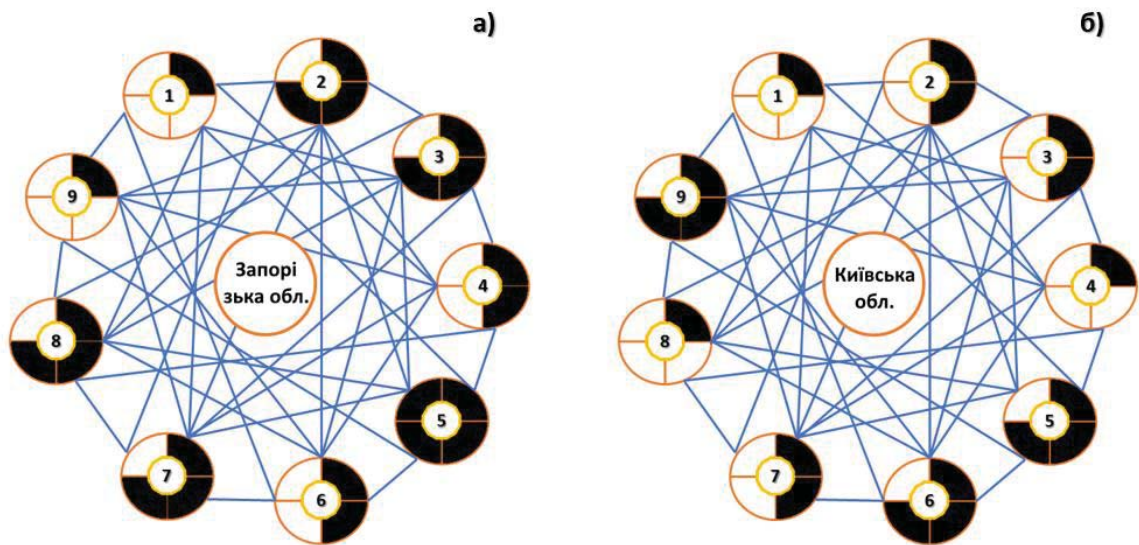

Рис. 3. Моніторингова (діагностична) структурно-логічна модель оцінки чинників розвитку регіонів України: а) – Запорізька обл., б) – Київська обл. (2022)

Умовні позначення

Рівні (діпазон) трансформації (мінливості) чинників регіонального розвитку та їх порядковий номер

Крім того, на моделі умовними лініями показані прямі, зворотні та нелінійні зв'язки між складовими СЕК; нелінійні зв'язки порівнюють з аналогіями «карамболь» (непрямий та опосередкований вплив одного об'єкту чи процесу на інший для досягнення певної мети або результату) або «борода» (сплутана волосінь) (віддзеркалює сплутаність, накладання, дублювання зв'язків та непередбачуваність результатів їх взаємодії та взаємовпливу). Аналогію широкому діапазону можливості та дійсності, варіантам трансформації будь-якого об'єкту, явища, процесу можна знайти і в давній китайській гри-головоломці танграм – «7 дощочок майстерності» (принципи і елементи якої використовуються при трансформації м'яких і корпусних меблів), де з фіксованого набору елементів (7) – структурних підрозділів, наприклад, регіональної суспільно-економічної системи (РСЕС), можна скласти певну кількість змістовних об'єктів (образів) (класично – близько 200, а можливих – понад 7000) – «сценаріїв» розвитку РСЕС. Кожна «конфігурація» – це наочно-уявний образ трансформації природної, природно-антропогенної або

антропогенної складової РСЕС, чинником якої є екзистенційні виклики. Наведемо ще один приклад з цього ряду – приклад калейдоскопу – філософської оптичної іграшки (у 1816 р. його винайшов фізик Брюстер), проворот якого на 45°, 60°, 90° дає 18 варіантів візерунків, що можна порівняти з уявною зміною структури, зв'язків, співвідношення елементів суспільно-економічного комплексу, при якій сам конструкт регіону залишається у фіксованих кордонах. Інша аналогія сценарних трансформацій – це техніка гуру сучасної архітектури Нормана Фостера (який, до речі, не раз бував у Києві), яку ще називають «архітектурою на болтах», – сприйняття будівлі (в нашому випадку – регіону, СЕК) як гнучкої, розбірної структури із взаємозамінними функціями (перепрофілювання виробництв, зміна спеціалізації тощо). В цьому контексті доцільно ввести поняття «модифікаційна суспільно-географічна мінливість», під якою розуміється трансформація окремих елементів, структурних одиниць суспільно-економічного комплексу (СЕК) країни, що має переважно пристосувально-адаптивний характер та утворюється внаслідок взаємодії національної економіки (СЕК країни) з глобальною економічною системою або її фрагментом (вищим за розвитком, ніж економіка держави).

Висновки:

- розроблено наочно-уявну модель стану (протистояння) України в період сучасного екзистенційного виклику та запропоновані моніторингові (діагностичні) структурно-логічні моделі оцінки чинників розвитку регіонів України, які можуть виступати важелем прийняття «регіональних рішень» широкого діапазону – від ситуативно-оперативних до стратегічно-довгострокових;

- введено поняття «модифікаційна суспільно-географічна мінливість» – трансформація окремих елементів, структурних одиниць суспільно-економічного комплексу (СЕК) країни, що має переважно пристосувально-адаптивний характер та утворюється внаслідок взаємодії національної економіки (СЕК країни) з глобальною економічною системою або її фрагментом (вищим за розвитком, ніж економіка держави);

- в залежності від цілепокладання та наявності відповідної статистичної бази щодо характеристики чинників регіонального розвитку, їх масив може бути збільшений (зменшений) або трансформований якісно;

- наведено ряд аналогій: а) трансформації регіонального конструкту із сфери ігрової діяльності (масштабований обертовий калейдоскоп і китайська гра танграм) та техніки Н. Фостера, що позиціонуються як специфічний прояв фізичного аналогового моделювання; б) прояву і типу зв'язків між елементами структурно-логічної моделі регіонального конструкту (карамболь, «сплутана волосінь» або «борода»).

Список використаних джерел:

1. *Covid-19: the great reset / Klaus Schwab, Thierry Malleret.: Geneva: World economic forum, 2020. – 280 p.*
2. *Антология мировой философии. В 4-х т. Т. 3. М., «Мысль», 1971. – 418 с.*

3. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування. – К. : ВПЦ «Київ. ун-т», 2001. – 395 с.
4. Бейдик О.О. Структурно-логічні моделі в туристській освіті та регіональному розвитку туризму // Міжнародний та національний досвід суспільно-географічного розвитку туристичної галузі в умовах євроінтеграції: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції / ред. кол.: Т.Д. Щербан (гол.) та ін. – Мукачево: МДУ, 2022. – С. 108-111.
5. Завадский С.М. Основы регионального планирования. – М. : Прогресс, 1973. – 214 с.
6. Мезенцев К.В., Підгрушний Г.П., Мезенцева Н.І. Регіональний розвиток в Україні: суспільно-просторова нерівність і поляризація. – К. : ДП «Принт Сервіс», 2014. – 132 с.
7. Пістун М.Д. Сучасний потенціал суспільної географії в контексті регіонального розвитку України / Україна : географія цілей та можливостей. Зб. наук. праць. Том 2. – К. : ФОП «Лисенко М.М.», 2012. – С. 210-214.
8. Пістун М.Д. Сучасні проблеми регіонального розвитку / Пістун М.Д., Мельничук А.Л. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2010. – 286 с.
9. Талей Н.Н. Черный лебедь. Под знаком непредсказуемости. – М. : КоЛибри, 2021. – 736 с.
10. Шваб К. Четвертая промышленная революция — «Эксмо», 2016 – 138 с.
11. Далио Р. Принципы изменения мирового порядка. Почему одни нации побеждают, а другие терпят поражение / Р. Далио — «Манн, Иванов и Фербер», 2022. – 528 с.

УДК 911.3

ПОДАННЯ ОБ'ЄКТІВ ГЕОМАРКЕТИНГУ У ГІС-ІНТЕРФЕЙСІ ЧЕРЕЗ ІНСТРУМЕНТИ ГЕОКОДУВАННЯ

С.М. Білянська

sofiia.bilianska@student.karazin.ua

Харківський національний університет В. Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Геомаркетинг є відносно новою, але вже досить широкою дисципліною, сутність якої може визначатися у різних аспектах. Достатньо поширеними вважаються три наступні концепції геомаркетингу, а саме [1]:

- геомаркетинг, як сукупність географічних аспектів класичного маркетингу, зокрема процедури географічної сегментації ринку і географічного позиціонування товару;
- геомаркетинг, як маркетинг конкретної географічної локації і, зокрема, маркетинг регіону;
- геомаркетинг, як маркетинг географічних знань і релевантних технологій технологій.

Основою будь-якої геомаркетингової аналітики доцільно вважати використання засобів геоінформаційних систем (ГІС) і відповідних технологій збирання, накопичення та обробки даних. Саме за допомогою цих технологій геомаркетинг просувається у різних сферах людського життя, використовуючи статистичну (тобто ту, що не є просторово координованою) інформацію від

приватних та публічних джерел. Одним із головних завдань застосування ГІС у предметній галузі геомаркетингу можна вважати визначення зони доступності певного об'єкта відповідного ринку і визначення його цільової аудиторії. Засоби ГІС дозволяють не тільки оцінити один такий об'єкт за його атрибутивними критеріями, а візуалізувати для відповідної оцінки декілька об'єктів, тобто впровадити елементи просторової класифікації. Останнє забезпечує можливість порівнювати та обирати найбільш вдалий із низки існуючих варіантів щодо впровадження дій для формування попиту та задоволення потреб споживачів разом із відповідною оцінкою такої діяльності у суспільно-географічному аспекті.

Загалом, ГІС розрізняють за рівнями: локальним, регіональними, а також макрорівнем – глобальним, що сприяє всеосяжним об'ємним дослідженням [4]. Карти глобального покриття надають безліч як просторово координованої, так і суто табличної інформації із накопичувачів баз даних (БД), яка становить визначений інтерес для геомаркетингового аналізу. Наприклад, дані про функціональне призначення будівель, а також дані про місцеперебування та розподіл торгових точок і точок попиту у міському середовищі. У такому аспекті, геомаркетинг можна розглядати цілісною системою, заснованою на картографії, аналітичній та статистичній інформації, що дозволяє аналізувати соціально-економічну реальність у суспільно-географічному аспекті.

Прогрес, який відбувся у розумінні важливості та місткості геомаркетингового підходу, а також його придатності до впровадження майже у будь-якій сфері визначив розвиток як самого наукового поняттєвого апарату у суспільно-географічних дослідженнях за допомогою геомаркетингу, так і його практичного застосування [2]. Раніше область застосування була менш наповненою та в основному займала нішу дослідження розташування об'єктів, виділенням торговельних зон, а також плануванням та визначенням цільової аудиторії. З розвитком програмного забезпечення, а також зростанням конкуренції у країнах з розвинутою економікою, з'явилась потреба розширення спектра вивчення. Мобільність клієнтів й розвиток їх інформаційної сфери створює напружену ситуацію на ринку збуту товарів й послуг, тому важливим є фактор просторової поведінки споживачів, який досліджується за допомогою географічного аспекту.

Найважливішою складовою *ГІС-технології геомаркетингу* ми вважаємо *геокодування*, оскільки формування і редагування шарів відповідної геомаркетингової карти є можливим лише після відповідного перетворення первинної інформації із БД, яке *не є* просторово координованою. Геокодування - це процес прив'язування до об'єктів на карті та записів даних відповідних географічних координат (широта та довгота). Тобто кожному об'єкту на карті, який може бути залучений при геомаркетинговому аналізі, присвоюється і зберігається його широта і довгота. Так само відповідні координати присвоюються до назв вулиць, зупинок громадського транспорту, адресам будинків, назв парків тощо [3]. Таким чином, можна ввести визначену адресу або назву вулиці, а система зобразить на карті відповідні координати. Це надає можливість, наприклад, обравши певну торговельну точку, перевірити, чи

немає у певному радіусі від цієї локації пунктів попиту (житлових будинків), зупинок громадського транспорту, чи, наприклад, інших магазинів зі схожою цільовою аудиторією. Таким чином, саме геокодування є передумовою визначення області обслуговування певного об'єкта геомаркетингу на карті, а також відстеження, як ця область перетинається з областями обслуговування інших об'єктів.

Зрозумілим чином, для виконання геокодування потрібна спеціалізована база даних, що зберігає адреси міських об'єктів. Як похідна база може використовуватися довідково-пошукова система *2gis*, а також карти глобального покриття *Google* і *OpenStreetMap*. Також необхідна геоінформаційна платформа із встановленим модулем, що здійснює геокодування. Одним із найзручніших і найпростіших у використанні модулів є *GeoCoding*. *GeoCoding* написаний мовою Python і дозволяє користувачеві знаходити адресу та отримувати її координати за допомогою веб-сервісів *OpenStreetMap* та *Google Maps*. Модуль *GeoCoding* дозволяє також виконати зворотне геокодування, тобто процес ідентифікації адреси або назви розташування за заданим місцем розташування. Таким чином, у ГІС середовищі можна з легкістю зібрати всі необхідні просторові дані про об'єкти геомаркетингу, що цікавлять, розташувати їх на карті та виконувати відповідні просторовий аналіз і оцінку [5].

Використання та впровадження геоінформаційних систем, загалом, і геокодування, зокрема, як частин геомаркетингового аналізу обумовлено високими показниками динаміки розвитку сучасного міста та технологічним прогресом, що стимулюють підвищення рівня ринкової конкуренції. Зростання чисельності населення та збільшення можливостей вибору є причиною існування перманентної необхідності впровадження новітніх методів ринкового аналізу, що допоможуть суб'єктам ринку залишатися конкурентоздатними та сприятимуть розвитку міст у локальному та глобальному аспектах.

Список використаних джерел:

1. Андерсон В.М. *Геоменеджмент і геомаркетинг як інструменти сталого розвитку в умовах конкуренції регіонів* / В.М. Андерсон. – Львів: Науковий вісник, 2005. – № 15.7. – С. 225 – 231.
2. Утвенко В.В. *Регіональний маркетинг: навчальний посібник* / В.В. Утвенко. – Київ: Друкарське підприємство «Вид. дім «Персонал», 2011. – 116 с.
3. Tkhorikov B., Gerasimenko O., Kazybayeva A., Zhakupbek L. *Theoretical and Methodological Approaches and Stages of Formation Concept Geomarketing* / B. Tkhorikov, O. Gerasimenko, A. Kazybayeva, L. Zhakupbek. – Atlanta: Atlantis Press SARL, 2020. – 6 p.
4. Verschuren, Marc M. *Geomarketing GIS & Marketing, New Combination of Knowledge* / Verschuren, M. Marc. – Wageningen: Wageningen University and Research Centre, 2006. – 68 p.
5. V. Ya. Tsvetkov. *Semantic Information Units as L. Florodi's Ideas Development* / Tsvetkov Ya. T. – *European Researcher*, 2012. – 1036 – 1041 p.

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ТА ЛІНГВАЛЬНЕ ВИРАЖЕННЯ ПОНЯТТЯ «РОЗВИТОК»

М.Р. Влах

kafedra.lviv@gmail.com

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна

Семантичний і лінгвальний потенціал філософського поняття *розвиток* використовують в теорії і практиці суспільно-географічних досліджень. Сутнісними ознаками поняття *розвиток* є незворотність (зворотність характеризує процес функціонування), спрямованість (наявність загальної тенденції змін), закономірність (нагромадження змін, що спричиняє якісну трансформацію) [4, с. 561].

Загалом, у суспільній географії концепт розвитку розглядають у таких значеннях: як принцип дослідження – аналіз суспільно-географічних об'єктів у процесі постійних змін унаслідок дії внутрішніх і зовнішніх чинників; як метод дослідження – вивчення закономірностей зародження, становлення і функціонування суспільно-географічних об'єктів; як динамічна система наукового знання в єдності його простих (поняття, терміни) та складних (ідеї, концепції, теорії, учення) компонентів; як прикладна програма втілення наукових напрацювань у політику геопросторового розвитку на різних розмірних рівнях; як прогнозування соціально-економічних, політичних змін.

На основі філософського поняття *розвиток* сформувалася система загальнонаукових понять, якими активно послуговується суспільна географія: *ноосферний розвиток, раціональний / ірраціональний розвиток, стійкий (збалансований, сталий) розвиток, оптимальний / несимпальний розвиток, пропорційний / диспропорційний розвиток, гармонійний розвиток, когерентний розвиток, адаптивний розвиток, еволюційний / революційний / коеволюційний розвиток, екстенсивний / інтенсивний розвиток, інноваційний розвиток, симетричний / асиметричний / нейтральний розвиток*. Кожне видове поняття має свої конкретні кваліфікаційні ознаки, які потрібно враховувати для його коректного вжитку.

Загальнонаукового статусу набуло тепер поняття *просторовий розвиток*. Традиційно геопросторові рівні суспільного розвитку позначають лексеми *локальний розвиток, регіональний розвиток, глобальний розвиток*. У фаховій літературі термінологійно найопрацьованішим є поняття *регіональний розвиток* як такий режим функціонування регіональної системи, що спрямований на позитивну динаміку параметрів рівня та якості життя населення, забезпечує стійке і збалансоване відтворення її ресурсного потенціалу.

Термінний апарат геопросторового розвитку постійно поповнюється новими терміноодинацями. До таких належать, наприклад, *монорозвиток*

суспільних територіальних систем, монорозвиток території, який розуміють як зміну в межах території якого-небудь одного атрибуту [3, с. 9]. Запровадження поняття *монорозвиток* дискусійне, позаяк розвиток передбачає перехід до іншого якісного стану, що завжди стосується системної сутності об'єкта, явища. Тим паче, що суспільно-географічна наука вже має у своїй терміносистемі усталені відповідники – *галузевий розвиток, спеціалізований розвиток, вузькоспеціалізований розвиток* тощо. Окрім цього, поняття *монорозвиток* передбачає наявність поняття з протилежним значенням – *полірозвиток*, яке однак не має якогось нового сенсу.

Теоретико-методологічна сутність географічної науки, зокрема її системна парадигма, зумовила розроблення поняття, яке використовують у сучасному стратегуванні соціально-економічного розвитку регіонів – *інтегрований розвиток, який розуміють як «розвиток видів економічної діяльності, які мають інноваційний потенціал з урахуванням конкурентних переваг регіону»* [1]. У суспільно-географічних текстах використовують поняття *інтегрований розвиток простору, інтегрований розвиток міст, інтегрований розвиток громад* та ін.

На розширення терміносистеми «розвиток» впливають сучасні напрацювання економічної науки. Це стосується таких понять як інклюзивний / ексклюзивний розвиток. *Інклюзивний розвиток* передбачає «*сталий та швидкий розвиток усіх галузей економіки, що залучає значну частину трудових ресурсів країни і характеризується рівністю можливостей у доступі до ринку праці та ресурсів*» [2, с. 8]. Основні цілі інклюзивного розвитку полягають у всебічному формуванні людського капіталу; зростанні зайнятості населення; інвестуванні в освіту та охорону здоров'я; скороченні нерівності та зниженні бідності; удосконаленні системи соціального захисту, підвищенні якості життя населення; посиленні соціальної активності; захисті природного довкілля; ефективному використанні природних ресурсів, становленні зеленої економіки; територіальному вирівнюванню та усуненню регіональних диспропорцій. *Ексклюзивний розвиток* ґрунтується на особливих умовах та відбувається за певним алгоритмом. Геопросторовою ознакою цього поняття є *відокремленість, замкненість*.

Лексикон розвиткових просторових термінів збагачує теорія і практика просторового передбачувального моделювання. За сценарного моделювання застосовують поняття інерційний / інноваційний розвиток. *Інерційний розвиток* характеризується збереженням наявних показників, умов і особливостей території. *Інноваційний, або модернізаційний розвиток* відбувається за умов найсприятливіших зовнішніх (національних, регіональних) і внутрішніх чинників. Це поняття застосовують для розроблення оптимістичного сценарію геопросторового розвитку.

На основі термінологічного аналізу загальнонаукової категорії *розвиток* виявлено: наявність двох протилежних тенденцій виникнення розвиткових суспільно-географічних понять: через геопросторову конкретизацію загальнонаукових понять (*локальний, регіональний, глобальний розвиток*) та узагальнення суспільно-географічних понять у глобальне ціле (*сталий розви-*

ток, ноосферний розвиток); поняттєво-термінну асиметрію суспільно-географічних і загальнонаукових понять розвитку в бік загальнонаукових понять; домінування суспільно-географічних понять і термінів «вторинної» географічності (формальне зазначення просторовості за допомогою частинимовних додатків, прикметникових уточнень (*розвиток території, просторовий розвиток*)).

На часі стало формування нової наукової дисципліни – *географія розвитку* (англ. *Geography of Development*), предметом дослідження якої є геопросторовий розподіл діяльності та доходів людини. Якщо поняття *розвиток* потрактувати тільки через якісні зміни позитивного характеру, то доречною стає *географія недостатнього / неповного розвитку, або недорозвитку* (англ. *Geography of Underdevelopment*). Терміноодиниця *географія занепаду* (англ. *Geography of Decline*) змістово відмінна від *географії недостатнього розвитку*, позаяк акцентує ознаки погіршення, зниження, послаблення.

На познаку окремих видів розвитку переважають усталені латинізми, які мають українськомовні відповідники, що також доречні в наукових текстах, якот: глобальний – *усесвітній, усеохопний*; еволюційний – *поступальний*; еквівалентний – *рівнозначний, рівновартий, рівноцінний*; ексклюзивний, безпрецедентний, феноменальний – *рідкісний, винятковий*; ефективний – *дієвий (дійовий), продуктивний, плідний, результативний*; збалансований – *співвідносний, рівноважний*; інтегральний – *суцільний, неподільний, єдиний, цілісний*; інтенсивний – *посилений*; пропорційний – *відповідний, узгоджений, домірний, співрозмірний, сумірний*; раціональний – *доцільний*; революційний – *поворотний*. Умотивована заміна чужомовних запозичень сприятиме підняттю статусу наукової українськомовної термінології.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Методики розроблення, проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації : Наказ № 79 Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 31.03.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0632-16#Text> (дата звернення: 15.11.2022).

2. Решетило В. П. Концепція інклюзивного сталого розвитку та її реалізація в умовах децентралізації. Інклюзивний розвиток економіки в умовах глобальних викликів сьогодення : матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. Харків, 1–28 лютого 2020 р. Харків : Харків. нац. ун-т міськ. гос-ва ім. О. М. Бекетова. С. 7–10.

3. Смочко Н. М. Теоретико-методологічні основи монорозвитку територіальних систем України : автореф. дис. ... докт. геогр. наук: 11.00.02. Львів, 2021. 40 с.

4. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди; голов. ред. В. І. Шинкарук. Київ : Абрис, 2002. 742 с.

СТАДІОН «ЛОКОМОТИВ» – ТУРИСТИЧНА АТРАКЦІЯ м. КОВЕЛЯ

¹О.Г. Дем'янчук, ¹І.В. Єрко, ¹Р.Є. Качаровський, ²Н.В. Мельник
demianchuk.olena@vnu.edu.ua, ierko@vnu.edu.ua, romankacharovsky@ukr.net,
nadezda_chyr@i.ua

¹Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна
²ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Україна

Для спортивної інфраструктури у туристичному обслуговуванні основним завданням є створення нормальних умов для вільного відвідування туристами визначних спортивних змагань, що дозволяє істотно покращити уявлення подорожуючих про спортивні об'єкти, зокрема стадіони. Слід відмітити, це не лише спортивні споруди, а також місця проведення масових, зокрема спортивних та культурних заходів та «архітектурні візитівки» будь-якого населеного пункту, що формують певний цікавий образ міста і активно залучаються до екскурсійної діяльності, являються так званою новітньою туристичною атракцією населеного пункту.

Визначним спортивним об'єктом міста Ковеля є стадіон «Локомотив», збудований у 1933 році за сприяння польської влади. Навіть з погляду сьогодення це була складна інженерна споруда із дренажною системою, відповідними комунікаціями. Стадіон став головним місцем проведення спортивних поєдинків у місті. Поруч знаходився басейн для плавання. Неподалік діяла водна станція [2–6].

Інтенсивні бойові дії Другої світової війни призвели до руйнації стадіону. Після війни у 1950 р. почалося відновлення стадіону. В неділю, 29 квітня 1951 р., тут провели перший футбольний матч, під час якого зустрілися команди «Динамо» й «Локомотив» [2; 5–7].

У 1960-1970-х рр. тодішнє керівництво міста вирішило реконструювати стадіон. Відкриття арени відбулося 6 липня 1972 р. і збіглося з Днем міста Ковеля. Після реконструкції для стадіону «Локомотив» стало характерним проведення футбольних поєдинків республіканського (приїздили гравці київського «Динамо») і обласного рівнів. Водночас, це арена для проведення масових культурно-просвітніх заходів, зокрема, виступів «зірок» української естради (Микола Мозговий, Софія Ротару, Іво Бобул, Лілія Сандулеса), а також виконував функції автодрому, де вправлялися у віртуозному водінні автомобілів і мотоциклів відчайдухи-каскадери. Стадіон став також визначною історико-політичною атракцією Волинської області, адже саме там у 1990 р. відбувся перший масовий мітинг на підтримку державної незалежності України та свято козацької слави, що відбувалися за вщент заповнених трибунах, розрахованих на десять тисяч місць. У 90-х рр. ХХ ст. скрутне економічне становище сприяло занепаду спортивної арени [1–6].

Відродження стадіону стало можливе за фінансового сприяння Європейського Союзу. Проєкт реконструкції «Локомотиву» на програму співпраці підготувала і подала громадська організація «Волинська агенція із залучення інвестицій». Кошторисна вартість реконструкції – понад 100 мільйонів гривень. Кошторисна вартість будівництва – 32,5 мільйона гривень. Саме на це Ковель отримав європейські гроші – 821 тисячу євро. Решту необхідних коштів виділяли з бюджету міста. У 2018 році Ковель розпочав реалізацію спільного міжнародного проєкту «Транснаціональні центри діалогу культур» у рамках програми транскордонного співробітництва Європейського сусідства «Польща-Білорусь-Україна 2014-2020». Партнерами стали два міста з однаковою назвою – Щучин. Одне з них знаходиться в Польщі, інше – в Білорусі. У рамках програми Президента України Володимира Зеленського «Велике будівництво» залучене співфінансування для остаточного завершення реконструкції стадіону «Локомотив» у Ковелі. Відновлення об'єкту проходило в три етапи. В рамках першого – будівельники відремонтували підтрибунні приміщення та будівлю, де розташований Транскордонний центр діалогу культур, а у рамках другого – облаштували благоустрій території. На третьому етапі збудували футбольне поле, бігові доріжки, сектори для штовхання ядра, легкоатлетичних стрибків, метання диска, молота і списа, тренажери, встановили дренажну та водовідводну систему й електронного табло. Окрім того, стадіон відповідає сучасним вимогам безбар'єрності та інклюзивності. Зокрема спортивна арена оснащена пандусами (рис. 1) [1–3; 5–6].

Рис. 1. Оновлений стадіон «Локомотив» та проєкт упорядкування території (XXI ст.)

Стадіон знаходиться в межах великого транспортного центру Волині на перехресті залізничних та автомобільних шляхів сполучення з обласним центром, Республіками Польща та Білорусь, що істотно поліпшує його доступність для подорожуючих. Слід відмітити, що спортивний комплекс стадіону «Локомотив» здатний для використання в різноманітних культурних заходах, зокрема як арена для виступів співаків та музикантів, в рамках проведення міжнародних мистецьких фольклорних фестивалів, заходів до визначних державних дат (Дня незалежності, Дня міста тощо) [1; 5–6].

Сьогодні «Локомотив» став досить популярною туристичною родзинкою міста і зайняв особливу нішу в плануванні міського простору Ковеля. Все це дозволяє використати стадіон як значну туристичну атракцію й усієї Волині.

Використання стадіону «Локомотив» у туристичній діяльності має ряд проблемних моментів: 1) потреба значних фінансових коштів на його утримання; 2) відсутність активної інформаційної кампанії та ефективної промоції на туристичних виставках, фестивалях і салонах регіонального, всеукраїнського та міжнародного масштабів; 3) низький рівень диверсифікації регіонального туристичного продукту (вирішується шляхом залучення цікавих у історичному та архітектурному плані об'єктів до нових туристичних маршрутів); 4) призупинення проведення культурних заходів на стадіоні; 5) необхідність розбудови поблизу спортивного об'єкту стаціонарних торгових точок та закладів ресторанного господарства. Вирішення цих проблем дозволить активізувати залучення цієї споруди до туристичної діяльності.

Сучасне використання великих спортивних комплексів, зокрема стадіону «Локомотив», дозволить сформуванню конкурентні переваги регіонального туристичного продукту, відкрити нові потенційні можливості для підприємців в реалізації своїх проєктів, створити робочі місця, що дозволить вирішити ряд соціально-економічних проблем міської територіальної громади, змінити парадигму функціонування міського туризму.

Список використаних джерел:

1. Волинська ОДА URL: <https://www.voladm.gov.ua/> (дата звернення: 26.10.2022).
2. Ковель media. URL: <https://kovel.media/u-koveli-zavershylyasya-rekonstrukciya-stadionu-lokomotyv/> (дата звернення: 26.10.2022).
3. Ковельська міська рада URL: <http://www.kovelrada.gov.ua/news-9028.html> (дата звернення: 26.10.2022).
4. Стадіон «Локомотив» URL: <https://www.facebook.com/profile.php?id=100070537677112> (дата звернення: 26.10.2022).
5. Управління культури, молоді та спорту Ковельської міської ради URL: <https://www.facebook.com/groups/601915934254954/> (дата звернення: 28.10.2022).
6. Управління у справах молоді та спорту Волинської ОДА URL: <https://voladm.gov.ua/category/viddil-z-pitan-fizichnoyi-kulturi-ta-sportu/1/> (дата звернення: 18.10.2022).
7. Футбольний клуб «Сільмаш» URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BC%D0%B0%D1%88_\(%D0%9A%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D0%B%D1%8C\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BC%D0%B0%D1%88_(%D0%9A%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D0%B%D1%8C)) (дата звернення: 27.10.2022).

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНЕ РАЙОНУВАННЯ ЯК МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД УПРАВЛІННЯ РЕГІОНАЛЬНИМ РОЗВИТКОМ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

В.О. Джаман, Я.В. Джаман

v.dzhaman@chnu.edu.ua, y.dzhaman@chnu.edu.ua

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці,
Україна*

Для наукового обґрунтування раціонального розміщення продуктивних сил важливе значення має суспільно-географічне районування – поділ території країни на цілісні взаємопов'язані частини, які характеризуються спеціалізацією й комплексністю розвитку [4, с. 170]. Залежно від природних умов і ресурсів (їх компонентної структури і ступеня концентрації), демографічної ситуації, структури і рівня розвитку господарства, особливостей історичного розвитку та адміністративно-територіального поділу на теренах України об'єктивно сформувалися суспільно-географічні утворення. Процес районування розкриває особливості територіальної диференціації розвитку суспільства на основі географічної різноманітності умов проживання і поділу праці; секторальної, галузевої, функціональної, територіальної, організаційно-управлінської структури господарства загалом і способу життя населення, тому районування виступає важливим методом аналізу його територіальної організації.

Теоретичні основи суспільно-географічного районування території України розроблені досить детально, але єдиної загальноприйнятої схеми суспільно-географічних районів країни немає. Розроблені схеми включали від 2 до 14 економічних (суспільно-географічних) районів.

Наприкінці ХІХ ст. М. Драгоманов, у 1926 р. С. Рудницький виділили 3 економічні райони України: Правобережний, Лівобережний і Південний. У 1921 р. Держпланом Українську РСР було поділено на 2 райони – Південно-Західний (хліборобський) і Південний (гірничо-промисловий). П. Фомін у праці «Україна. Економічна характеристика» (1924 р.) виокремив 3 смуги (райони): південну гірничо-промисловою, південну зерново-торговельну і південно-західну хліборобсько-промисловою. К. Воблій у 1944 р. виділив 5 економічних районів: Центральний (Київський), Північно-Східний (Сумсько-Харківський), Південно-Східний, Західний (Львівський) і Південний (Приморсько-Одеський).

У другій половині 50-х років ХХ ст. був запроваджений територіальний принцип управління промисловістю. Це вимагало перегляду схеми економічних районів. Тому в своїй практичній роботі з планування народним господарством Держплан Української РСР у 1956 р. виділив 7 економічних районів: Донбас, Придніпров'я, Правобережжя, Лівобережжя, Полісся, Південно-Західний район, Західні області [1, с. 17]. Згідно закону «Про дальше вдосконалення

управління промисловістю і будівництвом в УРСР» (прийнятий Верховною Радою Української РСР 31. 05. 1957 р.), було створено 11 економічних адміністративних районів: Київський, Харківський, Вінницький, Дніпропетровський, Сталінський, Луганський, Запорізький, Одеський, Херсонський, Львівський, Станіславський. Центр оперативного керування господарством було перенесено в економічні адміністративні райони – ради народного господарства (раднаргоспи), які у своїй роботі підпорядковувалися Раді Міністрів Української РСР. У 1961 р. було виокремлено уже 14 економічних адміністративних районів, але наступного 1962 р. їх мережа була укрупнена до 7 (Київський, Харківський, Придніпровський, Донецький, Чорноморський, Подільський, Львівський). У 1965 р., через перехід до галузевого принципу управління промисловістю, економічні адміністративні райони і раднаргоспи були ліквідовані. Після цього економічні райони практично не використовувалися для управління та планування господарства.

Окрім зазначених економічних адміністративних районів, що слугували основою для територіального планування та управління, впродовж 50-х років ХХ ст. були розроблені й інші схеми економічних районів: колектив авторів Інституту економіки АН УРСР виділив 5 районів [5], О. Діброва запропонував 6 економічних районів [2].

У 1966 р. були затверджені 3 економічні райони: Донецько-Придніпровський, Південно-Західний, Південний. Вони були надмірно великими і тому різноманітними (особливо перші 2, до яких було включено 8 і 13 областей). Ця схема районування не відображала об'єктивних природних, економічних, соціальних та історичних відмінностей регіонів. Тому в навчальному посібнику «Географія Української РСР» (за редакцією М. Пістуна й Є. Шиповича, 1982 р.) наведена схема з 9 економічних районів (підрайонів).

Після проголошення незалежності проблема розробки нового суспільно-географічного районування України знову набула актуального значення. Запропоновано декілька варіантів схем суспільно-географічних районів. Ф. Заставний виділив 9 мезорайонів, які об'єднано в 3 макрорайони [3]; цю схему районування на 9 районів підтримали М. Пістун та Н. Провотар, П. Масляк і П. Шищенко, Н. Мезенцева і К. Мезенцев; В. Поповкін розробив схему 5 макрорайонів і 9 мезорайонів [6]; О. Шаблій виділяє 6 соціально-економічних районів [7], цю схему підтримали М. Паламарчук, О. Паламарчук, С. Ішук. Сучасні схеми суспільно-географічних районів можна об'єднати у 2 групи: 1 – схеми з вичлененням 9 районів, 2 – схеми з 6 районів.

Суспільно-географічне районування на сучасному етапі і за сучасних умов зумовлене нагальними потребами, логікою наукового пізнання сучасних проблем. Воно також тісно пов'язане з удосконаленням територіального принципу управління регіонами і виступає засобом наукового прогнозування суспільного розвитку. Виділена на основі наукових принципів і затверджена на державному рівні схема суспільно-географічних районів допоможе розробити регіональні проекти відбудови і розвитку України.

Список використаних джерел:

1. Барановський А. М. Основні напрями плану розвитку народного господарства Української РСР у шостій п'ятирічці і завдання науки по комплексному вивченню економічних районів республіки // Вісник АН УРСР. – 1956. - №5. – С. 3-19.
2. Діброва О. Т. Географія Української РСР. – К.: Радянська школа, 1958. – 528 с.
3. Заставний Ф. Д. Географія України. – Львів: Світ, 1994. – 472.
4. Іщук С. І. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка. – К.: Вид. Паливода А. В., 2006. – 284 с.
5. Нариси економічної географії УРСР. Том II. – К.: Вид – во АН УРСР, 1952. – 567 с.
6. Поповкін В. А. Регіонально-цілісний підхід в економіці. – К.: Наукова думка, 1993. – 219 с.
7. Соціально-економічна географія України / За ред. Шаблія О. І. – Львів: Світ, 2000. 680 с.

УДК 911.3

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

П.О. Кобилін, В.І. Редін

kobilin333@gmail.com, vadim.redin021@gmail.com

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Регіональна політика є дуже важливим компонентом внутрішньої політики кожної держави, оскільки від рівня розвитку окремих регіонів, громад залежить розвиток держави в цілому, а зростання територіальних диспропорцій у розвитку регіонів (за різними сферами – соціальною, економічною, культурною, екологічною тощо) гальмує її розвиток та створює загрозу національній безпеці. Питання регіональної політики розглядаються багатьма науками, зокрема економікою, політологією, соціологією тощо. Також вагоме місце у дослідженні проблемних питань забезпечення регіональної політики належить суспільній географії. У даній публікації ми розглянемо об'єктно-предметну область суспільної географії та обґрунтуємо напрями суспільно-географічних досліджень, які допоможуть вирішити питання державної регіональної політики в Україні.

Перш за все необхідно зрозуміти сутність поняття «Державна регіональна політика». Стаття 1 Закону України «Про засади державної регіональної політики» визначає державну регіональну політику як «...систему цілей, заходів, засобів та узгоджених дій центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб для забезпечення високого рівня якості життя людей на всій території України з урахуванням природних, історичних, екологічних, економічних, географічних, демографічних та інших особливостей регіонів, їх етнічної і культурної самобутності» [2]. Метою державної регіональної політики (згідно з цим

законом) є створення умов для динамічного, збалансованого розвитку України та її регіонів забезпечення їх соціальної та економічної єдності, підвищення рівня життя населення тощо у будь-якій точці проживання людей [2]. Забезпечення комплексного збалансованого розвитку передбачає рівномірний розвиток усіх компонентів життєдіяльності суспільства (соціальної, економічної, екологічної сфери тощо), а пропорційний розвиток регіонів передбачає мінімальні територіальні диспропорції розвитку регіонів в цілому, так і його окремих сфер. Від цього залежить успішне соціально-економічне зростання країни в цілому.

Об'єктом дослідження суспільної географії виступає суспільство в цілому чи його окремих сфер, а *предметом дослідження суспільної географії* є територіальна організація суспільства (за О.І. Шаблієм) [12]. Територіальна організація суспільства передбачає взаєморозташування (взаєморозміщення) об'єктів у двовимірному просторі земної поверхні, наявність просторових зв'язків між розташованими у межах земної поверхні об'єктами, існування територіальних суспільних утворень (формувань, поєднань, систем, структур) та функціонування територіальних утворень [12]. Відповідно, територіальна організація суспільства характеризує геопросторову впорядкованість життєдіяльності населення, а регіональна політика спрямована на удосконалення територіальної організації суспільства регіону та країни в цілому. Суспільно-географічне дослідження спрямоване на з'ясування територіальних особливості розвитку тієї чи іншої сфери суспільства на певній території та розробку заходів з мінімізації або усунення цих територіальних диспропорцій. Відповідно, мета суспільно-географічного дослідження корелюється з метою державної регіональної політики, саме тому першочергову роль у забезпеченні регіональної політики має бути відведена суспільній географії.

Серед суспільно-географічних засад забезпечення регіональної політики слід вказати наступне:

1. *Проведення досліджень стосовно оцінки комплексного, збалансованого розвитку регіонів України.* Вчені суспільно-географи розробили багато методик оцінки комплексного, збалансованого розвитку регіонів. Зокрема, професором кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна проф. Немцем К.А. (1948-2021) було розроблено показник однорідності соціогеосистеми, що відображає ступінь розвитку окремих сфер розвитку суспільства на певній території. Цей показник було апробовано у багатьох дисертаційних роботах представників Харківської суспільно-географічної школи [5].

2. *Проведення досліджень стосовно оцінки пропорційного розвитку регіонів України, надання рекомендацій щодо можливості вирівнювання територіальних диспропорцій у їх розвитку.* Ця засада пов'язано безпосередньо з напрямом 2 «Зменшення територіальної диференціації за показниками соціально-економічного розвитку» (Згідно зі ст. 6 Закону України «Про засади державної регіональної політики») [2].

3. *Кількісна і якісна оцінка інтегрального ресурсного потенціалу, комплексного соціально-економічного розвитку регіонів України.* Для проведення досліджень в межах останніх двох засад можуть застосовуватися графоаналітичний метод багатовимірної класифікації суспільно-географічних об'єктів, який включає розрахунок таких параметрів системного розвитку як площа багатокутника, сума індексів, інформаційна ентропія, приведена інформаційна ентропія. Ці показники також були розроблені проф. Немцем К.А., що відображають загальний стан розвитку певної території та характеризують її еволюційний потенціал розвитку. Ці параметри також застосовувалися у багатьох дисертаційних роботах представників Харківської суспільно-географічної школи [5].

4. *Оцінка наявних систем розселення та розміщення об'єктів соціальної інфраструктури, аналіз демографічної ситуації, структури зайнятості, рівня відповідності чисельності та кваліфікації трудових ресурсів кількості робочих місць, особливості міграційних процесів, розробка рекомендацій з покращення соціального розвитку регіонів.* Ці дослідження можна здійснювати за допомогою вищезгаданих параметрів графоаналітичної багатовимірної класифікації суспільно-географічних об'єктів, із застосуванням ГІС-технологій та методів просторового аналізу, зокрема моделювання інтегральної функції впливу суспільно-географічних об'єктів, що також було розроблено проф. Немцем К.А. та апробовано багатьма представниками Харківської суспільно-географічної школи [5].

5. *Дослідження з питань визначення спеціалізації господарства регіону, участі регіонів у територіальному поділі праці, виявлення чинників розміщення галузей господарства.* Розуміння спеціалізації господарства регіону, місця регіонів у територіальному поділі праці дозволить органам місцевої влади розуміти, які галузі доцільно розвивати в тому чи іншому регіоні / території та пропонувати потенційним інвесторам вкладати їх капітали у відповідні підприємства.

6. *Розробка теоретичних засад, методик дослідження суспільно-географічного дослідження, концепції регіонального розвитку.* Будь-яке суспільно-географічне дослідження потребує розробки його теоретико-методологічної основи, обґрунтування методики дослідження. Застосування різних теорій, методик дозволить вченим проводити суспільно-географічні дослідження інших територій / регіонів.

7. *Проведення суспільно-географічного моніторингу регіонального розвитку, управління регіоном.* Моніторинг регіонального розвитку дуже важливий у регіональній політиці, оскільки дозволяє встановлювати просторово-часові особливості розвитку тих чи інших галузей економіки та на цій основі розробляти рекомендації по удосконаленню процесів, що відбуваються в регіоні. Суспільно-географічний моніторинг регіонального розвитку можна здійснювати за вищезгаданими методиками, а також за методикою моделювання траєкторії розвитку соціогеосистеми та компонентного аналізу вектору розвитку, розроблених також проф.

Немцем К.А. та апробованими представниками Харківської суспільно-географічної школи [5].

8. *Створення прогнозних моделей регіонального розвитку з використанням статистичних методів обробки геоінформації.* Прогнозування регіонального розвитку регулюється Законами України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України», «Про засади державної регіональної політики» і спрямовані на розуміння процесів регіонального розвитку, що відбуватимуться у майбутньому [1,2]. Суспільно-географами розроблено та апробовано методики суспільно-географічного прогнозування; вони ґрунтовно описані у роботі Мезенцева К.В. [4]. Наприклад, можна спрогнозувати чисельність населення, кількість закладів соціальної інфраструктури у регіонах тощо.

9. *Розробка моделей і заходів з підвищення конкурентоспроможності, інвестиційно-інноваційного потенціалу регіону/регіонів.* Ця засада пов'язано безпосередньо з напрямом 4 «Формування конкурентоспроможності регіонів» (Згідно зі ст. 6 Закону України «Про засади державної регіональної політики») [2]. Суспільно-географами розроблено методики дослідження конкурентоспроможності регіону. Зокрема, кафедра соціально-економічної географії і регіонознавства Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна (ХНУ імені В.Н. Каразіна) брала участь у виконанні науково-дослідної роботи «Регіональні особливості формування конкуренто-спроможності регіону» (ДР № 0114U005561, 2015-2016 рр.), та підготовлено колективну монографію на тему «Інноваційно-інвестиційний потенціал як основа конкурентоспроможності регіону (на прикладі Харківської області)» [3,6].

10. *Участь у розробках документів стратегічного планування розвитку регіону.* Стратегічне планування розвитку регіону регулюється Законами України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України», «Про засади державної регіональної політики». [1,2]. Кафедра соціально-економічної географії і регіонознавства ХНУ імені В.Н. Каразіна брала активну участь у розробці Стратегії розвитку Харківської області до 2020 року, виконавши такі теми досліджень: економіко-географічне положення, демографічні характеристики, соціальна інфраструктура, інфраструктура туризму та сільське господарство [6,8].

11. *Обґрунтування нового адміністративно-територіального устрою, проведення комплексної суспільно-географічної характеристики новоутворених районів, територіальних громад, визначення напрямів оптимізації територіальної організації цих адміністративно-територіальних одиниць (АТО).* У 2015-2020 рр. відбувалася реформа місцевого самоврядування та адміністративно-територіального устрою (децентралізація), що передбачала скорочення чисельності районів та добровільне об'єднання територіальних громад. В цьому аспекті кафедра соціально-економічної географії і регіонознавства ХНУ імені В.Н. Каразіна брала участь у виконанні науково-дослідних робіт на теми: «Комплексна соціально-економічна характеристика Хорольського району Полтавської області» (ДР № 0114U005618, 2014-2015 рр.),

«Суспільно-географічне обґрунтування формування об'єднаних територіальних громад у Первомайському районі Харківської області» (ДР № 0117U004935, 2017 р.).

12. *Проведення суспільно-географічної характеристики регіонів і територій, що постраждали внаслідок збройної агресії проти України та обґрунтування напрямів їх відновлення.* Ця засада пов'язана безпосередньо з напрямом 3 «Відновлення регіонів і територій, що постраждали внаслідок збройної агресії проти України» (Згідно зі ст. 6 Закону України «Про засади державної регіональної політики») [2]. Збройна агресія російської федерації проти України, розпочата у 2014 р. та її активна повномасштабна фаза у 2022 р. спричинила появу тимчасово окупованих територій, велику кількість людських жертв, об'єктів житлового фонду, критичної та соціальної інфраструктури. Героїчне протистояння ЗСУ армії рф дозволило деокупувати понад половину територій, що було захоплені рф після 24 лютого 2022 р. [11]. Проте деокупація територій буде продовжуватися, і ці території потребуватимуть відновлення. Для розуміння обсягів відновлення об'єктів виробничої сфери, житлового фонду, критичної та соціальної інфраструктури, розроблення шляхів реінтеграції тимчасово окупованих територій необхідні подібні комплексні суспільно-географічні дослідження регіонів і територій, що постраждали внаслідок збройної агресії проти України та були у тимчасовій окупації.

13. *Обґрунтування моделей раціонального природокористування, поліпшення екологічної ситуації в регіонах.* Суспільно-географічні дослідження лежать в площині тріади «Природа-Господарство-Людина». О.Г. Топчієв визначає взаємодію суспільства та природи як ключову методологічну проблему суспільної географії. Мова йдеться про обґрунтування раціональної просторової взаємодії суспільства і природного середовища на засадах сталого – екологічно безпечного й економічного ефективного соціального розвитку, раціональної територіальної організації природного середовища, населення, господарства, а також форм їх найкращих просторових комбінацій і поєднань стосовно конкретних умов кожної території. Сюди можна віднести запровадження енергоефективних, екологічно безпечних технологій на виробництві, запровадження програм екологічного виховання в регіонах, розвиток екологічного туризму, дослідження екологічної ситуації, особливостей природокористування в регіонах тощо [10].

14. *Підготовка спеціалістів з питань управління регіональним розвитком.* Підготовка таких спеціалістів здійснюється на багатьох географічних факультетах вищих навчальних закладах України. Наприклад, кафедра соціально-економічної географії і регіонознавства ХНУ імені В.Н. Каразіна здійснює підготовку бакалаврів та магістрів за спеціальністю 106 Географія, освітньо-професійною програмою «Економічна, соціальна географія і регіональний розвиток», та аспірантів за спеціальністю 106 Географія. Фахову підготовку здійснюють 4 докторів наук, професорів, 11 кандидатів наук, докторів філософії, доцентів [6].

Таким чином, державна регіональна політика посідає дуже вагомe місце у розвитку держави та має на меті забезпечення збалансованого та пропорційного

розвитку України. Реалізація поставленої мети потребує зусиль не тільки органів державної влади, а й науковців, зокрема соціо-економіко-географів. Вчені соціо-економіко-географи володіють значним теоретико-методологічним інструментарієм, який дозволяє досліджувати та надавати рекомендації стосовно забезпечення комплексно-пропорційного розвитку регіонів України, брати участь у програмах розвитку регіонів України та здійснювати прогнози соціально-економічного розвитку, обґрунтовувати новий адміністративно-територіальний устрій, проводити комплексні суспільно-географічні дослідження новоутворених районів, територіальних громад тощо.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» [Текст]/ Постанова Верховної Ради України № 1602-III від 23.03.2000 р.
2. Закон України «Про засади державної регіональної політики» [Текст] / Постанова Верховної Ради України № 156-VIII від 05.02.2015 р.
3. Інноваційно-інвестиційний потенціал як основа конкурентоспроможності регіону (на прикладі Харківської області) : колективна монографія / за заг. ред. Л.М. Немець, К.Ю. Сегіди. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2017. – 520 с.
4. Мезенцев К.В. Суспільно-географічне прогнозування регіонального розвитку: Монографія [Текст] / К.В. Мезенцев – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. – 253 с.
5. Немець К.А. Просторовий аналіз у суспільній географії: нові підходи, методи, моделі: монографія / К.А. Немець, Л.М. Немець. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2013. – 228 с.
6. Офіційний сайт кафедри соціально-економічної географії і регіоназнавства Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://soc-econot-region.univer.kharkov.ua/>
7. Пістун М.Д. Сучасні проблеми регіонального розвитку: навчальний посібник / М.Д. Пістун, А.Л. Мельничук. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2009. – 200 с.
8. Стратегія розвитку Харківської області на період до 2020 року / Рішення Харківської обласної ради №1151-VI від 05 березня 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.kharkivoda.gov.ua/documents/16203/1088.pdf>
9. Пістун М.Д. Основи теорії суспільної географії : [навч. посібник для студ. геогр. спец. вузів] / М.Д. Пістун. – К.: Вища школа, 1996. – 231 с.
10. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики: [навч. посібник для студ. географічних спеціальностей вищ. навч. закладів] / О.Г. Топчієв. – Одеса : Астропринт, 2005. – 632 с.
11. Україна звільнила 54% території, захопленої РФ з лютого, а Росія в наступні місяці навряд чи досягне просування – Міноборони Британії // Голос Америки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ukrainian.voanews.com/a/vijsko-prosuvannja/6872725.html>
12. Шаблій О.І. Основи загальної суспільної географії : підручник / О.І. Шаблій. – Львів: Вид. центр ЛНУ, 2003. – 444 с.

ПРОГРАМНО-ЦІЛЬОВИЙ ПІДХІД ЯК ОДИН ІЗ ЗАСОБІВ ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

Н.В. Кожевникова

n.kozhevnykova@gmail.com

*Державний податковий університет, м. Ірпінь, Київська область, Україна
Науковий керівник: Самойлова Ірина Іванівна, к. н. держ. управління, доцент*

В Україні відбувається реформа децентралізації, внаслідок якої значно розширено самостійність громад у сферах управління власним розвитком, прийняття стратегічних рішень, розпорядження коштами місцевих бюджетів.

При цьому, перед органами місцевого самоврядування постали нові виклики, а саме, у який спосіб керувати громадами, щоб досягти ефективності та забезпечити розвиток відповідної громади.

Програмно-цільовий підхід є одним із найбільш дієвих методів управління у всьому світі, як на державному так і на місцевому рівнях. Він реалізується через цільові програми та забезпечує прямий взаємозв'язок між розподілом бюджетних ресурсів та фактичними чи запланованими результатами їх використання відповідно до встановлених пріоритетів державної політики [1].

Практика часткового застосування програмно-цільового підходу на рівні місцевого самоврядування для України порівняно нова, їй приблизно 10 років. Вона стала запозиченням з західної системи управління. В Європі програмно-цільовий підхід був запроваджений ще раніше і зараз став ефективним інструментом управління регіональним розвитком в Австрії, Польщі, Румунії, Норвегії, Швейцарії.

Орієнтуватися не на процес простого розподілу та споживання наявних ресурсів (матеріально-фінансових, людських, природних тощо), а на їх використання для досягнення цілей та результатів розвитку, які можна виміряти і представити у визначених показниках – це має на меті програмно-цільовий підхід на рівні місцевого самоврядування.

Проявом застосування програмно-цільового підходу у місцевому самоврядуванні є складання стратегій розвитку громад, програм соціально-економічного розвитку, інших цільових програм та проектів, а також – бюджетних програм.

Найважливішим завданням стратегій, програм та проектів є визначення і досягнення конкретних результатів розвитку громади. І обов'язкова умова – щоб ці результати були вимірюваними і представленими у вигляді індикаторів, якісних та кількісних показників.

Місцеві стратегії, програми та проекти розробляються не в довільній формі, – цей процес регламентується низкою законодавчо-нормативних документів. Згідно положень статей 26-27 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» відносить до виключної компетенції сільських,

селищних, міських рад затвердження Програм соціально-економічного розвитку, а також Цільових програм відповідних громад. Виконкоми місцевих рад наділені повноваженнями підготовки програм, подання їх на затвердження відповідних рад, організації процесу їхнього виконання, подання місцевій раді звітів про хід і результати виконання. [2]

Що стосується місцевого бюджету, то він має двовекторне відношення до програмно-цільового підходу: з одного боку, виступає одним з джерел фінансування програм та проектів громади (можливе залучення для їх фінансування й інших джерел – асигнувань з районних, обласних бюджетів, державного бюджету, приватних інвестицій та грантів). А з іншого, – сам місцевий бюджет складається за програмно-цільовим методом, що закріплено законодавчо. Головною правовою підставою тут є стаття 20 Бюджетного кодексу України «Застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі», у якій визначається обов'язковість використання цього методу, наводяться його структурні елементи (бюджетні програми, відповідальні виконавці бюджетних програм, паспорти бюджетних програм, результативні показники бюджетних програм), роз'яснюється суть і функціонал кожної складової. [3]

Перевагами програмно-цільового підходу є те, якщо програмно-цільовий підхід застосовується системно і послідовно, його ефектом стає не лише раціональне використання місцевих ресурсів і досягнення поставлених у програмах та стратегіях цілей, а й зростання транспарентності місцевої влади, включення зацікавленої громадськості до процесу управління громадою, врешті – вироблення якісної місцевої політики і сталий розвиток громад.

Адже програмно-цільовий підхід передбачає, що громадськість (в особі місцевих неурядових організацій та ініціативних груп, представників бізнесу та наукових установ) має брати участь у процесах розробки, виконання, моніторингу та оцінки стратегій, програм та проектів громади.

Як результат, у мешканців громади формуються цінності та навички усвідомленої та активної участі у виробленні місцевої політики, набувається громадянська компетентність.

Мінімальним рівнем участі громадськості в управлінні є рівень інформації, коли доступно, в основному, спостереження за діяльністю влади та її оцінювання. При цьому, доступність інформації має забезпечити місцева влада, оприлюднюючи її на своїх сайтах та створивши канали зворотного зв'язку із громадськістю (електронна пошта або інтерактив на сайті).

Рівень консультацій є більш високим рівнем участі і передбачає, що громадськість може доносити свою думку про розвиток громади, беручи участь у різноманітних семінарах, конференціях, форумах та онлайн-консультаціях, які ініціює влада або самі громадські організації (запрошуючи до участі експертів та представників влади). За допомогою подібних механізмів громадськість може включатися у місцеве самоуправління і на рівні діалогу, розширюючи при цьому свою активність. Ступінь участі на цьому рівні зростає шляхом налагодження безпосередніх контактів в органах місцевої влади,

залучення до роботи у спільних багатосторонніх комітетах та робочих групах з розробки та моніторингу Стратегії та Програм.

При цьому, найвищим рівнем участі громадськості в управлінні місцевим розвитком є рівень партнерства. Про досягнення цього рівня можна говорити, якщо громадськість бере участь у спільних із представниками влади робочих групах або комітетах з розробки, моніторингу та оцінки Програм та Стратегії, залучена до підготовки самих документів та процесу прийняття рішень щодо їх змісту, бере участь у виконанні заходів, передбачених Стратегією та Програмами.

На практиці ж рівень участі громадськості в управлінні розвитком громад вкрай низький. Первинний рівень відкритої інформації про діяльність органів місцевого самоврядування часто просто не забезпечується. Деякі громади (особливо сільські та селищні) навіть не мають своїх сайтів, не кажучи вже про публічне представлення Стратегії та Програм, Звітів з їх моніторингу та оцінки і зворотного зв'язку із місцевою громадськістю.

Зазначені проблеми носять системний характер, кожна з них тягне за собою певні негативні наслідки для сфери місцевого управління, а в сукупності вони призводять до того, що ефективність програмно-цільового підходу є низькою, а розвиток громад гальмується.

Для місцевої влади задля досягнення більшої ефективності програмно-цільового підходу необхідно, перш за все, розуміння, що Стратегія та Цільові програми пишуться не за принципом «більше – значить краще», а з метою вирішення найактуальніших проблем громади і розвитку найбільш перспективних галузей. Скорочення кількості Цільових програм вирішуватиме не лише проблеми плутанини між ними та дублювання, а й проблему їх недофінансування, дозволить сконцентрувати зусилля і зробить їх більш результативними.

Список використаних джерел:

1. Кизим М.О., Феденко Г.М. *Теорія та практика оцінки пріоритетності та результативності державних цільових програм в Україні // Бізнес Інформ. 2012. № 12. С. 6-13.*

2. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні». *Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>*

3. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. №2456-VI. *Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>*

ЗНАЧЕННЯ ТУРИЗМУ ТА РЕКРЕАЦІЇ В СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

Н.С. Корома

geo.nkoroma@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Сільське середовище має довгу історію управління для рекреаційних цілей, і цей зв'язок мав важливий вплив як на навколишнє середовище, так і на основну діяльність. Деякі сільські ландшафти були спеціально сформовані для відпочинку певних еліт, наприклад, європейські земельні маєтки XVII-го та XVIII-го століть. Проте до кінця XVIII-го століття можливості брати участь у «туризмі» в сільській місцевості були вкрай обмежені. Такі подорожі були довгими, незручними та часто небезпечними, особливо у гірських і лісистих районах: клімат, дикі тварини та розбійники створювали непривабливі образи таких місць.

У той час як різні моделі рекреаційної діяльності поєднувалися, створюючи чи впливаючи на різноманіття сільського середовища, такі ландшафти часто характеризуються подвійною силою постійного використання та постійних змін. У деяких більш урбанізованих європейських країнах будівництво ексклюзивних сільських ландшафтів для відпочинку заможних еліт сприяло тенденції обмеження загального доступу до сільської місцевості.

Значна кількість представників міського середнього класу почали відвідувати сільську місцевість як любителі відпочинку в XIX-го столітті. З 1840-х років будівництво залізниці почало забезпечувати легший і безпечніший доступ до більш віддалених і привабливих сільських районів. У деяких країнах працююче населення промислово розвинутих регіонів, як колишні сільські мігранти або нащадки сільських мігрантів, регулярно відвідувало сільську місцевість не в останню чергу, щоб відвідати друзів і родичів. В інших країнах, де сільське коріння було обірвано, міські робочі родини теж почали відвідувати села. На початку XX століття питання доступу та збереження цінних ландшафтів стали популярними.

Через суттєві зміни, внесені в сільськогосподарську та лісову діяльність у другій половині XX-го століття, багато земельних маєтків, частково або повністю утримуваних для відпочинку та втечі від міського життя, виявилися економічно нежиттєздатними. Багато з них були розбиті; землі були продані агробізнесам і часто значні будівлі були захоплені державними та приватними організаціями, такими як корпорації, установи освіти та охорони здоров'я. Ті, хто залишився, виявили, що новий або відроджений рекреаційний попит може сприяти економічному виживанню через перетворення в готелі, медичні, спортивні та інші цілі, пов'язані з дозвіллям.

Постійно зростаюча кількість менших, часто комерційних зон відпочинку тепер усіяла сільський ландшафт разом із значно більшою кількістю невеликих приватних об'єктів дозвілля. Це не означає, що елітарність зараз відсутня в сільській місцевості. Домінуюча культура сільської місцевості все ще може базуватися на традиційних уявленнях про те, що є чи має бути сільським і збереженим. Іронія цього полягає в тому, що тепер такі цінності можуть належати і вчорашнім колишнім мешканцям міст, деколи навіть більше, ніж колишнім жителям сільської місцевості; але, звичайно, й за рахунок останніх, оскільки сільська економіка змінюється і потребує гнучкого реагування.

Хоча дехто продовжує розглядати туризм як ліки від економічних і соціальних хвороб сільської місцевості, оскільки він є за своєю суттю економічним інструментом та має бути частиною програм стратегій, що сприятимуть успішному розвитку села, та підходить не для всіх сільських територій, так як ймовірні витрати і фактори його порівняльної переваги значно відрізнятимуться залежно від типу сільської місцевості.

Економічні фактори, що знижують ефективність туризму як інструменту розвитку сільської місцевості, включають витік доходів, нестабільність, низьку оплату праці, імпорту робочу силу, обмежену кількість підприємців у сільській місцевості та ін. Одна з найменш сприятливих обставин для сприяння розвитку туризму – це коли сільська економіка вже є слабкою, а тому розвиток туризму може призвести до нерівності в доходах і зайнятості. І навпаки, сільський туризм краще підходить як доповнення до існуючої процвітаючої та різноманітної сільської економіки.

Виклики реструктуризації сільської місцевості, основні потенційні загрози сільському середовищу та динамічний соціальний склад багатьох сільських районів вимагають розуміння та управління сільським туризмом, який міцно інтегрований у оцінку (часто похідного від міста) динамічних соціальних, економічних, політичних, культурних, психологічних та екологічних процесів, формуючи як реальність, так і наше уявлення про «сільську місцевість», будь то рекреаційна ідилія чи типове робоче місце жителя селища.

У багатьох частинах світу сільські території здавна були середовищем для відпочинку та туризму, які не завжди явно розглядалися або називалися «сільськими». Проте в останні десятиліття галузь усвідомила необхідність сегментувати та брендувати різні аспекти туризму та відпочинку саме в той час, коли зв'язок між такою діяльністю та сільським контекстом змінюється та стає складнішим. У той час як потреба у визначенні сільської «ніші» є, мабуть, одним із засобів, за допомогою якого індустрія туризму може уникнути сформованого непривабливого відтінку «масового» туризму, складність і зміни у відносинах у сільському секторі відображають: динамічне та часто невизначене економічне та соціальне середовище, в якому відбуваються процеси сільського розвитку, і зростаюче глобальне значення та різноманітність туристичної та рекреаційної діяльності, плюс тиск і взаємозв'язки (глобальний – локальний, міський – сільський), які це спричиняють.

Найпомітніше те, що рекреаційна та туристична діяльність у ряді сільських місцевостей різко перетворилася з відносно пасивних і другорядних елементів ландшафту на активних і значущих чинників екологічних, економічних і соціальних змін. Тільки протягом останнього десятиліття такі зміни привернули увагу місцевих, регіональних, національних і наднаціональних політиків. Однак це не означає, що пропонується будь-який послідовний підхід до природного середовища, розвитку та значення туризму і рекреації в сільській місцевості, зокрема значні відмінності щодо визначення понять «сільський» і «сільський туризм» та надання пріоритету і розуміння потенційної ролі відпочинку та туризму в сільській місцевості.

Багато хто вважає, що туризм приносить значну економічну та соціальну вигоду сільській місцевості через дохід та розвиток інфраструктури, які він може принести маргінальним та менш економічно розвиненим регіонам. Таким чином, значна увага в європейських країнах приділяється підтримці та розвитку ініціатив сільського туризму у ширшому контексті розвитку сільської місцевості. Але національні та наднаціональні організації, погляди урядів та сприйняття галузі можуть відрізнятись або навіть конфліктувати. Інтереси індустрії можуть призвести до надмірно завищених очікувань щодо розвитку сільського туризму.

Тому важливим сьогодні є дослідження проблем, що постають перед змінами в сільській місцевості, ролі і позиції туризму та рекреації в цьому динамічному контексті, а також результуючий комплекс взаємозв'язків, можливостей і обмежень, в рамках яких може відбуватися розвиток туризму та рекреації в сільській місцевості.

УДК 911.3

ВНЕСОК ПРОФЕСОРА КОСТЯНТИНА НЕМЦЯ У РОЗВИТОК МЕТОДИКИ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Г.О. Кучерява

annakucheryava12@gmail.com

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ, Україна

Харківська наукова школа суспільної географії пов'язана з ім'ям доктора географічних наук, професора Костянтина Немця – видатного ученого та одного із провідних дослідників України. Професор К. Немець зробив вагомий внесок у розвиток теорії та методології суспільної географії, є автором теорії інформаційної географії, низки методів і методик просторового аналізу та моделювання соціогеосистем.

Науковим надбанням професора К. Немця є розробка оригінальних інноваційних методів багатовимірного аналізу в суспільній географії,

заснованих на інформаційному, системному, синергетичному та історичному підходах. Серед них – метод моделювання інтегральної функції впливу (ІФВ-моделювання), який був апробований у ряді суспільно-географічних досліджень, що виконувалися на кафедрі соціально-економічної географії і регіонаознавства Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Метод ІФВ-моделювання застосовується у дослідженнях просторової взаємодії суспільно-географічних об'єктів, виявленні зон їхнього впливу, що дозволяє візуалізувати та детально дослідити отриману поверхню потенціалів. Особливістю даної методики є можливість зміни радіусу впливу об'єктів, зокрема із збільшенням цього параметру зростає ступінь генералізації поверхні та нівелюються локальні відмінності, та навпаки. Унікальність методики ІФВ-моделювання полягає в її універсальності. Вона може бути застосована для відображення будь-яких параметрів або показників, природу просторового розвитку яких необхідно дослідити. Так, до прикладу, дана методика була застосована при оцінці факторів соціально-економічного розвитку Харківського регіону як прикордонної соціогеосистеми [2], а також використана під час дослідження міських агломерацій в аспекті реалізації адміністративно-територіальної реформи в Україні [5].

Іншим інноваційним методом суспільно-географічних досліджень, що був розроблений професором К. Немцем, є метод моделювання траєкторії розвитку соціогеосистем у нормованому багатовимірному просторі [3, 4]. Методологічна оцінка цього методу визначається його можливостями у вирішенні ряду наукових завдань та отриманні нової наукової інформації, необхідної для моніторингу, планування та прогнозування розвитку соціогеосистем та окремих їх підсистем та складових.

Моделювання траєкторії розвитку соціогеосистем у нормованому багатовимірному просторі передбачає дослідження показників напряму руху та лінійні характеристики руху (відстані у багатовимірному просторі, пройдені об'єктом за визначений проміжок часу). Вказані параметри характеризують ефективність розвитку та функціонування окремих підсистем у складі досліджуваної соціогеосистеми.

Даний метод має великий потенціал при дослідженні та моніторингу розвитку соціогеосистем різних ієрархічних рівнів та дозволяє детально досліджувати всі складові суспільно-географічного процесу, знаходити можливості управління ними.

Застосування методу моделювання траєкторії розвитку соціогеосистем у нормованому багатовимірному просторі дозволяє вивчати різноманітні проблеми територіальних громад, виявляти регіональні відмінності та обґрунтовувати напрями соціально-економічного розвитку територій, що підкреслює його практичне значення. Цей метод базується на комплексному аналізі значного обсягу статистичних даних та довів свою ефективність у розв'язанні різних наукових завдань, зокрема оптимізації функціонування соціогеосистем та їх підсистем, розробки управлінських рішень щодо сталого розвитку територій тощо. Зазначене вказує на перспективність використання вказаного методу у суспільно-географічних дослідженнях.

Професором К. Немцем також розроблено та апробовано графоаналітичний метод багатовимірної класифікації суспільно-географічних об'єктів, який оснований на графоаналітичному методі багатокритеріальної оптимізації радіонавігаційних систем О. Машкова [1]. Даний метод застосовується для систематизації, класифікації, ранжування і групування суспільно-географічних об'єктів. Його ідея полягає в тому, що багатовимірний простір відображається у вигляді пелюсткової діаграми з нормованими (в інтервалі 0 – 1) координатними осями. Кожен процес на діаграмі має вигляд багатокутника, а критерієм класифікації є його площа [3].

Графоаналітичний метод багатовимірної класифікації суспільно-географічних об'єктів дозволяє проводити порівняльний аналіз будь-яких соціогеосистем, їх підсистем або складових суспільно-географічного процесу, що є важливим для організації та оптимізації моніторингу, проектування та управління розвитком регіонів.

Сучасні суспільно-географічні дослідження відповідають соціальному запиту та викликам сучасності, спрямовані на вирішення актуальних проблем суспільства, управління регіональним розвитком, відтак потребують застосування інноваційних методів та методик.

Розроблені та обґрунтовані професором К. Немцем оригінальні методи та методики просторового багатовимірного аналізу соціогеосистем та суспільно-географічних процесів були успішно апробовані під час дослідження релігійної сфери, демографічного розвитку, системи освіти, соціальної безпеки, транспортної комплексу, системи торговельного обслуговування населення Харківської області, суспільно-географічних особливостей прикордонних соціогеосистем (на прикладі Харківського регіону), сфери культури та системи освіти Луганської області, геоecологічної ситуації в старопромисловому регіоні (на прикладі Дніпропетровської області), туристсько-рекреаційних ресурсів Херсонської області, системи охорони здоров'я Волинської області тощо, що вказує на їх універсальність, ефективність та затребуваність.

Отже, оригінальні методи та методики просторового багатовимірного аналізу, розроблені професором Костянтином Немцем, суттєво збагатили методологію суспільної географії та знайшли реальне втілення у вирішенні практичних завдань з оптимізації та прогнозування розвитку регіональних соціогеосистем та окремих їх підсистем. Багатогранність та результативність застосування зазначених методів обумовлює перспективність їх використання у подальших суспільно-географічних дослідженнях.

Список використаних джерел:

1. Машков О., Немець К. Графоаналітичний метод багатовимірної класифікації суспільно-географічних об'єктів. *Часопис соціально-економічної географії*, 2010, Вип. 8(1). С. 30-35.
2. Немець К.А., Кулешова Г.О., Немець Л.М. Прикорданні соціогеосистеми: тенденції та особливості розвитку: монографія. Харків: Екограф, 2021. 232 с.
3. Немець К.А., Немець Л.М. Теорія і методологія географічної науки: методи просторового аналізу. Навчально-методичний посібник. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. 172 с.

4. Немець К., Сегіда К., Немець Л. Багатовимірний аналіз у суспільній географії (нетрадиційні методи) : монографія. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. 120 с.

5. Немець К., Сегіда К., Немець Л., Кравченко К., Телебєнєва Є., Ключко Л., Редін В. Дослідження міських агломерацій в аспекті реалізації адміністративно-територіальної реформи в Україні (на прикладі Харківської області). Часопис соціально-економічної географії, 2019, Вип. 27, С. 28-39.

УДК 911.3:330.15](477.82-72):379.8

РАЦІОНАЛЬНЕ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНОГО РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВЕЛИМЧЕНСЬКОЇ ТГ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

***І.М. Нетробчук, Л.Т. Чижевська, Р.Є. Качаровський, О.В. Антипюк,
Д.В. Мусійчук***

*iryna-nim@ukr.net, geolora@ukr.net, romankacharovsky@ukr.net,
olia151099@ukr.net, dashamusiiichuk23@gmail.com*

Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна

Унаслідок децентралізації територіальні громади (ТГ) отримали ширші юридичні важелі з одночасною передачею у їх користування певних природних та матеріальних ресурсів. Використання, зокрема, рекреаційних ресурсів сприятиме відновленню природних територій, поліпшенню екологічної ситуації, розвитку відпочинку та туризму. Тому дослідження природного рекреаційного потенціалу ТГ є актуальним і перспективним [3; 6].

Велимченська ТГ утворена 30.01.2017 р. шляхом об'єднання Велимченської та Датинської сільських рад Ратнівського (з липня 2020 р. – Ковельського) району. Площа громади становить – 110,9 км², населення – 3 752 ос. Густота населення – 33,8 ос/км². У громаду входять сс. Велимче, Датинь, Дошне та Запілля. Центр громади – с. Велимче [1; 3; 6; 9].

Громада має потужний природний рекреаційний потенціал, сприятливі кліматичні умови, різноманітні природні ресурси та природно-заповідні території. Досліджувана територія характеризується помірно-континентальним кліматом з м'якою зимою та нестійкими морозами. Літо доволі тепле. Весна й осінь – затяжні, зі значними опадами. Загалом кліматичні умови сприятливі для здійснення туризму й рекреації впродовж року [1; 3; 6; 9].

Поліські ландшафти характеризуються переважанням виположеної, заболоченої та слабдорозчленованої річковими долинами низовини, ускладненої льодовиковими формами. Туристичні ресурси з подібними орографічними умовами придатні для пішого, велосипедного, лижного туризму видів.

Основною водною артерією громади є р. Турія – права притока р. Прип'яті (басейн Дніпра). Довжина потоку – 192,9 км, площа басейну – 2922,86 км². У громаді налічується ряд озер, найбільшими з яких є: Дошне (між селами Запілля та Дошне, площа дзеркала – 19,0 га, об'єм – 0,6 млн м³,

максимальна глибина – 10 м), Гниляк (Плав) (с. Велимче, 1,6 га, 2 м), та Вінок (на південний схід від с. Велимче, 21,0 га, 8,1 млн м³, 0,7 м). У с. Велимче є два ставки загальною площею 7,58 га та об'ємом води 70,80 тис. м³). Водні плеса є привабливими для рекреаційного використання, а саме короткотермінового відпочинку (купання, занять водним туризмом, плавання на човнах, рибальства) та екологічного пізнання природи (дослідження біорізноманіття території ПЗФ) [1; 3; 6–7; 8–9].

На території ТГ переважають дернові, дерново-підзолисті, чорноземні, сірі опідзолені, торфово-болотні ґрунти. Земельні ресурси мають неоднорідну структуру: забудовані землі становлять близько 2 %, сільськогосподарські – майже 50 %, лісовкриті ділянки – 38–39 %, заболочені – близько 7 %, інші – 1–2 %. Помітним є переважання с/г угідь та лісових територій [1; 3; 6–7; 9].

Вагомим структуроутворюючим елементом природно-ресурсного потенціалу досліджуваної громади є лісові ресурси, які можуть використовуватись для розвитку різних видів екологічного туризму. Ліси становлять 38–39 % площі ТГ. Лісові насадження громади зосереджені у межах ДП «Ратнівське ЛМГ» та ДП СЛАП «Ратнеагроліс». Основними лісоутворюючими породами є: сосна звичайна *Pinus sylvestris* – 54%, береза повисла *Betula pendula* – 16%, дуб звичайний *Quercus robur* – 14%, вільха чорна *Alnus glutinosa* – 11%, осика *Populus tremula* – 3% та ялина звичайна *Picea abies* – 2%. Вікова структура насаджень: молодняк – близько 24 %, середньовікові – 49 %, пристигаючі – 21%, стиглі – 6 %. Вагомий потенціал флористичних ресурсів – це цінні види лікувальних трав та дикорослих ягід. На території лісництв зростають ягідники: журавлини болотяної *Vaccinium oxycoccos*, чорниці миртолистої *Vaccinium myrtillus*, бруслини бородавчастої *Euonymus verrucosus*. На території лісів багато лікарських рослин: конвалія травнева *Convallaria majalis*, валеріана лікарська *Valeriana officinalis* [1–2; 6–7].

Мисливські угіддя знаходяться на землях ДП «Ратнівське ЛМГ» та Ратнівського відділення УТМР, де є можливість полювати на лося звичайного *Alces alces*, зайця сірого *Lepus europaeus*, оленя благородного *Cervus elaphus*, дику свиню *Sus scrofa*, сарну європейську (козулю) *Capreolus capreolus* [1; 6].

Важливу роль для сталого розвитку ТГ відіграє наявний в її межах природно-заповідний фонд. За даними Управління екології та природних ресурсів Волинської ОДА, в межах ТГ знаходиться чотири об'єкти ПЗФ місцевого значення загальною площею 77,5 га. З них три – гідрологічні заказники: «Озеро Дошне» (загальна площа 29,2 га; с. Дошне; утворений рішенням Волинської обласної ради від 09.12.1998 р., № 4/3), «Урочище Плав» (16,4 га; поблизу с. Велимче; утворений рішенням Волинської ОР від 17.03.1994 р., № 17/19), «Урочище Терешкове» (9,3 га, поблизу с. Велимче, утворений рішенням Волинської ОР від 17.03.1994 р., № 17/19) та заповідне урочище «Велимченська дача» (22,6 га; у межах землекористування Замшанського лісництва ДП «Ковельське ЛГ»; утворене рішенням Волинської ОР від 30.05.2000 р., № 12/3). Всі об'єкти ПЗФ сформувались за часів незалежності України у 90-х рр. ХХ ст. та на початку ХХІ ст. Простежується домінування гідрологічних (70,8 %) об'єктів у загальній площі ПЗФ громади.

Щільність об'єктів ПЗФ – 0,014 об'єкта/100 км² [1; 3; 4–6; 9]. Мережа ПЗФ ТГ слугуватиме для відпочинку, пізнавальної та екологічної діяльності як місцевого населення, так і туристів.

Велимченська ТГ має сприятливі кліматичні умови, багата водними, земельними, лісовими ресурсами та природно-заповідними територіями, що створюють передумови для повноцінного розвитку екологічного, пізнавального туризму, а також природоохоронної діяльності. Проте рекреаційний потенціал громади має ряд проблемних моментів і потребує запровадження заходів для покращення ситуації, а саме: 1) істотно збільшити площі лісових насаджень; 2) сприяти охороні водних об'єктів громади від забруднення; 3) розглянути можливість утворення нових об'єктів ПЗФ; 4) розширити межі вже існуючих територій ПЗФ; 5) обґрунтувати необхідність надання об'єктам ПЗФ місцевого значення загальнодержавного статусу; 6) розробити туристсько-екскурсійні маршрути та включити до них вже наявні об'єкти ПЗФ; 7) створити рекреаційні пункти та місця короткотривалого відпочинку для туристів.

Висновки. Наявні у Велимченській ТГ природні рекреаційні ресурси є базою для розвитку екологічного та пізнавального туризму, здійснення освітньо-наукової та природоохоронної діяльності, сприяють покращенню екологічної ситуації на локальному рівні.

Список використаних джерел:

1. Велимченська ТГ URL: <https://velymchenska-gromada.gov.ua/> (дата звернення 24.10.2022).
2. Волинське обласне управління лісового та мисливського господарства. URL: <https://lisvolyn.gov.ua/> (дата звернення 24.10.2022).
3. Децентралізація влади. URL <http://decentralization.gov.ua/region/item>. (22.10.2022).
4. Карпюк З.К., Фесюк В.О. Природоохоронні мережі Волинської області: монографія. Луцьк : видавництво «Терен», 2021. 212 с.
5. Карпюк З.К., Фесюк В.О., Антипюк О.В. Природно-заповідний фонд Волинської області : альбом-каталог Київ, 2018. 136 с.
6. Ковельська РДА URL: <http://koveladm.gov.ua/> (дата звернення 20.10.2022)
7. Регіональний офіс водних ресурсів у Волинській області URL: <https://vodres.gov.ua/> (дата звернення 26.10.2022)
8. Чижевська Л.Т., Лавренчук О.М., Качаровський Р.Є., Карпюк З.К., Антипюк О.В. Оцінка сучасного стану водних ресурсів Волині. Суспільно-географічні чинники розвитку регіонів: (Луцьк, 2019. 11–12 квітн. 2019 р.), Луцьк, 2019. С. 98–101.
9. Чир Н.В., Качаровський Р.Є. Дослідження питання туристично-рекреаційного потенціалу Ратнівського району Волинської області. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Географія». 2017. № 3(68)/4(69)/2017. С. 113-117.

ВИРОБНИЧІ ПРОСТОРИ: ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ

В.С. Пацюк

viktoria.patsiuk@gmail.com

Криворізький державний педагогічний університет, м. Кривий Ріг, Україна

Сучасний світ дуже складно уявити без виробництва. Виробничі простори завжди були супутником соціуму, а промислові регіони взагалі виникали й розвивалися під виключним впливом розвитку індустрії.

Не зважаючи на те, що виробничі простори і процеси знаходяться в епіцентрі вивчення багатьох техніко-економічних та суспільно-географічних дисциплін, наукові публікації комплексного характеру, в яких було б розкрито сутність поняття виробничого простору та підходи щодо його класифікації майже відсутні. З огляду на це, актуалізується необхідність ґрунтовного аналізу та формулювання даного поняття, яке повинно консолідувати дві основні складові: простір та виробництво. Формулювання поняття передбачає визначення його змісту з різних сторін, проявів та уявлень. Це дасть можливість узагальнити найбільш фундаментальні риси організації та розробити концепт виробничих просторів на рівні поняття науки. Та вже попередньо можна стверджувати, що виробничий простір – складне комплексне поняття, яке поєднує геопросторові та соціокультурні складові й реалізується через призму різноманітних виробничих процесів.

Поняття «виробничий простір» відображає комплексне і різнобічне явище промислових регіонів і міст, а також усіх територій, де є діючі або нефункціонуючі промислові об'єкти.

З метою подальшого формулювання поняття «виробничий простір», визначення його компонентів та здійснення всебічних класифікацій, було виокремлено різноманітні підходи, за якими здійснюється вивчення даного феномену. Основними підходами є:

1. Ландшафтознавчий підхід. В основу характеристики виробничого простору покладена теорія антропогенного ландшафтознавства. Виробничі простори з даного ракурсу можна трактувати як клас промислових антропогенних ландшафтів, з двома підкласами – гірничопромислових і фабрично-заводських ландшафтів.

2. Архітектурний підхід – виробничі простори виступають як самостійним об'єктом архітектури, так і цілим комплексом. У виробничих об'єктів є власний архітектурний стиль, який архітектори визначають через поняття «промислової архітектури». В принципі цей підхід дозволяє побачити у виробничих просторах мистецтво та мистецький образ.

3. Планувальний підхід – виробничі простори виступають як проекти організації, проекти забудови, проекти розміщення тощо.

4. Територіальний (системний) підхід – виробничі простори виступають як складна територіальна система, де всі компоненти організації простору взаємопов'язано організовані поміж собою. Територіальна організація розкриває всю інфраструктурну організацію виробничого простору.

5. Технологічний підхід. Виробничі простори доцільно інтерпретувати як «живий» організм, де рухаються сировина, товари, люди, машини. Виробничий процес – життєва форма існування виробничих просторів. В менеджменті та економіці в основі виникнення та організації виробничих просторів лежить *виробництво* – це будь-яка цілеспрямована діяльність людини зі створення тієї чи іншої продукції.

6. Історичний підхід. Виробничі простори існують у п'яти формах: 1) простори діючої індустрії; 2) простори, які закинуті і знаходяться у законсервованому стані – це індустріальні об'єкти, які існують на своїх місцях, але не працюють; 3) індустріальні об'єкти, у яких закінчився термін активної експлуатації, але продовжують існувати (відвали, провалля шахт, старі кар'єри); 4) місця, де була промисловість, у подальшому демонтована і залишилися лише місця колишніх виробничих просторів – подібні виробничі простори існують у вигляді пустирів або засаджені лісом, або повторно забудовані; 5) ревіталізовані виробничі простори, де індустріальний об'єкт виконує інші функції.

7. Урбаністичний підхід. Місця зайняті індустрією можуть входити до населеного пункту або бути поодинокими розташованими територіальними утвореннями. Доволі часто саме виробничі простори мають містоформує значення. В більшості міст вони є складовою структурою урбозон, їх територіальної структури.

8. Культурологічний підхід. Виробничі простори розуміються як феномени індустріальної культури. Виробничі простори – явище соціокультурне, відбиток певної цивілізації, певної епохи індустріалізації та етапу наукової революції.

9. Екологічний підхід. Виробничі простори – осередки впливу на довкілля. Вплив переважно негативний, який змінює якість середовища людини, умови його проживання та виживання. Виробничі простори тут виступають як геопросторові елементи довкілля людини.

10. Економічний підхід. Виробничі простори розуміються як сфера руху капіталу, його створення. Це простір створення матеріального продукту на заводах, фабриках, агропромислових об'єктах тощо.

11. Соціальний підхід. Виробничі простори як сфера праці людини, предмети праці, що визначають добробут людини. Виробничі простори – місця реалізації трудових відносин і ресурсів за прямим призначенням.

Підсумком і новизною дослідження має стати розробка та обґрунтування понятійно-термінологічного апарату вивчення явища виробничого простору, його трансформації, регенерації тощо. Кінцева мета аналізу – дати об'єктивну і системну характеристику цьому поняттю. Кожен підхід – це один окремий образ та інтерпретація явища і цілого. Обрана методологія до визначення поняття виробничі простори є багатофакторною. Системність аналізу феномену

«виробничих просторів» дозволить у найбільшій мірі розкрити всю складність і різнобарвність даного поняття.

Подальший аналіз та обґрунтування виокремлених підходів допоможе сформулювати поняття виробничого простору та запропонувати класифікацію даних просторів за найрізноманітнішими ознаками. Все це сприятиме подальшому усвідомленню важливості даних компонентів простору та дозволить оптимізувати їх подальшу організацію, а в подальшому регенерацію відповідно до запитів постіндустріального суспільства.

УДК 379.85

АРТ-ТУРИЗМ – ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМОК РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

А.В. Сивенко

artforyoukiev@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Сучасний туризм вже давно став одним з основних чинників розвитку цивілізації, однією зі складових економіки, соціальної сфери, духовної культури. Процеси, що відбуваються в туристичній індустрії світу, позначилися і на розвитку туризму в Україні. Закон України «Про туризм» визначає його як одну з пріоритетних сфер розвитку національної культури й економіки.

Згідно з даними Всесвітнього туристичного барометру ЮНВТО, за перші п'ять місяців 2022 року міжнародний туризм значно відновився, зафіксувавши майже 250 мільйонів міжнародних прибуттів, що, порівняно з 77 мільйонами прибуттів із січня по травень 2021 року означає, що сектор відновив майже половину (46%) рівня допандемічних обсягів 2019 року.

Прогнози ЮНВТО, опубліковані в травні 2022 року, вказують на те, що у 2022 році міжнародні прибуття досягнуть від 55% до 70% від рівня до пандемії. Результати залежать від обставин, що змінюються, головним чином зміни обмежень на подорожі, поточної інфляції, включаючи високі ціни на енергоносії, розвиток війни в Україні, а також ситуацію у сфері охорони здоров'я, пов'язану з пандемією [1].

Взаємозв'язок «туризм – культура – розвиток» формувався поетапно. Туризм розглядався в якості діяльності, яка сприяє економічному розвитку країни або окремого регіону. Тобто, у цьому випадку має місце взаємодія за схемою «туризм – розвиток».

Але останніми роками культурна складова, яка відіграє ключову роль для становлення і розвитку туризму, стала найважливішим чинником розвитку міжнародного туризму. Саме туризму відводиться центральна роль у

міжкультурному розвитку і взаєморозумінні між народами, тому що саме культура є головною умовою, яка стимулює подорожі до інших країн [2].

На рубежі ХХ – ХХІ ст. було вперше відзначено зрушення туристського інтересу від пам'яток культурно-історичної спадщини в сторону арт-туризму – туризму, пов'язаного з домінуючим інтересом до поточних процесів в сфері художньої творчості, результатами і процесами сучасного мистецтва. Діапазон пам'яток, що представляють інтерес для туристів з відповідною мотивацією відвідування, досить широкий і включає в себе відвідування художніх галерей і виставок, музеїв, драматичних, оперних і балетних вистав, поп-концертів, фольклорних фестивалів і вуличних вистав, студій художників та майстерень ремісників, культурно-креативних кварталів і місць, які асоціювалися з відомими літературними творами або кінофільмами [3].

Арт-туризм може відігравати значну роль у стимулюванні заходів збереження і реставрації культурної спадщини, розвитку художнього життя в країні, сприяючи створенню навіть у віддалених куточках держави значної кількості додаткових робочих місць, що також приводить до підвищення освітнього і культурного рівня населення. Процес капіталізації культури через туризм ілюструють, наприклад, такі проекти:

- «Вермеер і майстри жанрового живопису» (Лувр, Франція, 2017 р.) [4].
- «Весь Рембрандт» (Рейксмюсеум, Нідерланди, 2019 р.)
- «Пікассо: пізні роботи з колекції Жаклін Пікассо» (Музей Барберіні, Німеччина, 2019 р.)
- «Ван Гог і Британія» (Галерея Тейт, Велика Британія, 2019 р.).
- «Далі & Магрітт» (Королівський музей, Бельгія, 2020 р.).
- «Леонардо да Вінчі» (Лувр, Франція, 2020 р.) [5].

Ці виставки стали культурними подіями, які залучили мільйони туристів.

Але арт-туризм може позитивно впливати на розвиток зовсім «породніх місць» (за висловом Ф. Котлера), які беруть участь у створенні нових культурних пам'яток [6], здатних стати їх «візитівкою». Не випадково спостерігається неймовірна швидкість створення великих і малих тематичних місць – театральних, мистецьких, ігрових, музикальних, гастрономічних та ін. Завдяки такому підходу звичайна туристична подорож перетворюється на яскраву культурно-історичну подію, здатну задовольнити інтереси сучасних туристів.

Міжнародний приклад ефективного впровадження культурного туризму для розвитку регіональної економіки стає значним чинником для активної розробки теоретичних основ вивчення культурного туризму як форми дозвілля, аналіз ролі культурно-пізнавальних інтересів людей як стимулу створення нових туристичних продуктів та їх впровадження у вітчизняній індустрії туризму для регіонального розвитку та відновлення економіки післявоєнного періоду.

Таким чином, важливою складовою вітчизняної індустрії туризму є культурно-пізнавальні тури, упродовж яких у людини з'являється нове розуміння культури і її ролі у суспільному розвитку й усвідомлення необхідності збереження її різноманіття. Природна допитливість туриста по

відношенню до різних куточків світу, історії народів та їх культури створюють один з найбільш сильних мотивів для подорожі. До 2022 р. кількість подорожей з культурно-пізнавальними цілями зростала по всьому світу, що спричинило появу нового розуміння культури як рушія суспільного розвитку і усвідомлення необхідності збереження культурного різноманіття у світі.

Список використаних джерел:

1. Офіційний сайт ЮНВТО. Туристичний барометр за 2022 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unwto.org/news/international-tourism-consolidates-strong-recovery-amidst-growing-challenges>
2. Парфіненко А. Культурний туризм як чинник соціально-економічного розвитку територій // Вісник Львівського університету. Серія географічна. 2013. вип. 43. ч.1. С. 233-242. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://tourlib.net/statti_ukr/parfinenko4.htm
3. Вермеер та майстри жанрового живопису. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.louvre.fr/en/what-s-on/exhibitions/vermeer-and-the-masters-of-genre-painting>
4. Спеціальні виставки відомих художників [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://babel.ua/texts/26172-u-2019-roci-naykrashchi-muzeji-yevropi-vlashtovuyut-specialni-vistavki-vidomih-hudozhnikov-os-kogo-varto-podivitisya>
5. Культурний туризм: навчальний посібник / М.Д. Сущинська. – Спб. : Видавництво СПбГУЭФ, 2010. – 128 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.twirpx.com/file/556569/>
6. Маркетинг мест. Привлечение инвестиций, предприятий, жителей и туристов в города, коммун, регионы и страны Европы / Ф. Котлер, К. Асплунд, И. Рейн, Д. Хайдер / пер. с англ. М. Акая при участии В. Мишучкова. Спб.: Стокгольм. школа экономики в Санкт-Петербурге, 2005. 376 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.twirpx.com/file/256322/>

УДК 911.5

АКТУАЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕНЬ УКРАЇНСЬКОГО НАУКОВЦЯ ОЛЕНИ СТЕПАНІВ З ГЕОГРАФІЇ ТРАНСПОРТУ В СВІТЛІ СЬОГОДЕННЯ

І.Г. Смирнов, О.О. Любіцева, Д.Ю. Гринюк

smyrnov_ig@ukr.net

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Серед транспортно-логістичних програм Європейського Союзу нині найбільш важливим є проєкт ЄС «Ініціатива Тримор'я», який охоплює 12 країн – членів ЄС, що знаходяться між Балтійським, Адріатичним та Чорним морями. Незважаючи на те, що Україна поки що не належить до безпосередніх учасників проєкту «Ініціатива Трьох морів», вона активно бере участь у виконанні окремих підпроєктів, таких як автомагістралей Via Carpatia та Гданськ – Одеса, залізничного маршруту Viking тощо. Сучасний єврологістичний проєкт «Ініціатива Тримор'я» суттєво відрізняється від

геополітичної концепції з близькою назвою «Міжмор'я», яка існувала в 1920-1930-х рр. Ця концепція у комплексному розумінні була не тільки геополітичною, оскільки передбачала і транспортно-географічні зв'язки країн-учасниць. Вперше на це звернула увагу українська дослідниця, доктор з географії та історії Олена Степанів. Так, у своїй книзі «Сучасний Львів» (1943) вона надала характеристику транспортної інфраструктури Львова на той час і відмітила визначне положення українського міста у системі транспортно-комунікаційних шляхів східної частини європейського континенту, що сполучали Балтику з Чорним морем, чорноморські порти з балтійськими, тобто у межах Міжмор'я [1]. Детальну характеристику транспортно-логістичного змісту досліджень О. Степанів наведено у працях авторів [2 та ін.].

Наукові праці О. Степанів зберігають свою актуальність і нині. Так, сучасним продовженням концепції Міжмор'я та досліджень О. Степанів, за нашою думкою, можна вважати новітній проєкт Європейського союзу у транспортно-логістичній сфері – «Ініціатива Тримор'я» (ІТМ). Саміт ІТМ у Таллінні (19-20 жовтня 2020 р.) підкреслив вплив ІТМ на весь балтійсько-адриатично-чорноморський регіон. Недаремно проєкт назвали саме «Ініціативою Тримор'я», а не «Міжмор'я», підкреслюючи у такий спосіб не тільки відмінність від міжвоєнної концепції, а й те, що інфраструктурною співпрацею в межах ІТМ може бути територія, що географічно включає і басейни цих морів, а не лише простір, розташований між узбережжями. Отже, нинішню формально польсько-хорватську «Ініціативу трьох морів» (ІТМ) слід відрізнити від історичної польсько-української концепції Міжмор'я – військово-політичного союзу Польщі й України початку 20-х рр. ХХ ст. Сутністю ІТМ є інфраструктурна співпраця в трьох вимірах: транспортно-логістичному (автомобільні, залізничні, авіаційні та водні шляхи сполучень), енергетичному (газопроводи, СПГ-термінали, ЛЕП) та інформаційно-цифровому. Україна, попри відсутність статусу офіційного членства в ІТМ, є активним учасником багатьох її проєктів, зокрема флагманської ініціативи – автомагістралі Via Carpatia, у якому наша країна бере участь, як повноправна сторона. Прокладену за «меридіаном» мережу «Via Карпатія» слід трактувати, як «хребет» проєкту, а добудову широтних «ребер» за маршрутами Люблін – Холм – Ковель – Луцьк – Київ, Люблін – Замостя – Львів – Тернопіль – Вінниця – Умань та Жешув – Львів і далі до Умані слід розглядати його логічним продовженням.

В сучасних умовах протистояння України російській агресії єврологістичний проєкт «Ініціатива Тримор'я» набуває нової актуальності та взаємодіє з формуванням Трансєвропейської транспортної мережі (TEN-T) [3]. Ця мережа створена ЄС з метою з'єднати Європу з заходу на схід та з півночі на південь мережею автодоріг, залізниць, аеропортів та водних шляхів. Розвиток TEN-T передбачає два етапи: до 2030 р. має бути завершено побудову «Ключової мережі» (The Core Network), а до 2050 р. – «Загальної мережі» (The Comprehensive Network). Її завданням є створення загальноєвропейської мережі суходільних, водних шляхів та транспортних терміналів з метою заповнення пробілів у територіальній транспортній мережі ЄС, усунення її «вузьких місць» та подолання технічних бар'єрів, що має сприяти соціальному, господарському

та територіальному зрівноваженню країн ЄС. Нинішня політика TEN-T має підставою регулятивний закон ЄС №1315/2013. Крім створення нової транспортної інфраструктури TEN-T передбачає впровадження інновацій, нових технологій та цифрових рішень у всі види транспорту із завданням поліпшити використання інфраструктури, зменшити шкідливий екологічний вплив транспорту, покращити показники енергоефективності та підвищити безпеку. Основою «Ключової мережі» (The Core Network) є 9 коридорів, визначених з метою забезпечення її скоординованого розвитку (табл. 1).

Таблиця 1. Європейські транспортні коридори Ключової мережі TEN-T
(авторська розробка за [3])

№	Назва єврокоридору	
	укр. мовою	англ. мовою
1.	Атлантичний коридор	The Atlantic Corridor
2.	Коридор Північне море-Балтійське море	The North Sea - Baltic Corridor
3.	Коридор Рейн - Альпи	The Rhine – Alpine Corridor
4.	Коридор Рейн - Дунай	The Rhine – Danube Corridor
5.	Балтійсько-Адріатичний коридор	The Baltic-Adriatic Corridor
6.	Коридор Північне море – Середземне море	The North Sea – Mediterranean Corridor
7.	Коридор Скандинавія – Середземне море	The Scandinavian- Mediterranean Corridor
8.	Середземноморський коридор	The Mediterranean Corridor
9.	Східно-Середземноморський (Балто-Чорноморсько-Егейський) коридор	The Orient/East-Med (Baltic-Black Sea – Aegean Sea) Corridor

На додаток до єврокоридорів також встановлено «Горизонтальні пріоритети» - Систему управління європейським залізничним рухом (ERTMS, European Rail Traffic Management System) та Морські шляхи (Motorways of the Sea). У квітні 2019 р. Єврокомісія здійснила аудит здійснення політики TEN-T, в результаті якого була додана можливість мілітарного трафіку (військ, майна та устаткування) всередині та за межі ЄС, зафіксована у «Плані дій з мілітарної мобільності» (The Action Plan on Military Mobility). Це дуже доречний пункт Європейської транспортної політики TEN-T для України з огляду на повномасштабне російське вторгнення 2022 р. Україна увійшла до TEN-T 2017 р. Відповідно до Індикативного інвестиційного плану Єврокомісії з розвитку коридорів TEN-T в Україні планується реалізувати проекти на загальну суму 4,45 млрд. євро і це є найбільшим показником серед усіх держав Східного партнерства.

У липні 2022 р. Єврокомісія внесла зміни до індикативних мап TEN-T, включивши до них логістичні маршрути, що проходять Україною. Це рішення є стратегічним кроком у процесі інтеграції України до ЄС та сприятиме реалізації ініціативи «Шляхи солідарності» щодо експорту української аграрної продукції та доставки гуманітарної допомоги в Україну. Зокрема внесено наступні зміни: коридор «Північне море – Балтійське море» продовжено через Львів, Київ до Маріуполя; Балто-Чорноморсько-Егейський коридор продовжено через Львів, Чернівці (через територію Румунії і Молдови) до Одеси; коридор «Балтійське море – Адріатичне море» проходитиме через Львів. **Єврокомісія виключила з**

мережі TEN-T російські та білоруські маршрути, а також понизила в статусі маршрути на території ЄС на стиках з цими країнами-агресорами.

Також у сфері військової логістики Україна все тісніше співпрацює з НАТО, де логістика отримала всебічне визнання і розвиток. Так, за повідомленням РБК-Україна, з посиланням на прес-службу Міноборони, Україна запровадила НАТО-вську систему обліку і контролю логістики LOGFAS, яка забезпечить контроль кожної одиниці зброї, що потрапляє на територію нашої держави. Міністр оборони О. Резніков і секретар РНБО О. Данілов презентували перші результати впровадження цієї логістичної програми послам та аташе з питань оборони країн-донорів, які допомагають Україні у відсічі агресії РФ. Повідомляється, що завдяки інтеграції LOGFAS з модулем інформаційно-аналітичної системи СОТА з моніторингу постачання Україні озброєння від країн-союзників, забезпечується повний контроль кожної одиниці зброї, що потрапляє на нашу територію. О. Резніков зазначив, що впровадження цього програмного забезпечення має два виміри. «По-перше, це дозволить суттєво підвищити підзвітність усіх процесів, які пов'язані з експлуатацією зброї та інших ресурсів. Ми почали впровадження з обліку міжнародної допомоги, щоб забезпечити прозорість та високу ефективність її використання. По-друге, ми доводимо, що навіть під час війни сектор оборони України розвивається у напрямку подальшого посилення взаємосумісності з Північноатлантичним альянсом на рівні стандартів і процедур. Отже, вислів про те, що Україна де-факто вже стала членом НАТО – не перебільшення. І ми будемо наполегливо рухатись далі», - сказав він [4]. Своєю чергою, О. Данілов зазначив, що використання даних систем Силами оборони сприятиме максимально ефективній та прозорій співпраці України та її партнерів, допомога яких є життєво необхідною для нашої перемоги [4]. Дорожня карта масштабування LOGFAS до кінця 2022 р. та на 2033 р. вже затверджена. У підсумку ця програма має стати одним із головних інструментів цифровізації логістики у ЗСУ і забезпечити контроль логістичного забезпечення і планування не лише міжнародної допомоги, а і усієї номенклатури наявних ресурсів. Підготовка та впровадження логістичної програми LOGFAS в Україні передбачає і підготовку відповідних фахівців, з цією метою вже пройшли навчання більше 300 фахівців-операторів Програми для ЗСУ. Нагадаємо, у вересні 2022 р. президент України В. Зеленський оголосив про подання заявки на вступ до НАТО. Він зазначив, що цього року Фінляндія та Швеція розпочали приєднання до Альянсу без Плану дій щодо членства, і що подібна процедура може бути застосована і до України [4].

Список використаних джерел:

1. Степанів Олена. *Сучасний Львів. Краків-Львів: Українське видавництво, 1943. – 170 с.*
2. Любіцева О.О., Смирнов І.Г. *Від геополітичної концепції Міжмор'я до єврологістичного проекту ЄС «Ініціатива Тримор'я»: український вимір // Географія та туризм: наук. журнал / Ред. кол.: Запотоцький С.П. (гол. ред.) та інші. – К.: Альфа-ПК, 2021. – Вип. 66. – С. 54-62.*
3. *Trans-European Transport Network (TEN-T) / <https://transport.ec.europa.eu>*
4. *Україна запровадила систему обліку і контролю НАТО / <https://www.rbc.ua/news/ukrayina-zaprovadila-sistemu-obliku-i-kontrolyu-1666347983.html>*

ГЕОГРАФІЯ ЦИВІЛІЗАЦІЙ – АКТУАЛЬНИЙ НАПРЯМ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

П.О. Черномаз

pavel.chernomaz@gmail.com

ДП «Харківський регіональний науково-виробничий центр стандартизації, метрології та сертифікації», м. Харків, Україна

Останнім часом розвиток глобального суспільства все більш розглядається під кутом зору цивілізаційного підходу, що поділяє людство на систему цивілізацій, які проходять однакові фази від народження до загибелі [2]. Цей науковий підхід, що первісно склався в соціології, культурології та політології, є прийнятним і для суспільної географії. Кожна окрема цивілізація має певне географічне розташування (або місце розвитку) та взаємодіє з іншими цивілізаціями. Тому цілком логічним є виокремлення окремого напрямку суспільно-географічних досліджень – географії цивілізацій.

Географія цивілізацій первісно виникла в царині культурної географії, оскільки при вивченні цивілізацій дослідники перш за все звертали увагу на їх культурні особливості та відмінності. Проте, це є дуже вузьким підходом, що не відповідає сучасному комплексному розумінню цивілізації.

Узагальнюючи бачення попередніх дослідників, під **цивілізацією** маємо розуміти історично сформовану наднаціональну морально-релігійну, соціокультурну і суспільно-політичну суперсистему, що відрізняється унікальним способом суспільного відтворення, який базується на прийнятих на віру основоположних настановах (цінностях і нормах) і відповідному їм стереотипі поведінки.

Ядром цивілізації є **тип вірування** – прийняті на віру настанови, що регулюють внутрішнє і зовнішнє життя людини (основи світогляду, ієрархія цінностей, уявлення про добро і зло, про можливе і неможливе, правила поведінки, регламентація сімейних і суспільних відносин, критерії пристойного і непристойного). Саме тип вірування визначає особливості культури, яка стає базисом суспільного розвитку, в тому числі й економіки. Це обумовлено дією двох законів розвитку суспільства. Перший – **закон духовно-моральної детермінації суспільного, в тому числі економічного, розвитку**. Його можна сформулювати так: розвиток соціально-економічної системи знаходиться у визначальній залежності від духовно-моральних чинників (духовно-морального «капіталу») народу. Другий – **закон соціокультурної (цивілізаційної) ідентичності розвитку суспільства (економіки)**. По відношенню до економіки його можна сформулювати так: успішність розвитку економіки тієї чи іншої цивілізації, країни, що належить їй, залежить від відповідності соціально-економічної моделі розвитку культури цієї цивілізації [1].

Отже, виходячи з комплексного розуміння цивілізації, *географія цивілізацій* має розглядатися як самостійний напрям суспільно-географічних досліджень, що вивчає особливості просторового розвитку та взаємодію цивілізацій як великих територіальних суспільних систем.

Іменовані різними термінами суспільні суперсистеми досліджували Г. Рюккерт («культурні типи»), М.Я. Данилевський («культурно-історичні типи»), О. Шпенглер («високі культури»), А.Л. Метлинський, А. Тойнбі, С. Гантінгтон («цивілізації»), П.О. Сорокін («культурні суперсистеми»), Л.М. Гумільов («суперетноси»), Ю.В. Яковець («локальні цивілізації») і багато інших вчених.

Особливої уваги заслуговує запропонована С. Гантінгтоном *концепція «зіткнення цивілізацій»*, що описує динаміку міжнародних відносин крізь призму конфліктів на цивілізаційній основі [3]. Слідом за попередниками С. Гантінгтон вважав, що філософські погляди, основоположні цінності, соціальні відносини, звичаї і спільні погляди на життя значно відрізняються в різних цивілізаціях. Відродження релігії в більшій частині світу підсилює ці відмінності. За твердженням С. Гантінгтона існує «розумна згода» щодо 12 найважливіших цивілізацій, з яких 7 вже зникли (месопотамська, єгипетська, крїтська, класична, візантійська, центрально-американська, андська), а 5 продовжують існувати (китайська, японська, індуїстська, ісламська і західна). До цих 5 він вважав за доцільне додати ще 3 – православну, латиноамериканську і, можливо, африканську цивілізації. На думку С. Гантінгтона, «зіткнення цивілізацій є найбільшою загрозою миру в усьому світі, і міжнародний порядок, заснований на цивілізаціях, є найнадійнішим засобом попередження світової війни» [3]. При цьому найбільш потенційно небезпечною є ворожнеча, що виникає уздовж «ліній розлому» між основними світовими цивілізаціями.

Спостерігається така закономірність: цивілізаційні відмінності призводять до протистояння спочатку, як правило, в економічній сфері (введення економічних санкцій, ембарго, торгові війни), а потім суперечності переходять в політичну площину аж до вирішення конфлікту силовими методами (ведення військових дій) [2].

Реалізацію концепції «зіткнення цивілізацій» можна бачити в сучасній гео економічній та геополітичній ситуації в світі. Основними зіткненнями цивілізацій, що нині спостерігаються, є наступні:

- зіткнення західної та ісламської цивілізацій;
- зіткнення західної і китайської цивілізацій;
- зіткнення західної і православної цивілізацій.

Крім того, останнім часом гео економічне посилення Індії викликає зіткнення індійської цивілізації з ісламською (в спірній з Пакистаном західній частині регіону Кашмір) і з китайською (в спірному з Китаєм східному прикордонні регіону Кашмір).

Висновки.

1. Людство є не однорідним, а мозаїчним, воно складається з різних народів (етносів) і їх ідеологічно, політично і економічно взаємопов'язаних груп

у вигляді суспільних суперсистем – цивілізацій, що виникли і локалізовані в певних регіонах. Кожна цивілізація є самобутньою, має власну систему цінностей з відповідним їй стереотипом поведінки і протиставляє себе всім іншим цивілізаціям. Останнім часом як напрям суспільно-географічних досліджень виокремилася географія цивілізацій, що вивчає особливості просторового розвитку та взаємодію цивілізацій як великих територіальних суспільних систем.

2. Як результат цивілізаційних відмінностей виділяють глобальну проблему подолання людської роз'єднаності, викликані різним економічним, політичним і духовним розвитком країн і народів. Відсутність вирішення даної проблеми неминуче призводить до цивілізаційних конфліктів, що отримали назву «зіткнень цивілізацій». Конфлікти між різними цивілізаціями, з одного боку, є «викликами» як стимулами їх розвитку, але, з іншого боку, вийшовши з-під контролю, призводять до посилення багатьох глобальних проблем, таких як наростаюча бідність, бездуховність, екологічна криза. Не виключена можливість переходу від економічних інструментів протистояння до силових в глобальному масштабі, в тому числі розв'язання нової світової війни з катастрофічними наслідками для всього людства.

3. Вирішення глобальної проблеми, пов'язаної із зіткненням існуючих цивілізацій, вимагає багатостороннього дипломатичного діалогу, заснованого на повазі цінностей кожної цивілізації, терпимості та прагненні до продуктивної взаємодії заради мирного майбутнього всього людства. На часі є реформування створеної для підтримки та зміцнення глобального миру та безпеки Організації об'єднаних націй, що у сучасному вигляді не в змозі ефективно запобігати цивілізаційним конфліктам.

Список використаних джерел:

1. *Компанієць В. В. Моральні основи економіки та підприємницької діяльності. Х. : УкрДУЗТ, 2018. 454 с.*
2. *Черномаз П.О. Актуальність цивілізаційного підходу в міжнародних економічних відносинах // Міжнародні економічні відносини. Сталий розвиток України в умовах глобалізації та Європейської економічної інтеграції: проблеми, перспективи, ефективність. ФЕНІКС-2022: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (31 травня 2022 року, м. Харків). Х.: НТУ «ХПІ», 2022. С. 22-24.*
3. *Huntington, S.P. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. – New York : Simon & Schuster, 1996. 367 p.*

ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF THE DECENTRALIZATION REFORM IN UKRAINE

T.H. Pohrebskyi

pogrebskyi.taras@vnu.edu.ua;

Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine

In Ukraine, after the Revolution of Dignity, the stage of complete reform of the state as a whole begins. The administrative reform called decentralization required a special approach. In 2014, the basic regulatory documents were adopted, a certain vision of the reform of the territorial administrative system and local self-government was outlined, which created the prerequisites for the real steps of decentralization, which we witnessed already in the following year, 2015.

Ukraine inherited from the Soviet Union a fairly centralized system of public administration. Based on the experience of Poland, Lithuania and Latvia, the reform "National project Decentralization" is underway in Ukraine. This is a natural process of development of civil society and democracy in the state [1].

These theses will outline the main advantages and disadvantages of the decentralization reform in Ukraine with a brief description of them.

Advantages of the reform:

1. Creation of prerequisites for the development of civil society. Residents of united territorial communities have more opportunities to participate in local self-government, rather than waiting for a decision on solving their local issues from the district or oblast administration.

2. Elimination of a complicated and complex control system. Local authorities are directly controlled by the people themselves.

3. Direct cooperation with the state budget. The budgets of united communities are transferred to direct inter-budgetary relations with the state budget, as they are equal in terms of authority with cities of regional significance. These communities no longer depend on the district, the city, or the region.

4. Special subsidy. From the state budget, a special subvention in the amount of 1 billion hryvnias is provided to the united territorial communities for the development of infrastructure. These funds were distributed by the united communities according to a clear formula depending on the number of rural population and the area of the community.

5. Targeted spending. More purposeful use of budget expenditures for local priorities and needs. Local authorities of territorial communities can independently decide where and how much budget funds should be allocated. All expenses must be used only with the knowledge of the residents of the community, and not according to the instructions of officials from the district or regional authorities, who cannot realistically determine the necessary amount of expenses from the budget for a

certain branch of the social life of the community [2].

6. Creation of a new taxation system. 100% of the single tax, income tax of enterprises and communally owned institutions and real estate tax remain in the local budget. Also, 60% of the personal income tax, 25% of the environmental tax, and 5% of the excise tax remain in the communities.

7. Development of entrepreneurship and promotion of market transformations. Decentralization has given local governments an incentive to improve conditions for local business. The principle is simple: if the conditions for entrepreneurs are better, they will earn more. And therefore, this will lead to an increase in tax revenues to the budgets.

8. Attracting international investments. At this moment, the attention of many international donor projects is focused on united communities.

Thus, the advantages of the reform of decentralization and unification of communities in Ukraine emphasize its main task – to give the right to independently solve the most important local issues to the residents of cities, villages and towns [4]. Disadvantages of the reform:

1. Regulatory inconsistency.

2. New personnel, lack of knowledge, lack of responsibility. Many active, good people who are new to power and need knowledge "from scratch" joined local self-government. And even for experienced representatives of self-government who find themselves in new conditions, training and advisory assistance will not be superfluous [3].

3. The complexity and multifacetedness of the reform. The concept of reform requires concerted actions from different sectors, different ministries and agencies.

4. Disproportions and unevenness in the socio-economic development of administrative-territorial units.

Therefore, the decentralization reform in Ukraine creates prerequisites for the development of civil society, eliminates a complicated and complex system of control, direct cooperation with the state budget, provides special subvention, targeted expenditures, creates a new taxation system, develops entrepreneurship and promotes market transformations, and attracts international investments for united territorial communities. However, there are problems such as inconsistency of regulatory support, new personnel, lack of knowledge, lack of responsibility, complexity, multi-planning of the reform, artificial inhibition of the reform and disproportion and unevenness in the socio-economic development of administrative-territorial units. Therefore, taking into account the experience of European states, the decentralization reform is being positively implemented in Ukraine, which should improve the lives of ordinary Ukrainians.

References:

1. *Адміністративно-територіальний устрій України: методологічні основи та практика реформування: монографія / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України»; наук. ред. В.С. Кравців. – Львів, 2016. – 264 с.*

2. *Барановський М.О. Фінансова децентралізація в Україні: особливості становлення / М.О. Барановський. - Український географічний журнал, № 4, 2017 р. С. 30-38.*

3. Барський Ю.М., Голуб Г.С., Погребський Т.Г., Глушко С.В. Проблеми та перспективи реформи місцевого самоврядування у Волинській області. *Природа Західного Полісся та прилеглих територій: зб. наук. пр. / за заг. ред. Ф.В. Зузука.* – Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т. ім. Лесі Українки, 2018.– № 15. – 200 с. – С. 103-110.

4. Niemets L., Sehida K., Kravchenko K., Telebienieva I., Pohrebskyi T. (2020). *Regional settlement systems in Ukraine: features of development in terms of decentralization reform. Human Geography Journal*, 29, 6-17.

СЕКЦІЯ 2 ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

УДК 911.9

ВПЛИВ КЛІМАТИЧНИХ УМОВ УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІССЯ НА УРОЖАЙНІСТЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КУЛЬТУР

Д.О. Глушко

denyshlushko0642@ukr.net

Ніжинський державний університет імені М. Гоголя, м. Ніжин, Україна

В умовах сучасної зміни клімату особливої актуальності набувають дослідження що присвячені ступеню і характеру впливу агрокліматичних умов на урожайність різних сільськогосподарських культур. Як відомо, територія України характеризується істотними змінами кліматичних умов які за своїми темпами значно випереджають аналогічні процеси у більшості регіонів світу, при чому саме в областях Полісся процес зміни клімату відбувається найбільш інтенсивно [1]. Досліджуючи характер та ступінь впливу основних кліматичних чинників на процес аграрного виробництва можемо визначити культури, що мають найбільшу залежність від кліматичних умов, а також окреслити перспективи подальшого розвитку аграрної галузі в регіоні.

Для аналізу впливу агрокліматичних умов на урожайність різних сільськогосподарських культур відібрано сім агрокліматичних чинників. Як індикатори термічного режиму використано наступні показники: 1) середньорічну температуру; 2) середню температуру вегетаційного періоду; 3) кількість днів з дуже високою температурою повітря; 4) суму температур вегетаційного періоду. Під дуже високою температурою повітря розуміємо температуру що перевищує 33°C. Під сумою температур вегетаційного періоду розуміємо суму додатних температур у період з березня по вересень включно.

Для оцінки режиму зволоження послуговувались наступними показниками: 1) середньорічна кількість опадів; 2) кількість опадів вегетаційного періоду; 3) тривалість атмосферних посух. Під атмосферними посухами розуміємо періоди, тривалістю понад 10 діб впродовж яких добова кількість опадів не перевищувала 1 мм. Для обчислення агрометеорологічних показників використовувався архів метеоспостережень на 9 гідрометеорологічних станціях розміщених у зоні Полісся, представлений на сайті gr5.ua [2]. Для оцінки характеру статистичного зв'язку між агрокліматичними показниками та урожайністю використовувався коефіцієнт парної кореляції Пірсона.

Обчисливши статистичну залежність між урожайністю шести сільськогосподарських культур та сімома індикаторами агрокліматичних умов,

отримали наступні результати. Серед індикаторів агрокліматичних умов найбільший вплив на урожайність сільськогосподарських культур чинить показник середньорічної температури що має значну кореляцію з урожайністю чотирьох сільськогосподарських культур, а найменший – тривалість бездошових періодів що немає статистично значущої кореляції з урожайністю жодної з культур.

Показники що репрезентують термічний режим території корелюють із рівнем урожайності здебільшого позитивно (табл. 1). Так, загальне підвищення теплозабезпеченості Полісся призвело до зростання урожайності пшениці, а підвищення середньорічної температури істотно вплинуло на підвищення рівня урожайності ячменю та соняшника. Збільшення урожайності пшениці та ячменю в основному пояснюється зростанням тривалості теплого періоду, зокрема більш раннім початком періоду вегетації. Як відомо, зростання тривалості вегетаційного періоду призводить до істотного збільшення урожайності озимих культур до яких в Україні належить переважна частка посівів пшениці та ячменю. Збільшення урожайності соняшнику вочевидь пояснюється зростанням теплозабезпеченості Полісся.

Табл. 1. Вплив термічних чинників на урожайність

Назва культури	Середньорічна температура	Середня температура періоду вегетації	Кількість днів з високою температурою повітря	Сума температур періоду вегетації
Пшениця	0,694	0,602	0,195	0,592
Ячмінь	0,930	-0,251	0,023	-0,223
Соняшник	0,775	0,463	-0,096	0,461
Кукурудза	0,191	0,254	-0,546	0,228
Картопля	-0,812	-0,231	0,089	-0,229
Цукр. буряк	0,158	0,677	0,263	0,673

Єдиною сільськогосподарською культурою, на урожайність якої підвищення теплозабезпеченості Полісся впливало виключно негативно є картопля. Урожайність картоплі характеризується високою зворотною кореляцією з середньорічною температурою, що підтверджує результати досліджень які констатують зниження ефективності виробництва цієї культури в умовах зростання температури повітря [3]. Аналізуючи вплив термічних умов на урожайність обраних сільськогосподарських культур необхідно також відзначити, що загальне зростання температури повітря не призвело до підвищення урожайності кукурудзи, попри те що остання належить до групи теплолюбних культур. При цьому збільшення кількості днів з дуже високою температурою повітря призводило до зниження її урожайності.

Кореляція урожайності розглянутих у дослідженні сільськогосподарських культур з кліматичними чинниками які характеризують режим зволоження є зворотною для усіх культур, за виключенням картоплі (табл. 2). Показником, який має найбільший вплив на урожайність є кількість опадів у вегетаційний

період. Зростання кількості опадів які випадають впродовж періоду вегетації призводить до зниження урожайності пшениці, соняшнику й цукрового буряку. Дещо менший зворотний вплив на урожайність має середньорічна кількість опадів, а тривалість бездошових періодів не має істотного впливу на урожайність жодної з сільськогосподарських культур що були розглянуті у дослідженні.

Табл. 2. Вплив режиму зволоження на урожайність

Назва культури	Середньорічна кількість опадів	Кількість опадів у вегетаційний період	Тривалість бездошових періодів
Пшениця	-0,560	-0,720	-0,253
Ячмінь	-0,471	0,118	0,006
Соняшник	-0,570	-0,678	-0,175
Кукурудза	-0,258	-0,143	-0,278
Картопля	0,275	0,458	0,145
Цукр. буряк	-0,381	-670	-0,129

Негативний вплив який чинить на урожайність пшениці, соняшнику й цукрового буряку підвищення кількості опадів можемо пояснити тим, що Полісся належить до регіонів які характеризуються достатньою вологозабезпеченістю, тому збільшення кількості опадів може ставати причиною надлишкового зволоження яке негативно позначається на розвитку цих культур. Достатньою вологозабезпеченістю регіону можемо пояснити й відсутність статистичного зв'язку між урожайністю й тривалістю бездошових періодів. Якщо в областях України, що характеризуються дефіцитом атмосферного зволоження, зростання тривалості посух призводить до зниження урожайності, то на Поліссі цей чинник не має істотного впливу на урожайність.

Отже, зростання теплових ресурсів Полісся позитивно позначилось на урожайності переважної більшості сільськогосподарських культур. Зважаючи на поточні тенденції зміни клімату в регіоні можна очікувати подальше збільшення урожайності теплолюбних і посухостійких культур та зменшення урожайності таких культур як картопля. Враховуючи кліматичні тенденції, трансформаційні процеси які відбуватимуться в аграрному секторі областей Полісся в майбутньому здебільшого визначатимуться зміною термічних умов, адже згідно з прогнозами кількість опадів не зазнає істотних змін.

Список використаних джерел:

1. Малицька Л.В., Балабух В.О. Ймовірні зміни кліматичних умов України до середини XXI ст. Гідрологія, гідрохімія і гідроекологія. 2020. № 1(56). С. 94-100.
2. *Погода в Україні в 23208 населених пунктах.* URL: https://rp5.ua/%D0%9F%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%B0_%D0%B2_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D0%B8%D0%BD%D0%B5
3. Давыденко О.В., Лопух О.С. Влияние термических условий на урожайность картофеля в административных районах республики Беларусь. Журнал Белорусского государственного университета. География. Геология. 2019. № 1. С. 46-62.

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В АНТАРКТИДІ

О.Г. Дорошенко, Ю.І. Кандиба

kand77@ukr.net

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Антарктида – найменш досліджений і освоєний материк Землі. Одним із перспективних напрямів економічної діяльності в Антарктиді, крім проведення наукових досліджень, є туризм.

Перша пропозиція про антарктичний туризм була зроблена в 1910 році. А у 1920-х роках перші туристи змогли відвідати материк. На поштові судна з Фолклендських островів, які доставляли на материк пошту та спорядження для китобоїв, брали із собою невелику кількість туристів. Подібні подорожі здійснювали туристи на чилійських та аргентинських військових кораблях, початковою метою яких було поповнення запасів науково-дослідних станцій.

Комерційний туризм до Антарктиди розпочав Ларс-Ерік Ліндبلاد зі своїм круїзним лайнером «MV Explorer», який у 1969 році здійснив перший комерційний туристичний рейс до Антарктиди.

У 1990-х антарктичний туризм став масовим. Активізувалися авіарейси над Антарктидою, розвинулися різноманітні види туризму: туристи стали займатися підводним плаванням у чистих водах та під льодами, їздити льодовиками, стрибати з парашутами та займатися параглайдингом.

У 1991 році для залучення туристів та розвинутого туризму було створено Міжнародну асоціацію антарктичних туристських операторів, яка відповідає за безпеку та екологію подорожей приватного сектору до Антарктиди. До цієї асоціації входять компанії, які працюють в Антарктиді, туроператори, туристичні агенти, які займаються бронюванням місць для своїх клієнтів у програмах оператора.

Туристичний сезон в Антарктиді триває шість місяців, із жовтня по березень включно. Під час антарктичної весни туристи можуть спостерігати за шлюбним періодом пінгвінів. Найбільший потік туристів перепадає на період із грудня по січень, що пояснюється відносно м'якими погодними умовами, порівняно з іншими місяцями, та сезоном відпусток і свят. Наступні два місяці туристичного сезону потік туристів зменшується незначно, оскільки у лютому та березні з'являється можливість поспостерігати за величезними китами.

Відвідування Антарктиди відбувається за допомогою морських круїзів, яхтингу чи авіарейсів. Яхтинг або круїзи здійснюються з: Аргентини (порт Ушуайя), Австралії (острів Тасманія), ПАР (Кейптаун), Чилі (Пунта-Аренас), Нової Зеландії (порт Літтелтон). Перельоти до Антарктиди здійснюють три авіакомпанії: DAP (Пунта-Аренас, Чилі), ALCI (Кейптаун, ПАР), Croydon Travel's Antarctica (Вікторія, Австралія). Однією з популярніших компаній з

організації експедицій до Антарктиди є National Geographic Expeditions. Тур «Journey to Antarctica» триває 14 днів, вартістю від 16 450 \$ [1].

Найпопулярнішою точкою відправлення в Антарктиду є порт Ушуайя, що знаходиться на півдні Аргентини. З цього порту туристи можуть дістатися крижаного материка тільки морським шляхом. Для туристів це найекономніший і найкоротший шлях. Від порту Ушуайя до Антарктиди близько двох днів шляху. Тривалість круїзів, які беруть свій початок в Аргентині, варіюється від 13 до 19 днів. Значним мінусом даного маршруту є проходження шляху через протоку Дрейка, яка відома як місце, де багато сильних вітрів.

Також потрапити до Антарктиди можна із міста Пунта-Аренас. Звідси на крижаний материк вирушають морські судна та комерційні авіарейси. Для туристичних польотів тут використовуються літаки із розміщенням на борту від 7 до 70 осіб. Подорожі з Чилі літаками тривають один або два дні. Перевагою відправлення з Пунта-Аренас є можливість обходу протоки Дрейка. Такі маршрути проходять транзитом через острів Короля Георга.

У Новій Зеландії існує два великі транспортні центри – Літтелтон і Крайстчерч, з яких пропонують як морське, так і повітряне сполучення з Антарктидою. Авіаперевізники Нової Зеландії здійснюють як безпосадкові перельоти, так і перельоти на крижаній смузі ім. Вілкінса. Крім того, посадку в Антарктиді здійснюють повітряні судна з Австралії, але вони мають лише наукову мету. Відповідно до Договору про Антарктиду, туристичні компанії повинні мати дозвіл на відвідування Антарктиди [2]. Велика кількість морських круїзів включає висадку людей на узбережжя континенту на човнах або на гелікоптері.

Не дивлячись на динамічний розвиток туризму, кількість туристів в Антарктиді мала в порівнянні з іншими туристичними місцями світу, що пояснюється географічним положенням, кліматичними умовами та коротким туристичним сезоном.

Список використаних джерел:

1. Колотуха О.В. Антарктичний туризм // *Спортивний туризм та активна рекреація: географія, систематизація, практика (словник-довідник) [Електронний ресурс]*. — Режим доступу: <https://geohub.org.ua/node/562>

2. Чи варто заборонити антарктичний туризм? [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.bbc.com/ukrainian/entertainment/2015/01/150115_antarctica_tourism_hk

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ДЛЯ ПОВОЄННОГО ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНО-ГОСПОДАРСЬКИХ СИСТЕМ

Г.В. Карпінська, І.А. Циналєвська

businessdev@ukr.net, tsynalievaska.i@gmail.com

*ДУ «Інституту ринку і економіко-екологічних досліджень» НАН України,
м. Одеса, Україна*

Інституціональна ефективність є обов'язковою умовою, яка сприяє розвитку країни, її економіки підприємницького сектору, залученню інвестицій та розвитку нових технологій. Питанню впливу інституціональної ефективності присвячено досі багато робіт, проте слід зазначити, що питання впливу інституціональної ефективності на розвиток територіально-господарських систем, зокрема в Україні для повоєнного відновлення її економіки на інноваційних засадах є актуальною задачею для науковців та предметом подальших досліджень. Реформа адміністративно-територіального устрою та необхідність повоєнного відновлення економіки України обумовлює необхідність критичного переосмислення підходів до інституційного забезпечення регіонального розвитку, у тому числі необхідність розглядати інноваційний розвиток територіальних-господарських систем, як обов'язкову умову їх життєздатності.

Майбутня конкурентоздатність України та її регіонів залежить від інноваційного типу розвитку економіки, рівня інноваційної активності територіальних громад та суб'єктів господарювання, що здійснюють в них свою діяльність, а також рівня комерціалізації та впровадження винаходів й інновацій в їх діяльність, наявного інтелектуального капіталу тощо. Вагоме місце в прискоренні та удосконаленні цих процесів належить саме підприємництву (підприємницьким структурам) як інституту, що разом з державою повинен забезпечити повоєнне відновлення та перехід національної та регіональної економік на інноваційну модель розвитку.

Виходячи з мети нашого дослідження надамо визначення сутності територіально-господарської системи: територіально - господарська система – це сукупність взаємодіючих суб'єктів господарювання (фізичних та юридичних осіб) зареєстрованих, розташованих та діючих на певній території, функціонування та розвиток якої стимулюється, регулюється та контролюється відповідними територіальними інститутами.

Для визначення умов, що впливають на розвиток (та зокрема на інноваційний розвиток) територіально-господарських систем, доцільно також визначити категорію «імператив». Імператив (лат. imperativus — владний), відповідно до загальновідомого підходу І. Канта [1 с. 216], імперативами

визначається обов'язок, припис, який слугує безумовного принципу для певної поведінки, задля досягнення визначених цілей. Розглядаючи це положення по відношенню до територіально-господарських систем та можливостей їх інноваційного розвитку, під імперативами доцільно розглядати певні інституціональні умови: «інституції» та «інститути» що існують на певній території та сприяють здійсненню їх інноваційної діяльності.

Сутність понять "інститут", "інституції", розкриваються в працях представників економічної школи – інституціоналізм. Основоположником нового інституціоналізму вважають американського ученого, лауреата Нобелівської премії (1993) Д. Норта. Представники "нового" інституціоналізму розрізняють поняття інститути та інституції. Згідно з підходом Д. Норта, поняття "інституції" охоплює будь-які види обмежень, створені для спрямування людської взаємодії у певному напрямі. Призначення інституцій у суспільстві полягає в тому, щоб зменшити невизначеність через встановлення постійної структури суспільних відносин та людської взаємодії. Формою ж прояву інституцій є інститути (інший переклад – організації). Інститут є суб'єктом інституційного механізму. Як зазначає Д. Норт, "...не існує інших рішень, крім використання інституційних механізмів, щоб установити правила гри, і використання організації – щоб забезпечити дотримання цих правил" [2, с. 114].

Головним формальним інститутом для територіально - господарських систем та розвитку їх інноваційної діяльності виступає держава. Саме вона за допомогою розгалуженої системи державних органів та установ створює умови та санкціонує правила загальної поведінки суб'єктів господарювання.

Формальні інститути повинні забезпечити кращі правові, економічні та політичні інституційні умови, наприклад, встановлюючи суворі та справедливі закони для захисту зацікавлених сторін, зменшуючи інвестиційні обмеження та збільшуючи свободу для бізнесу, фінансів і контролю над капіталом, а також вирішуючи проблеми корупції, бюрократії і самодержавства. Така політика є передумовою формування кращого інвестиційного середовища та підвищення ефективності розподілу ресурсів для інноваційного розвитку територіально-господарських систем в умовах повоєнного відновлення України.

Результати проведеного контекстного аналізу існуючого інституційного забезпечення надає можливість формулювання висновків, що в цілому, в країні сформувався складне інституціональне середовище, обумовлене існуванням різноманітних інститутів та інституцій, які регламентують інноваційну діяльність. Зокрема, на нашу думку та думку багатьох експертів [3, 4] основними проблемами, які стримують інноваційну діяльність в підприємницькому секторі України є: недосконала система нормативно-правового забезпечення та державної підтримки; певна фрагментарність та непослідовність; більшість механізмів державної фінансової підтримки та податкового стимулювання, передбаченого цими актами, не можуть бути застосовані в повному обсязі; відсутність системного підходу та єдиної науково-технологічної та інноваційної політики не компенсується збільшенням

кількості і законодавчих і нормативно-правових актів, численними змінами та доповненнями до них.

Інституційне забезпечення інноваційного розвитку територіально-господарських систем України є недосконалим, містить велику кількість взаємосуперечностей, не забезпечує чіткої ідентифікації суб'єктів та об'єктів інноваційного процесу, обліку ресурсів територіальних громад, що істотно гальмує, а подекуди унеможлиблює інноваційних розвиток територіально-господарських систем. За даними Державного комітету статистики недосконалість законодавчої бази з усіх причин, що гальмують інноваційну діяльність складає майже 40%. Ця причина поширює практику ігнорування законодавства або зупинення дії статей законів, що стосуються фінансування та стимулювання науково-технічної та інноваційної діяльності. На нашу думку, для налагодження в нашій державі інноваційної діяльності не потрібно збільшувати кількість законодавчих і нормативно-правових документів при відсутності взаємозв'язку і збалансованості між ними, оскільки це може призвести до ще більшої їх невпорядкованості, а потрібно створювати ефективні механізми реалізації вже наявної законодавчої і нормативно-правової бази. Як світовий, так і вітчизняний досвід свідчать, чим частіше змінюються правові норми, тим гірше вони виконуються.

Список використаних джерел:

1. Kant I.: *Kritik der praktischen Vernunft*. In: *Immanuel Kant: Kritik der praktischen Vernunft. Kritik der Urtheilskraft*. Herausgegeben von Paul Natorp. Georg Reimer, Berlin 1908 (*Kant's gesammelte Schriften*. Herausgegeben von der Königlich Preußischen Akademie der Wissenschaften, 1. Abteilung, 5. Band), S. 1-163.

2. North D.C. (1994) *Economic performance through time* *The American Economic Review*, Vol.84, pp. 359-368.

3. *Стан інноваційної діяльності та діяльності трансферу технологій в Україні у 2018 році : аналітична довідка* / Міністерство освіти і науки України, Український інститут науково-технічної експертизи та інформації. Київ, 2019.

4. *Інноваційна Україна 2020: національна доповідь*. Національна академія наук України, Секція суспільних і гуманітарних наук / за заг. ред. В.М. Гейця. Київ, 2015. 336 с.

КІНОТУРИЗМ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

Д.Д. Загаєвська, К.О. Кравченко²

¹zahaievska2021.9685686@student.karazin.ua, ²kateryna.kravchenko@karazin.ua
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Актуальність обраної теми визначається тим, що на сьогоднішній день майже кожен у світі полюбить дивитися фільми, мультфільми, серіали та інше. Це цікавий вид дозвілля, який допомагає не тільки розслабитися, зануритись у різноманітні сюжети, а й познайомитись з іншими шанувальниками того чи іншого проєкту, може допомогти у саморозвитку, надихнути на творчість, наприклад, малюнки, фанатські історії, та навіть подорожі. Імовірно, кожен з нас замислювалася над тим, що дуже хотів би побувати там, де розгортаються події сюжету, або на локаціях, де безпосередньо відбувались зйомки.

Туризм не тільки допомагає людині відпочити від праці, а й збагачує її духовно, допомагає краще пізнавати світ, себе, історію. Це чудовий спосіб одночасно відпочивати, надихатись та навчатись. Кінотуризм – відносно новий напрямок відпочинку, який полягає у відвідуванні локацій, де проходили зйомки будь-якого фільму. Це може бути і природний об'єкт, і будівля, а іноді ціле місто [1].

Кінотуризм – це також ефективний спосіб просування дестинації, крім того, він надає можливість для розвитку нових продуктів, наприклад, іномузеїв, турів по місцях зйомок, а також показів визначних пам'яток з прив'язкою до фільму [2]. Кінотуризму притаманні наступні особливості: змога задовольнити у собі інтерес фаната певного фільму, адже під час відвідування локацій виходить ще більше зануритись до улюбленого всесвіту, придбати тематичні речі з улюбленими героями, передивлятися кінокартину саме на місці зйомок, зробити пам'ятні фото. Для українців можливим є як внутрішній, так і зовнішній кінотуризм. В Україні є доволі багато локацій, де знімали популярні та знакові фільми: Георгіївська церква, Седнів («Вій», 1967 р.), Криворівня, Івано-Франківська область («Тіні забутих предків», 1965 р.), Національний парк «Гуцульщина», Івано-Франківська область («Будинок літаючих кинджалів», 2004 р.), Одеський морський порт, Одеса («Легенда про піаніста», 1998 р., «Перевізник», 2008 р.), Хотинська фортеця, Чернівецька область («Захар Беркут», 1971 р.).

Проте, масово цей вид туризму наразі не достатньо розвинений.

Проаналізуємо особливості розвитку світового кінотуризму на прикладі двох популярних трилогій: «Володар Перстнів» та «Гобіт». Одна з причин успіху фільмів – це дивовижні краєвиди, які є реальними та доступними для відвідування. Усі шість фільмів було знято у Новій Зеландії, тому, подорожуючи цими місцями доволі вірогідно побачити знайомі пейзажі.

Так одним з головних прикладів тематичної локації для кінотуризму стала реконструкція міста Гобітанія (рис 1). На разі це одне з найпопулярніших міст збору туристів, які на власні очі хочуть побачити оселі героїв книжок та фільмів, поблукати дивовижними луками та зробити атмосферні фотографії [3].

Рис. 1. Гобітанія. Нова Зеландія

Також яскравим прикладом локацій для кінотуризму є місця зйомок популярного фентезі «Відьмак». Але, у цьому випадку, серіал знімався у декількох різних країнах. У Австрії, Іспанії, Угорщині, Польщі та на Канарських островах. Так, подорожуючи цими країнами, можна фактично сформуванати тур «Слідами Відьмака».

Кінотуризмом також можуть зацікавитись і ті, хто полюбляє мультфільми, зокрема – аніме. Прикладів з використанням у аніме реально існуючих пейзажів дуже багато, і для того, щоб їх побачити, потрібно відвідати Японію.

Одним з найбільш популярних прикладів світового кінотуризму є мрія багатьох дорослих та дітей – Діснейленд (рис.6).

Рис. 2. Штучний замок Пілиш. Угорщина. Кадри з серіалу

Рис. 3. Штучний замок Пілиш. Угорщина. Реальні кадри

Рис. 4. Вулиця в аніме

Рис. 5. Звичайна вулиця в Японії

Рис. 6. Діснейленд у Франції

Щодо України, то тут знімалися багато фільмів, але саме кінотуризм, як напрямок розвитку туризму, виокремити складно. Проте, на нашу думку, цей напрямок є достатньо перспективним.

Кінотуризм – це відносно новий вид туризму, тому він поширений не у всіх країнах світу. Звісно ж, що є відносні країни-лідери, у яких найчастіше знімають фільми. Головною рисою таких країн є їх красиві краєвиди, природа, історичні пам'ятки та цікава архітектура.

В Україні кінотуризм існує у початкових формах, та за сприятливих умов може доволі інтенсивно розвиватись, адже у нас знято дуже багато відомих та цікавих фільмів, є неймовірні краєвиди. Також перевагою, і в одночас – передумовою для розвитку кінотуризму в Україні є кіностудія та кіно-музеї.

Проте, розвитку кінотуризму загрожують нові технології, завдяки яким у наш час не обов'язково кудись їхати, щоб побачити реальні декорації. Відтягнути забуття такого виду туризму можна, якщо говорити про підтримку проведення натурних зйомок

Список використаних джерел:

1. *Абрамов В.В. Історія туризму: підручник / В.В. Абрамов, М.В. Тонкошкур. – Харків: Форт, 2010. – 286 с.*
2. *Top Countries attracting movie goes // Tourism Review Online Magazine. – 2012. - № 10. – С. 5-6.*
3. *Країнознавство: навчальний посібник. / В.Я. Корженко, О.В. Абрамчук, Л.В. Горчинська. – Вінниця: ВНТУ, 2010. – 87 с.*
4. *Про зйомки серіалу «Відьмак» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://getbybus.com/en/blog/the-witcher-filming-locations/>*

ЕКОНОМІЧНА СКЛАДОВА ІНТЕГРАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТЕРИТОРІЇ

**К.О. Кравченко, О.С. Лимар, К.Ю. Сегіда,
М.О. Пошелюк, В. Родіонов, Шпак Є.В.**

*kateryna.kravchenko@karazin.ua, aleksandr24092093@gmail.com,
kateryna.sehida@karazin.ua, maksposhl703@gmail.com, v.rodionov@gmail.com
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна*

У сучасних умовах суспільного розвитку, коли потенціал території є ключовим ресурсом його еволюції, все частіше мова йде про «інтегральний потенціал території», який включає природний (ресурсний) потенціал, людський капітал, фінансові ресурси, можливості сприйняття та генерації інновацій, суспільно-географічне положення території та інші чинники. Інтегральний потенціал території поєднує всі її ресурси (людські, природні, виробничі, фінансові та ін.) і безпосередньо саму територію з її суспільно-географічним положенням, як поле взаємодії суспільно-природних компонентів. Інтегральний потенціал території є основою регіонального розвитку, який являє собою складний багатоаспектний, багаторівневий процес якісної зміни території, населення, господарства регіонів країни [4, 7, 8]. Інтегративне уявлення про регіональний розвиток можливе з позиції суспільної географії, в такому трактуванні регіональний розвиток розглядають як суспільно-просторовий процес – зміну станів, стадій просторової організації людської діяльності в регіонах країни [1]. У даній публікації втілено спробу охарактеризувати економічної складової інтегрального потенціалу як формуючої передумови розвитку території.

У структурі інтегрального потенціалу виділяється низка часткових потенціалів, які пов'язаних з наявністю на території певних видів ресурсів та їх груп. Проте, далеко не всі складові інтегрального потенціалу однаково впливають на соціально-економічний розвиток регіону, найбільш що визначальну роль у розвитку території відіграє людський (демографічний, працересурсний, екстичний), економічний, виробничий, фінансовий, транспортний та потенціал земельних ресурсів [4, 8].

Економічний потенціал – важливий елемент інтегрального потенціалу території. Поняття «економічний потенціал» досить широко вживають в управлінській практиці, причому його зміст трактують по-різному. Це може бути зумовлено множинністю оцінок потенціалу одних і тих самих економічних та/або територіальних систем.

За П. Гудзем та ін. *економічний потенціал регіону* – це локалізована на його території сукупність ресурсів: природних, ресурсно-сировинних, матеріально-технічних, науково-технічних, трудових та інформаційних – які за

потреби можуть бути залучені для вирішення конкретних завдань [1]. При цьому конкурентоспроможний потенціал регіону – це сукупність складових його економічного потенціалу, які реально використовуються в господарській діяльності. На використання конкурентоспроможного потенціалу регіону впливає сукупність зовнішніх і внутрішніх (територіальних) факторів. Крім того, одні й ті ж елементи по-різному впливають на різні регіони.

Під *економічним потенціалом* В. Школа розуміє «...сукупні можливості регіону, його підприємств та окремих суб'єктів господарювання визначати, формувати і найбільш ефективно забезпечувати та задовольняти суспільні потреби (фактичні та потенційні) в процесі взаємодії з оточуючим середовищем і раціонального використання ресурсів з метою забезпечення економічного зростання, суспільного добробуту, підвищення еколого-економічної безпеки регіону та країни в цілому» [10, С. 1.].

За І. Ковтуном та Т. Терещенком поняття *економічного потенціалу* можна розкрити як [5]:

- сукупність наявних ресурсів, які можуть бути використані для досягнення певної мети;
- сукупність можливостей з організації економічної діяльності в межах або наявних, або можливих умов і обмежень законодавчого, фінансового, організаційно-технічного та територіально-галузевого характеру цих умов;
- сукупність природних умов і ресурсів, можливостей, запасів і цінностей, а також компетенції, що можуть бути використані для досягнення певних цілей.

Категорію «*економічний потенціал*» можна розглядати з таких позицій, як [2, 10]:

- потенціал як здатність;
- потенціал як сукупність ресурсів;
- потенціал як результат відносин між суб'єктами господарської діяльності;
- потенціал як можливість.

Також можна виділити наступні *аспекти* економічного потенціалу території [5, 6]:

- 1) *елементний* – виявлення кількісної та якісної структури потенціалу;
- 2) *структурний* – визначення зв'язків і взаємозалежностей між елементами потенціалу;
- 3) *функціональний* – виявлення функціонального призначення елементів потенціалу;
- 4) *інтеграційний* – визначення протиріч у структурі потенціалу та здатності до об'єднання та взаємодії його складових;
- 5) *історичний* – оцінювання потенціалу крізь призму його історичного розвитку, сформованих тенденцій, закономірностей розвитку.

Розбіжності у тлумаченні серед науковців поняття «*економічний потенціал території*» породжує наявність певних суперечностей щодо його ідентифікації. З огляду на це, Д. Іванов пропонує для уникнення різнобіжностей ідентифікації, використати різні підходи, зокрема [3]:

Ресурсний підхід, який розглядає еволюцію економічного потенціалу території як сукупність ресурсів, що визначають конкурентні переваги території, і саме унікальність ресурсної бази забезпечує диференціацію економічного потенціалу, і як наслідок – розвитку території.

Галузевий підхід – необхідність концентрації спроможностей економіки в межах певної адміністративно-територіальної системи, з метою її трансформації та розвитку.

Інституційний підхід окреслює економічний потенціал території як цілісну систему ієрархічних відносин, що склалася в межах певної території. Вона складається з формальних та неформальних зв'язків між усіма зацікавленими сторонами у збалансованому розвитку адміністративно-територіальної одиниці. Цей процес потребує координації з боку держави щодо забезпечення стійкого економічного відтворення.

Системний підхід інтерпретує економічний потенціал території як єдину систему, що складається з сукупності визначених елементів. Її ефективність функціонування залежить від ступеня взаємодії їх між внутрішнім та зовнішнім середовищем. Також варто додати, що економічний потенціал фактично є елементом системи інтегрального потенціалу, і в той же час – сам є певною системою.

Комплексний підхід забезпечує інтеграцію та концептуалізацію складників. При цьому враховуються всі аспекти взаємодії елементів задля забезпечення конкурентоспроможності територіальної громади. Такий підхід передбачає єдність процесу управління з метою досягнення максимального результату за мінімальних витрат.

До цього переліку пропонуємо також додати *синергетичний підхід*, адже являючи собою систему, економічний потенціал має здатність до самоорганізації та саморозвитку.

Тож, у структурі інтегрального потенціалу виділяється низка часткових потенціалів, які пов'язані з наявністю на території певних видів ресурсів, одим з найважливіших безумовно є економічний потенціал. Існують різні способи оцінки економічного потенціалу території, на нашу думку, в першому приближенні він має враховувати характеристики як кількісні, так і якісні із зваженням на значення часткових потенціалів у його загальній структурі. Серед основних принципів дослідження й оцінки економічного потенціалу варто зазначити принцип системності, синергетики, розвитку, об'єктивності та інші. Враховуючи, що потенціал – це завжди порівнювана величина, комплексна оцінка економічного потенціалу території вимагає не тільки визначення переліку показників оцінки, а також формування об'єктивної бази для порівняння (діагностування), що на практиці реалізується у формі встановлення інтервальних або абсолютних оціночних значень для кожного показника на основі норм чи еталонів. У загальному вигляді алгоритм дослідження інтегрального потенціалу території можна представити як побудову формалізованої моделі формування, розвитку та реалізації економічного потенціалу території як складової інтегрального потенціалу території, створення його структурної моделі, встановлення чинників та мотиваторів його

розвитку, побудову науково-обґрунтованої моделі відповідності стану потенціалу та його компонент потребам розвитку територій. Використання такого інструментарію допоможе адекватно оцінити стан потенціалу в цілому та його часткових потенціалів (компонент) і формувати відповідні управлінські рішення, що найбільш повно можливо виконати за допомогою інструментарію суспільної географії.

Список використаних джерел:

1. Гедз М. Й. Сутність та структура соціально-економічного потенціалу модернізації регіонів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ofp.cibs.ubs.edu.ua/files/1202/12gmjsts.pdf>.
2. Жувагіна І. О. Загальнонаукові підходи до формування економічного потенціалу підприємств торгівлі / І. Жувагіна, К. Козуменко. *Ефективна економіка*, № 5, 2018.
3. Іванов Д. Теоретичні підходи до визначення сутності розвитку економічного потенціалу територій як державно-управлінської категорії [електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/343387575_TEORETICNI_PIDHODI_DO_VI_ZNACENNA_SUTNOSTI_ROZVITKU_EKONOMICNOGO_POTENCIALU_TERITORIJ_AK_DER_ZAVNO-UPRAVLINSKOI_KATEGORII
4. Інтегральний потенціал території – теоретичні та практичні аспекти дослідження: монографія / Підгрушній Г.П., Нагірна В.П., Фацевський М.І., Горленко І.О., Качаєв Ю.Д., Савчук І.Г., Ясюк Т.Є., Дубін В.Г., Шабашова Л.Ю., Денисенко.О.О., Пащинська Н.М., Немченко М.П., Серєда Н.І., Бондар В.В., Дем'яненко Т.В., Воловик Л.М., Ісиченко І.В.; Ін-т географії НАН України. – К., 2012. – 464 с.
5. Ковтун І.Б. Теоретичні аспекти формування економічного потенціалу територіальної громади: синергетичний підхід / І.Б. Ковтун. – *Розвиток національної інноваційної системи*, № 3, 2021. – С. 3-9.
6. Новіков О.Є. Економічний потенціал сільських територій: теоретичний аспект / О.Є. Новіков, А.В. Ключник // *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. – 2015. – Вип. 2. – Т.1. – С. 12-19.
7. Підгрушній Г.П. Суспільно-географічні основи дослідження інтегрального потенціалу території: теоретико-методичні підходи та досвід оцінки / Г.П. Підгрушній, Ю.Д. Качаєв, О.О. Денисенко та ін. // *Український географічний журнал*. - № 4. – 2011. – С. 42-44.
8. Сегіда К.Ю. Людський потенціал регіону / Інноваційно-інвестиційний потенціал як основа конкурентоспроможності регіону (на прикладі Харківської області) б колективна монографія / за заг.ред. Л.М. Немець, К.Ю. Сегіди. – Харків, ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2017. – 520 с. – С.142-161.
9. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики / О.Г. Топчієв. – Одеса: Астропринт, 2005. – 459 с.
10. Школа В.Ю. Економічний потенціал регіону та його складові [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/25831/1/Shkola.pdf>.

ПРОСТОРОВА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ РІВНІВ ТРАНСПОРТНОЇ ЗВ'ЯЗАНОСТІ ТЕРИТОРІЇ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

В.Й. Лажнік, Л.О. Маковецька

lazhnik-vi@ukr.net, maklora@ukr.net

Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна

Під час дослідження транспортної системи країни чи регіону важливими є показники, які визначають особливості транспортно-географічного положення та транспортно-географічних відношень досліджуваної території, рівень її транзитного потенціалу. Серед таких показників виділяють транспортну зв'язаність і проникність території ззовні, які є інтегральними характеристиками транспортної системи будь-якої території. Транспортна зв'язаність є базовою передумовою для забезпечення взаємодії між територіями та економічними центрами й відображає ступінь оптимальності транспортної мережі території та одну із топологічних властивостей географічних об'єктів, яка враховує просторові відношення та зв'язки, характер сусідства об'єктів, що вивчаються, а також рівень транспортної освоєності досліджуваної території.

Рівень *транспортної зв'язаності* будь-якої території можна оцінити за такою загальною формулою:

$$P_{зв} = (100 / L) \cdot (2q + 1a + 1m + 1w + 1t + 0,5v), \quad (1)$$

де $P_{зв}$ – індекс транспортної зв'язаності досліджуваної території; L – довжина периметра меж території, км; q – кількість залізничних входів і виходів; a – кількість автомобільних входів і виходів; m – кількість морських портів; w – кількість аеропортів; t – кількість трубопровідних входів і виходів; v – кількість річкових входів і виходів.

Індекс транспортної зв'язаності $P_{зв}$ показує рівень контактності досліджуваної території з транспортними мережами сусідів, який виражається кількістю транспортних переходів, що припадає на 100 км адміністративних меж. Ця формула характеризує «відкритість» або проникність досліджуваної території щодо сусідів першого порядку.

Нами ретроспективно для оцінки рівня транспортної зв'язаності територій колишніх адміністративних районів Волинської області, які існували до адміністративної реформи 2020 р., розраховано індекс транспортної зв'язаності районів ($P_{зв}$) за формулою (1). Цей індекс враховує скільки автомобільних, залізничних, річкових, повітряних і трубопровідних входів і виходів припадає на 100 км периметру меж району, показує рівень контактності транспортної системи районів із транспортними мережами сусідів і характеризує «відкритість» або проникність території щодо сусідів першого порядку.

Для визначення рівня транспортної зв'язаності колишніх районів Волинської області нами враховувалася їх позиційність щодо найближчих

сусідів першого порядку, у т. ч. й зарубіжних. Транспортну зв'язаність між сусідніми територіями можна виразити сумою «ваг» усіх шляхів сполучення, що перетинають суміжні адміністративні межі. Найчастіше в географічних дослідженнях системоформуючі зв'язки регіонів за показниками зв'язаності оцінюються за допомогою одного з методів графів – «дендриту», де вершинами графу є регіони однакового рангу, а ребрами їх межі.

Аналіз результатів проведених розрахунків за формулою (1) показує, що найкращу транспортну зв'язаність мають території таких колишніх адміністративних районів (до адміністративної реформи 2020 р.), як Турійський (20 переходів), Старовижівський (18), Ковельський (15), Луцький (15), Ківерцівський (15) та Іваничівський (14 переходів), у яких кількість транспортних переходів на 100 км їх меж становить від 14 до 20. Це райони, розміщені в центральній частині області, та райони, в яких адміністративними центрами є найбільші міста області (Луцьк, Ковель, Нововолинськ), що є головними транспортними вузлами в транспортній системі області. Середній рівень транспортної зв'язаності (11–13 транспортних переходів на 100 км адміністративних меж) мають території таких колишніх районів, як Володимир-Волинський, Горохівський, Камінь-Каширський, Локачинський, Любомльський, Ратнівський та Рожищенський. Найгіршу транспортну зв'язаність мають території колишніх периферійних районів – Любешівського, Маневецького та Шацького (7–10 транспортних переходів на 100 км), території яких тепер відносяться до новоутворених Ковельського та Камінь-Каширського адміністративних районів. Коефіцієнт парної кореляції між кількістю транспортних входів і виходів та коефіцієнтом зв'язаності транспортних мереж становить 0,76, що свідчить про пряму залежність цього показника від густоти транспортної мережі та мережі транспортних входів і виходів на досліджуваних територіях.

Отже, у Волинській області наявна значна просторова диференціація рівнів транспортної зв'язаності транспортних мереж. Більша частина території області (9 колишніх районів) має вигідне транспортно-географічне положення й виступає просторовою базою для формування вузлових і ареальних елементів, полюсів і зон розвитку, опорного каркасу господарського комплексу Волинської області. Найкращу транспортну зв'язаність і доступність мають території центральної частини області з вигідним транспортно-положенням, через які проходять автомагістралі державного й міжнародного значення та залізниці. Периферійні частини області мають найгірші показники транспортної доступності та зв'язаності через невелику кількість транспортних виходів у сусідні регіони України та в зарубіжні країни, особливо це прикордонні території з Польщею. Транспортна зв'язаність території північної (поліської) частини області в умовах російської агресії проти України значно погіршилася через повне закриття транспортного сполучення з Республікою Білорусь, яка підтримує російську агресію.

Головною проблемою функціонування транспортної системи Волинської області на сьогодні є потреба ремонту дорожнього покриття автошляхів, особливо територіального й місцевого значення. У сільській місцевості рівень

розвитку транспортної автошляхової інфраструктури є недостатньо якісним, особливо це властиво поліській частині області, де до окремих сіл не налагоджено стійке автобусне сполучення. Є потреба в розбудові нових пунктів пропуску через р. Західний Буг на державному кордоні з Польщею у районі Нововолинська та Шацька. Все це значно покращило б рівень транспортної забезпеченості та зв'язаності як прикордонних територій, так й області загалом.

Транспортна система Волинської області через недостатню розвиненість потребує окремого комплексного й системного підходу щодо її вдосконалення та реформування, оптимізації її функціонування та підвищення рівня транспортної забезпеченості та зв'язаності районів і населених пунктів області. Основним документом, який окреслює основні напрями розвитку та оптимізації транспортної системи області, є «Стратегія розвитку Волинської області на період до 2027 року» [3], яка після завершення російсько-української війни потребуватиме значного перегляду в частині перспектив розвитку транспортної інфраструктури області. Назріла потреба у створенні транспортно-логістичного центру в м. Ковелі, який є найбільшим транспортним вузлом в області, задля підвищення логістичної ефективності транспортної системи та транзитного потенціалу Волині [2]. Важливе значення матиме й створення індустріального парку «Ковель» на землях Люблинецької територіальної громади, що дасть змогу створити нові робочі місця, залучити інвестиції й сприятиме перетворенню області в транспортно-логістичний HUB на основі розбудови митно-логістичного терміналу, де передбачено поєднати вузьку європейську та широку українські залізничні колії [3]. Перспективним напрямом у контексті оптимізації функціонування транспортної системи області є розпочата реконструкція автомагістралей М07 «Ягодин–Ковель–Київ» та М19 «Доманове–Ковель–Чернівці–Мамалига», які включені в систему європейських міжнародних транспортних коридорів (МТК), що дасть змогу збільшити транзитний потенціал області та пропускну спроможність автодоріг і транспортну зв'язаність території області у майбутньому.

Список використаних джерел:

1. На Волині з'явиться власний «Шовковий шлях» / Офіційний сайт Волинської обласної державної адміністрації. URL: <https://voladm.gov.ua/new/na-volini-zyavitsya-vlasniy-shovkoviy-shlyah/>
2. Стан та перспективи розвитку інфраструктури регіонів України. URL: <http://www.fes.kiev.ua/new/wb/media/InfrASTRUKTURA.pdf>
3. Стратегія розвитку Волинської області / Офіційний сайт Волинської обласної державної адміністрації. URL: <https://voladm.gov.ua/category/strategiya-rozvitku-oblasti1/1/>

СУЧАСНИЙ СТАН МЕТАЛУРГІЙНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ: РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ

О.В. Ляховська

Skalecka.olena@ukr.net

*ДУ “Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього НАН України”,
м. Львів, Україна*

Регіонально металургія України зосереджена у східних областях і становила основну частку промисловості окремих із них. Такому географічному розташуванню металургійних підприємств сприяли наявність сировини, енергоносіїв, а також, зручна транспортна розв'язка і близьке розташування до морських портів, що спрощувало і здешевлювало логістику при експорті.

Відтак, у 2010-2021 роках більше 80% продукції металургійної промисловості виробляли у Дніпропетровській, Донецькій і Запорізькій областях, а частка цих регіонів у експорті металургії становила більше 90%. Водночас, металургійна промисловість стала основним промисловим сектором вказаних регіонів: у Донецькій області частка металургії у промисловості регіону становила 53,20% у 2021 році, у Запорізькій – 39,50%, у Дніпропетровській – 34,20% (табл. 1). 91,64% експорту металургії також належало вказаним регіонам: з Донецької області у 2019 році експортували 38,32% продукції металургії, з Дніпропетровської – 35,24%, Запорізької – 18,09%.

Проте, у 2022 році структура товарного експорту металургійної промисловості України зазнала значних змін. Зокрема, частка Донецької області у експорті недорогочінних металів та виробів з них за I півріччя 2022 року знизилась на 37,70 в.п. у порівнянні з попереднім роком. Натомість, частка Запорізької області – зросла на 23,59 в.п., частка Дніпропетровської – зросла на 10,00 в.п.

Можемо зазначити значне зниження експорту металургії в Україні – за I півріччя 2022 року на 43% (у порівнянні з I півріччям 2021 року), в тому числі, у Дніпропетровській області – знизився на 28,6%, у Донецькій – на 99,0%, у Запорізькій – зріс на 23,0%. Такі тенденції зумовлені змінами у роботі металургійних підприємств. Зважаючи на активні військові дії на території України, зокрема у східних областях, підприємства, які функціонували у цих регіонах працювали у дуже складних умовах, а частина з них призупинили діяльність, або перестали функціонувати (були зруйновані), до прикладу, ПрАТ –Маріупольський металургійний комбінат ім. Ілліча”, ПрАТ –Металургійний комбінат –Азовсталь”.

Таблиця 1 – Частка Дніпропетровської, Донецької і Запорізької областей у металургійній промисловості України, %

Регіон	Частка регіону у обсязі реалізованої продукції металургійної промисловості (24,25)*		Частка обсягу реалізованої продукції металургійної промисловості (24, 25)* у структурі промисловості регіону		Частка регіону у експорті недорогоцінних металів та виробів з них			Частка недорогоцінних металів та виробів з них у товарному експорті регіону		
	2010	2021	2010	2021	2010	2021	І пів-річчя 2022	2010	2021	І пів-річчя 2022
Дніпропетровська	30,22	35,85	35,70	34,20	26,17	35,24	45,24	56,43	46,30	46,50
Донецька	41,97	32,24	40,60	53,20	55,52	38,32	0,62	73,07	87,10	12,20
Запорізька	11,70	18,61	34,40	39,50	9,03	18,09	41,68	48,75	61,00	78,90
Разом	83,89	86,71	-	-	90,72	91,64	87,54	-	-	-

*- Код 24, 25 – металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування

Розраховано автором за даними [1]

Загалом, зважаючи на зосередженість основних виробників металургійної продукції у регіонах, в яких ведуться активні військові дії, доцільно вживати заходів для збереження металургійної промисловості України. В першу чергу, необхідно вирішити проблему фізичної безпеки, оскільки внаслідок знищення основних засобів, постійній загрозі роботи персоналу, небезпеці пересуванню територією країни тощо, неможливо забезпечити ефективної роботи підприємств. В другу чергу, постають проблеми залучення інвестиційних ресурсів для відновлення втрачених виробничих потужностей, а також, оптимізація логістики, розширення (або заміщення) ринків збуту та інші.

Список використаних джерел:

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Режим доступу: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

РЕЛОКАЦІЯ БІЗНЕСУ В ТРАНСФОРМАЦІЯХ РЕГІОНАЛЬНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

О.О. Носирєв

nosyriev.bf@khpі.edu.ua

*Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»,
м. Харків, Україна*

Завдяки програмі релокації підприємств, запровадженій Міністерством економіки України, більшість підприємств завершили переїзд з областей, де тривають бойові дії, та успішно працюють, створюючи робочі місця та сплачуючи податки. На думку дослідників [0], «Львівська, Закарпатська, Івано-Франківська, Волинська, Чернівецька, імовірно, Вінницька та Хмельницька області можуть стати у найближчі роки точками економічного зростання. На цих територіях відбуватиметься пришвидшена неоіндустріалізація, тоді як економіка південно-східних областей зосереджуватиметься на продукції некритичного спрямування та розвитку легко переміщуваних виробництв; ці традиційно індустріальні регіони України, імовірно, відіграватимуть роль буферної військової зони» [0].

Український уряд, місцева влада допомагають релокованим підприємствам у всіх регіонах держави (рис. 1).

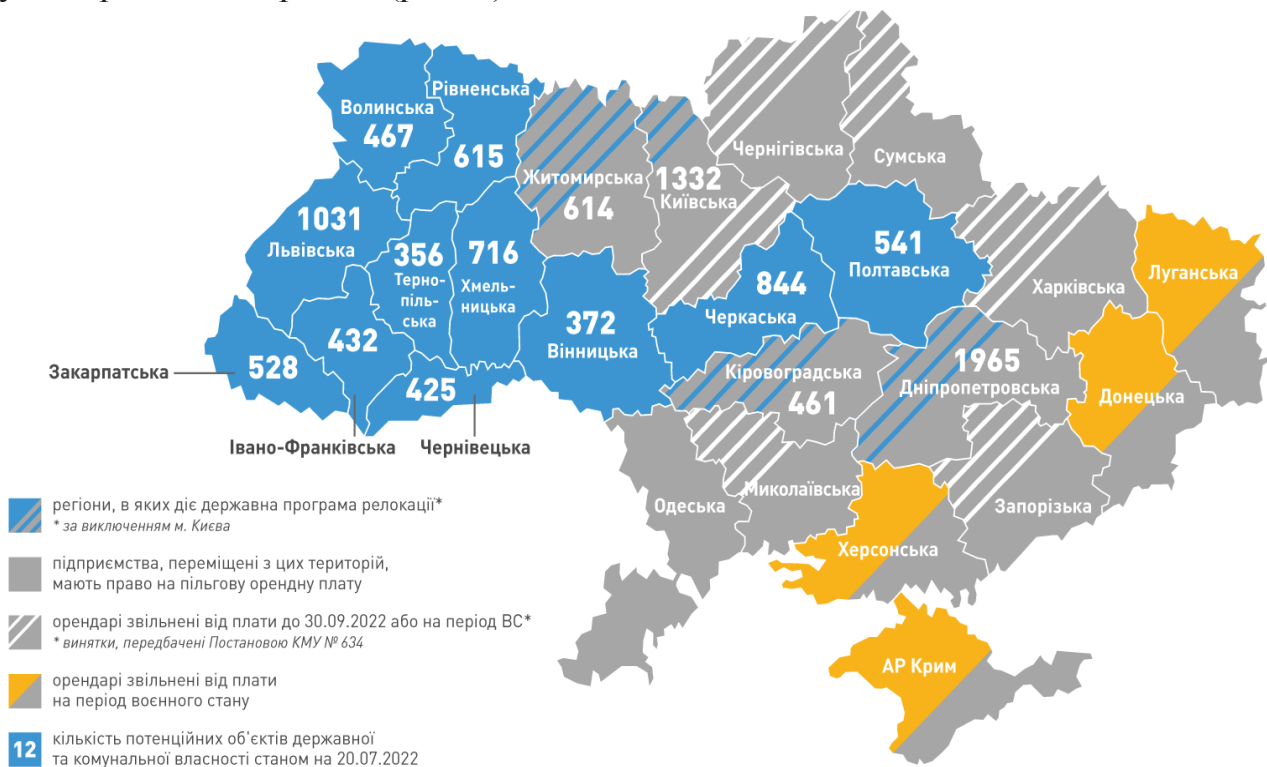

Рис. 1. Регіональний розподіл релокованих підприємств, 2022 р. [0]

Центральні та західні області України стикнулися з потребою у створенні сприятливих умов для релокації бізнесу з тих регіонів, де ведуться військові дії. Серед релокованих компаній найбільше представників IT-індустрії, а також інших видів сфері послуг. Активно представлені також легка промисловість, машинобудування, деревообробна та меблева галузі, виробники комп'ютерної техніки, електронної та оптичної продукції. До пріоритетів просторового планування мають входити цілі та завдання, спрямовані на формування сприятливих умов для функціонування релокованих підприємств, залучення інвестицій у відбудову та модернізацію регіональної інфраструктури, розв'язання соціальних проблем населення регіону, включно з внутрішньо переміщеними особами [0].

Державним і регіональним органам влади слід реалізувати низку заходів, орієнтованих на забезпечення зростання мобільності робочої сили, навчання найбільш конкурентним професіям внутрішньо переміщених осіб, запуск механізмів реверсної трудової міграції, надання внутрішньо переміщеним особам житла на території сільських поселень, в малих містах, використання потенціалу бізнесу, який релокалізується, відкриття нових індустріальних парків з метою алокації нових бізнесів та зростання масштабів діяльності вже переміщених виробництв, активізацію діяльності центрів підтримки підприємництва, надання консалтингової підтримки підприємницьких ініціатив внутрішньо переміщених осіб, започаткування ними власного бізнесу [0].

За даними опитування дослідницької компанії Gradus Research [0], проведеного у листопаді 2022 р., після 24 лютого тільки 45 % компаній в Україні працюють, як і раніше, 42 % діють частково, а 12 % компаній призупинили функціонування. Половина бізнесів потребує повної або часткової релокації, причому 12% це вже зробили, а ще 20% перебувають у процесі переміщення. До країн Євросоюзу перемістили або планують перемістити бізнес 62% підприємців. Відзначають зменшення доходів бізнесу на чверть або більше 58 % опитаних. Третина бізнесів зазнали трансформації, чверть релокувалися або готуються до цього (рис. 2).

Загалом релокацію здійснила приблизно половина українських бізнесів. Більшість із них переїхали до західних та центральних областей України, а кожен десятий український бізнес релокувався за кордон [0]. Більшість бізнесів, які релокувалися за кордон, перебувають у країнах Євросоюзу. До Польщі переїхали 63% підприємств, до Німеччини 25%. До п'ятірки лідерів також увійшли Бельгія, Болгарія та Естонія Республіка Польща є країною № 1 для можливої релокації бізнесу, а 90 % опитаних представників бізнесу вважають, що український бізнес спроможний бути конкурентним та успішним на європейських ринках [0].

На думку О. Мульскої, подібні тенденції для України «критично загрозливі, адже особи, здібні до підприємництва, – особливий клас суспільства – креативні люди, що схильні до ризику, вміють долати труднощі на шляху від започаткування до розвитку власної справи, створюють нові робочі місця та генерують інноваційні ідеї, рішення.

Рис. 2. Географічні зміни (а) та галузеві трансформації (б) бізнесу під час військових дій 2022 р. (побудовано автором за даними [0])

Разом з міграцією бізнесу відбувається й переміщення капіталу та інших активів, серед яких особливе значення відводиться нематеріальним, а особливо – об'єктам інтелектуальної власності, які, фактично, є узаконеними результатами інноваційної діяльності й набуття їх власниками статусу нерезидента збіднює інноваційно-технологічну компоненту конкурентоспроможності національної економіки» [0].

Список використаних джерел:

1. Лібанова Е., Позняк О., Цимбал О. Масштаби та наслідки вимушеної міграції населення України внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Демографія та соціальна економіка. 2022. № 2(48). С. 37-57. DOI: <https://doi.org/10.15407/dse2022.02.037>
2. Борщевський В.В., Засадко В.В., Василюк О.Б. Західний регіон України в умовах сучасних викликів глобалізації: стратегічне планування розвитку в контексті наближення до ЄС. Регіональна економіка. 2022. №2. С. 25-34. <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2022-2-3>
3. Швадчак А. Релокація бізнесу і пільгова оренда. Як бізнесу врятуватися від війни. Інтернет-видання «Дзеркало тижня». URL: <https://zn.ua/img/forall/u/13/95/карта.png>
4. Васильців Т.Г., Левицька О.О. Нові реалії функціонування внутрішнього ринку праці України: порушений status quo та потенціал відновлення. Сучасні напрями розвитку економіки, підприємництва, технологій та їх правового забезпечення: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Львів: ЛТЕУ, 2022. С. 20-21. URI: <https://tinyurl.com/3xjtbs4y>
5. Опитування дослідницької компанії Gradus Research, листопад 2022 р., URI: https://gradus.app/documents/320/Gradus_for_KIEF_-_Business_Survey.pdf

6. Мульська О.П. Організаційно-економічні інструменти забезпечення релокації бізнесу в умовах війни. Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції «Управління розвитком соціально-економічних систем», 15-16 червня 2022 року. Харків: ДБТУ, 2022. С. 32-36. URI: <https://repo.btu.kharkov.ua/handle/123456789/1647>

УДК 911.3

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕРЕЖІ ТУРИСТИЧНИХ АГЕНЦІЙ «ПОЇХАЛИ З НАМИ» В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Д.Д. Сургай, О.О. Нестерчук, Н.В. Добровольська
dariasurgay@gmail.com, nester4726@gmail.com,
natalie.dobrovolskaya@gmail.com

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Сучасні світові виклики переформовують та виводять туристичну індустрію на новий рівень невизначеності. Міжнародний туристичний ринок зазнав безпрецедентного удару під час пандемії COVID-19, внаслідок чого початок 2022 року видавався оптимістичним, оскільки очікувалося, що рік стане поворотним моментом для туристичної індустрії, яка раніше сильно постраждала від глобальної пандемії COVID-19.

Проте вторгнення Російської Федерації в Україну та найбільші в історії санкції, накладені на агресора західними державами, завдали широкомасштабних збитків в сфері туристичної індустрії у тому числі. Війна посилила і без того складне економічне середовище та сильно вплинула на туристичний попит. Більшість туристичних агенцій та операторів знову були вимушені адаптуватися до закритого повітряного простору, скасування рейсів і невизначеності щодо міжнародних турів. Війна ризикує перешкодити поверненню довіри до організації глобальних турів. Особливо це може вплинути на вихідні ринки США та Азії, щодо подорожей до Європи, оскільки ці ринки історично більш схильні до ризику [2, 3].

Детальніше розглянути розвиток та адаптацію туристичного бізнесу в умовах сучасних викликів пропонуємо на прикладі найбільшої мережі туристичних агенцій в Україні «Поїхали з нами», що існує на ринку туристичних послуг вже 18 років. Мережа туристичних агенцій «Поїхали з нами» існує з 2004 року, на сьогодні має понад 400 філіалів в 108 містах України та з 2015 року існує на міжнародному ринку. Компанія є лідером на ринку туристичних послуг, оскільки щороку відкривалося понад 40 нових офісів компанії [1].

На сьогодні активно відбувається освоєння нових міжнародних ринків компанією, що має на меті не лише отримання фінансового доходу, а

збереження туристичної інфраструктури та підтримання організаційних процесів в компанії. До 24 лютого мережа туристичних агенцій «Поїхали з нами» мала понад 60 представництв у Казахстані та Молдові. Під час війни компанія змогла адаптуватися на туристичному ринку Узбекистану. Крім того, компанія займається оцінкою перспектив ведення туристичної діяльності на туристичному ринку Польщі та Грузії, готуючись до відкриття нових офісів [1].

Ведення туристичної діяльності на міжнародному ринку відбувається різними шляхами, наприклад в Узбекистані компанія працює через місцевих партнерів, у Молдові продаються тури дистанційно через український офіс.

З початку військових дій організований туристичний потік скоротився на 85-90%, що фактично пояснюється не вмотивованістю українців до відпочинку через значні соціально-економічні та життєві проблеми в країні [1].

Таким чином, міжнародні туристичні ринки знадобляться українському туристичному бізнесу у післявоєнний час, оскільки, більшість туристичних компаній зіткнуться все так само з невеликим туристичним потоком, що буде вимушений економити на відпочинку через втрату доходів та спочатку після війни обсяг ринку складе 30–50 % від довоєнного. Діяльність офісів туристичної агенції на міжнародних ринках зможе підтримати фінансово та організаційно офіси на території України, поступово збільшити туристичний потік та почати відновлювати туристичну діяльність з повною міжнародною взаємодією. Певною мірою туристичний міжнародний бізнес буде вимушено працювати над стратегією розвитку туризму в Україні для налагодження динамічної співпраці та швидкого відновлення [2, 3].

Список використаних джерел:

1. Мережа туристичних агенцій «Поїхали з нами»[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.poehalisnami.ua/ua>
2. UNWTO: *Impact of the Russian offensive in Ukraine on international tourism* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unwto.org/impact-russian-offensive-in-ukraine-on-tourism>
3. *Emerging Europe: How Russia's war on Ukraine impacts travel and tourism* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://emerging-europe.com/news/how-russias-war-on-ukraine-impacts-travel-and-tourism/>

СЕКЦІЯ 3
ДЕМОГРАФІЧНІ, МІГРАЦІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

УДК 911.3:33:30-055.2(477.51)

ЖІНОЧЕ БЕЗРОБІТТЯ В ЧЕРНІГІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

О.О. Афоніна

afoninaolenan@gmail.com

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин, Україна

Безробіття є однією з головних соціально-економічних проблем сучасного суспільства. Як правило, з проблемою працевлаштування найчастіше стикається жіноче населення. Така тенденція є характерною і для Чернігівської області. За даними Головного управління статистики у Чернігівській області, у 2021 р. чисельність жіночої робочої сили становила 224,2 тис осіб, або 49,3% загальної кількості робочої сили регіону. З-поміж жіночої робочої сили особи, які працевлаштовані або мають прибуткові заняття склали 199,0 тис осіб, у той же час 25,2 тис осіб – не працевлаштовані або не мали прибуткового заняття, шукали роботу та були готові приступити до неї. Згідно з критеріями Міжнародної організації праці їх класифікують як безробітних. За досліджуваний період (2012–2021 рр.) кількість безробітних жінок зменшилась на 0,9 тис осіб або на 3,6%, тобто на 0,1 тис осіб щороку (рис. 1).

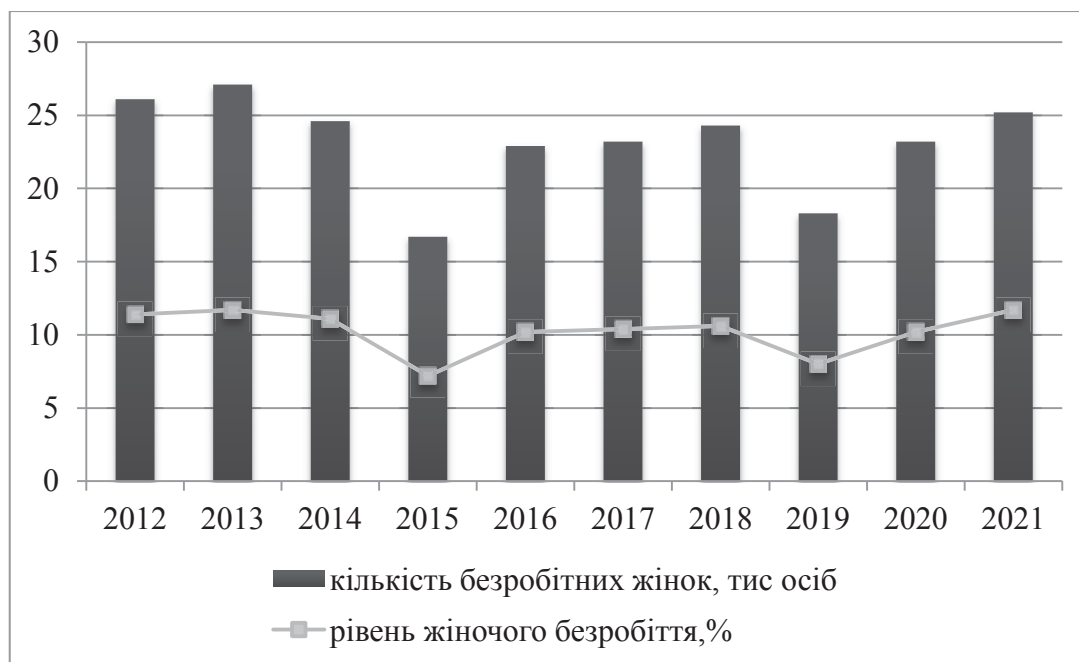

Рис. 1. Динаміка кількості безробітних жінок та рівня жіночого безробіття в Чернігівській області [1; 3]

Найбільша кількість безробітних жінок зафіксована у 2013 р. і становила 27,1 тис осіб. Суттєве зниження їх кількості (на 36,0% порівняно з 2012 р.) відбулося у 2015 р., чисельність безробітних жінок становила 16,7 тис осіб.

Аналіз кількості безробітних жінок не дає об'єктивної характеристики ситуації на регіональному ринку праці, оскільки є абсолютним показником. У зв'язку з цим необхідно проаналізувати динаміку рівня безробіття жінок. За період 2012-2021 рр. рівень жіночого безробіття збільшився на 0,3% (рис.1). Найвищий рівень жіночого безробіття у Чернігівській області зафіксовано у 2013 р. та 2021 р. (по 11,7% відповідно), що обумовлено порушенням рівноваги на ринку праці, викликаній посиленням соціально-економічної кризи. У проміжні періоди відбувалось зниження даного показника: найнижчий показник рівня жіночого безробіття спостерігався у 2015 р. та 2019 р. (7,2% та 8,0% відповідно). Зменшення рівня безробіття з-поміж представниць жіночої статі викликане посиленням їх міграційного відтоку за межі регіону.

Особливу зацікавленість викликає співвідношення загальної чисельності безробітного жіночого населення та кількості безробітних жінок, зареєстрованих в органах державної служби зайнятості. За даними Чернігівського обласного центру зайнятості, у 2021 р. загальна кількість безробітних жінок становила 25,2 тис осіб, у тому числі статус безробітних мали 20,4 тис жінок [2]. Варто звернути увагу на суттєві розбіжності в обсягах загального та зареєстрованого безробіття. Це пояснюється принциповими правилами зарахування жінок на облік і призначення допомоги з безробіття, невисокими розмірами допомоги, що виплачується, а також незадоволеністю пропонованими робочими місцями. Це призводить до того, що значна частина безробітних жінок воліє шукати роботу самостійно, не перебуваючи на обліку в органах державної служби зайнятості.

Економічні чинники мають значний вплив на розподіл безробітних жінок за віковими групами та видами економічної діяльності. Найбільше безробітних жінок у віковій групі 30-49 років (рис. 2). Роботодавці зазвичай віддають перевагу співробітниці віком до 35 років, тому працевлаштування жінок старшого віку ускладнюється. При цьому жінки віком 25-29 років також мають проблеми з працевлаштуванням, на період їх перебування у відпустці у зв'язку з вагітністю та пологами, відпустці по догляду за дитиною до 3-х років та на лікарняному по догляду за дитиною, втрачається їх кваліфікація. А у віці до 25 років працевлаштування ускладнене відсутністю вищої освіти чи недостатнім досвідом роботи. До того ж роботодавці неохоче приймають жінок активного дитородного віку. Таким чином, жінки стикаються з проблемами працевлаштування у будь-якому віці, у тому числі внаслідок завищених вимог роботодавців, які бажають прийняти на роботу жінку до 35 років, з вищою освітою, досвідом роботи та без дітей. Однак на практиці таким вимогам відповідає не велика кількість жінок.

Найбільша питома вага безробітних жінок Чернігівської області за видами економічної діяльності у 2021 р. припадала на робітників оптової та роздрібною торгівлі; з ремонту автотранспортних засобів и мотоциклів (22,1%); державного управління й оборони; обов'язкового соціального страхування (20,1%);

переробної промисловості (11,2%); сільського, лісового та рибного господарства (10,0%); охорони здоров'я та надання соціальної допомоги (9,8%).

На сучасному ринку праці пошук престижної та високооплачуваної роботи залишається важким та тривалим заняттям. За досліджуваний період скоротився час на пошук роботи. Якщо у 2012 р. на пошук роботи жінка витратила 6 місяців, то у 2021 р. тривалість часу на пошук роботи скоротилася до 5 місяців. Час, необхідний для пошуку нової роботи, залежить від обраного способу пошуку роботи.

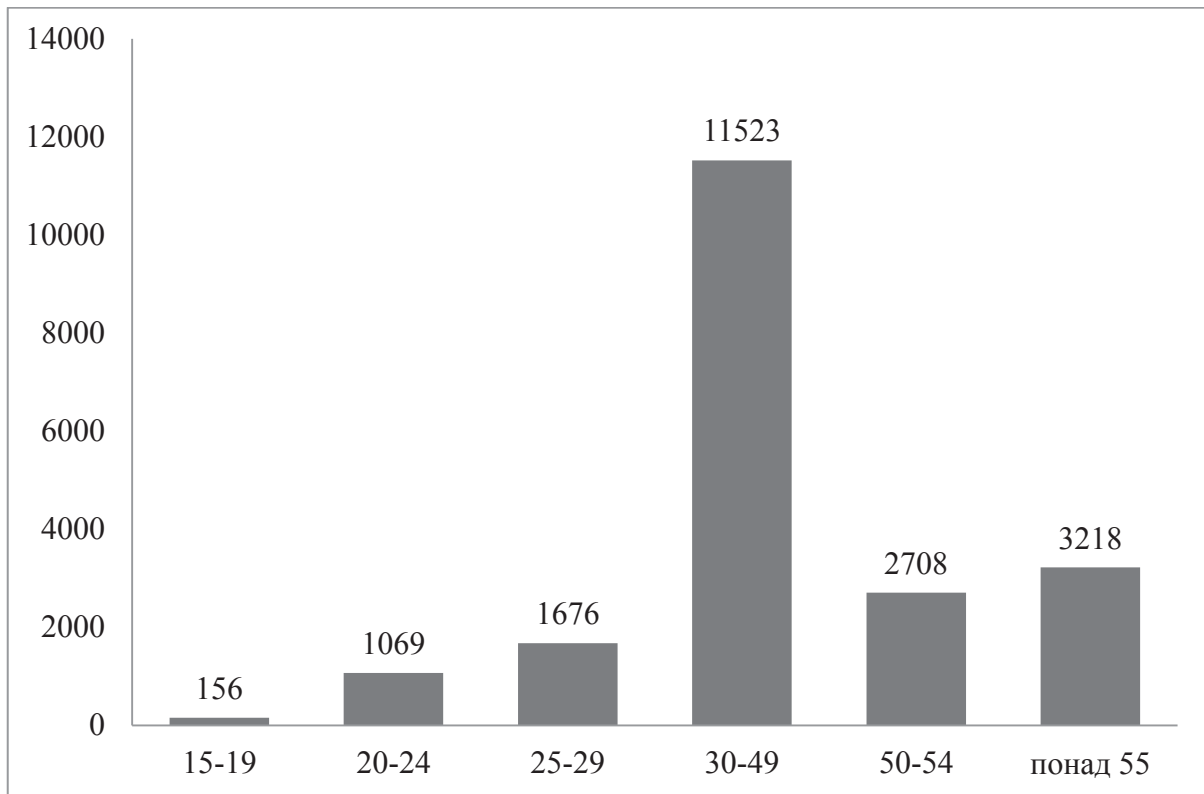

Рис. 2. Розподіл безробітних жінок Чернігівської області за віковими групами у 2021 році, осіб [2]

Дослідження проблеми жіночого безробіття є актуальним і потребує підготовки практичних рекомендацій, які можуть бути використані для розробки та реалізації ефективної соціально-економічної політики, спрямованої на зменшення рівня жіночого безробіття до соціально допустимого рівня. Головні напрями вирішення проблеми жіночого безробіття мають включати низку заходів, зокрема: навчання жінок; організація гнучких форм зайнятості (гнучкий графік роботи, розвиток нестандартних форм зайнятості з використанням сучасних технологій); соціально-психологічна підтримка та консультування жінок не лише з питань працевлаштування, а й з різних життєвих ситуацій з урахуванням специфіки хвилюючої проблеми та особистісних особливостей жінок; стимулювання та розвиток підприємницької активності жінок, що дозволить їм набути нових навичок, освоїти нові стратегії трудової поведінки та зорієнтуватися на ринку праці; розвиток «механізму соціального партнерства» – активна взаємодія служби зайнятості з

представниками органів влади, об'єднаннями роботодавців, профспілками, громадськими та некомерційними організаціями з питань працевлаштування та професійної орієнтації жінок.

Список використаних джерел:

1. Офіційний сайт Головного управління статистики у Чернігівській області: веб-сайт. URL: <http://www.chernigivstat.gov.ua> (дата звернення: 3.11.2022).
2. Офіційний сайт Державної служби зайнятості. Чернігівській обласний центр зайнятості: веб-сайт. URL: <https://chg.dcz.gov.ua/> (дата звернення: 3.11.2022).
3. Офіційний сайт Державної служби статистики України: веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 3.11.2022).

УДК 911.3

ЕЛЕКТРОННІ СТАТИСТИЧНІ БАЗИ ДАНИХ НАСЕЛЕННЯ

І.І. Гудзеляк

iryua.hudzelyak@lnu.edu.ua

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна

Статистичні бази даних є головним інструментом якісного наукового дослідження різних аспектів розвитку і функціонування населення на усіх геопросторових рівнях – від окремого поселення до глобального масштабу. Метою навчального процесу у загальноосвітній школі та закладах вищої освіти є формування статистичної грамотності здобувачів, набуття навиків самостійного пошуку необхідної інформації, її опрацювання, інтерпретація та аналіз із застосуванням відповідної методики.

У 2008 р. у навчальному посібнику «Географія населення» було укладено перелік електронних статистичних ресурсів про населення світу, який 2019 р. оновлено і розширено [1, с. 232–233]. Метою даної роботи є актуалізація інформації та групування відкритих баз даних за структурою та просторовим охопленням.

Статистичні бази даних населення за територіальною ознакою є чотирьох типів: локальні, загальнодержавні, регіональні та глобальні.

Локальна база даних охоплює показники населення окремих територіальних громад чи міст. Наприклад, у місті Львові сформовано Портал відкритих даних Львова, де серед 25 наборів – «Статистика населення міста», що містить основні демографічні показники в динаміці з 2010 р. (кількість населення, статево-вікова структура, показники природного відтворення населення (народжуваність, смертність), міграційні показники, обсяги безробіття [3]. Картографічна візуалізація деяких даних представлена навіть у розрізі окремих будинків (адрес). Попри неповну достовірність даних унаслідок відсутності актуальної переписної бази для побудови часових рядів, все ж

приклад Львова може слугувати іншим великим містам України, які у більшості випадків не сформували відкриті електронні ресурси демографічних індикаторів.

На загальнодержавному рівні в Україні регулярно на сайті Державної служби статистики України оновлюється банк даних «Населення України» у розрізі адміністративно-територіальних одиниць – областей і районів починаючи з 1990 року, є вузький перелік показників у розрізі міст [2]. Аналогічні бази даних підтримуються в багатьох інших державах світу.

Регіональний рівень демографічних даних представлений у Європейському Союзі на сайті Eurostat. Розділ Population and social conditions [4] містить дві групи показників – різночасові дані національних переписів та повну поточну демографічну, міграційну статистику, індикатори рівня і якості життя людей у розрізі держав та NUTS з 2010–2011 років. Це надзвичайно цінний матеріал, який можна використовувати у науковій роботі та дидактичних цілях, адже країни Європи вивчаються і в шкільному курсі географії, і у ЗВО у викладанні суспільно-географічних дисциплін.

Особливий інтерес для аналізу закономірностей геопросторової організації населення становлять відкриті електронні бази даних глобального рівня. Вони формуються і підтримуються глобальними міжнародними організаціями, такими як ООН [7] чи Світовий банк [6], а також неурядовими інституціями, наприклад Довідковою системою населення (Population Reference Bureau, Вашингтон) [5]. Усі вони мають чітко визначені цілі та інтереси, а отже за змістом та просторово-часовими вимірами дані відрізняються (рис. 1).

Рис. 1. Глобальні інституції з відкритими електронним базами даних населення

Допоміжні органи Економічної і соціальної ради ООН – функціональні комісії і постійні комітети, фонди, зважаючи на свою «спеціалізацію», головну увагу зосереджують на формуванні й підтримці тематичних баз даних. Це Міжнародна організація з міграції, Міжнародна організація праці, Всесвітня організація охорони здоров'я тощо.

Статистична комісія та Комісія з народонаселення Економічної і соціальної ради ООН сформували банки даних універсального характеру. На

сайті Статистичної комісії доступними є п'ять розділів індикаторів, у тім числі в галузі демографії та соціального розвитку, в розрізі усіх держав світу та деяких частково визнаних держав [9]. Фахівці ООН з 1948 р. видають «Демографічний щорічник» англійською та французькою мовами, де вміщено значний обсяг статистичних даних, у тім числі динамічні ряди індикаторів по усіх країнах світу. У щорічнику відображено національну демографічну статистику трьох ступенів достовірності, загалом усі дані порівнювані.

Комісія з народонаселення проводить демографічні дослідження, готує регулярні тематичні звіти з проблем населення, підтримує міжурядові процеси в ООН у сфері народонаселення та розвитку, а також допомагає країнам у розвитку їхньої спроможності створювати та аналізувати дані та інформацію про населення. Банк даних Комісії з народонаселення об'єднує велику кількість індикаторів у чотирнадцяти тематичних блоках [8].

Як правило, глобальні статистичні бази даних представлені не лише у табличній формі (у різних територіальних угрупованнях, де найменшою одиницею є країна), а й у графічній та картографічній візуалізації. Періодично (найчастіше щороку) оприлюднюються аналітичні матеріали з акцентом на найбільш актуальні проблеми людства. Так, «Таблиця даних про населення світу 2022» (PRB) містить статистику смертності населення країн світу від COVID-19, у 2021 році акцент був зроблений на рівень народжуваності та планування сім'ї.

Отож, банки даних є цінним ресурсом для наукового обґрунтування геопросторової організації населення світу, можуть слугувати дієвим інструментом у навчальному процесі для актуалізації інформації про населення, для формування статистичної грамотності здобувачів.

Список використаних джерел:

1. Гудзеляк І.І. *Географія населення: навч. посібник. 2-ге вид., переробл., доп.* Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2019. 256 с. + 8 с. кол. іл.
2. *Населення України. Банк даних / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://db.ukrcensus.gov.ua/MULT/Dialog/statfile_c.asp*
3. *Портал відкритих даних Львова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://opendata.city-adm.lviv.ua/dataset/statystyka-naselennya-mista>*
4. Eurostat. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/data/statistical-themes>
5. Population Reference Bureau. Data Center. URL: <https://www.prb.org/international/>
6. The World Bank. Data. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/>
7. UN Data. A world of information. URL: <https://data.un.org/>
8. United Nations Population Division. URL: <https://www.un.org/development/desa/pd/data-landing-page>
9. United Nations Statistics Division. URL: <https://unstats.un.org/unsd/demographic-social/index.cshmtl>

ТЕРИТОРІАЛЬНІ ВІДМІНИ ЕЛЕКТОРАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ НАСЕЛЕННЯ ПОЛІЕТНІЧНОГО РЕГІОНУ (НА МАТЕРІАЛАХ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ)

І.І. Костащук

ivan_kostaschuk@ukr.net

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна*

Україна зробила свій вибір, обравши європейську інтеграцію, як стратегічний напрям розвитку. Політичний, правовий та економічний європейський простір стали основними пріоритетами зовнішньої політики на всіх рівнях держави, не дивлячись на військову агресію російської федерації. Демократичні процеси в суспільстві, політична та соціальна толерантність є основою досягнення даної мети. Невід'ємною частиною електоральних процесів є активна участь населення у формуванні ефективного механізму народовладдя, яка здійснюється шляхом участі населення у виборчих процесах на всіх рівнях. Сучасна Чернівецька область сформувала стабільний електоральний статус населення завдяки комплексному впливу та комплексній дії багатьох факторів, таких як природно-географічні, суспільно-географічні, історико-географічні, демографічні, політичні та ін.

Результати голосування на президентських виборах 2004 року в Чернівецькій області дозволяють виявити деякі тенденції. Зокрема, за явної переваги Віктора Ющенка на більшості дільниць області, дещо спостерігається нижчий показник в місцях компактного проживання румуномовного населення краю. Для прикладу, в межах нинішніх Красноільської, Петровецької, Тарашанської, Терблеченської та Чудейської громад підтримка В. Януковича була більшою. За експертними оцінками, таке явище можна пояснити впливом на електорат духовенства УПЦ МП, оскільки більшість румуномовного населення цього регіону є прихожанами вище вказаної церковної структури. Результати виборів 31 жовтня 2004 р. на Буковині були передбачуваними. Віктор Ющенко отримав 66,63%, а його основний конкурент, В. Янукович заручився підтримкою 17,91% голосів виборців. Під час проведення повторного голосування 21 листопада симпатії виборців були незмінні. Жоден із передвиборчих політичних штабів істотно не вплинув на ситуацію. Агітаційно-роз'яснювальна робота членів штабу Віктора Ющенка в місцях компактного проживання румуномовного населення не дала помітного результату.

Третій тур показав такий результат. За Віктора Ющенка – 79,25% , а Віктора Януковича проголосувало 20,25%. Вцілому в області явка становила 71,9 %, зокрема найбільшою була у Путильському районі – 81 % та у Кіцманському районі 81,6%, тоді як найменша явка спостерігалася у

Новоселицькому районі 58,6%. У всіх районах Чернівецької області виборці надали перевагу кандидату в президенти Віктору Ющенку. Свій голос за нього віддали 403080 мешканців. Зокрема Вижницький та Кіцманський райони віддали 93,2% голосів, Заставнівський район 91,45%, тоді як Герцаївський район тільки 55%. Найбільша частка виборців, які підтримали Віктора Федоровича Януковича спостерігалася у Герцаївському районі 43,14 %, тоді як найменшою вона була у Вижницькому (5,8 %) та Кіцманському (6%) районах.

В 2010 році за даними ЦВК, Юлію Тимошенко у другому турі президентських виборів підтримали 66,47% населення області. Вона здобула перемогу у всіх чотирьох виборчих округах області. За Віктора Януковича проголосували 27,64% виборців Буковини. Не підтримали жодного кандидата 4,11% виборців області. Найактивніше Юлію Тимошенко в області підтримали виборці 205 округу (колишні райони – Сторожинецький, Кіцманський, Путильський та Вижницький), де вона здобула 76,2% або 93918 голосів виборців. У 207 окрузі (колишні райони – Хотинський, Кельменецький, Сокирянський, Заставнівський райони та м. Новодністровськ) її підтримали 69,2% або 78464 виборців. У Чернівцях (204 округ) за Юлію Тимошенко віддали голоси 73863 або 63,99% виборців. Найменшу підтримку вона здобула у 206 окрузі (Мамалигівська, Ванчикувецька, Острицька, Петровецька та Герцаївська громади), де її підтримали 52,46% або 45699 виборців.

Президентські вибори 2014 року відбувалися, як відомо, за складних часів. Революційні події кінця 2013 – початку 2014 рр., анексія Криму, агресія російської федерації на сході України. Ці, не характерні для виборчого процесу, події в значній мірі консолідували виборців стосовно вибору кандидата. Треба зазначити, що динаміка активності виборців була найнижчою за часи Української держави – 59,48%. Натомість на дільницях краю спостерігалася дещо вища активність виборців – 61,32%. За результатами волевиявлення громадян України перемогу в першому турі й загалом у виборах здобув Петро Порошенко (54,7% загальнодержавний результат). На виборчих округах Чернівецької області показники волевиявлення є трохи вищими – 56,72% за Петра Олексійовича. Такий результат виборів пояснюється передвиборчими обіцянками кандидата, котрий запевнив виборців у швидкому вирішенні складних проблем (повернення анексованого Криму, Євроінтеграція та ін.). Другий кандидат – Юля Тимошенко здобула лише 18,84%. В окремих громадах (Селятинська, Усть-Путильська, Кельменецька, Герцаївська та ін.) результати були ще нижчими.

Виборча кампанія 2019 року на посаду президента нашої держави виявила деякі аспекти поляризації електоральних вподобань виборців. Активність виборців становила 56,11% в цілому по Чернівецькій області. Це була найнижча активність виборців під час президентських перегонів (найнижчий показник був зафіксований у Красноільській, Сторожинецькій, Глибоцькій, Конятинській, Кострижівській, Боянській громадах).

У всіх районах Чернівецької області виборці надали перевагу кандидату в президенти Зеленському Володимирі Олександровичу, а саме за нього проголосувало 75,98%, зокрема найбільша кількість голосів спостерігалась в

Герцаївському 89,1% та Новоселицькому 85,4% районах, а найменша – у Заставнівському 67,2% та Кіцманському 68,7% районах.

Кандидата у Президенти Порошенка Петра Олексійовича підтримали 21,5% населення області. Зокрема найбільше голосів віддали виборці з Заставнівського району, а саме 30,5%. Найменше голосів спостерігалось у Герцаївському та Новоселицькому районах, а саме по 8,5 і 11,9 % відповідно.

Отож, у північних та північно-східних громадах (Кіцманська, Юрковецька, Брусницька, Заставнівська, Мамаївська, Ставчанська, Кадубовецька, Вікнянська, Веренчацька, Кострижівська, Кельмецька, Сокирянська, Лівенецька, Хотинська, Рукшинська та ін.) поширені центристські, національні вподобання, тобто у громадян цього субрегіону формується національна самоусвідомленість, самовідповідальність, солідарна відповідальність до Українського народу;

У Конятинській, Красноільській, Кам'янській, Глибоцькій, Петровецькій, Чагорській, Боянській, Сторожинецькій громадах населення прагматично підходить до процесу голосування. Таке волевиявлення пов'язане з тим, що в будь-якому регіоні є свої проблеми і кандидат, який порушує ці проблеми під час виборчої кампанії, отримує додаткові голоси.

У Банилівській, Берегометській, Вашківецькій, Великокучуківській, Веренчацькій, Кам'янецькій впродовж 2004-2019 подібно одна до одної стабільно зменшується розрив між кандидатами у президенти України. Ця особливість характерна тільки для даних громад області.

За загальною динамікою особливо виділяється в області Острицька громада, у якій явка стабільно зменшується приблизно 1000 осіб на кожне голосування. Ще однією особливою є Чудейська громада, в якій явка виборців не мала стабільності.

Список використаних джерел:

1. Матеріали Центральної виборчої комісії України. Режим доступу: https://www.cvk.gov.ua/vibory_category/vibori-prezidenta-ukraini.html

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ КРАЄЗНАВЧОГО КУРСУ «ХАРКІВЩИНОЗНАВСТВО»

А.Ю. Лисенко, Д.В. Яремчук

alyalysenko@gmail.com, yaremchukdiana01@gmail.com

Науковий керівник – д. геогр. н., проф. К.Ю. Сегіда

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

У сучасній Україні важливим є патріотичне виховання молоді (школярів), формування національної свідомості та створення, так званого, нового українця. Формування гідного ставлення школярів до Батьківщини, нації, держави, свого народу є пріоритетом при національному, патріотичному

вихованні.

Згідно НУШ метою патріотичного виховання є:

- утвердження в свідомості і почуттях особистості патріотичних цінностей, переконань і поваги до культурного та історичного минулого України;
- виховання поваги до Конституції України, Законів України, державної символіки;
- підвищення престижу військової служби, а звідси – культивування ставлення до солдата як до захисника вітчизни, героя;- усвідомлення взаємозв'язку між індивідуальною свободою, правами людини та її патріотичною відповідальністю;
- сприяння набуттю дітьми та молоддю патріотичного досвіду на основі готовності до участі в процесах державотворення, уміння визначати форми та способи своєї участі в життєдіяльності громадянського суспільства, спілкуватися з соціальними інститутами, органами влади, спроможності дотримуватись законів та захищати права людини, готовності взяти на себе відповідальність, здатності розв'язувати конфлікти відповідно до демократичних принципів;
- формування толерантного ставлення до інших народів, культур і традицій;- утвердження гуманістичної моральності як базової основи громадянського суспільства;
- культивування кращих рис української ментальності
- працелюбності, свободи, справедливості, доброти, чесності, бережного ставлення до природи;- формування мовленнєвої культури;- спонукання зростаючої особистості до активної протидії українофобству, аморальності, сепаратизму, шовінізму, фашизму [1].

Курс «Харківщинознавство» в школах м. Харкова та Харківської області є краєзнавчим курсом, який викладають у 8-9 класах.

Так як це краєзнавчий курс, то він має безпосереднє відношення до національно-патріотичного виховання школярів.

Відомий український педагог І. Ющинин вивчав краєзнавчу роботу у школах та її вплив на виховання дітей і писав «Через основне вивчення вужчої Батьківщини, рідного краю, дитина повинна, спершись на чинній любові до того ж рідного краю, зрозуміти й відчути свій і свого народу духовний, політичний та господарсько-економічний із ближчими і дальшими країнами й народами - та з цілим світлом. Дитина навчиться і зрозуміє, що все, що вона в житті має й чого їй треба для існування, вона може дістати тільки від рідного краю, або через нього...» [2].

В курсі «Харківщинознавство» розглядаються теми пов'язані з історією, географічним положенням, соціально-економічними та господарськими особливостями регіону.

Метою курсу «Харківщинознавство» є поглиблення інтересу до вивчення рідного краю як складової частини України, розвиток краєзнавчої роботи в регіоні, ознайомлення школярів з історико-культурною спадщиною Харківщини, з історичним минулим, сьогоденням населення та географічними

особливостями регіону [3].

При викладанні курсу «Харкіщинознавство» є важливим оновлювали знання про регіон і доносили актуальну інформацію до учнів, оскільки підручники з курсу датовані 2011 роком, а в програмі курсу вже є оновлена інформація для викладання. Але доцільно було б надрукувати нові підручники з предмету, так як події після 2011 року є важливими для вивчення і усвідомлення учнями значимості патріотизму.

Важливими процесами під час вивчення курсу «Харківщинознавство» є краєзнавчі дослідження школярів та організація екскурсій по регіону.

Результатом екскурсій можуть бути реферати (звіти) учнів, презентації на основі почутої інформації, що дадуть змогу зосередити свою увагу на отримання нових знань, і наприкінці захист написаних робіт.

Якщо розглядати краєзнавчі дослідження, то вони спонукають інтерес до пізнання Батьківщини. На відміну від екскурсій і звітів до них, під час дослідження школярі навчаються аналізувати, спостерігати та систематизувати інформацію, розвинути пошукові здібності, зможуть детально ознайомитися з різними куточками регіону, знайти цікаву інформацію про Харківщину.

Як вже було сказано, важливим під час формування національної свідомості та патріотичного виховання в школі на курсі «Харківщинознавство» є період починаючи з 2014 року та по теперішній час. Події що відбувалися в країні, і безпосередньо на Харківщині повинні бути надруковані у підручнику для курсу. Для учнів 9 класу в майбутньому при вивченні теми «Харківщина в теперішній час» необхідно організовувати безпечні екскурсії в місця які постраждали від російських окупантів, необхідно показувати та розповідати про героїчне визволення Харківської області, давати учням можливість поспілкуватися з воїнами які брали участь у визволенні, а також з простим українським народом який пережив окупацію.

Інтегрований краєзнавчий курс «Харківщинознавство» в школах Харкова та Харківської області в патріотичному вихованні школярів має таку ж важливість, як і вивчення історії України, української мови та літератури та інших предметів пов'язаних зі становленням нового українця.

Сьогодні, коли на території України, йде війна, є загроза денационалізації, потрапляння під вплив іншої держави та втрата незалежності, навчальні заклади для дітей є центром становлення патріотом своєї держави та свого регіону, який готовий до відбудування країни як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної, правової держави, забезпечувати національну безпеку держави, національну цілісність, сприяти встановленню громадянського миру та злагоди.

Список використаних джерел:

1. *Національно-патріотичне виховання, Міністерство освіти і науки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/pozashkilna-osvita/vihovna-robotata-zahist-prav-ditini/nacionalno-patriotichne-vihovannya>*
2. *Методичні матеріали "Краєзнавство як засіб патріотичного виховання студентської молоді" [Електронний ресурс]. – Режим доступу:*

<https://naurok.com.ua/metodichni-materiali-kraeznavstvo-yak-zasib-patriotichnogo-vihovannya-studentsko-molodi-32226.html> [с. 5]

3. Програма інтегрованого краєзнавчого курсу за вибором «Харківщинознавство» для учнів 8–9-х класів закладів загальної середньої освіти (автори: Грінченко О.І., Китиченко Т.С., Саввіч О.М.) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://edu-post-diploma.kharkov.ua/?news=навчальна-програма-інтегрованого-кр>

4. Нова Українська Школа [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nus.org.ua>

5. Державний стандарт базової середньої освіти : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898 // Урядовий кур'єр. – 2020. – № 191 (01.10.2020). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886/

6. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів 6-9 класи «Географія», 2017. – 77 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas>

7. Юцишин І. Географія як предмет навчання й виховання в народних школах / І. Юцишин // Шлях виховання й навчання. – 1933. – Кн. 1. – С. 13-25.

8. Харківщинознавство: навч. посіб. для учнів 8-9 кл. загальноосвіт. навч. закл. / О.І. Грінченко, С.Л. Губіна, Т.В. Дрожжина та ін.; за ред. Л.Д. Покроєвої, Т.В. Дрожжиної; Харківська академія неперервної освіти. – Вид. 3-тє, переробл. й доповн. – Х.: Гімназія, 2011. – 448 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://docs.google.com/file/d/0BzvP9vvVXUvGX2hEZHpxd0lWeDQ/view?resourcekey=0-GetMt1lfAcywYqHL3i77gw>

УДК 911.3

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РІВНЯ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

В.В. Решетняк, К.О. Маляренко

slavikreshetnayk2002@gmail.com, maliarenko.kostiantyn@gmail.com

Науковий керівник – д. геогр. н., проф. К.Ю. Сегіда

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Регіональний розвиток – складний багатоаспектний, багаторівневий процес якісної зміни простору, населення, господарства регіонів країни. Регіональний розвиток характеризується як різноспрямований та поліваріативний процес, на який впливають об'єктивні та суб'єктивні чинники, що зумовлюють викликати певні осі розвитку [2]. Україна – це країна із значною регіональною диференціацією умов, ресурсів, господарства, населення, його рівня та якості життя.

Рівень добробуту населення, його забезпеченість матеріальними і духовними благами та послугами, ступінь задоволення його матеріальних, духовних і соціальних потреб лежать в основі поняття «рівня життя населення». У широкому розумінні рівень життя населення передбачає вивчення не лише рівня задоволення найважливіших потреб, а також включає оцінку умов праці, політичних свобод, поведінкових, психологічних, культурних і ментальних

аспектів життя людини [4]. Серед показників, які використовують для визначення рівня життя населення, найбільш поширеними є: доходи населення; забезпечення житлом та комунальними послугами; споживання населенням платних послуг; рівень освіченості населення; стан здоров'я населення; рівня урбанізації та інші. Тож, розглянемо особливості рівня життя населення через аналіз розподілу показників доходів та витрати населення в розрізі регіонів України у 2021 році за даними Державної служби статистики України [1].

Відкриті дані статистичної інформації дають нам змогу наочно побачити, що регіональний розвиток напряму залежить від рівня заробітної плати. За даними Держстату середньомісячна заробітна плата штатних працівників за січень-вересень 2021 року становила 13 604 грн, що на 21,5% більше, ніж у відповідному періоді 2020 року. Також даний ресурс, дає інформацію про найвищий та найнижчий рівень заробітної плати по областях України. Якщо, брати до уваги обласні показники, то найнижчий рівень заробітної плати у Чернівецькій області і становить 10 857 грн, а найвищий у Донецькій області – 14 611 грн. Якщо, говорити про формування регіонального рівня життя, то на нашу думку, слід звернути увагу на рівень заробітної плати саме в обласних центрах адже саме вони є культурними та економічними вузлами регіону [1, 4].

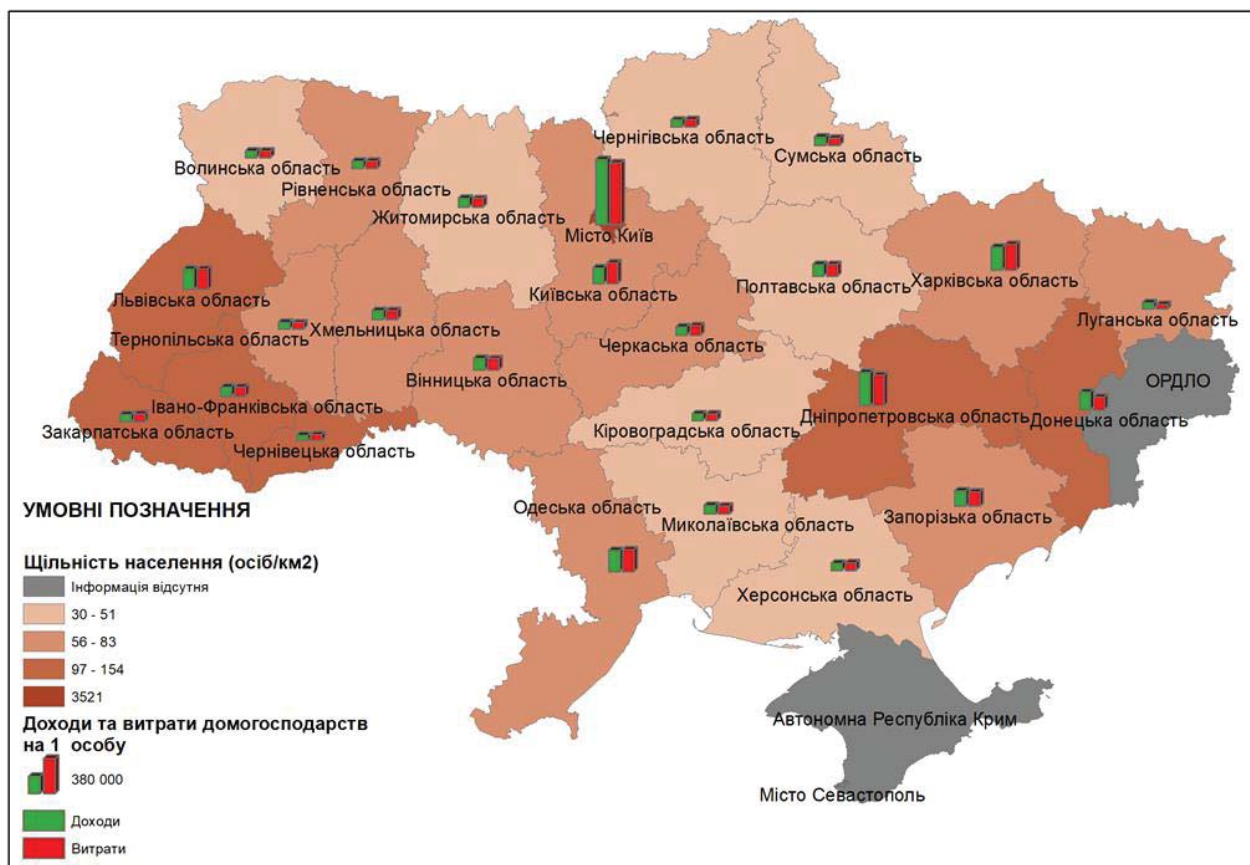

Рис. 1. Доходи та витрати населення в розрізі регіонів України у 2021 році

На заході України, зокрема у Львівській, Івано-Франківській та Тернопільській областях, рівень життя населення вважається досить високим. У цих регіонах розвинена промисловість та сільське господарство, є достатньо

високооплачувана праця та добре розвинена інфраструктура. Крім того, у західній Україні зазвичай відносно високий рівень освіти та культурного життя. У регіонах на сході України, зокрема у Харківській, Донецькій та Луганській областях, ситуація є менш сприятливою. Ці регіони були сильно постраждалими внаслідок війни в Донбасі, що призвело до економічної та соціальної депресії. Крім того, регіони на сході України мають менш розвинену інфраструктуру та менше можливостей для розвитку бізнесу. У регіонах центральної України, зокрема у Київській, Черкаській та Вінницькій областях, рівень життя населення може бути різним. Київ та його околиці є найбільш розвинутим регіоном країни, з високим рівнем зайнятості та високою заробітною платою. У місцях же, далеких від Києва, рівень життя може бути меншим, хоча зазвичай в цьому регіоні є більше можливостей для розвитку малого та середнього бізнесу, що може стимулювати економічний розвиток та збільшення доходів населення. На півдні України, зокрема у Одеській, Миколаївській та Херсонській областях, рівень життя може бути середнім. Цей регіон є важливим морським портом та центром залізничного транспорту, що забезпечує значні можливості для розвитку промисловості та бізнесу. Також тут знаходяться туристичні регіони, що можуть стимулювати розвиток туристичного сектору та збільшення доходів населення. Нарешті, у західній частині Карпатського регіону, зокрема у Закарпатській області, рівень життя може бути нижчим через низьку зайнятість та недостатньо розвинену інфраструктуру. Проте, ці регіони мають великий потенціал для розвитку туризму та екологічного сільського господарства, що може стати стимулом для розвитку бізнесу та збільшення доходів населення.

Загалом, рівень життя населення України залежить від багатьох факторів, таких як розвиток економіки, рівень зайнятості, розвиток інфраструктури, рівень освіти та культурного життя. Хоча у деяких регіонах може бути менший рівень життя, Україна в цілому є країною з великим потенціалом для розвитку та покращення життєвого рівня свого населення. Питання суспільно-географічних досліджень рівня та якості життя населення набуває все більшої актуальності як в умовах повномасштабної війни та і після перемоги, тому у наших подальших дослідженнях ми плануємо продовжити дослідження рівня життя населення України, аналізувати його диференціацію в розрізі регіонів України, міської та сільської місцевості як за окремими компонентами, так і генералізовано визначити особливості за такими загальноприйнятими його рівнями як достаток, нормальний рівень життя, бідність та злиденність.

Список використаних джерел:

1. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Мезенцев К., Підгрушній Г., Мезенцева Н. Регіональний розвиток в Україні: суспільно-просторова нерівність і поляризація Монографія, Київ, ДП «Прінт Сервіс», 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.geokyiv.org/pdf/Reg_development_in_Ukraine.pdf

3. Рівень життя та бідності населення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://pop.org.ua/novyny/9097-riven-zhyttia-naseleattia-ta-riven-bidnosti-informuie-minsocpolityky.html>

4. Соціальна географія: Підручник / за ред. Л. Немець та К. Мезенцева. – Київ: Видавництво «Фенікс», 2019 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.geokiyiv.org/pdf/Social_Geography.pdf

УДК 911.3

НОВІ ДЕМОГРАФІЧНІ РЕАЛІЇ УКРАЇНИ

К.Ю. Сегіда, Г.А. Карайченцева

kateryna.sehida@karazin.ua, hanna.karaichentseva@student.karazin.ua

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Сьогодні Україна переживає демографічну кризу, наслідки якої передують вагомим й незворотнім загрозам подальшому розвитку країни. Впродовж років незалежності проблема депопуляції стоїть гостро. За період 1990-2021 роки чисельність населення України скоротилась на 10,7 млн.: з 51 млн до 41 млн осіб згідно із офіційними статистичними даними [4], – таку динаміку показника можна обумовити тим, що чисельність населення найбільш піддається впливу історико-політичних, соціально-економічних та інших впливових факторів. Станом на кінець 2021 року за офіційними даними ООН, Україна мала одні із найвищих темпів скорочення чисельності населення у світі [2]. Із початком повномасштабної війни демографічні проблеми загострилися та набули нових рис, які можна констатувати за майже дев'ять місяців, що минули із 24 лютого 2022 року.

Звісно високі обсяги вимушеної міграції населення, як внутрішньої, так і зовнішньої. За період повномасштабної війни від'ємне сальдо міграції складає майже вісім мільйонів. За оцінками Верховного комісара ООН у справах біженців [3], близько п'яти мільйонів перебувають у країнах Європи та майже три мільйони – у Росії, серед яких велика частка – діти. У цілому, війна в Україні спричинила найшвидше та наймасштабніше вимушене переміщення людей в Європі з часів Другої світової війни. У структурі біженців переважають жінки, діти та люди пенсійного віку. За оцінками Верховного комісара ООН у справах біженців [3], вже повернулись в Україну близько двох мільйонів українців. Неможливо оцінити або спрогнозувати, яка кількість біженців повернеться в Україну, експерти сходяться у думці, що це буде залежати від багатьох факторів, з яких – тривалість війни, її інтенсивність в місцях постійного проживання біженців та ситуації в країні після закінчення війни [5]. Значні обсяги внутрішньої вимушеної міграції, обсяги якої оцінюються Міжнародною організацією з міграції у більше як сім мільйонів [1]. Масові внутрішні переселення призвели до значного перерозподілу населення в

розрізі регіонів та окремих територіальних громад, що мало значний вплив на структуру населення, оскільки знову ж таки значна частина мігрантів – жінки усіх вікових груп, діти та підлітків. Кількість вимушено переміщених осіб у 2022 років майже в п'ять разів більша за кількість ВПО першої хвилі 2014 року; до того ж, значна частка осіб, які вдруге змушені змінювати місце проживання. В цілому, вимушені переміщення населення в таких масштабах створили серйозні виклики для нашої держави – соціально-економічні, політичні, правові, соціально-психологічні та інші.

Депопуляційні тенденції в Україні протягом усіх років здебільшого обмовлені високим рівнем смертності та низьким рівнем народжуваності, обидві із тенденцій з часом загострюються. Згідно з офіційними статистичними даними, рівень смертності в Україні у 2021 році становив 18,5 ‰ і це найвище значення показника за усі роки незалежності, а у порівнянні із 1991 роком зріс на 5,6 ‰. За період війни рівень смертності безумовно зростає і зростатиме. У той же час, тривалість життя до 2019 року зростала і становила 72 роки, тоді як до 2021 року повернулася до показника 1991 року і становила 69,7 років [4], що може бути результатом впливу поширення COVID-19. Згідно з офіційними статистичними даними, рівень народжуваності в Україні у 2021 році становив 7,3 ‰ і це найвище значення показника за усі роки незалежності, а у порівнянні із 1991 роком зменшився 4,8 ‰ [4]. Сумарний коефіцієнт народжуваності у 2021 році становив 1,16, що вдвічі менший за показник, необхідний для простого відтворення населення. За роки незалежності у репродуктивній поведінці населення відбувались суттєві зрушення [6]. В умовах війни рівень народжуваності знижується і, на жаль, буде знижуватися в майбутньому, як в результаті значних структурних деформацій населення, так і внаслідок невизначеності майбутнього [5].

Суттєвих змін у результаті зазначених процесів зазнала і структура населення. Згідно з офіційними статистичними даними, питома вага населення старшого за 60 років у 2021 році складала 24,8%, у порівнянні із 1991 роком цей показник зріс на 6,5 ‰ [4], виходячи із сучасної структури населення, із тенденцій народжуваності останніх десятиріч, сучасних тенденцій міграцій, – передбачається зростання показника і в подальшому. Відповідно, висока ймовірність того, що у віковій структурі населення України буде більше людей старшого віку та менше молоді, що окрім впливу на демографічні тенденції і репродуктивні можливості, що створюватиме додатковий тиск на економіку, соціальне забезпечення тощо.

В загальних рисах так можна представити демографічні тенденції, які формувалися протягом кількох десятиріч та викристалізувались за дев'ять місяців війни. Чисельність населення України суттєво скоротилась, серед демографічних тенденцій – безпрецедентно високі обсяги вимушеної міграції, як внутрішніх переміщень, так і надзвичайно високе від'ємне значення сальдо міграції, надвисока смертність через війну, зниження і до того низького рівня народжуваності тощо. У той же час, очевидним є, що саме людський потенціал, його кількісні та якісні параметри, є основним рушієм та чинником розбудови та економічного розвитку України після Перемоги. Відповідно, встановлення

особливостей людського потенціалу в розрізі громад та регіонів, пошук шляхів його відновлення, у тому числі через нівелювання демографічних проблем, набувають нової актуальності визначення демографічних тенденцій та трансформацій в розрізі регіонів України, результати яких будуть втілені у подальших дослідженнях.

Список використаних джерел:

1. *International Organization for Migration's: Ukraine* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ukraine.iom.int/data-and-resources>
2. *United Nations / Reports 2021* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.un.org/en/reports>
3. *United Nations High Commissioner for Refugees: Ukraine* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unhcr.org/ua/en/resources>
4. *Державна служба статистики України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. *Повоєнне відродження України. Візія відділення економіки Національної академії наук України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3639057-povoenne-vidrodzenna-ukraini-vizia-viddilemma-ekonomiki-nacionalnoi-akademii-nauk-ukraini.html>
6. *Сегіда К., Карайченцева Г. Внутрішні чинники геодемографічного процесу (на прикладі народжуваності в регіонах України) / Часопис соціально-економічної географії, 2021, 30, 85-94* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://periodicals.karazin.ua/socecongeo/article/view/17779>

УДК: 911.375 (477.42)

ВПЛИВ СЕРЕДНІХ МІСТ НА ДЕМОГРАФІЧНИЙ РОЗВИТОК СІЛЬСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Р.Д. Федорець

fedorets_roman@ukr.net

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин, Україна

Одними із найважливіших елементів будь-якої регіональної системи розселення є середні міста. Середнє місто – це, як правило, другий чи третій за розмірами та соціально-економічним потенціалом населений пункт своєї області. На нього покладена роль опорного центру та вузла, який забезпечує безперебійний взаємозв'язок центру регіону та його периферії. Середні міста частково розвантажують обласні центри щодо питань обслуговування населення прилеглих територій. Навколо кожного такого міста формується зона впливу, в межах якої поселенська мережа набуває своїх характерних ознак. Такі зони впливу визначаються на основі показника транспортної доступності від навколишніх поселень до центру відповідної зони. Середні міста оточені, переважно, сільськими територіями, які характеризуються низьким рівнем транспортної доступності. Саме тому, найближча зона впливу, з найбільш

розвинутими взаємозв'язками між центром та периферією, формується у радіусі до 10 кілометрів навколо таких міських населених пунктів. Водночас, виникає необхідність визначення певних закономірностей залежності між рівнем соціально-економічного розвитку міст-центрів та рівнем розвитку підпорядкованої їм території. Одним із найважливіших індикаторів рівня розвитку таких територій, який взятий за основу в цьому дослідженні, є демографічна ситуація, яка складається в їх межах.

Дослідження проводилося на прикладі середніх міст Житомирської області – Бердичіва, Коростеня та Новоград-Волинського. Перш за все, необхідно визначити рівень соціально-економічного розвитку цих населених пунктів. Для цього було відібрано шість показників демографічної, соціальної та економічної статистики, які в найбільш загальному вигляді дають уявлення про рівень розвитку міських територій (табл. 1).

Таблиця 1 – Показники соціально-економічного розвитку середніх міст Житомирської області (за 2020 рік) [3]

Місто	Загальний коефіцієнт природного приросту населення, %	Загальний коефіцієнт міграційного приросту населення, %	Середньомісячна заробітна плага, грн	Кількість підприємств-юридичних осіб, одиниць	Обсяг реалізованої продукції підприємствами, млн. грн	Фінансовий результат роботи підприємств (сальдо), млн. грн
Бердичів	-10,2	-1,1	8400,75	333	3518,7	-156,7
Коростень	-11,8	3,1	10231,5	328	6523,8	200,2
Новоград-Волинський	-6,7	0,8	9015,25	190	3528,9	117,3

Обробка відібраних даних, з подальшою нормалізацією їх фактичних значень та визначенням інтегральних показників рівня соціально-економічного розвитку середніх міст, здійснювалась за методом Паретто [4]. В результаті проведених обчислень інтегральні показники соціально-економічного розвитку склали: для Коростеня – 4,97; Новоград-Волинського – 2,56; Бердичева – 1,31. Далі, було визначено кількість сільських населених пунктів, що розміщуються у радіусі 10 кілометрів навколо кожного із середніх міст, а також відібрано та оброблено демографічні показники й показники вікової структури населення, характерні для визначених сільських поселень [2, 1]. За результатами обробки відібраних значень було сформовано відповідну базу даних (табл. 2).

Наступний етап дослідження включав проведення кореляційного аналізу, який було здійснено за формулою: $Correl(xy) = \frac{\sum(x_n - x_{сеп})(y_n - y_{сеп})}{\sqrt{\sum(x_n - x_{сеп})^2 \sum(y_n - y_{сеп})^2}}$, де

x_n, y_n – значення показників із кожної вибірки; $x_{сеп}, y_{сеп}$ – середні значення усього масиву даних кожної вибірки.

Таблиця 2 – Основні показники рівня демографічного розвитку сільських населених пунктів у межах зон впливу середніх міст Житомирської області

Центр зони впливу	Кількість поселень, у зоні впливу, одиниць	Частка поселень із людністю понад 1000 осіб, %	Частка поселень із людністю менше 200 осіб, %	Середня людність поселень, осіб	Частка населення у віці 0 – 17 років, %	Частка населення у віці 18 – 59 років, %	Частка населення у віці 60 і більше років, %
Бердичів	23	8,7	30,4	568,4	19,4	55,7	24,9
Коростень	18	11,1	38,9	385	19,3	53,6	27,1
Новоград-Волинський	22	18,2	31,8	472,4	22,3	57,6	20,1

У результаті проведення відповідних розрахунків стало можливим отримати низку проміжних висновків. По-перше, чим вищим є інтегральний показник соціально-економічного розвитку середнього міста, тим більшою є частка малолюдних сільських поселень (до 200 осіб) та меншою середня людність сіл у поселенській мережі радіусом до 10 кілометрів навколо такого міста (коефіцієнти кореляції становлять 0,982 та -0,978 відповідно). По-друге, чим вищий показник міграційного приросту населення у місті, тим нижчою буде середня людність сільських поселень навколо нього (коефіцієнт кореляції на рівні -0,996). Важливо зазначити, що високий показник кількості підприємств-юридичних осіб у місті, відповідає зменшенню частки населення у віці 18-59 років у навколишніх селах (коефіцієнт кореляції -0,835). Ще більшою виявилась зворотна залежність між кількістю таких підприємств у місті та часткою населення у віці до 17 років на прилеглий до міста сільській території (коефіцієнт кореляції -0,998). Водночас, не можна стверджувати, що більш високий рівень середньої заробітної плати у місті зумовлює більш значне зменшення частки населення віком від 18 до 59 років у навколишніх селах – коефіцієнт кореляції становить всього -0,674.

Демографічну ситуацію у сільських поселеннях, які перебувають у зоні впливу середніх міст Житомирщини, загалом можна оцінити як непросту. Висока привабливість відносно розвинених міських поселень зумовлює значний рівень міграційного відтоку населення із сільської місцевості. Перш за все, це стосується питання трудових міграцій. Однак, рівень заробітної плати не завжди є визначальним фактором під час пошуку місця працевлаштування. Значна частина мешканців сільських територій змушена обирати роботу, яка не вимагає високого рівня кваліфікації та часто є низькооплачуваною. Внаслідок скорочення кількості населення працездатного віку та закономірного зменшення рівня народжуваності, спостерігається процес знелюднення сільських поселень, зокрема збільшення кількості сіл людністю 100-200 осіб. Меншою мірою така ситуація характерна для великих сіл (людністю понад 1000 осіб). Ці поселення концентрують у собі основну частку молоді і все ще

залишаються досить привабливими для проживання за рахунок більш розвинутої інфраструктури та значного поширення субурбанізаційних та контрурбанізаційних процесів.

Список використаних джерел:

1. Атлас адміністративно-територіального устрою Житомирської області. Житомир, 2021. 201 с.
2. Візуалізація статистичних даних. Калькулятор агломерацій. URL: <https://datatowel.in.ua/agglomerator> (дата звернення: 05.11.2022).
3. Офіційний сайт Головного управління статистики у Житомирській області. URL: <http://www.zt.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 05.11.2022).
4. Федорець Р.Д. Визначення рівня соціально-економічного розвитку середніх міст за методом Паретто (на прикладі областей Українського Полісся). Українське Полісся: проблеми та тренди сучасного розвитку: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Ніжин, 10 – 11 лютого 2022 року). Ніжин, 2022. С. 169-172.

КОМП'ЮТЕРНІ ІГРИ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ ГЕОГРАФІЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ

Д.І. Зімін, А.Ю. Лисенко

zimin2021.9685688@student.karazin.ua, alyalysenko@gmail.com

Науковий керівник – д. геогр. н., проф. К.Ю. Сегіда

kateryna.sehida@karazin.ua

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Відеоігри, очевидно, є популярною формою розваги, адже люди проводять перед екранами багато годин на тиждень. Відеоіграм властиві віртуальні світи, які часто з них мають вражаючі краєвиди, глибини та складності, з якими гравець маніпулює, контактує та орієнтується. Метою даної публікації є спроба висвітлити як відеоігри впливають на географічний розвиток людини.

Відеоігри є потужним інструментом інтерактивного моделювання, оскільки гравець має ігровий вимір і він активний, при досліді ситуації він повинен набирати свої знання для прийняття рішень і побачити наслідки цих рішень. Багато комп'ютерних ігор включають в себе створення простору: від вибору кольору квіток у клумбі до відтворення земної кулі. Зараз майже не існує ігор без географічного втручання, це і стратегічні ігри, щоб керувати територією та орієнтуватись по мапі, це і управлінські ігри, де ти керуєш певним простором у різних масштабах, починаючи від кімнати в будинку, закінчуючи керуванням цивілізацією. Інтерактивність дає змогу користувачам перевіряти свої гіпотези, поглиблюючи свої розуміння та помилки, які були на початку. Такі ігри мають свободу дій, дозволяючи відійти від початкових цілей та зануритись у вирішення проблем та модернізацією, підтвердження чи спростування власних гіпотез. Тому гра передбачає, що під час досліджень

гравець розвиває аналіз своїх рішень та дій, замість пасивного дотримання конкретних цілей і правил. Такі ігри як Cities Skylines, SimCity, Cities XL та інші, в широкій сфері популярних розваг, вони мають впізнаваний освітній компонент поряд із основним «розважальним» компонентом і комерційною привабливістю. Вони також є цінними для географічного викладання, підживлюючи інтерес до урбаністичної географії та інших аспектів більшості географічних дисципліни. Ці ігри ведуть користувача до способу мислення та практики простору, плануванню землекористуванням та містобудуванням. Ці відеоігри познайомили мільйони людей зі складними міськими системами, надихаючи нові покоління містобудівників, інженерів дорожнього руху та теоретиків міста. У грі користувачі беруть участь у міському плануванні, створюючи мережу доріг, контролюючи зонування, забезпечуючи державні послуги та громадський транспорт, а також оподаткування. Гравці підтримують різні елементи міста наприклад бюджет, освіта, зайнятість, рівень забруднення тощо. На початку кожної гри гравець проходить три стадії: 1) незнання ресурсів (гравець не знає про їхню присутність), 2) пізнання ресурсів (вони видимі, але непридатні для використання), 3) володіння ресурсами. Ігри в контексті містобудівного симулятора звертаються до культурно зумовленої концепції міста, вони заохочують віддавати перевагу урбанізації. Запропонований основний спосіб розвитку міст – це їх розростання, з єдиною довільною межею, планом гри, квадратом фіксованого розміру, гравець може визначити коефіцієнт зайнятості землі: ступінь щільності визначається для кожної відмежованої ділянки, гравець може керувати всіма містами регіону, але гра не надає можливості політики регіонального планування, що, у свою чергу, сприяє розростанню міст. Містобудівні симулятори зосереджені на розбудові міста, як «ігри-пісочниці» без чіткої мети та єдиного способу «перемоги». Це відкриті світи, в яких гравці можуть проявляти творчість. Ця творчість може приймати особливу форму, тісно пов'язану з географією, коли вона включає будівництво та планування міста.

Для мільйонів людей, які люблять грати в комп'ютерні ігри, будівництво міст, пропонує захоплююче початкове знайомство зі світом міського планування та розвитку. Інтерактивність спонукає користувачів перевіряти різні гіпотези і, таким чином, досліджувати змодельовані явища, поглиблюючи своє розуміння за межі знань, мобілізованих на початку. Відтворення складної ситуації в ігровій обстановці має подвійний інтерес: просувати знання про результати (чи ефективна це дія, чи відповідає вона дійсності?), а також про механізми (як виграти? реальність імітується?). Досвід авторів ігор показує, що відеоігри дають розуміти міста як складну систему з багатьма взаємопов'язаними та взаємозалежними частинами, також допомогти зміцнити навички критичного мислення та ознайомити з географічними закономірностями та процесами. Таким чином, він може служити мостом між грою та практикою. Недоліками таких ігор є обмеження: мер має нереалістичну владу, вона не відображає конкуруючих інституційних, політичних структур і структур влади зацікавлених сторін, вона не дозволяє створення зон змішаного використання та не є «органічною» [2, 3]. Загальним

результатом є те, що гра часто породжує міста, які тяжіють до утопічного чи антиутопічного. Будь-який із цих кінцевих результатів може бути привабливим для гравців, але він далекий від реалій міського планування в реальному світі. У грі гравець всемогутній і приймає всі рішення щодо еволюції міста. Це сприяє відриву від реалій планування та обмежень і складності реальності. Таким чином, гра не охоплює участь громадян, голосування, ради, законодавство, бездомність, корупцію чи підзвітність, ні нетрів та халуп у дуже спрощеній версії суспільства та небезпечному надмірному спрощенні політичної сфери, у якій не передбачає жодних дебатів і виборів.

Незважаючи на ці суттєві обмеження, такі ігри, мають як навчальні, так і поведінкові результати. Вони впливають на засвоєння знань і розуміння змісту; вони допомагають розвинути низку навичок: сприйняття та когнітивні навички, моторику, навички спілкування та соціальні навички, а також вони можуть змінювати поведінку. Ігри також дають низку результатів, як навмисних, так і ненавмисних: емоційних, мотиваційних і фізіологічних.

Географічному розвитку сприяють також військово-політичні ігри, де демонструється світова карта з усіма країнами та їх ресурсами. Гравець детально знайомиться з кожною країною, за яку можна грати, в основному великі або середні країни. Завдяки таким іграм, користувач запам'ятовує приблизну територію країни, її розташування на світовій карті, державні символи. Цікавим є те що в багатьох таких іграх присутні міста, штати, провінції країни, природні ресурси та ландшафт, з якими гравець віртуально знайомиться та запам'ятовує їх розташування. Завдяки цим чинникам, гравець розвиває свою географічну свідомість. Початкові гравці обирають відомі, економічно розвинуті країни, за які їм буде легше грати, а вже ознайомившись з правилами гри та її особливості, гравець обирає країни складніші до «виживання» на світовій арені. Таким чином, граючи за слабкіші країни, він може призвести її до провідних країн світу, а може програти гру і спробувати спочатку, включаючи свої помилки спочатку. І ці роздуми залишаються в голові користувача, після сеансу гри, він пам'ятає що у Швейцарії є гори, приблизно скільки там проживає людей, прапор, територію країни та багато інших характеристик країни за яку він грав. Таким чином, гра стає виміром дослідницьких об'єктів і можуть стати, як і карта, об'єктом роздумів, аналізу та інструментом роботи. Вони використовуються для розуміння стосунків між суспільствами, простором і територією. Такі ігри розвивають у людини так звану «географічну свідомість» щоб описати здатність міркувати про Землю та людські системи та взаємозв'язки для прийняття рішень [3]. Це може стосуватися питань міського планування, зміни клімату чи охорони природи, тобто цілого спектру інтересів, які охоплює географія як інтегративна дисципліна. Він охоплює занепокоєння тим, як працює світ, як він пов'язаний, і включає в себе необхідність приймати обґрунтовані рішення, включаючи систематичний аналіз результатів на основі встановлених пріоритетів. У розвитку географічної свідомості задіяні різні навички, але в основі їх лежить здатність здобувати, упорядковувати та використовувати географічну інформацію.

Ігровий досвід, нерідко буває унікальним та неповторним, який змушує рефлексувати та розвиває навички, які за інших умов, могли б навіть і не проявлятися. Комп'ютерні ігри можуть стати допоміжним елементом у вивченні географії в школі. Популярність комп'ютерних ігор серед дітей неможливо ігнорувати. Одним із завдань НУШ є орієнтація на учня, тому є доречним використання відеоігор в освіті [1]. Так, на тижні ігор у Новій українській школі вчителі проводять ранкові зустрічі, на яких обговорюють зі школярами реальне та віртуальне. Всім відома комп'ютерна гра Minecraft, популярна навіть серед молодших школярів, має окрему версію MinecraftEdu, яку вже багато років використовують у школах США, Європи та Австралії. Особливою популярністю вона користується на уроках географії, фізики, хімії, біології та історії. Інструменти гри дозволяють відтворювати міста, вивчати теорію ймовірності, проводити хімічні експерименти та моделювати будову людського тіла. Феноменом зацікавилися канадські дослідники, які з'ясували: під час гри діти розвивають навички командної роботи й розв'язання проблем [1, 2, 3].

Підводячи підсумок, варто відзначити, що, відеоігри знайомлять широку громадськість із певними питаннями, характерними для географів, від планування до геополітики, і допомагають створювати та поширювати позитивний і приємний образ. Таким чином, відеоігри мають значний інтерес для географа. Вони певною мірою виконують освітню роль через практику простору, репрезентацій і зв'язків між цим простором і суспільствами, які його створюють.

Список використаних джерел:

1. *Нова Українська Школа (НУШ) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://nus.org.ua>*
2. *Комп'ютерні ігри та навчання: поєднати, розділити чи заборонити? [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://ms.detector.media/media-i-diti/post/25141/2020-07-28-kompyuterni-igry-ta-navchannya-poiednaty-rozdilyty-chy-zaboronyty/>*
3. *Особливості використання комп'ютерних ігор [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakinppo.org.ua/bezpeka-zhitt-dijalnosti/4269-osoblivosti-vikoristannja-kompjutersnih-igor>*

THE EVOLUTION OF THE FAR RIGHT IN THE UNITED STATES AND EUROPE: CAUSES, CONSEQUENCES, RELATIONSHIP

V.S. Tsyhan, Yu.I. Kandyba

vlad.tsygan21max@gmail.com, kand77@ukr.net

V.N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, Ukraine

The aim of the article is to describe the evolution of far-right ideas and influence, to determine the causes and consequences of the rise in popularity. The 4 stages of formation of the far-right will be analyzed. The importance of Trump's rise to power, which became a catalyst for the development of the far-right in the United States, will be disclosed. It is important to identify the importance of the U.S. presidency as one of the most democratic positions in the world. The far-right has become more open after Trump's resignation, so it is necessary to identify their goals. The importance of independent events as a push to increase the number of far-right and radical ideas will be noted. Terror models are an important topic to analyze with specific examples of attacks and murders. We need to compare models, note similarities and the narrative that unites the U.S. and Europe. The rise of the far-right is taking place in the digital age, so it is relevant to focus on far-right politics and terrorism in the context of digitalization. In the 21st century, the media and the Internet are tools used to promote far-right ideas, so their role in modernity will be noted.

Mudde (2022:103) writes that the far right includes (only) the extreme right and the radical right-not the liberal democratic or "mainstream" right. Extremists do not accept the basic principles and essence of democracy. The radical right accepts popular sovereignty and majority rule but rejects the separation of powers, the rule of law, and minority rights as basic tenets of liberal democracy. (Mudde, 2022)

There are four waves of far-right existence. Three waves are characterized by a minority of extreme right-wing groups and parties. The first wave is 1945-1955. In that period there were small groups of "neo-fascists". Several groups achieved political success. The second wave is from 1955-to 1980. The period is characterized by the existence of "flash parties" such as the Party of Progress in Denmark, and the Poujadists in France. They had short-term electoral success, which stunned the inhabitants of those countries. Pierre Pujad's movement and the Progress Party were very similar in the reason for their rise in popularity. It was taxes. Pierre Pujad opposed high taxes and united more than 800,000 people in his Union de Défense des Commerçants et des Artisans. He spread his influence in the south of France and drastically reduced tax collection, leading to the creation of tax exemptions by the National Assembly (Britannica, 2021). The Progress Party advocated radical tax cuts, reductions in state spending, and the complete abolition of the income tax (Wikipedia, 2022). Both parties gradually fell into decline due to a loss of support from voters.

The third wave is 1980-2000. "Populist radical right-wing parties" began to achieve significant electoral success in Western Europe. Examples are Austria, Italy, and Switzerland. The fourth wave is 2001 - our time. This period is the time of the spread of extreme right-wing politics as a significant political force in democracies. (Mudde, 2022).

Table 1 – Highest electoral results of main populist radical right parties, 1980–2014 (Mudde, 2016)

Country	Party	Highest result (%)
Austria	Freedom Party of Austria (FPÖ)	26.9
Belgium	Flemish Interest (VB)	12.0
Bulgaria	Attack	9.4
Croatia	Croatian Rights Party (HSP)	7.1
Denmark	Danish People's Party (DFP)	13.8
France	National Front (FN)	15.3
Hungary	Movement for a Better Hungary (Jobbik)	20.5
Italy	Northern League (LN)	10.1
Netherlands	Party for Freedom (PVV)	15.5
Poland	League of Polish Families (LPR)	8.0
Romania	Greater Romania Party (PRM)	19.5
Serbia	Serbian Radical Party (SRS)	29.5
Slovakia	Slovak National Party (SNS)	11.6
Sweden	Sweden Democrats (SD)	12.9
Switzerland	Swiss People's Party (SVP)	28.9

The table shows the main far-right parties in Europe. They gain few or no votes in other countries. The parties of Austria, Hungary, Serbia, and Switzerland achieved strong results in the third and fourth periods of far-right growth. Mudde (2022:102) states that in 2019 and 2020, some two billion people, roughly one-quarter of the world population, lived under the far-right rule—the populations of India, the United States, Brazil, Poland, and Hungary.

In the U.S., a prime example of the popularization of far-right politics and marking inclusion in the fourth wave is Trump's rise to power and the far-right turn of the Republican Party. Donald Trump, who championed a policy of isolationism for America, ended up doing more than other politicians to open up and compare the country to others. The dominance of "American exceptionalism" has fallen under his rule. Mudde (2022:102) notes that the most ahistorical accounts declare Trump the trendsetter of a global "far right" surge that began at least 25 years prior in Europe.

Most far-right groups and parties are radical right, and far-right groups, that is, extremists, are marginal and local these days. The modern far-right differ in their ideology and their political meanings and achievements. For example, PEGIDA in Germany engages in street politics and does so successfully. "Patriotische Europäer

gegen die Islamisierung des Abendlandes" or Patriotic Europeans Against the Islamization of the Occident (or "West") is a Dresden-based movement organizing public demonstrations since October 2014 (Deutsche Welle, 2021). Other parties, such as the Party for Freedom (PVV) in the Netherlands engaged in electoral politics that vary greatly.

Le Penne National Rally in France is well organized, while Alternative for Germany or Forum for Democracy is poorly organized. Prominent representatives of radical differences are Chega in Portugal and the PVV, where formally there is only one member of the party who is its leader. (Mudde, 2022)

The most important though is that the European Union was created to support the neoliberal project. It is a politically neutral field with no left and right, socialists and conservatives. The EU wants political center parties or coalitions to govern the territory. But there is one big problem. The parties, coalitions, and neutral government that are in the political center do not see the real problems of the people creating their policies. Europeans want clear policies. They want to see concrete solutions to economic problems. Such opportunities are taken advantage of by far-right radicals who form concrete, clear and straightforward policy messages. (Zabala, 2022)

Trump, elected in the U.S. added to the palette of distinctions. A far-right leader who was elected from the Republican Party, where there were already far-right representatives such as Jeff Sessions and Steve King. The leadership of the Republican Party was de jure liberal Democratic. Trump has not tried to take over the party and make it far-right, but the highest echelon of Republican power continues to support him as a party supporter but not a leader. The Republican Party can be seen as Trump's far-right party. (Mudde, 2022)

The third wave of growth in the popularity of the ultra-right (1980-2000) is the moment of the emergence of parties that had influence. They had seats in national parliaments, but no political power. The far-right parties were marginalized and excluded from political debate. A phenomenon of that period was the League of the North, which is an extreme right-wing populist Italian political party (Counter Extremism Project, 2022). It was the only party in Western Europe to enter a national coalition government. There were more such representatives in post-communist Europe. The far-right parties of this period remained outsiders. (Mudde, 2022)

The popularization and normalization of the existence of far-right parties began during the 4th period in the 21st century. The gradual restructuring of politics, high-profile events, and crises in the world, such as the 9/11 terrorist attack, led to the spread and entrenchment of far-right parties on the global political scene. The far-right parties now have the right to form coalitions and participate in governmental decision-making both nationally and locally in democracies. An important aspect is a so powerful normalization and popularization of far-right ideas and issues that are promoted by conservatives, socialists, and liberals such as the ÖVP in Austria and Socialdemokratiet in Denmark. (Mudde, 2022)

Paradoxically, the media brings up far-right issues and ideas for discussion and analysis. They are crime, corruption, and immigration. The media that write about these things do not cooperate with or support far-right parties and politicians. Mudde

(2022:104) writes that today, there is a growing number of new (online) far-right media (e.g., Breitbart News), conservative media that have become mouthpieces for the far right (e.g., Fox News), and liberal media that regularly publish far-right politicians and pundits (e.g., New York Times). Moreover, in the rapidly evolving 21st century, the far-right is growing in popularity because of social media, where it is possible to directly propagate any ideas.

References:

1. *Mudde C. (16.03.2022). The Far-Right Threat in the United States: A European Perspective. The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science, Volume: 699 issue: 1, page(s): 101-115, doi: 10.1177/00027162211070060*
2. *Zabala S. (28.04.2022). The EU is to blame for the rise of the far right in Europe. Aljazeera. Online: <https://www.aljazeera.com/opinions/2022/4/28/the-eu-is-to-blame-for-the-rise-of-the-far-right-in-europe>*
3. *Ibsen D. (05.02.2021). Far-Right Extremism in Europe and the United States. COUNTERTERROR Business. Online: <https://counterterrorbusiness.com/features/far-right-extremism-europe-and-united-states>*
4. *Mudde C. (21.10.2021). Surprised to see US Republicans cozying up to the European far right? Don't be. The Guardian. Online: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2021/oct/15/us-republicans-european-far-right>*
5. *Progress Party (Denmark) (2022). Online: [https://en.wikipedia.org/wiki/Progress_Party_\(Denmark\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Progress_Party_(Denmark))*
6. *Britannica (2021). Pierre Poujade. Online: <https://www.britannica.com/biography/Pierre-Poujade#ref229167>*
7. *PEGIDA (07.05.2021). Deutsche Welle. Online: <https://www.dw.com/en/pegida/t-18171081>*
8. *Counter Extremism Project (2022). Lega Nord. Online: <https://www.counterextremism.com/supremacy/lega-nord>*

СЕКЦІЯ 4 ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

УДК 502 (477.86)

ПРО ВСИХАННЯ ЯЛИНИ ЄВРОПОПЕЙСЬКОЇ (СМЕРЕКИ) В ЗАХІДНІЙ ЧАСТИНІ ЯМНЯНСЬКОГО ПНДВ КАРПАТСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ: ОРОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

*Л.М. Белей, Л.П. Куців, Л.С. Косило, Н.М. Васкул, В.Д. Тороус
snpr@meta.ua*

Карпатський національний природний парк, м. Яремче, Україна

Впродовж 2007-2021 років найбільша кількість відмерлих через всихання дерев ялини європейської (смереки) (*Picea abies* L.) фіксувалася в похідних деревостанах лісового масиву в селі Микуличин, що входить до складу Ямнянського природоохоронного науково-дослідного відділення Карпатського національного природного парку.

Моніторинг захисних лісів лівого берега річки Прут загальною площею 582,0 га, що охоплює (переважно північно-східні) схили г. Свинянка (1120,5 м н.р.м.) природно-заповідного фонду Ямнянського ПНДВ Карпатського національного природного парку ведеться з 1994 року методом закладки стаціонарних об'єктів (постійних пробних площ). Загалом лісовий масив знаходиться у межах Горганського геоморфологічного масиву, характеризується високою лісистістю (90,7%) та значною часткою (74,0%) добре збережених природних лісів [1].

Даний лісовий масив сформований такими головними лісоутворюючими породами – ялина європейська (смерека) – (331,4 га (62,2%)); ялиця біла – (198,3 га (37,2%)); вільха сіра – (3,0 га (0,6%)). Майже одна третина (161,2 га (30,3%)) деревостанів цього лісового масиву – відмерлі (через всихання).

У роботі використані матеріали звітних та натурних обстежень даних лісів на площі 532,7 га, які проводилися впродовж 2007–2021 років на території Карпатського національного природного парку маршрутним та стаціонарним методом (постійних пробних площ) та належною їх камеральною обробкою, зокрема:

1) «Пояснююча записка до проекту організації території, охорони та рекреаційного використання природних комплексів і об'єктів Карпатського національного природного парку», Том I, Книга 1. Проект виготовлений комплексною експедицією Українського лісовпорядкувального підприємства в 2001 році;

2) таксаційні описи по природоохоронних науково-дослідних відділеннях Карпатського національного природного парку 2001-2002 рр.;

- 3) планшети, плани лісонасаджень виконані комплексною експедицією Українського лісовпорядкувального підприємства в 2001-2002 рр.;
- 4) натурне обстеження території;
- 5) Матеріали постійних пробних площ (ППП);
- 6) Літописи Природи Карпатського національного природного парку (Томи XXIV-XXVII).

Впродовж тривалого часу (дві третини і більше території цього лісового масиву) – 1872-1980 років – була під впливом виключно господарської діяльності людини. Переважно тут проводилися лісозаготівля будматеріалів та дров. На зрубках садили лише чисті ялинові (смерекові) лісові культури.

За весь (впродовж 2007-2021 років) період виявлено 4587 м³ відмерлих дерев через всихання, внаслідок чого були проведені вибірково-санітарні рубки.

Гірську територію масиву характеризує ряд основних орографічних ознак та властивостей. Насамперед, – це висота над рівнем моря (Балтійського), експозиція та крутизна схилів.

Аналіз стану лісового масиву охопленого тим чи іншим ступенем всихання смерекових лісів щодо висотного розподілу (в розрізі основних лісоутворюючих порід) має такі основні характеристики:

- гірський лісовий масив знаходиться у висотних межах – 600-1050 м н.р.м.;
- найбільше лісів (59,7%) зосереджені у висотних межах – 700-800 м н.р.м.;
- видова структура лісів характеризується перевагою смерекових (58,1%) та ялицевих (41,3%) лісів; решту – складають сіривільхові ліси (лише 0,6%).;
- діапазон поширення смерекових лісів знаходяться у межах 600-1000 м н.р.м. Найбільше (43,6%) – зосереджені у межах 700-800 м н.р.м.;
- діапазон поширення ялицевих лісів знаходяться у межах 600-1050 м н.р.м. Найбільше (40,1%) – рівномірно зосереджені у межах 650-1000 м н.р.м.

Висота над рівнем моря – перевищення однієї точки над іншою в системі барометричного нівелювання. Відіграє важливу роль щодо висотного (вертикального) поширення лісів: кожна (природним шляхом) сформована смуга лісів тут має свої висотні межі. Найбільшу частку – 62,5 га (38,9%) гірської місцевості цього масиву займають деревостани, які знаходяться на висоті 800 м н.р.м. Решта території цього масиву щодо висоти над рівнем моря розподілені наступним чином: 700 м н.р.м. – 61,9 га (38,4%); 600 м н.р.м. – 22,6 га (14,0%); 1000 м н.р.м. – 8,0 га (4,9%); 900 м н.р.м. – 6,2 га (3,8%).

Експозиція схилу – орієнтування по відношенню до сторін світу. Відіграє важливу роль щодо еколого-типологічного поширення лісів: кожна сформована (природним шляхом) смуга лісів тут має свої типи умов місцезростання та (відповідно) типи лісу. Найбільшу частку – 36,3 га (22,5%) гірської місцевості цього масиву займають північно-східні схили (пнсх). Решта схилів щодо експозиції розподілені наступним чином: північно-західні схили (пнзх) – 32,3 га (20,1%); південно-східні схили (пдсх) – 29,5 га (18,3%); північні схили (пн) – 27,0 га (16,7%); південні схили (пд) – 12,0 га (7,4%); східні схили (сх) – 10,1 га (6,3%); горизонтальна місцевість – 7,4 га (4,6%); південно-західні схили (пдзх) – 6,6 га (4,1%).

Крутизна схилу – кут нахилу відносно горизонтальної площини. Відіграє важливу роль щодо просторового розміщення та стійкості лісів. Найбільшу частку – 74,1 га (46,0%) гірської місцевості цього масиву займають схили крутизною 25°. Решта схилів щодо крутизни розподілені наступним чином: схили крутизною 20° – 42,1 га (26,1%); схили крутизною 15° – 28,8 га (17,9%); горизонтальна місцевість – 7,4 га (4,6%); схили крутизною 30° – 3,6 га (2,2%); схили крутизною 35° – 3,0 га (1,8%); схили крутизною 10° – 2,2 га (1,4%).

Висновки. Орографічний аналіз структури лісового масиву вказує на великий відсоток (124,4 га (30,27%)) деревостанів (пошкоджених всиханням) високопродуктивних ялинових (смерекових) деревостанів, які знаходяться у межах висот 700-800 м н.р.м. Більшість з яких 116,2 га (72,1%) – знаходяться на крутих схилах, з яких 95,6 га (59,3%) – знаходяться на схилах північної експозиції.

Список використаних джерел:

1. Белей Л.М. Моніторинг захисних лісів лівого берега річки Прут природно-заповідного фонду Ямнянського ПНДВ Карпатського національного природного парку / «Стан природних ресурсів, перспективи їх збереження та відновлення»: Збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції. – Дрогобич. – С. 54-55.

2. Карпатський національний природний парк: колективна монографія / за заг. ред. О.І. Киселюка, М.М. Приходька, А.І. Яворського. Івано-Франківськ: Фоліант, 2009. 671 с.

УДК [551.435.1+911.375.5](477.1)–21”

ОСОБЛИВОСТІ ГЕОЛОГО-ГЕОМОРФОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ РІЧКОВИХ ДОЛИН У МІСТАХ УКРАЇНИ У ХХІ СТ.

О.В. Колтун

oksana.koltun@lnu.edu.ua

Львівський національний університет імені І. Франка, м. Львів, Україна

Ріки не просто задовольняють потребу людей у воді, вони стали осередками формування найдавніших держав, середньовічними дорогами Європи, а тепер – чи не найбільш антропогенно трансформованими територіями міст. Хоча флювіальна геоморфологія належить до провідних галузей геоморфології у світі, та науковий інтерес до неї з кінця ХХ ст. почав падати, тоді як до міських рік – зростати, у середині 2010-х частка книг з бази Google Books, де зустрічаються словосполучення *fluvial geomorphology* і *urban rivers*, зрівнялася (рис. 1). Спостерігаємо відродження інтересу до різних аспектів вивчення річкових долин у містах, у тому числі й геоморфологічних особливостей [7, 8 та ін.].

Тут і далі ми опиратимемося головню на дослідження Південного Бугу, його долини й басейну у верхній течії [3, 4 та ін.], проте виявлені

закономірності справедливі й для інших рівнинних рік України. Отже, найвигідніші умови рельєфу для освоєння, особливо, для забудови – на надзаплавних терасах, проте заплави рік теж зазнають тривалого перетворення меліоративними спорудами, використовуються як природні смуги перешкод для замків і укріплених середмість, як це було у Львові з долиною Полтви на західних підступах до міста. Окремі ріки, наприклад, ліві притоки Південного Бугу Зінчиця і Бужок у другій половині ХХ ст. повністю стали каскадами ставків [3]. В українських містах активне зростання чисельності населення у містах у 1960-80-х рр. спричинило і безпосередню забудову заплав, головно шляхом насипання чи намивання стійкіших відкладів, ніж торфи й мули заплавної фації алювію; а малі ріки, балки і яри каналізували, часом повністю засипали, докорінно змінюючи вигляд поверхні.

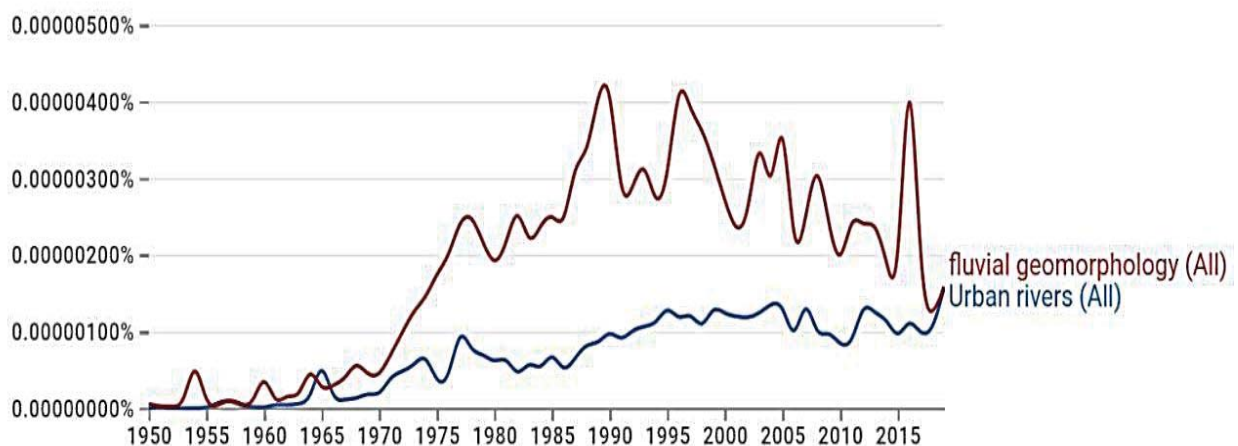

Рис. 1. Частка словосполучень *fluvial geomorphology* (флювіальна геоморфологія) і *urban rivers* (міські ріки) в англійськомовних книгах 1950 – 2019 рр. з бази Google Books (регістр не враховувався, статистичне згладжування 0); створено за допомогою інструмента Google Books Ngrams Viewer [9]

Тому перед дослідниками тих частин річкових долин, які знаходяться у межах міст, постає низка специфічних проблем, пов'язаних із відтворенням природного вигляду форм різного рангу, повнотою геологічних розрізів терас та фактично відсутністю доступу до відслонень через укріплення берегів. Водночас інтенсивне перетворення річкових долин означає наявність великої бази інженерно-геологічних даних, бо такі вишукування обов'язкові для всіх видів будівництва. Є ще дані державного геологічного знімання масштабу 1:200000, окремі відомчі дослідження водних ресурсів, процесів, проте на них через малий масштаб не вдається детально відобразити всі літолого-стратиграфічні горизонти в долинах рік і форми рельєфу (на рис. 2, а – Південний Буг приблизно на 30 км на північний захід – захід від Хмельницького, рис. 2, б – Південний Буг у Хмельницькому). Зате залучення даних десятків, а то й сотень свердловин інженерно-геологічних вишукувань на відносно невеликій території дає змогу набагато точніше відтворити геологічну будову (рис. 2, в – Південний Буг у Хмельницькому), геоморфологічні межі елементів і форм рельєфу, загальну еволюцію рельєфу території.

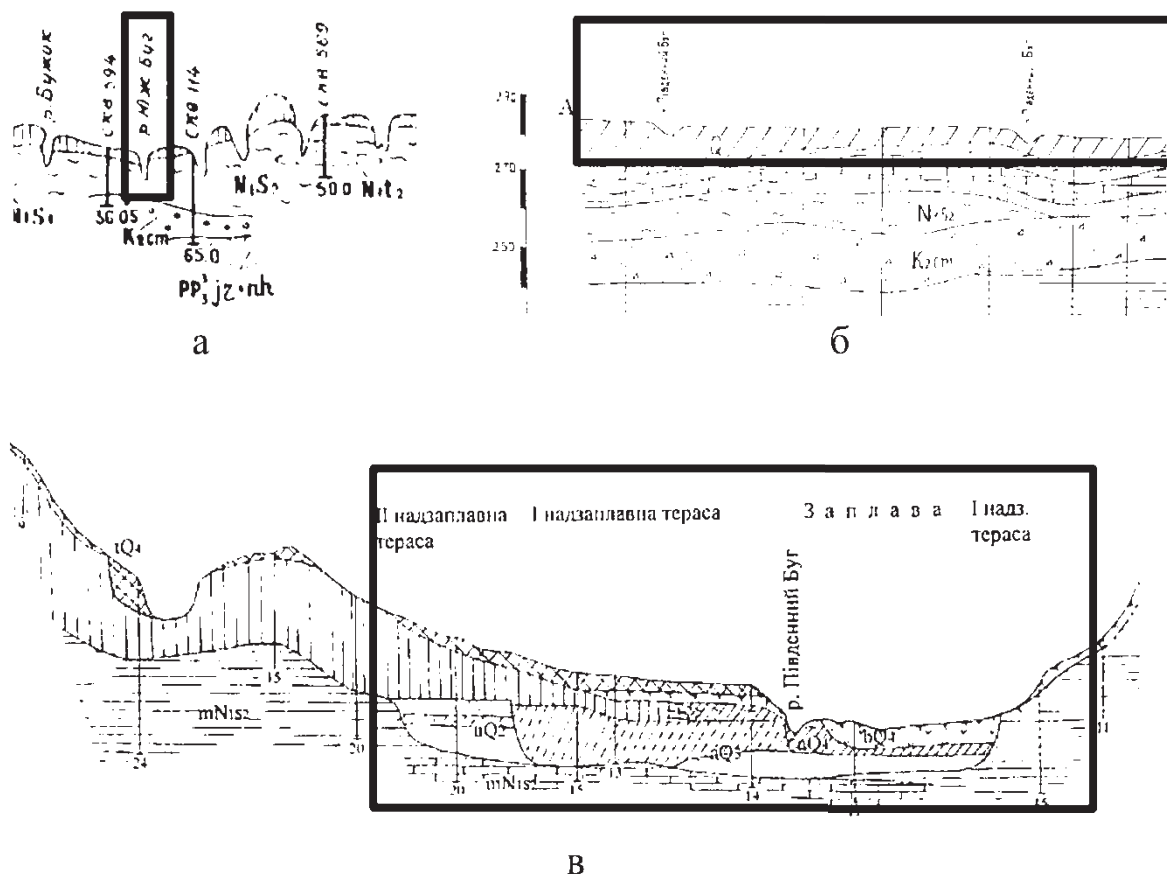

Рис. 2. Детальність відображення відкладів і форм рельєфу в долині Південного Бугу (прямокутний контур) на геологічних (а, б) і геолого-геоморфологічному профілях (фрагменти з [1, 5, 2] відповідно)

На жаль, через війну Росії проти України закрито доступ навіть до цих джерел, тому залишається хіба вивчати відслонення у тимчасових геосайтах – у котлованах, ділянках доріг на реконструкції тощо. Як новий вид геоспадщини, тимчасові геосайти – це відслонення відкладів і ґрунтів, форми рельєфу з обмеженим науково-освітнім потенціалом через нетривале існування (від кількох днів до кількох років), які виникли як побічний результат людської діяльності та зникнуть після її завершення.

При вивченні міських рік доцільно дослідити масиви даних, котрі дозволяють точніше визначити особливості антропогенного впливу на рельєф та геоморфологічні процеси, датувати й прогнозувати їхній подальший розвиток і вплив на міську екосистему. Це історичні, археологічні, статистичні дані з опублікованих та фондових джерел, а також картографічний та іконографічний матеріал різного часу, в ідеалі – від найперших зображень міст, містечок, селищ міського типу на картах, планах, у творах образотворчого мистецтва. Прикладом є дослідження конфігурації природних і антропогенних ділянок русла річки Свині у Жовкві на Львівщині [6] за допомогою аналізу топографічних карт і планів території міста, починаючи від Йосифінського топознімання 1779–1882 рр. Також були використані іконографічні зображення

Жовкви XVIII–XIX ст. – копії чи фрагменти гравюр, акварелей міста, світлини. Усе це дозволило встановити закономірності та особливості періодів ускладнення і спрощення рисунка гідромережі у долині Свині за два століття.

Звісно, коли держава Україна буде фінансувати науку належним чином, а головне, відновить суверенітет і мир на всій території, тоді можна буде говорити про використання сучасніших методів – різних видів дистанційного зондування Землі, геофізичних тощо. Наразі внаслідок інтенсивних антропогенних змін річкових долин в українських містах XXI ст. їхнє дослідження характеризується більшою роллю фондових джерел, залученням широкого спектра історичної інформації, навіть художніх джерел у порівнянні з дослідженнями річкових долин на менш освоєних і перетворених територіях.

Список використаних джерел:

1. Коваль В.П. Геологическая карта Хмельницкой области. Масштаб 1:500000 / Схема комплексного использования и охраны водных и земельных ресурсов Хмельницкой области. Львовгипроводхоз, Хмельницкий филиал, 1975.
2. Колтун О.В. Антропогенна трансформація рельєфу міста Хмельницький: Дис... канд. наук: 11.00.04 / ЛНУ імені Івана Франка. Львів, 2002. 187 с.
3. Колтун О.В. Антропогенний вплив на водні ресурси Верхнього Побужжя // Регіон-2007: стратегія оптимального розвитку: Матеріали міжнародної наук.-практ. конф. (Харків, 17-18 квітня 2007 р.). Харків: Вид-во ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2007. С. 213-216.
4. Колтун О. Антропогенні перетворення долини Південного Бугу (верхня течія) // Річкові долини. Природа – ландшафти – людина: Зб. наук. праць. / За ред. В. Круля, Б. Рідуша. Чернівці–Сосновець, 2007. С. 130-135.
5. Сводный паспорт действующих водозаборов г. Хмельницкий // Отчёт о результатах разведки подземных вод для водоснабжения г. Хмельницкий за 1974-1976 гг. / Правобережная геологоразведочная экспедиция. Инв. № 3511. Хмельницкий, 1976.
6. Яцунда О.С., Колтун О.В. Гідрографія Жовкви у XVIII–XX століттях // Наук. записки Сумського держ. пед. ун-ту імені А.С.Макаренка. Геогр. науки. 2019. Вип. 10. С. 71-78. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.2639634>
7. Everard, M., & Moggridge, H.L. Rediscovering the value of urban rivers. *Urban Ecosystems*. 2012. 15(2). 293-314 pp. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11252-011-0174-7>
8. Gurnell, A., Lee, M., & Souch, C. Urban Rivers: Hydrology, Geomorphology, Ecology and Opportunities for Change. *Geography Compass*. 2007. 1(5). 1118-1137 pp. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1749-8198.2007.00058.x>
9. Urban rivers + fluvial geomorphology. URL: https://books.google.com/ngrams/graph?content=Urban+rivers%2Cfluvial+geomorphology&year_start=1950&year_end=2019&corpus=26&smoothing=0&case_insensitive=true

ПИТАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ ОЦІНЮВАННЯ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД НА ЗАСАДАХ ПРОСТОРОВОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ

І.В. Патока

Інститут географії НАНУ, м. Київ, Україна

Процес оцінювання розвитку територіальних громад на засадах просторової справедливості в частині екологічної складової потребує застосування нових підходів, насамперед екосистемного спрямування. В цьому контексті актуальним є використання екосистемних активів території як інтегративної характеристики екологічного стану. В документі відділу статистики ООН (2019 р.) наведено визначення екосистемного активу як «специфічної просторово обмеженої та суміжної екосистеми конкретного типу, що включає всі притаманні біотичні та абіотичні компоненти, необхідні їй для функціонування та надання екосистемних послуг», тобто екосистемні активи можна охарактеризувати як природні запаси, котрі забезпечують потік екосистемних послуг. З точки зору екосистемного обліку екосистемні активи продукуються екосистемними функціями, товарами, послугами та включаються в господарський обіг, формуючи доходні внески в людський добробут [1].

Оцінка економічної вартості екосистемних активів є важливою умовою для вибору оптимальних рішень в питаннях раціонального розвитку на місцевому рівні через надання інформації про те, як екосистемні активи впливають на економічну діяльність. Оцінювання екосистемних активів в територіальних громадах важливо проводити на засадах міждисциплінарного та системного підходів шляхом інтеграції географічних, біофізичних, економічних та соціокультурних аспектів, що дає змогу забезпечити широке та всебічне розуміння зисків, отриманих від екосистем, і витрат, пов'язаних з їх використанням.

Результати оцінки екосистемних активів територіальних громад можуть використовуватися в найширшому контексті для наступних цілей: (1) визначення пріоритетних завдань розвитку території та розробки стратегій територіальних громад з врахуванням екосистемного підходу; (2) розробки варіантів досягнення цілей соціально-економічного розвитку та раціонального використання ресурсів природних екосистем громади; (3) визначення концептуальних рамок і інструментів для оцінки, планування та управління навколишнім природним середовищем громади; (4) прогнозування наслідків рішень, що впливають на екосистеми; (5) надання допомоги для організацій і підприємств, розташованих на території громади, у проведенні комплексних оцінок екосистем і практичного впровадження їх результатів; (6) планування майбутніх досліджень щодо екосистемних активів громади.

Економічну оцінку екосистемних активів громад застосовують для вирішення актуальних проблем їх розвитку, а саме для:

1) адекватного визначення ключових економічних показників розвитку громад;

2) окреслення альтернатив їх розвитку (наприклад, обґрунтування вибору між збереженням природоохоронної території або її господарським використанням: розвитком енергетики, інфраструктури, сільського господарства тощо);

3) визначення пріоритетності інвестицій у використання й охорону екосистем;

4) обґрунтування в стратегічних планах розвитку громад додаткових витрат на комплексні заходи, що дають як екологічний, так і економічний ефект;

5) надання платежів, кредитів, позик, грантів для сталого місцевого розвитку територій;

6) створення стимулів у місцевого населення для реалізації заходів по збереженню екосистем.

Врахування екосистемного активу повинно стати обов'язковим елементом оцінки інвестиційної привабливості території через механізми фінансово-економічного та організаційно-технічного регулювання. З цією метою нагальними є створення відповідного нормативно-правового забезпечення з урахуванням сучасних євроінтеграційних процесів. Вагомим прикладним аспектом впровадження екосистемного підходу в управлінську діяльність громад є підвищення ефективності використання екосистемних послуг, що веде до створення нових ринків та робочих місць.

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну, що вже завдало та продовжує завдавати величезної шкоди довкіллю, актуалізувало використання категорії екосистемного активу для оцінки збитків територіальним громадам. За даними Державної екологічної інспекції, наразі понад 180 тис. кв. м ґрунту забруднено шкідливими речовинами, понад 2 млн. кв. м. площі завалені залишками знищених предметів та боєприпасів; понад 23 тис. га лісу було спалено ракетами чи снарядами, на відновлення яких знадобиться щонайменше 10 років; тони пального потрапляють в річкові стоки та водно-болотні угіддя; можливе знищення сотні тисяч диких тварин.

Внаслідок військових дій зазнали пошкоджень та руйнувань об'єкти критичної інфраструктури. Через нестабільне електропостачання очисні споруди працюють неефективно. Усе це призводить до потрапляння у водні об'єкти неочищених стічних вод, нафтопродуктів, важких металів та небезпечних хімічних речовин. Вже зараз у річках на деокупованих територіях фіксується перевищення концентрації ртуті, міді, цинку, марганцю.

Екосистемний підхід до аналізу збитків довкіллю внаслідок бойових дій через призму категорії екосистемного активу потребує подальшого формування ефективних механізмів їх оцінювання. Адже на основі економічної оцінки екосистемних втрат можна оцінити як ринкову вартість і цінність екосистем від прямого та непрямого користування, так і реальну ситуацію щодо фінансових потреб територіальних громад для їх відновлення.

Список використаних джерел:

1. *United Nations (2014). System of Environmental-Economic Accounting 2012 – Experimental Ecosystem Accounting. New York. Retrieved from <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/6925551/KS-05-14-103-EN-N.pdf> [in English].*

БАСЕЙН р. ШИРОКА: РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПЗФ ОБ'ЄКТІВ

¹*Т.О. Полянська, ²В.Ю. Стельмах, ²С.В. Полянський, ²З.К. Карпюк,
²Р.Є. Качаровський*

*0954588481@ukr.net, stelmakh.valia@gmail.com, polianskyi@ukr.net,
karpyuk.zk@ukr.net, romankacharovsky@ukr.net*

¹*Луцький національний технічний університет, м. Луцьк, Україна*

²*Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна*

Враховуючи сучасний стан екосистем, істотно посилюється роль малих річок, зокрема Волинської області, у їх збереженні та відтворенні регулювання водного балансу території. Слід зауважити, що часто інформація про малі річки, обмежена лише відомостями про їх морфометричні показники це є поштовхом до проведення дослідження басейнів малих річок з точки зору їх сучасного стану, перспектив використання та формування природно-заповідної мережі. Малі річки регіону є об'єктом досліджень науковців: Мольчака Я.О., Фесюка В.О., Забокрицької М.Р., Чижевської Л.Т., Полянського С.В., Нетробчук І.М., Павловської Т.С. Вивченню рекреаційного потенціалу ПЗФ об'єктів басейнів цих річок присвячені наукові праці Чижевської Л.Т., Карпюк З.К., Полянського С.В., Полянської Т.О., Мельник (Чир) Н.В., Єрко І.В., Мельника О.В., Качаровського Р.Є., Антипюк О. Результати проведених досліджень – це зростання ефективності використання малих річок та більш гармонійні відносини в системі «людина-водні системи» [4–10].

Річка Широка – права притока р. Бобрівка (басейну р. Турія) протікає територією Ковельського району Волинської області. Вона бере початок на захід від с. Мар'янівка. Протікає річка Широка на захід, проходить під автошляхом М 07 Люблін-Ковель-Київ. Впадає до р. Бобрівки неподалік мосту між с. Білин та м. Ковель. Ширина прибережної захисної смуги згідно Водного Кодексу, 25 м. Основні об'єкти аквакультури карась сріблястий, плітка, окунь, верхівка. Протікає поблизу сс. Волошки, Білин, Колодниця. Довжина річки сягає 10,0 км, площа водозбору – 56,1 км², похил річки – 0,95 м/км [3; 10].

У межах басейну р. Широка знаходяться два об'єкти ПЗФ місцевого значення загальною площею 2855,0 га., зокрема заказники: ландшафтний «Волошки» (загальна площа 1255,0 га; знаходиться на землях Ковельського лісництва ДП «Ковельське ЛГ»; утворений рішенням Волинської ОР від 20.12.1993 р., № 16/6) та орнітологічний «Радосин» (1600,0 га; Стеблівського лісництва СЛАП «Тур», розпорядженням голови Волинської ОР від 03.03.1993 р., № 18-р.). Об'єкти ПЗФ утворені та функціонують згідно норм ЗУ «Про природно-заповідний фонд України» [1–3; 5; 10]. Переважаючими природоохоронними територіями є орнітологічні заказники, вони складають 56,0 % земель ПЗФ басейну. Щільність об'єктів ПЗФ у басейні р. Широка –

0,036 об'єкта/100 км². Обидва ПЗФ об'єкти перевищують 50,0 га, що свідчить про високі якісні характеристики досліджуваної території.

Ландшафтний заказник «Волошки» створений для збереження та охорони ділянок мішаних лісових насаджень (вік понад 140 років), де переважають дуб черешчатий *Quercus robur* та ясен *Fraxinus excelsior*, а на вологих ділянках росте вільха чорна *Alnus glutinosa*. У підліску домінуючими є ліщина звичайна *Corylus avellana*, бруслина бородавчата *Euonymus verrucosus*, жостер ламкий *Frangula alnus*, у трав'яному покриві – яглиця звичайна *Aegopodium podagraria*, кропива дводомна *Urtica dioica*, гравілат річковий *Geum rivale*, на галявинах – ромашка лікарська *Matricaria recutita*, м'ята польова *Mentha arvensis*, чемериця Лобелієва *Veratrum lobelianum*. У лісових масивах дуже багато птахів, особливо горобцеподібних. Серед ссавців трапляються лисиця звичайна *Vulpes vulpes*, дика свиня *Sus scrofa* та сарна європейська *Capreolus capreolus* [1–3; 10].

Для орнітологічного заказника «Радошин» характерним є збереження лісового масиву з вільхово-осиковими насадженнями віком 60 років природного походження четвертого бонітету, сосновими молодняки віком до 45 років та невеликими природними водоймами й заболоченими ділянками серед лісу. Підлісок лісового масиву сформований крушиною ламкою *Frangula alnus* та ліщиною звичайною *Corylus avellana*. У лісових масивах спостерігається співіснування значної кількості видів птахів, зокрема це: вівчарики весняні *Phylloscopus trochilus*, дятли чорні *Dryocopus martius*, дрозди-чикотні *Turdus pilaris*, дрозди співочі *Turdus philomelos* і чорні *T. merula*, берестянки звичайні *Hippolais icterina*, вивільги звичайні *Oriolus oriolus*, зеленяки звичайні *Carduelis chloris*, зяблики звичайні *Fringilla coelebs*. Часто у заказнику трапляються рідкісні види, занесені до ЧКУ та додатків Вашингтонської, Боннської, Бернської конвенцій: дятел зелений *Picus viridis*, шуліка чорний *Milvus migrants*, сиворакша *Coracias garrulus*, лунь польовий *Circus cyaneus* [1–3; 10].

Басейн р. Широка характеризується наявністю багатофункціональних об'єктів ПЗФ, що істотно сприяють збереженню та відтворенню природних екологічних комплексів, повноцінному і прогресивному розвитку рекреації, екологічного та пізнавального туризму з урахуванням специфіки та масштабів ПЗФ територій [1–2; 4–10]. Сучасний стан функціонування наявних в межах басейну р. Широка природно-заповідних об'єктів потребує удосконалення, для цього необхідно розробити й впровадити низку заходів: 1) уточнити з можливостями розширити межі об'єктів ПЗФ; 2) удосконалити управління об'єктами ПЗФ шляхом залучення екологічних служб, природоохоронної громадськості, волонтерів; 3) створити передумови та здійснити наукове обґрунтування щодо підвищення статусу наявних об'єктів ПЗФ до загальнодержавного; 4) розглянути питання створення нових об'єктів ПЗФ у басейні р. Широка; 5) внести наявні об'єкти ПЗФ до туристсько-рекреаційних маршрутів; 6) посилити інформування населення про цінність місцевого ПЗФ.

Природоохоронні об'єкти басейну р. Широка мають значний рекреаційний потенціал і створюють передумови збереження та відтворення природних комплексів на цій території, сприяють розвитку туристсько-рекреаційного комплексу для задоволення потреб населення.

Список використаних джерел:

1. Карпюк З.К., Фесюк В.О. *Природоохоронні мережі Волинської області: монографія. Луцьк : видавництво «Терен», 2021. 212 с.*
2. Карпюк З.К., Фесюк В.О., Антипюк О.В. *Природно-заповідний фонд Волинської області: альбом-каталог Київ, 2018. 136 с.*
3. Ковельська РДА URL: <http://koveladm.gov.ua/> (дата звернення 20.10.2022)
4. Мельник О.В., Чижевська Л.Т., Полянський С.В., Качаровський Р.Є. *Рекреаційний потенціал природно-заповідних об'єктів басейну р. Неретва. Туризм: міжнародний досвід та національні пріоритети: матер. Всеукр. наук.-практ. інт.-конф. (24–25 червня. 2022 р., м. Житомир). м. Житомир, 2022. С. 83-86.*
5. Полянський С.В., Чижевська Л.Т., Карпюк З.К., Мельник О.В., Качаровський Р.Є., Антипюк О.В. *Особливості природно-рекреаційного потенціалу Турійської територіальної громади Волинської області. Modern science: concepts, theories and methods of basic and applied research: за матер. II Міжн. наук.-практ. конф. Грааль науки. 2021. № 11. Відень, Австрія. С. 638-648.*
6. *Регіональний офіс водних ресурсів у Волинській області URL: <https://vodres.gov.ua/> (дата звернення 26.10.2022).*
7. Фесюк В.О., Полянський С.В. *Водні ресурси Волинської області, їх екологічний стан. Наук. зап. Вінниц. держ. пед. ун-ту. Серія: Географія.: Вінниц. ДПУ, 2009. Вип. 19. С. 49-53.*
8. Чижевська Л.Т., Лавренчук О.М., Качаровський Р.Є., Карпюк З.К., Антипюк О.В. *Оцінка сучасного стану водних ресурсів Волині. Суспільно-географічні чинники розвитку регіонів: Луцьк, 2019. 11-12 квітн. 2019 р. С. 98-101.*
9. Шевчук О.С., Полянський С.В., Карпюк З.К., Чижевська Л.Т., Качаровський Р.Є. *Природно-заповідні об'єкти басейну р. Воронка як рекреаційний потенціал регіону. Географія та туризм: матер. V Всеукр. наук.-практ. конф., (28 лютого 2022 року): зб. наук. праць. Харків, 2022. С. 161-167.*
10. Ярмолюк Д.Л., Карпюк З.К., Чижевська Л.Т., Антипюк О.В., Качаровський Р.Є. *Рекреаційний потенціал природно-заповідних об'єктів басейну р. Бобрівка. Українське Полісся: проблеми та тренди сучасного розвитку: матер. Другої Всеукр. наук.-практ. конференції, 10-11 лютого 2022 р.: зб. наук. праць. Ніжин, 2022. С. 61-64.*

УДК 911.3

ПРОБЛЕМА ПОВОДЖЕННЯ З ТВЕРДИМИ ПОБУТОВИМИ ВІДХОДАМИ В РЕГІОНАЛЬНОМУ РОЗВИТКУ

Л.В. Хомич

khomych.larysa@onu.edu.ua

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, м. Одеса, Україна

Одним з ключових напрямків екологічної політики ЄС є формування екологічно безпечної системи управління відходами, ефективне використання вторинних ресурсів та перехід до циркулярної економіки. В Україні перехід до ефективної моделі поводження з побутовими відходами, нажаль, був затяжним та мало результативним в попередні роки, але для досягнення своїх євроінтеграційних цілей Україна має неодмінно його пройти після війни.

Рівень забруднення середовища побутовими відходами в результаті експлуатації старих сміттєзвалищ, масове виникнення стихійних звалищ протягом попередніх років набули катастрофічного характеру.

Так, за даними Міністерства розвитку громад і територій України станом на 2019-2020 рр. ситуація в країні щодо поводження з побутовими відходами характеризувалася збереженням старої системи, основою якої та основним способом залишався вивіз і захоронення не сортованих відходів на полігони та втрата можливості використовувати вторинні ресурси з відходів. Так, як свідчить офіційна інформація Міністерства у 2019 році на території країни утворювалося понад 10 млн. тонн побутових відходів, з яких 94% вивозилися на полігони та сміттєзвалища (6 тис. таких об'єктів). За оцінками Міністерства у цих побутових відходах містилося близько 35% складників (папір, пластик, скло, метал та ін.), які могли б бути використані для вторинної переробки. Це той ресурс, який, нажаль, Україна не використовує. Щодо стану інфраструктури, яка здатна переробляти побутові відходи, то в Україні станом на 2019 рік функціонував лише 1 сміттєспалювальний завод і 3 сміттєспалювальні установки та 35 сміттєсортувальних ліній, які здатні були забезпечити лише переробку 4,1% та спалювання 2% побутових відходів. До того ж за оцінка близько 40% органічних відходів у процесі розкладання на сміттєзвалищах виділяють біогаз, яким можна б було використовувати для виробництва електроенергії та тепла [2].

Як показував аналіз місцевих та регіональних ініціатив щодо роздільного збору відходів найбільшою проблемою було саме відсутність інфраструктури для подальшої переробки чи утилізації відходів та відсутність фінансових ресурсів для створення такої інфраструктури на місцевому та регіональному рівні.

Для України на євроінтеграційному шляху важливим є імплементація європейських принципів та кращих практик поводження з побутовими відходами. Серед важливих напрямків діяльності ЄС в сфері поводження з побутовими відходами слід відзначити саме підвищення ефективності управління відходами, стимулювання інновацій в технологіях переробки, зменшення обсягу відходів для захоронення, роздільне збирання і сортування та екологічно орієнтоване виробництво пакування. Дуже важливим є досягнення в країнах ЄС суспільного консенсусу щодо відповідального ставлення до поводження з відходами на всіх рівнях, від центральної, регіональної та місцевої влади до населення та бізнесу.

Так, зокрема, Новий план дій ЄС на шляху до циркулярної економіки є важливою складовою Європейської зеленої угоди та досягнення цілей кліматичної нейтральності до 2050 року та цілей сталого розвитку [1].

Відповідно до цілей Європейської рамкової директиви щодо відходів до 2025 року в країнах ЄС підготовка до повторного використання та переробка міських відходів має бути збільшена до 55%, а до 2030 року відповідно до 60%, до 2035 – до 65% [3, 4].

Завдання, які будуть актуальними після закінчення війни та без яких Україна не зможе імплементувати європейські стандарти та підходи щодо зеленої трансформації та сталого розвитку:

- розробка урядом дорожньої карти переходу до принципово іншої моделі поводження з побутовими відходами на державному рівні та підтримка і узгодження дій щодо її реалізації на місцевому і регіональному рівнях;
- імплементация Європейської рамкової директиви щодо відходів;
- при відбудові України створення сучасної інфраструктури для забезпечення переходу до нової моделі поводження з відходами та пропонування перспективних інвестиційних проектів у цій сфері;
- розробка механізмів відповідної екологічної політики для зміни поведінки людей та засобів популяризації ефективного використання відходів;
- пошук економічної вигоди у сфері переробки відходів (вторинні ресурси, циркулярна економіка) на державному, муніципальному та регіональному рівні;
- залучення європейських інвесторів у створення інфраструктури для переходу до європейської моделі поводження з відходами та вирішення проблеми відсутності фінансових ресурсів для таких проектів на місцевому та регіональному рівні;
- в кожному регіоні має бути створена відповідна інфраструктура, побудовані сучасні заводи для сортування та оброблення відходів;
- запровадження інноваційних підходів і моделей управління відходами на основі аналізу найкращих європейських практик, в тому числі і інформаційної системи управління відходами;
- формування інструментів економічного стимулювання екологічно відповідальної поведінки людей на побутовому рівні;
- співпраця з виробниками товарів для пошуку шляхів зменшення загального обсягу відходів, зміни в напрямку збільшення частки відходів які можуть бути перероблені;
- закриття та рекультивація сміттєзвалищ, які давно вичерпали свій ресурс та не відповідають сучасним вимогам;
- використання відходів для диверсифікація енерго та теплопостачання (сучасні сміттєспалювальні заводи, біогазові установки) на регіональному та місцевому рівнях.

В умовах війни та масового урбациду наших міст нагальною стає також проблема відходів від руйнування будівель та промислових об'єктів

Протягом попередніх років Україна демонструвала бажання змінити застарілу модель поводження з побутовими відходами і реалізовувалися окремі пілотні проекти на рівні окремих міст і регіонів, але нажалі це складна системна проблема, яка потребує відповідно комплексних системних змін і дій. Безумовно в умовах війни в Україні питання щодо поводження з побутовими відходами відходять зараз на другорядний план, але плануючи відбудову країни, залучаючи інвесторів ми маємо працювати над підготовкою нової

моделі поводження з побутовими відходами в тому числі і для досягнення цілей євроінтеграції та охорони навколишнього середовища.

Список використаних джерел:

1. *A new Circular Economy Action Plan.* URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1583933814386&uri=COM:2020:98:FIN> (дата звернення 20.11.2022)
2. *Мобілізація промисловості для чистої та циркулярної економіки.* URL: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/international-cooperation/europ-integration/greendead/czili/mobilizacziya-promyslovosti-dlya-chystoyi-ta-czyrkulyarnoyi-ek> (дата звернення 10.11.2022)
3. *The Waste Framework Directive* URL: https://environment.ec.europa.eu/topics/waste-and-recycling/waste-framework-directive_en (дата звернення 10.11.2022)
4. *Guidance for separate collection of municipal waste* European Commission, Directorate-General for Environment, Dubois, M., Sims, E., Moerman, T. Publications Office, 2020, URL: <https://data.europa.eu/doi/10.2779/691513> (дата звернення 01.11.2022)

AEOLIAN EROSION AND MIGRATION OF DUNES ON THE PLANET MARS ACCORDING TO SATELLITE RECORDINGS FROM 2000-2020

A. Valjarević¹, C. Morar², L. Niemets³, T. Lukić⁴

¹*University of Belgrade, Faculty of Geography, Department of Geospatial and Environmental Science, Studentski Trg 3/III, 11000 Belgrade, Serbia*

²*Department of Geography, Tourism and Territorial Planning, University of Oradea, 410087 Oradea, Romania; e-mail: cezar.morar@gmail.com*

³*V.N. Karazin Kharkiv University, Department of Human Geography and Regional Studies, 4 Svobody Sq., Kharkiv 61022, Ukraine; e-mail: ludmila.nemets@karazin.ua*

⁴*Department of Geography, Tourism and Hotel Management, Faculty of Sciences, University of Novi Sad, Novi Sad, Serbia; e-mail: tin.lukic@dgt.uns.ac.rs*

Abstract

Over the past thirty years, activity on the planet Mars has increased daily. Satellite images from the Mars Global Surveyor (1996), Mars Pathfinder (1996), Mars Odyssey (2001), Spirit (2003), Opportunity (2004), Rosetta (2004), Mars Orbiter Mission (2013), ExoMars Trace Gas Orbiter (2016), InSight (2018), Emirates Mars Mission (2020), Tianwen-1 (2020), Mars 2020 (2020) are valuable and suitable to be analyzed using Geographic Information Systems (GIS) and remote sensing techniques (RS). In this study, detailed maps of dune migration with an average resolution of 10 km² are produced using advanced GIS methods and procedures. The downloaded satellite images are used from the Astrogeology Science Center website (<https://www.usgs.gov/centers/astrogeology-science-center>). The satellite imagery with an average resolution of 100 km² was grayed, colored, and enhanced with Digital Elevation Model (DEM). Using the specific GIS procedures, all satellite images were generalized, georeferenced, and vectorized. The results of dune migration showed that they are distributed near the geographic south pole. In this area

65% of all dunes on planet Mars are concentrated. The most abundant dunes in the last twenty years are in the *Noachis Terra* belt, then in the *Arguere Planitia* belt. The larger dunes are found in the *Sinal Planum* and *Valles Marineris belts*. The results of the analysis of GIS show that strong winds prevail between 30°00' S and 30°00' W, especially in the years 2012-2016 and 2018-2020.

Keywords: planet Mars, dunes, Aeolian erosion, migration, winds, GIS, remote sensing.

СЕКЦІЯ 5 МІСЬКИЙ РОЗВИТОК, ІДЕНТИЧНІСТЬ ТА МІСЬКА ПОЛІТИКА

УДК 711.4

WEB-КАРТОГРАФУВАННЯ ПРОСТОРОВОЇ СТРУКТУРИ ТА ДИНАМІКИ ЗАБУДОВИ МІСТА СУМИ

¹*О.В. Борисенко, ²В.В. Авраменко, ³А.О. Корнус, ³О.Г. Корнус*
sashaborisenko145@gmail.com, vitaavramenko50@gmail.com, a_kornus@ukr.net,
olesyakornus@gmail.com

¹*Сумське територіальне відділення МАН України, м. Суми, Україна*
²*Сумський обласний центр позашкільної освіти та роботи з талановитою*
молоддю, м. Суми, Україна

³*Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка,*
м. Суми, Україна

Сучасний етап розвитку міста Суми визначається досить стрімким його територіальним зростанням (незважаючи на офіційно задеклароване зменшення в ньому чисельності населення), розвитком транспортної мережі, сфери послуг. Розвиток міста Суми та окремих сегментів його міського простору були в полі зору Г.Г. Леонтєвої, О.Г. Корнус, Г.Є. Шевченко [1-4] та інших науковців. Проте, особливостям динаміки та структури міської забудови уваги було приділено небагато, що й визначає актуальність теми дослідження. Варто відзначити, що використання web-картографування та ГІС-технологій відкриває широкі можливості для досліджень у цьому напрямі, що й спричинилося до формування мети нашого дослідження.

Для вивчення особливостей структури і динаміки забудови міста Суми використано наступні досить відомі web-сервіси: Google Earth та EO Browser, що дозволяють використовувати космічні знімки, отримані з супутників Sentinel і Landsat (USGS archive). У ході дослідження було проаналізовано ряд космічних знімків, отриманих з таких носіїв, як Sentinel-2 L2A, Landsat 4-5 та Landsat 8.

Варто відзначити, що найбільш репрезентативними виявилися космічний знімок Landsat 4-5 за 5 червня 1984 р. у комбінації каналів B5, B4, B3 (хмарність 10%) та космічний знімок Sentinel-2 за 6 травня 2022 р.

Як можна бачити на першому з них (рис. 1), прибережні смуги водойм практично не забудовані. Так відстань від берегової лінії озера Чеха до житлових кварталів становить від 100 м до 413 м. Те саме стосується й берегової смуги річки Псел, де відстань від урізу води до забудови в районі Харківського мосту становить 189 м, а у межах 10 мікрорайону – 578 м.

Рис. 1. Забудова міста Суми у 1984 році. Космічний знімок Landsat 4-5 за 5 червня 1984 р. (комбінація каналів B5, B4, B3)

Натомість на знімку Sentinel-2 за 6 травня 2022 року (рис. 2) прослідковується щільна забудова прибережної смуги названих вище водних об'єктів, а також Косівщиниського водосховища.

Для більш детального аналізу особливостей структури і динаміки забудови міста Суми, було здійснено дешифрування космічного Sentinel-2 від 6 травня 2022 р. за допомогою автоматичного скрипта Urban Classified Script від EO Browser. Комбінація Urban Classified має на меті виявити забудовані ділянки, відокремивши їх від відкритого ґрунту, ділянок, вкритих рослинністю та водних об'єктів. У результаті дешифрування ми отримали схему розташування різних типів міської забудови і зелених зон для території міста Суми (рис. 3).

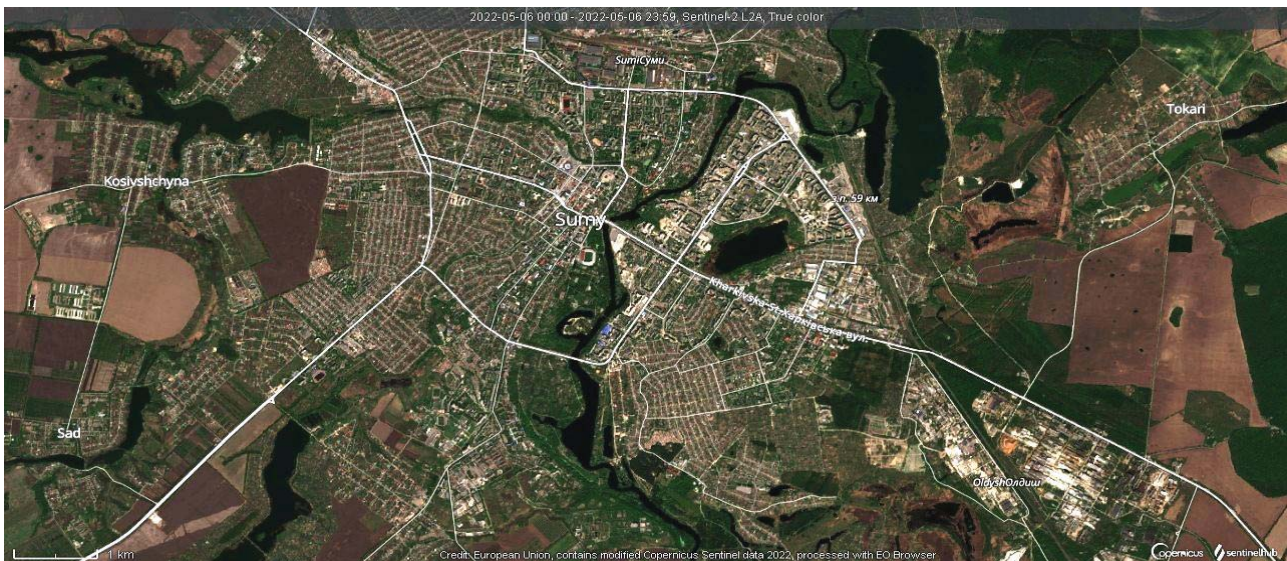

Рис. 2. Забудова міста Суми у 2022 році. Космічний знімок Sentinel-2 за 06 травня 2022 р. (True color, комбінація каналів B4, B3, B2)

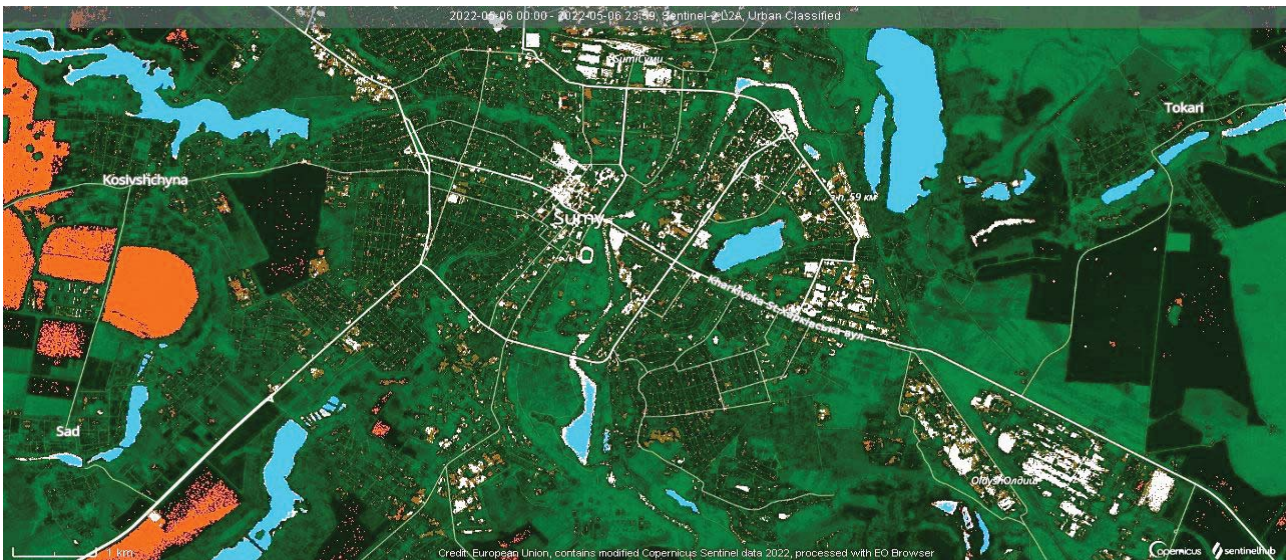

Рис. 3. Забудова міста Суми у 2022 році. Дешифрований космічний знімок Sentinel-2 за 06 травня 2022 р. (Urban Classified Script)

У ході дослідження виокремлено квартали найінтенсивнішої забудови, а саме район озера Чеха, де площа нової багатоповерхової забудови становить 2,42 км². Ареал нової забудови (багатоповерхової та малоповерхової) в районі вулиці Роменська та села Сад становить близько 6,6 км² (село Сад адміністративно не входить до складу Сумської міської територіальної громади, проте фактично є її периферійною складовою). Менш інтенсивною є багатоповерхова забудова в районі Курського проспекту та вул. Ковпака. Активно проводиться забудова у районі Косівщинського водосховища (загальна площа забудови становить близько 3 км²). Село Косівщина розташоване на відстані близько 2 км від межі м. Суми та має тісний соціально-економічний зв'язок з обласним центром. Тут практично на всій території нової забудови переважає забудова одно- та двоповерховими будинками.

Підсумовуючи можемо зробити висновки, що процеси розбудови (розширення) міста Суми продовжуються. Одночасно відбувається інтенсивна ущільнювальна забудова в межах міста, навіть у середмісті, де вона ведеться також у прибережній смузі водойм (вул. Заливна, Псільська, Кринична та ін.) та на ділянках, виокремлення яких передбачалося для створення рекреаційних зон. Активна забудова міста Суми, що розпочалася у 90-х роках ХХ століття, продовжується, незважаючи на зменшення чисельності населення міста. Перспективи подальших наукових досліджень у даному напрямі ми вбачаємо у пошуку причин та чинників регіональних містобудівних процесів, аналізі моделей просторового розвитку міста та їх вивчення використанням ГІС-технологій та можливостей web-картографування.

Список використаних джерел:

1. Борисенко Г.Г. Суми: економіко-географічна характеристика / Г.Г. Борисенко, Т.А. Еременко. Суми, 1991. Деп. в УкрНИИНТИ 04.09.1991. №493. Ук-91.

2. Корнус О., Корнус А. Сучасний стан промислового комплексу міста Суми // *Часопис соціально-економічної географії*. 2015, 15(2), 61-64. doi: <https://doi.org/10.26565/2076-1333-2013-15-10>.

3. Леонтьєва Г.Г. Сумський промисловий вузол. Суми: Слобожанщина, 1996. 64 с.

4. Шевченко Г.Є. Аналіз ландшафтно-екологічної ситуації території міста Суми в цілях містобудування (ландшафтно-архітектури): автореф. дис. ... канд. географічних наук: 11.00.11 "Конструктивна географія і раціональне використання природних ресурсів" / Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. Харків, 2013. 24 с.

УДК 911.3

УРБАНІЗАЦІЯ ЯК СОЦІАЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ ПРОЦЕС: ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

Д.В. Венгрин

dasha.vengrin@gmail.com

Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

В суспільно-географічних дослідженнях використовують низку загальнонаукових методів і підходів. Серед них чи малу роль відіграє філософський. Процес перетворення природознавства в науку географію розпочався вже дуже давно і тим самим відіграв велику роль у розвитку філософії та інших суміжних наук. Великі географічні відкриття, планетарні подорожі у різні регіони Землі (розпочаті з кінця XV в.) змінили уявлення гуманістичного світогляду [2].

Розглядаючи філософські питання географії про співвідношення свідомості і матерії, об'єкта і методу дослідження, про пізнаванність світу в географічному розумінні, ми бачимо, як простежується зв'язок між двома науками – філософією та географією. Філософія визначає методологічну особливість будь-яких досліджень в тому числі і географічних. Основні філософські категорії «матерія», «простір», «час», «рух» знаходять широке розповсюдження в географічних дослідженнях. Тому ці поняття є значною частиною філософських питань географії [3].

Окремої особливої уваги заслуговують питання системної організації, явищ і процесів у світі. Фундаментальними системами є геологічна, біогеоценоз, суспільство, бо в основі цих систем лежать конкретні форми руху матерії. Якщо вся матеріалістична діалектика виступає як методологія географічного дослідження, то суспільно-географія вивчає розвиток суспільно-географічних систем в просторово-часовому контексті через територіальну організацію суспільства. Особливе місце займають філософські проблеми географії, пов'язані з такими категоріями як «частина» і «ціле», «загальне» і «одичне» і т.д.

Співвідношення суспільства і природи, природних і суспільних закономірностей – це окремі філософські питання суспільної географії. Такі як: система міського розселення, урбаністика, просторова організація населення., географічне середовище, його роль у житті суспільства і т.д.

Одним з найбільш вживаних філософських методів для вивчення суспільної географії є діалектичний. Він передбачає дослідження будь-яких об'єктів у розвитку. Діалектичний метод в нашому дисертаційному дослідженні реалізується через історичний підхід, зокрема у методиці оціночно-прогностичній моделі, в моделі розумної просторової організації міського поселення тощо [1]. Сутність діалектичного методу полягає у непереривному розвитку будь-яких об'єктів, процесів, систем. Головна особливість розвитку об'єктів лежить у єдності і боротьбі протилежностей. Основною умовою еволюції будь-якої системи є наявність протиріч, які виводять систему із стану рівноваги і мотивують до розвитку. Тому при вивченні урбанізаційних процесів своєчасне виявлення діалектичних протиріч і сприяння їх вирішенню є важливою умовою еволюції цього процесу. Не менш важливим завданням є недопущення поглиблення діалектичних протиріч і їх переростання в антагоністичні, що призводить до руйнування систем.

На основі діалектичного підходу можна використати метод індукції та дедукції для побудови концепції дослідження. Основним методом побудови алгоритму дослідження урбанізаційних процесів має бути метод індукції, який передбачає накопичення часткової інформації з наступним її узагальненням. Це означає, що спочатку досліджуються найпростіші процеси чи системи, а далі на основі їх узагальнення отримується нова інформація про більш складні об'єкти. Така послідовність дослідження взагалі характерна для географії і часто реалізується, наприклад, методом моделювання, коли модель поступово ускладнюється і, врешті-решт, із часткових моделей простих процесів отримують інтегральну модель реального складного процесу [3].

Метод індукції передбачає отримання первинної інформації дослідницьким шляхом. Далі реалізується загальнонауковий принцип сходження від конкретного до абстрактного, від конкретних міських агломерацій до ідеальної моделі розселення міського населення. Цю абстрактну модель можна використовувати як еталон для порівняння конкретних міських систем, що є зворотним процесом – сходженням від абстрактного до конкретного.

Отже, використання філософського підходу в суспільно-географічних дослідженнях пов'язано з еволюцією і розвитком наукового знання, побудованого на основі головних принципів розвитку науки людства, таких як: глобальний еволюціонізм, системність, історизм. Основним двигуном цих принципів розвитку наукового знання виступає філософія, яка формує бачення розвитку суспільства і природи та визначає інші загальнонаукові та локальні методи, підходи досліджень.

Як бачимо у сучасному світі існує тісний зв'язок між двома науками філософією та географією, бо це породжено суспільними потребами та шляхами для вирішення їх ґрунтовних питань.

Список використаних джерел:

1. Венгрин Д.В. Типізація регіональних урбанізаційних процесів в Україні стаття / Д.В. Венгрин, К.Ю. Сегіда // Збірник наукових праць «Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна: Геологія – Географія – Екологія». – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2017. – Вип. 47. – С. 71-77.
2. Немець К.А., Немець Л.М. Теорія і методологія географічної науки: методи просторового аналізу: навч.-метод. посібник. Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2014. 172 с.
3. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії: навч. посібник. Одеса: Астропринт, 2009. 544 с.

УДК 911.3

ОСОБЛИВОСТІ ЗМІНИ ЕТНО-НАЦІОНАЛЬНИХ ІДЕНТИЧНОСТЕЙ МЕШКАНЦІВ УКРАЇНСЬКИХ МЕТРОПОЛІСІВ – КОМПАРАТИВНИЙ КЕЙС ХАРКОВА ТА ДНІПРА

О.К. Гаврилюк

oleksii.havryliuk.ukr@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Після Революції Гідності і початку російсько-української війни (2014-донині) відбулась трансформація українського суспільства у бік розбудови громадянського суспільства та поглиблення євроатлантичної інтеграції. Безумовно, такий процес призвів і до змін етно-національних ідентичностей (див. табл. 1).

Таблиця 1. Динаміка розподілу вибраних відповідей респондентів щодо їхньої першочергової громадсько-територіальної самоідентифікації, %
– **Ким Ви себе в першу чергу вважаєте?**

	Грудень 2013 р.	Грудень 2014 р.	Грудень 2017 р.	Грудень 2018 р.	Грудень 2019 р.
Громадянином України	54.2	73.2	72.9	67.5	74.9
Громадянином Росії	–	0.1	0.3	0.0	0.3
Громадянином колишнього СРСР	3.2	2.9	2.9	2.2	2.7
Громадянином Європи	2.5	0.9	1.3	2.0	1.2
Громадянином світу	2.3	1.9	0.8	0.9	1.5

Примітка 1: Дані загальнонаціональних опитувань, проведених Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно з соціологічною службою Центру Разумкова у: 1) 2013-2014 рр. [1] та 2) 2017-2019 рр. [2].

Примітка 2: Репрезентативні результати опитувань для дорослого населення України у віці від 18 років.

Примітка 3: Опитування 2017-19 років були проведені в усіх регіонах України за винятком Криму та окупованих територій Донецької та Луганської областей. Опитування 2014 року було проведено у всіх регіонах України, за винятком АР Крим. Опитування 2013 року було проведено в усіх регіонах України.

Основною метою даного дослідження є вивчення зміни етно-національних ідентичностей мешканців українських міст на лінії геополітичного розлому (компаративний кейс Харкова та Дніпра).

Головне завдання – з'ясувати, чи Харків та Дніпро підпадають під загальнонаціональний тренд трансформації ідентичностей? А також, чи ці міста мають спільні/відмінні траєкторії зміни ідентичностей серед своїх мешканців?

Для відповіді на ці запитання було використано дані соціологічних опитувань у Харкові та Дніпрі за 2018 рік.

Вдячність. Дослідження зроблено в рамках проєкту "Ukrainian Geopolitical Fault-line Cities: Urban identity, geopolitics and urban policy" (NFR/NORRUS, project no. 287267).

Список використаних джерел:

1. Громадська думка: підсумки 2014 року /Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. URL: <https://dif.org.ua/article/gromadska-dumka-pidsumki-2014-roku> [19.11.2022]

2. Підсумки-2019 й прогнози на 2020-й: громадська думка / Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. URL: <https://dif.org.ua/article/pidsumki-2019-gromadska-dumka> [19.11.2022].

УДК 316.334.56

ДОСЛІДЖЕННЯ СВІТОВИХ МІСТ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ

К.О. Кравченко, О.Р. Палій, Є.В. Зайцев

kateryna.kravchenko@karazin.ua, paliysashar@gmail.com,

yevhenii.zaitsev@student.karazin.ua

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Сучасний світ прогресує і змінюється надзвичайно швидко. Активні процеси глобалізації породжують нові виклики сучасності, особливо пов'язані із процесами урбанізації та розвитку міст. Економічні та соціальні фактори обумовили формування світових міст. Їхня особливість та визначна риса полягає в тому, що вони є частиною глобальної економіки та здійснюють на неї сильний вплив [1]. Такі міста з кожним роком розвиваються, а їхня кількість зростає. Тому, на нашу думку надзвичайно *актуальним* є дослідження даної тематики. Задля того, щоб ґрунтовно вивчати світові міста необхідно взяти до уваги наробки попередників та проаналізувати їх. Таким чином, *метою* нашої роботи є ретроспективний аналіз дослідження світових міст та огляд різноманітних підходів до даного питання. Дослідженням світових міст були присвячені роботи І. Вороніна [1], П. Подлепіної [2], Н. Слуки [3], але одними з перших дослідників стали П. Геддес [4], П. Холл [5], Дж. Фрідман [6], С. Сассен [7], на роботах яких ми власне і здійснимо ретроспективний аналіз дослідження світових міст.

Світові міста це поняття яке почало використовуватись досить давно. На початку ХХ-го століття одним із перших, хто ввів дану термінологію був британський вчений Патрік Геддес у 1915 році [4]. Зазнавши впливу тогочасної теорії еволюції Дарвіна, він запропонував ідею розвитку міст подібно до еволюції живих організмів. Створивши працю «Еволюція міст» Патрік Геддес стверджував, що деякі міста і їх економіки розвиваються значно швидше і продуктивніше, ніж світові економіки. Він пояснював це великим припливом у міста інтелектуального прошарку населення, а відповідно і пришвидшення розвитку міст через появу та використання нових технологій, яких не існувало на периферійних територіях. Відповідно, міста ставали центрами соціально-економічного розвитку не залежно від країни, де вони були розташовані. Учений стверджував, що світові міста були мультифункціональними та виконували наступні ролі:

- вони були центрами політичної влади, як національної, так і міжнародної, а також містили в собі урядові організації;
- були центрами національної та міжнародної торгівлі, діючи як торговельні пункти для своїх країн, а іноді також для сусідніх країн;
- були центрами банківської справи, страхування, та відповідно фінансових послуг; були центрами передової професійної діяльності всіх галузей (медицини, права, освіти та застосування наукових знань і технологій);
- були центрами інформації, її збору та розповсюдження через видавництва та засоби масової інформації;
- були також центрами помітного споживання як предметів розкоші, так і товарів масового виробництва;
- були важливими центрами мистецтва, культури та розваг, а також допоміжних сфер їх обслуговування.

Наступним у 1966 році своє дослідження «Міста світового значення» видав британський урбаніст Пітер Холл [5]. Учений вважав, що формування світових міст безпосередньо залежить від чисельності населення. Масштаби розмірів міста фактично впливають на масштаби його розвитку. Він був першим, хто узагальнив критерії для поселень, які можуть називатись «світовими містами». На той час Холл пропонував вважати світовими містами ті, що відповідали переліку чинників, куди входили наступні:

- всесвітній та внутрішньо-державний політичний авторитет;
- економічна впливовість, присутність важливих державних адміністрацій, світових спільнот, громадських спілок тощо;
- наявність зручної та розвинутої транспортної розв'язки та інфраструктури;
- значний культурний та інформаційний ефект та постійний розвиток міста на міжнародному поприщі.

Наступним дослідником світових міст вже в 1986 року був американець Джон Фрідман [6]. Він опублікував свою роботу «Гіпотеза світових міст», в якій розкритикував роботи своїх попередників, які розглядали функціонування міста подібно до живих організмів. Вчений-економіст звернув увагу на те, що головною рушійною силою утворення глобальних міст є фінансова

спроможність і накопичення глобальних капіталів всередині міста, а не країни. Так він стверджував, що міста мають ставати «пунктами базування» світових капіталів, що неодмінно в наслідку призведе до його зростання і розвитку на світовій арені, а отже стане причиною їх становлення як окремих членів глобальної економіки. Він також усвідомлював, що утворення глобальних міст не можливе без їхнього історичного минулого, державної політики та культурного потенціалу, але сприймав це лише як додаткові фактори розвитку, а не головну причину. «Гіпотеза світових міст» проголошувала ідею, що просторова організація та територіальні чинники це головні фактори для розподілу трудових ресурсів, тому внутрішня політика держави має не конфліктувати з цими процесами у власних інтересах, а навпаки мусить їх підтримувати.

У 1991 році американка Саскія Сассен продовжила у своїй роботі «Глобальні міста» наполягати на тому, що такі міста мають бути капіталістичними центрами, куди відбуваються найбільші надходження фінансових інвестицій, а відповідно і трудового потенціалу [7]. Науковиця підкреслювала важливість процесів глобалізації для світового капіталістичного прогресу і, відповідно, висвітлила особливості впливу світових міст як у фінансовому аспекті, так і в географічних масштабах. Її робота розпочала епоху нових світових урбаністичних досліджень. Вона вважала великою помилкою уявлення про перевагу економічного фактору над соціально-просторовим. Таким чином, вчена вважала, що головним фактором розвитку світових міст є сфера послуг, яка фактично є задоволенням соціальних потреб. Тож, на її думку, саме креативні індустрії, туризм, заклади культури чи штаб-квартири авторитетних ЗМІ є головними складовими світового міста, а вже потім наявність ТНК, банківської справи і владних організацій. Адже саме сфера послуг є головним рушієм розвитку сучасного суспільства та фактором атрактивності для інвесторів.

Таким чином, у ХХ столітті було покладено початок вивченню світових міст, які сьогодні фактично є лідерами у втіленні інноваційних ідей не лише в урбанізованому просторі, а загалом у світі. Ми бачимо, що ідея світових міст та їх розвитку на кожному із етапів дослідження відповідала контексту тогочасної сучасності. Якщо на початку попереднього століття світові міста формувались під впливом технічної революції, а в середині століття за допомогою наявності в місті міжнародних організацій, то під кінець століття головним фактором розвитку стають креативні індустрії. Отже, нами було досліджено та виявлено, що дослідження світових міст на кожному із етапів відображають тенденції часу, які безумовно на них впливають.

Список використаних джерел:

1. Воронін І.М. *Формування глобальних міст як результат впливу процесів глобалізації й інформатизації на систему розселення. Серія: Географія. - Том 22 (61), 2009 р. - 550 с.*
2. Подлепіна П.О. *Глобальні міста в міжнародному туризмі / П.О. Подлепіна, В.М. Сабадир // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм». – 2017. – Вип. 6. – С. 198-205.*

3. Слука Н.А. Еволюція концепції «світових міст» / Н.А. Слука // *Регіональні дослідження*. – 2005. – № 1. – С. 11-29.
4. Geddes P. *Cities in evolution an introduction to the town planning movement and to the study of civics* / P. Geddes. – London : Williams & Norgate, 1915. – 409 p
5. Hall P. *World Cities* / P. Hall. – New York: McGraw-Hill, 1966. – 256 p.
6. Friedmann J., Wolff G. *World city formation: an agenda for research and action* // *International Journal of Urban and Regional Research*. – 1982. – Vol. 6, issue 3. – P. 309-344.
7. Sassen Saskia *The Global City: New York, London, Tokyo* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pup.princeton.edu/titles/6943.html>

УДК 911.3

ПРОСТОРИ ВИМУШЕНОГО ПЕРЕСЕЛЕННЯ В УКРАЇНСЬКИХ МІСТАХ

К.В. Мезенцев, Н.І. Провотар
mezentsev@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Практики виникнення тимчасових житлових просторів у містах України не є новими. Внаслідок природних та техногенних катастроф, руйнівних впливів світових воєн виникала необхідність у будівництві тимчасово житла в стислі терміни.

Сучасні простори вимушеного переселення з'явилися в Україні у 2015 році із будівництвом перших транзитних містечок модульного типу у низці міст, зокрема, в Харкові, Дніпрі, Кривому Розі, Кам'янському, Нікополі, Павлограді. У решті міст місця компактного проживання вимушених переселенців мали точковий характер (тобто окремі будівлі – гуртожитки, готелі, санаторії, профілакторії, пансіонати, бази відпочинку, дитячі табори, стаціонарні відділення для постійного або тимчасового проживання територіальних центрів соціального обслуговування тощо), не формуючи окремих просторів.

Простори вимушеного переселення розміщувалися переважно на периферії міст з часто відсутнім інфраструктурним забезпеченням та відокремлювалися парканами. Тобто формувалися окремі ділянки, що слабо інтегрувалися у міський простір, не мали власних публічних просторів, характеризувалися мінімальним облаштуванням території, невирішеністю проблеми забезпечення мешканців робочими місцями. Це було викликано, перш за все, їх тимчасовістю (вони планувались як тимчасові з плановим терміном експлуатації 3 роки), транзитністю (передбачалось, що склад мешканців постійно змінюватиметься) та законодавчою неврегульованістю питання облаштування навколишньої території. При цьому варто зазначити, що у таких просторах сконцентрована незначна частка вимушених переселенців. Так, наприклад, у місті Дніпро у 2020 році в транзитному містечку проживало трохи більше 1% від загальної кількості зареєстрованих переселенців [2].

З часом такі простори почали розширюватись за рахунок того, що частина вимушених переселенців віддавали перевагу оселятися в сусідніх житлових районах. Так, один з респондентів зазначав, що «у Кам'янському більшість [вимушених переселенців проживає] на лівому березі, тому що транзитне містечко, куди більшість селили, знаходиться на лівому березі, де одні 9-поверхівки. Більшість переселенців шукають квартиру поряд, у тому ж районі» (ID09).

Нова хвиля виникнення просторів вимушеного переселення пов'язана із активною фазою російської війни в Україні, окупацією нових територій та значними руйнуваннями в ряді регіонів країни. Новими центрами формування таких просторів стали міські поселення у Київській субурбії (Ірпінь, Буча, Бородянка, Гостомель) та Львів. Транзитні містечка модульного типу у приміській зоні Києва певною мірою подібні до просторів першої хвилі, тобто з мінімальним облаштуванням, відсутністю виражених публічних просторів, проте розташовані переважно не на периферії; з парканами, але більш відкриті до навколишніх житлових районів. Натомість львівські простори вимушеного переселення характеризуються наявністю виражених власних публічних просторів, елементів функціонального зонування та повною відкритістю, а отже і потенційною інтегрованістю до сусідніх житлових районів.

Таким чином, можна говорити про три різних типи просторів вимушеного переселення у містах України – «периферійні острови» вимушеної сегрегації з мінімальним рівнем облаштування території, напіввідкриті простори з мінімальним рівнем облаштування території та облаштовані відкриті простори з можливістю інтеграції до навколишніх житлових районів.

Аль-Шубакі у книзі «Жертви війни та право на місто» (2022) веде мову про те, що формування місць компактного проживання вимушених переселенців можуть призводити до непрямого урбіциду, становлячи загрозу маргіналізації та стигматизації навколишніх районів [1]. Проте, у випадку українських міст такий ефект не спостерігається, у тому числі за рахунок незначних просторових масштабів та незначної концентрації вимушених переселенців [3].

Список використаних джерел:

1. Al-Shoubaki H. (2022). *War Victims and the Right to a City. From Damascus to Zaatari*. Cham: Springer.
2. Mezentsev K., Kuznetsova E. (2021). *What Shapes the Narratives on Internally Displaced People in Dnipro Media? In: T. Kuzio, S.I. Zhuk, & P. D'Anieri, eds, Ukraine's Outpost: Dnipropetrovsk and the Russian-Ukrainian War*. Bristol: E-International Relations.
3. Mezentsev K., Mezentsev O. (2022). *War and the city once again: what does urbicide in Ukraine talk about*. *Czasopismo Geograficzne* (forthcoming).

УДК 911.3

ПОЛІЦЕНТРИЧНІСТЬ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ НАПРЯМ РОЗВИТКУ КИЇВСЬКОГО МЕТРОПОЛІСНОГО РЕГІОНУ

Г.П. Підгрушний, Н.І. Провотар

pidgrush@gmail.com, provotarnat@ukr.net

Інститут географії НАН України

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Засадничі документи, які регламентують європейську політику просторового розвитку, визначають цілі та завдання, що покликані забезпечити досягнення високого рівня збалансованості і конкурентоспроможності країн та регіонів. Серед основних завдань, які спрямовані на досягнення цих цілей, в «Європейській перспективі просторового розвитку» ключова роль відводиться зміцненню поліцентричної та збалансованої системи метрополісних регіонів, міських кластерів та мереж шляхом їх більш тісного співробітництва, поліпшення зв'язків між ними, покращенню доступності до них. Удосконалення просторового розвитку та практики територіального планування в Україні має ґрунтуватися на досвіді країн ЄС. Насамперед, це стосується реалізації завдань щодо посилення поліцентризму з метою ефективного функціонування метрополісних регіонів та агломерацій.

Процес субурбанізації змінив функціональну структуру землекористування, територіальну та соціально-просторову структуру метрополісних регіонів, зумовив незворотні зміни просторових паттернів та призвів до економічних, соціальних і екологічних наслідків [1]. Дослідження Київського метрополісного регіону виявило низку проблем, які стосуються стрімкого та хаотичного його розвитку впродовж 2000-х років, доволі безсистемної житлової забудови ближньої субурбії без належного інфраструктурного забезпечення та транспортної доступності. В результаті цього зросли маятникові міграції населення із субурбії до Києва з використанням індивідуальних автомобілів, що призвело до масштабних заторів на головних транспортних шляхах столиці та передмість, різкого погіршення екологічної ситуації, стрімкого зростання навантаження на комунальні служби тощо. Вирішення цих проблем пов'язане з оптимізацією просторової організації метрополісного регіону, що характеризується значними територіальними диспропорціями соціально-економічного розвитку, просторовими відмінами в інтенсивності та диверсифікованості реалізації основних функцій.

Реалізація сукупності метрополісних функцій забезпечується не самим містом-метрополісом, а усім метрополісним регіоном [2]. За оцінкою рівня соціально-економічного розвитку та структури виконуваних розселенських, виробничо-логістичних та інноваційних, обслуговуючих, адміністративно-управлінських та бюджетних функцій в межах Київського метрополісного регіону виділено сформовані та потенційні ядра, які формують ієрархічну

систему центрів (поліосів) розвитку та можуть виконувати низку функцій метрополісу. Зокрема, сформованими ядрами є Бориспіль, Бровари та Ірпінь, а потенційними – міста Вишгород, Буча, Обухів, Вишневе, Васильків, Боярка, Українка, а також смт Гостомель та села Софіївська Борщагівка, Петропавлівська Борщагівка, Святопетрівське, Козин, Ходосівка, Дмитрівка, Крюківщина та Гатне.

Виявлені просторові диспропорції, особливості та проблеми розвитку Київського метрополісного регіону є важливим підґрунтям для розробки стратегій відновлення території в результаті розв'язаної російськими окупантами війни проти України. Для забезпечення стійкості регіональних систем у поліцентричних регіонах до зовнішніх викликів важливим є впровадження стратегій екологічної стійкості, конкурентоспроможності, соціальної згуртованості [3, 5]. Пріоритетами у відновленні поселень Київського метрополісного регіону мають бути створення сучасних якісних громадських просторів, підвищення інклюзивності міського середовища, поліфункціональність мікрорайонів, енергоефективність та безпека життєдіяльності мешканців.

Ефективність заходів, що сприяють поліцентричному і просторово-збалансованому розвитку, може відрізнятись між міськими та сільськими територіями та залежати від просторової організації соціально-економічних функцій [4]. При цьому, внаслідок селективної поліфункціональності субурбія може стати неоднорідною, поліцентричною, з різним ступенем інтенсивності поліфункціонального розвитку [2].

Список використаних джерел:

1. Підгрушний Г.П., Марущинець А.В., Іщенко Ю.Д. Київський метрополісний регіон: проблеми формування, склад і межі. *Український географічний журнал*. 2021. Вип. 4. С. 47-56.
2. Підгрушний Г.П., Мезенцев К.В., Дудін В.С., Провотар Н.І., Бондарь В.В. Комерційна субурбанізація в Київському метрополісному регіоні: нерівномірність і поліцентричність розвитку. *Український географічний журнал*. 2020. №4. С. 19-28.
3. Colantoni, A., Grigoriadis, E., Sateriano, A., Venanzoni, G., Salvati, L. *Cities as selective land predators? A Lesson on Urban Growth, (Un)effective planning and Sprawl Containment. Science of the Total Environment*, 2016, 545, 329–339.
4. Pili, S., Grigoriadis, E., Carlucci, M., Clemente, M., Salvati, L. *Towards Sustainable Growth? A Multi-criteria Assessment of (Changing) Urban Forms. Journal of Industrial Ecology*, 2017, 76, 71–80.
5. Ward, K. *Towards a relational comparative approach to the study of cities. Progress in Human Geography*, 2010, 34, 471-487.

POST-DISASTER URBANISM: LESSONS FROM AN URBAN HISTORY APPROACH

Flávio Nunes

flavionunes@geografia.uminho.pt

University of Minho – Department of Geography

Abstract: The reconstruction of Lisbon, following the destructive earthquake of 1755, was based on a set of innovative political and technical options, that made of this urban reconstruction process an unavoidable reference in the history of urban planning. There were several drivers that distinguished this urban renovation and its successful achievements; this article, privileging a historicist approach based on archival research and literature review, underlies the role played by the institutional and technical coordination that was responsible for the reconstruction strategy definition and its implementation.

Key-words: urban history, urban planning, post-disaster urbanism, Lisbon.

1. Introduction

The history of urbanism is marked by the occurrence of numerous unexpected natural events that, episodically, triggered the physical destruction, total or partial, of countless cities. As a consequence of their action, there were processes of destruction or even complete demolition of infrastructures, residential buildings, public facilities, heritage monuments, public spaces, among many other manifestations of physical destruction [1]. Despite the destructive intensity that these phenomena cause in cities, in most cases, their strong resilience is responsible for an almost immediate capacity for reconstruction, which surprisingly begins to manifest as soon as the destructive event stops [2]. Cities contain a potential for investment, talent, creativity and innovation that endow them with special resources to face and circumvent the most hostile consequences that this type of crisis and extreme disturbances cause them [3]. Among the countless cases in which this resilience manifested itself, it can be highlighted the cases of London and Chicago, which were subjected to major fires that destroyed much of their urban fabric, London in 1666 and Chicago in 1871; or San Francisco, which was largely destroyed following the violent 1906 earthquake. Post-disaster urbanism and the way in which these cities rebuild themselves is very diverse, in a range of action that varies from the intention of replicating as faithfully as possible the pre-disaster city, to the complete urban renewal with little or no influence of its pre-existences. One of the examples of urban resilience in which pre-existences were disregarded, is the case on which this article focuses, whose main objective is to analyze how the great earthquake that toppled Lisbon in 1755 constituted the reason and the pretext for an innovative urban renewal project. Methodologically, this study follows a historicist approach supported by a literature review, based on a process of archival research and analysis and interpretation of different historical sources.

2. Lisbon reconstruction: the institutional and technical coordination

Shortly after the earthquake, Sebastião José de Carvalho e Melo, then Secretary of State of King D. José I, took political command of the city's reconstruction process. One of his first decisions was to entrust the Chief Engineer of the Kingdom, Manuel da Maia, with the general technical coordination of this challenging task, requiring him to present a proposal to rebuild Lisbon [4]. This report, presented less than one month after the fateful cataclysm, suggested five alternative avenues of intervention [5,6]; being chosen the one that defended the total renovation of the lower part of the city, according to new rules for the composition of the urban space. This decision would imply the complete demolition not only of the rubble left over from the violent earthquakes, but also of the buildings that proved to be more resistant and that were still viable for reconstruction. To recompose the urban space (public and private) immediately begun an evaluation of the land involved, for a fair compensation to the owners whose properties were affected by the implementation of the new plan. It was also recommended that the freedom of construction should be restricted and that new constructions must be built in scrupulous respect for certain guidelines that defend the public interest [7]. Among these guidelines, this report stipulated that, for reasons of public health, the opening of new streets should provide the creation of underground ducts for the conduction of sewage and dirty water; the buildings to be built must have a height that never exceeds the width of the streets (so that in collapses caused by future earthquakes these do not necessarily cause damage to neighboring buildings); and in the construction of its facades, presented drawings for each street should be respected, so that each one maintains a symmetry in doors, windows and ceilings.

To implement this strategy, it was formed a vast team who will work on the designs of the future downtown, composed mainly by military engineers and architects who had a lot of practice in planning fortifications, infrastructures and cities in the various overseas territories of the Portuguese Crown, managing to channel this wisdom and technical potential to the effort to rebuild Lisbon [8]. Between them it is important to highlight the relevance of the Captain Eugénio dos Santos, the author of the plan that fully renews the central area of the city, according to a distinct urban design that distances itself from the arbitrariness of the pre-existing medieval urban fabric, not even taking into account the location of the previous churches [5,7]. This plan, that completely disregards pre-existence, was designed at the time to affirm and make Lisbon internationally famous as a relevant European capital of the XVIII century, and seeking to reinvent it with a new rationality capable of preparing it for its future challenges. Briefly, Eugénio dos Santos' plan, of great uniformity and symmetry, is characterized by an urban grid with an orthogonal layout where straight streets and wide squares (which gained priority in the urban morphology) welcomed buildings with sober facades and functionally adjusted to the interests of an ascending commercial bourgeoisie [5].

Besides the technical background of the team involved in this reconstruction it is equally relevant the fact that institutionally, and just a few months after the earthquake, a work office was created, with the responsibility of planning, designing and controlling all the technical details of the reconstruction of Lisbon, which became

known as Casa dos Risco, initially under the direction of Eugénio dos Santos [7]. To this institution were given the main powers for the entire urban reconstruction process, avoiding the lengthy administrative procedures that were usually dependent on the intervention and decision of the Lisbon City Council - leaving the initiative of the municipality almost reduced to the task of inspecting the works in progress. The operation of Casa do Risco was marked by the hierarchy intrinsic to the military profile of the team, which would be decisive for the organization, discipline and rigor that characterized the fulfillment and implementation of this plan, from the great options to the smallest details of composition, proportion and aesthetical determinations [8].

3. Conclusion

What makes the reconstruction of Lisbon unique and forerunner, placing this city at the forefront of urban culture at the time, is the fact that it uses an integrated approach that involved multiple components that today are considered essential in many of the major urban transformation operations: For the first time, it crossed a strategic reflection that precedes the determination of the reconstruction solution; an effort to form a technical-institutional framework with which the implementation of the plan was guaranteed; a detailed urban design that gave prominence to the architectural structuring of the public space; a willingness to implement new constructive solutions that made the intervention possible in a short period of time; and a legislative support that proved to be essential to ensure the realization of the plan's vision and its own financial viability.

References:

1. Gelléri, G. (2021). "Cities destroyed, cities rebuilt. Sightseeing after a cataclysm (London, 1666; Lisbon, 1755)" In *Aesthetic Perceptions of Urban Environments*, ed. by A. Virmani. London: Routledge, pp. 42-59.
2. Chandler, T. and Fox, G. (1974). *3000 years of urban growth*. Cambridge: Academic Press.
3. Nunes, F. (2020). "Crise e Cidade". In *Sociedade e Crise(s)*, ed. by M. Oliveira, H. Machad, J. Sarmiento and M. Ribeiro. Braga: UMinho Editora, pp. 67-73.
4. Santos, G. (2017). *Marquês de Pombal e a Baixa de Lisboa. Poder, Influência e Cultura na Nova Baixa*. Porto: Faculdade de Arquitetura da Universidade do Porto.
5. França, J.-A. (2003). "Lisboa Pombalina". In *Jornadas. A Baixa Pombalina e a sua importância para o património mundial*, ed. by CML. Lisboa: Câmara Municipal de Lisboa, pp. 12-19.
6. Pardal, S. (2003). "A Baixa Pombalina: um marco na história da planificação das cidades". In *Jornadas. A Baixa Pombalina e a sua importância para o património mundial*, ed. by CML. Lisboa: Câmara Municipal de Lisboa, pp. 20-27.
7. França, J.-A. (1989). *A reconstrução de Lisboa e a Arquitectura Pombalina*. Lisboa: Biblioteca Breve.
8. Rossa, W. (2008). "No 1º Plano". In *Lisboa 1758. Plano da Baixa hoje. Catálogo da Exposição*, ed. by A. Tostões e W. Rossa. Lisboa: Câmara Municipal de Lisboa, pp. 25-82.

СЕКЦІЯ 6
НАСЛІДКИ РОСІЙСЬКОЇ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ
ТА ВІДНОВЛЕННЯ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ ПІСЛЯ ВІЙНИ

УДК 911.3.33

ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ ВІЙНИ З РОСІЄЮ:
ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД І РЕГІОНАЛЬНИЙ ЗРІЗ

М.О. Барановський

Brnm@ukr.net

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин, Україна

Через повномасштабну агресію Росії, яка розпочалася 24 лютого 2022 року, економіка України зазнала величезних збитків і втрат. Їх оцінка лишається складним завданням через подальше знищення агресором виробничих активів, житлової, енергетичної та транспортної інфраструктури, брак релевантної статистичної інформації для аналізу динаміки економічних показників, масштабів збитків і руйнувань на окупованих територіях тощо. За таких обставин використовуються непрямі методи, статистичні дані та припущення, які доповнюються інформацією місцевих військово-цивільних адміністрацій. КМ України своєю постановою затвердив порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Росії. Наразі оцінка збитків і втрат від війни здійснюється командою Київської школи економіки (KSE) в тісній співпраці з профільними міністерствами, органами влади в регіонах і територіальних громадах за методологією Світового Банку. Загалом розрізняють прямі збитки, непрямі втрати та потреби у відновленні.

Оцінка прямих збитків (руйнація житла, промислових об'єктів, освітніх і медичних установ тощо) ведеться від початку збройної агресії. В березні 2022 року ці збитки оцінювалися у 54,3 млрд дол. До початку жовтня вони зросли до 127,4 млрд дол. і це без урахування втрат від масованих атак на енергетичну інфраструктуру [1, с. 7]. Левова частка прямих збитків припадає на житлові будівлі (39,6 %) та інфраструктуру (27,8 %). Найбільше постраждали міста регіонів, на території яких велися чи ведуться бойові дії. Станом на 05.09.2022 року на Донецьку, Луганську, Харківську та Київську області припадало майже 80 % зруйнованої житлової площі. Ці ж регіони утримують сумну першість за кількістю пошкоджених шкіл, медичних закладів і доріг.

Значними є також прямі збитки активів підприємств у промисловості – майже 10 млрд дол. Станом на початок вересня в Україні частково чи повністю зруйновано 412 підприємств, у т.ч. такі промислові гіганти як ПрАТ МК «Азовсталь», ПрАТ «ММК імені Ілліча», ПАТ «Укртатнафта», ПрАТ «Філіп Морріс Україна». Зазнали пошкодження чи знаходяться на окупованих

територіях майже 50 % теплової, 30 % сонячної та 90 % вітрової генерації. Найбільших збитків у промисловості зазнала Донецька область, насамперед через руйнацію металургійних підприємств Маріуполя, які виробляли 50 % прокату та забезпечували 40 % експорту чорних металів України.

В аграрному секторі лєвова частка прямих збитків припадає на сільськогосподарську техніку (44 %) та вироблену продукцію (28 %), яка була фактично вкрадена Росією на окупованих територіях.

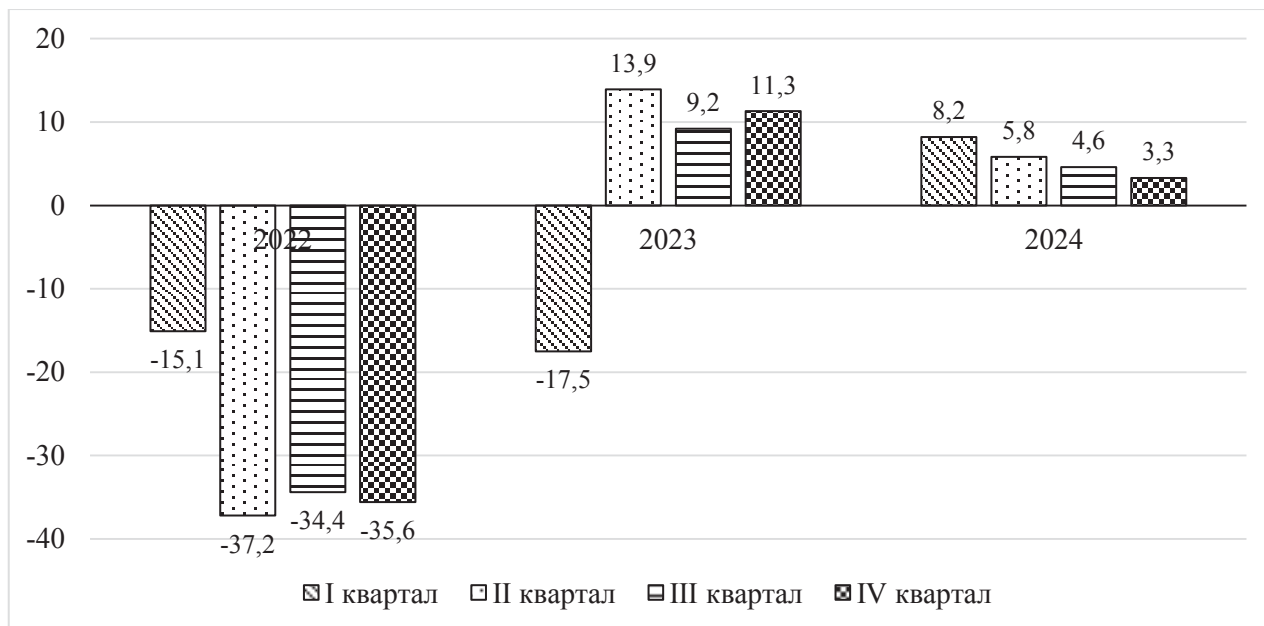
Ще значнішими є непрямі втрати України, до яких належать недоотриманий дохід від діяльності підприємств, скорочення посівних площ, блокування діяльності портів, зростання соціальних виплат тощо. Їх оцінка ведеться з червня 2022 року. За червень-вересень поточного року непрямі втрати України зросли зі 126 до 153,2 млрд дол. [1, с. 7].

Пропорційно до зростання прямих збитків і непрямих втрат збільшуються обсяги фінансових потреб на відновлення. Вони не є сумою двох перших величин, що зумовлено особливостями методики їхньої оцінки. Загальні потреби на відновлення станом на початок жовтня 2022 року оцінювалися у майже 230 млрд дол. Ця сума постійно зростає, оскільки бойові дії та ракетні обстріли інфраструктури не припиняються.

Одним із негативних наслідків військової агресії Росії стало падіння макроекономічних показників, зокрема валового регіонального продукту. За оцінками Міністерства економіки України найбільший шок від повномасштабного вторгнення спостерігався в березні 2022 року: падіння ВВП склало майже 50 %. В цей же період Світовий Банк прогнозував річне падіння ВВП України на рівні 45 %. Завдяки урядовим ініціативам із підтримки бізнесу та населення (релокація підприємств, зменшення податкового навантаження, збільшення державного замовлення), досить глибокому рівні диджиталізації в окремих секторах, темпи падіння економіки в другому кварталі 2022 року вдалося суттєво знизити (рис. 1). В третьому кварталі важливу роль у відновленні української економіки відіграла «зернова ініціатива», яка дозволила суттєво збільшити експорт товарів і валютних надходжень, а також адаптація бізнесу до роботи в нових умовах. За попередніми оцінками НБ України падіння ВВП у третьому кварталі склало 34,4 % [2, с. 20], а за дев'ять місяців 2022 року – 30 %. Щодо показників річного падіння ВВП, то прогнози Міністерства економіки та Національного Банку України дещо різняться між собою – 33 та 31,5 % відповідно. Це значно краще від невтішних прогнозів Світового Банку, про які йшлося вище.

Відсутність статистичної інформації унеможливорює оцінку регіональних диспропорцій у падінні макроекономічних показників. Побічним індикатором може бути динаміка експорту товарів упродовж січня-серпня 2022 року, оскільки цей показник дуже тісно корелює з валовим регіональним продуктом ($r=0,965$). За вісім місяців 2022 року експорт товарів у Донецькій області склав лише 5,4 % проти аналогічного періоду 2021 року, в Луганській – 7,2 %, Херсонській – 25,4 %. Суттєво також скоротилася частка цих регіонів у загальнодержавних показниках експорту товарів, до прикладу у Донецькій області – у 10 разів. Водночас у кількох західних (Волинська, Закарпатська,

Тернопільська і Чернівецька) і центральних (Вінницька, Черкаська) областях України експорт товарів за січень-серпень поточного року збільшився на 25-35 %.

Складено за дж. [2, с. 43]

Рис. 1. Макроекономічний прогноз ВВП України, % до попереднього кварталу

Крихка позитивна динаміка макроекономічних показників II-III кварталів 2022 року свідчить про ефективність заходів КМ України з підтримки бізнесу та адаптацію останнього до роботи в умовах війни. Позитивні результати почала приносити програма релокації підприємств. Наразі в Україні переміщено 748 підприємств, із яких 558 вже розпочали роботу. Так, тільки Вінницька міська територіальна громада прихистила 170 підприємств (1040 нових робочих місць).

Свідченням вкрай незначного, проте позитивного зростання економічної активності, є результати щомісячного опитування бізнесу, яке проводить Національний Банк України. Баланс очікувань покращується, насамперед у промисловості й торгівлі щодо обсягів виробництва та нових замовлень.

Для стимулювання притоку інвестиційних ресурсів у вересні 2022 року створено електронну платформу Advantage Ukraine, яка працює за підтримки Програми USAID. У ній сформовано пакет пропозицій у 10 галузях економіки на загальну суму майже 400 млрд дол.

Ще в липні 2022 року в Лугано (Швейцарія) відбулася презентація програми відновлення України, в рамках якої визначено 17 національних програм і 850 проєктів загальною вартістю 750 млрд дол. Програма розрахована на період до 2032 року.

Відновлення економіки України у поточному та наступному роках залежатиме від багатьох чинників, проте визначальним є тривалість та інтенсивність бойових дій. За прогнозами Національного Банку України

зростання номінального ВВП відбудеться лише в другому кварталі 2023 року (рис. 1) і то за умови суттєвого послаблення безпекових загроз.

Військова агресія Росії завдала економіці України дуже великої шкоди. Її відновлення займе не один рік, проте є сподівання, що за підтримки розвинених держав Україна побудує нову, сучасну та високоефективну економіку.

Список використаних джерел:

1. *Економіка України під час війни*: жовтень 2022. Центр економічної стратегії. К., 2022. 19 с.
2. *Інфляційний звіт. Жовтень 2022. Національний банк України, 2022 [Електронний ресурс]*. Режим доступу: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2022-Q4.pdf?v=4

УДК 911.3

ОПІР ЧЕРНІГОВА РОСІЙСЬКІЙ ОКУПАЦІЇ ТА ПОЧАТОК ВІДНОВЛЕННЯ МІСТА

Ю.М. Голуб

jul_gymnast@ukr.net

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Чернігів – одне з найбільших міст на півночі України, яке з 24 лютого 2022 року намагалися захопити російські війська. Місто є обласним центром регіону, що має кордон одночасно з росією і білорусією та розташоване на шляху до столиці держави. Тому оборона Чернігова мала стратегічно важливе значення не лише для області, але й для всієї країни загалом. Українські військові, місцеві жителі та волонтери об'єднали зусилля і не дозволили рашистським загарбникам окупувати історичне місто та принести до нього «руській мір».

Після повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України, Чернігів близько місяця перебував у блокаді. Місто зазнало серйозних руйнувань: були знищені житлові будинки, пошкоджені об'єкти критичної інфраструктури, промислові потужності міста, втрачена техніка. Бомбардування і обстріли завдали шкоди навколишньому природному середовищу, які попередньо оцінюють у 10 мільярдів гривень. На третій день війни 26 лютого під час обстрілів було зруйновано дитячий садок і будинки у північно-східній частині міста. 27 лютого російські загарбники завдали ракетного удару по історичній частині Чернігова, внаслідок чого було пошкоджено обласний молодіжний центр, дитячу стоматологічну поліклініку, міську бібліотеку і багатопверхівку. Наступного дня ворог знову здійснив ракетний обстріл центральної частини міста та влучив у дитячий садок, магазин та житлові будинки, а по обіді відкрив вогонь по східній і північно-східній частинах Чернігова. В результаті постраждав район зі щільною

багатоповерховою забудовою та вщент вигорів будівельний гіпермаркет «Епіцентр».

Перший день весни відзначився обстрілами північної частини Чернігова. Російська армія РСЗВ завдала удару по приватному сектору і багатоповерхівкам. 2 березня була зруйнована будівля поліції та пошкоджена Чернігівська районна лікарня. Наступний день став одним із найбільш трагічних у житті міста. Близько 12 години противник здійснив авіаудар та випустив вісім некерованих бомб по житловому масиву майже в центрі Чернігова. В результаті були зруйновані та пошкоджені багатоквартирні будинки, лікарня, аптека, магазини і загинуло 47 мешканців міста. У цей же день російські авіація атакувала 2 школи у сусідньому районі, а також приватні будинки. Внаслідок обстрілів у західній частині міста трапилось загорання резервуару нафтобази, через що у навколишнє середовище потрапили забруднюючі речовини.

До середини березня ворожі війська здійснювали обстріли житлових об'єктів та цивільної інфраструктури міста. Постраждали школи, храми, міські стадіони, бібліотеки, готель, житловий сектор. Була пошкоджена будівля Національного університету «Чернігівська політехніка», зруйновано техніку одного з комунальних підприємств. 19 березня армія противника обстрілювала західну частину Чернігова, де розташовувались інфраструктурні об'єкти: склад паливно-мастильних матеріалів, завод «Пласт-Бокс Україна» і складські приміщення. Руїнування заводу викликало пожежу, внаслідок чого було не тільки знищене майно сучасного підприємства з виробництва пластикової тари і упаковки, а й завдано шкоди довкіллю через горіння та викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря.

Активні бойові дії у місті тривали до початку квітня 2022 року. У другій половині березня ворожа армія продовжувала руйнувати об'єкти інфраструктури та житлові будинки. Бомбардувань зазнали заклади системи охорони здоров'я, школи, насосні станції, підприємства, автомобільний міст через Десну, яким пролягала дорога до Києва.

Світова практика і досвід показали, що планувати відновлення і подальший розвиток міст треба починати під час війни. Тому у червні 2022 року розпочалася робота над Концепцією розвитку Чернігова. Головна увага при розробці надається ключовим рисам міста: давня історія та наявність важливих історичних пам'яток, екологічний потенціал, патріотичність жителів Чернігова та їх стійкість. Автори Концепції розглядають стійкість також у сталому розвитку міського середовища. Сталий розвиток для Чернігова – це продовження озеленення міста, чисті водойми, впровадження екологічних технологій, використання альтернативної енергетики, екологічна свідомість та мислення чернігівців. Це ті напрями, які забезпечують комфортність життя населення та визначають майбутнє Чернігова, як сучасного історико-екологічного міста нашої країни.

Одразу після деблокади Чернігова, міська влада почала налагоджувати партнерські відносини з країнами, містами і міжнародними організаціями для найшвидшого відновлення та відбудови міського простору. За оцінкою

Інституту підготовки і досліджень ООН [1] у місті було пошкоджено 21% об'єктів.

Були розірвані дружні стосунки з білоруським Гомелем. Новим містом-побратимом став польський Жешув. Меммінген, який з 1991 року є партнером Чернігова, передав 153 тис. євро на купівлю машини для прибирання [3]. Благодійний фонд SavED допоможе Чернігову відбудувати зруйновані заклади освіти. Ця допомога пов'язана з облаштуванням укриттів, встановленням вікон і дверей, відновленням дахів, а також організацією цифрових освітніх центрів і забезпеченням різних активностей [2]. Уряд Тайваню надав місту 500 тис. доларів допомоги для відбудови. Регіон Іль-де-Франс виділив 1,1 млн євро підтримки Чернігівській і Київській областям. Свою допомогу для відновлення пошкоджених об'єктів Чернігівщини і обласного центру пропонують Нідерланди. До війни ця країна входила до трійки основних зовнішньоторговельних партнерів, а тепер сприяє у забезпеченні транспортними засобами та продовольством [3]. За результатами Міжнародної конференції з питань відновлення України [4], яка проходила 4-5 липня 2022 року у місті Лугано відбудувати Чернігів допоможе Німеччина.

Список використаних джерел:

1. *Офіційний сайт Інституту підготовки і досліджень ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://unitar.org/maps/all-maps>*
2. *Офіційний сайт Чернігівської міської ради [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://chernigiv-rada.gov.ua/news/id-54221/>*
3. *Офіційний сайт Чернігівської обласної військової адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.cg.gov.ua/index.php?id=458767&tr=page>*
4. *Офіційний сайт Ukraine Reform Conference [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ua.urc2022.com/>*

УДК 911.3

ВПЛИВ ВОЄННИХ ДІЙ НА РОЗВИТОК ЗБИРАЛЬНИЦЬКОГО ТУРИЗМУ В ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

¹П.С. Довженко, ²К.Б. Борисенко

¹*dovzhenko728@ukr.net, ²k.borysenko@physgeo.com*

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Воєнні дії залишають свій відбиток на усіх компонентах геосистеми. Не є виключенням і біосфера. Під час застосування військової техніки і озброєння відбувається забруднення практично усіх складових навколишнього середовища, а саме атмосферного повітря, ґрунтового покриву, поверхневих і підземних вод. Джерела забруднення можуть бути фізичного, біологічного чи хімічного походження [4]. Шкода, завдана навколишньому середовищу

воєнними діями, негативно позначається на стані екосистем та зачіпає не одну державу і не одне покоління населення.

На сьогоднішній день кількість зафіксованих випадків потенційної шкоди природному середовищу України становить близько 710, із них 107, що є другим за величиною показником, спостерігалися на території Харківської області, яка безпосередньо межує на півночі із Російською Федерацією – країною-агресором. Так, у період із кінця травня (20.02.2022) по кінець серпня (25.08.2022), який є власне жарким і посушливим в умовах помірно континентального клімату регіону, були зафіксовані випадки масштабних пожеж на територіях, що зайняті луками і хвойними лісами, зокрема у межах Ізюмського, Лозівського, Чугуївського, Харківського і Богодухівського районів Харківської області, спричинені застосування артилерії та бомбардувальної авіації [1].

За допомогою методів візуального дешифрування космічних знімків та їх подальшого порівняльного аналізу, можна прослідкувати зміни в рослинному покриві. Так, порівнюючи два космічні знімки, зроблені Sentinel-2, у композиті природних (True color) та штучних (False color) кольорів, можна неозброєним оком помітити зміни флори місцевості, на прикладі території Ізюмської міської територіальної громади та прилеглих до неї масивів Ізюмського лісу [6]. На рисунках 1-2 добре помітні уражені ділянки лісів після пожеж. Для підкріплення твердження скористаємось композитом штучних кольорів (рис. 3-4), що найчастіше використовується для оцінки щільності та фізичного стану рослинності, оскільки рослини відбивають хвилі близького інфрачервоного та зеленого діапазону, а поглинають – червоного. Відкритий ґрунт відображається на знімках сірим або коричневим кольором. У спектрі NDVI (рис. 5-6) ефективно відображається кількість зеленої біомаси. Так, місця пожежі, особливо у східній частині лісового масиву та поблизу Оскільського водосховища, ідентифікуються більшими ділянками світло-зеленого кольору. Отже, дані космічні знімки підтверджують масштабні пожежі на території Ізюмського лісу, в особливості в його частині поблизу села Оскіл.

Оскільки ліси є чи не найголовнішими осередками організації збиральницького туризму, варто розглянути вплив воєнних дій і в цьому аспекті. Харківщина користується популярністю серед грибників, що обумовлено наявністю родючих чорноземних ґрунтів і сприятливими кліматичними умовами. Область розташована на межі переходу лісостепової ландшафтної зони на півночі у степову південну зону. На її території представлені як зональні, так і а зональні типи рослинності, а саме: нагірні діброви, байрачні дубові ліси, березові ліси, суходільні луки, лучні степи, різнотравно-типчакково-ковилкові степи, заплавні ліси, соснові і широколистяно-соснові ліси, заплавні луки, які є місцями зростання багатьох видів їстівних грибів (печериця струнка, опеньок осінній тощо), ягід (суниця лісова, глід одноматочковий тощо) і горіхів (ліщина звичайна) [2, 3].

Відтак збиральницький туризм поширювався на всій території області, зокрема й на її північні й східні регіони, які зазнали значного негативного впливу воєнних дій [5]. У північно-східній частині області особливо

популярними серед туристів були ліси поблизу міст Ізюм і Куп'янськ та смт Борова.

Наразі відвідування даних територій і всіх територій, на яких проводилися активні бойові дії, у Харківській області категорично не рекомендується, оскільки це несе за собою пряму загрозу життю.

Рис. 1. Космознімок від 29.08.2021 року (True color) [6]

Рис. 2. Космознімок від 24.08.2022 року (True color) [6]

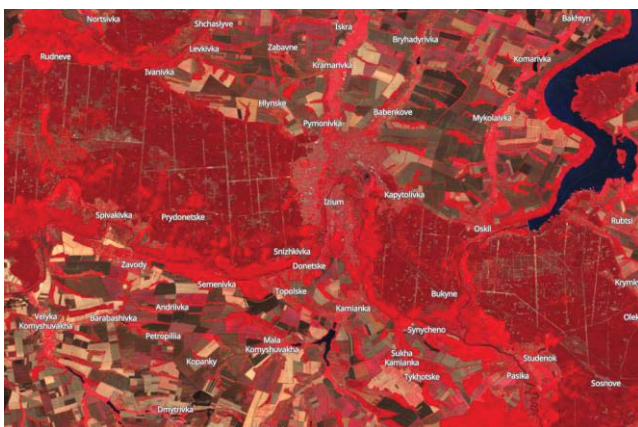

Рис. 3. Космознімок від 29.08.2021 року (False color) [6]

Рис. 4. Космознімок від 24.08.2022 року (False color) [6]

Рис. 5. Космознімок від 29.08.2021 року (NDVI) [6]

Рис. 6. Космознімок від 24.08.2022 року (NDVI) [6]

По-перше, через високий ступінь мінування території, ризик натрапити на залишки боєприпасів, по-друге, через забруднення компонентів природного середовища важкими металами та шкідливими газами. У результаті вибуху боєприпасу, під дією високих температур виділяються продукти у вигляді суміші газів (CO, C, CO₂, SO₂ тощо), що в процесі хімічних перетворень взаємодіють з вологою повітря та через атмосферні опади випадають на поверхню ґрунту, та важких металів (Pb, Cd, Cu, Zn, Mn тощо), що безпосередньо осідають у ґрунті [6]. У подальшому ці отруйні для людини речовини активно вбирають в себе рослини й гриби, які є потенційними об'єктами інтересу туриста-збиральника.

Вищеперераховані невітні факти свідчать про те, що воєнні дії мають значний негативний вплив на розвиток збиральницького туризму в Харківській області. Ситуація значно погіршується, через тимчасову непридатність для відвідування туристами вагової частини території, фізичне пошкодження та часткове знищення біоценозів регіону і поширення отруйних речовин (навіть якщо територія не була забруднена безпосередньо, цьому сприяє міграція хімічних елементів із атмосферними опадами, поверхневими і ґрунтовими водами). Унаслідок пожеж, у майбутньому цілком можлива зміна екосистем: чисті соснові насадження будуть замінюватися мішаними, оскільки на згарищах не можливе поновлення лише одного виду. Відтак такі зміни вплинуть на усі компоненти екосистеми, у тому числі й на потенційні об'єкти інтересу туристів.

У майбутні перші післявоєнні роки організація даного виду туризму можлива лише на тих територіях області, де не проводилися активні бойові дії. Для територій, які зазнали значного воєнного впливу, варто, окрім природного відновлення біорізноманіття й очищення, проводити заходи з усунення наслідків воєнних дій та збереження екосистем, задля повернення даного туристичного вектору.

Список використаних джерел:

1. *Випадки потенційної шкоди довкіллю, спричинені російською агресією [інтерактивна мапа] : веб-сайт. URL : <https://ecoaction.org.ua/warmap.html>*
2. *Екологічний паспорт Харківської області. 2018 рік. С. 33.*
3. *Зерова М.Я., Сосін П.Є., Роженко Г.Л. Визначник грибів України. Базидіоміцети. Том 5, кн. 2. Київ : Наук. думка, 1979. 240 с.*
4. *Кочанов Е.О., Товстий Ю.М. Оцінка стану ґрунтів територій військових об'єктів що передаються в народне господарство. Матеріали ІХ Всеукраїнських наукових Таліївських читань. Охорона довкілля, 2013. С. 85-88.*
5. *Одосій Л.І., Стаднічук О.М., Свідерок С.М., Надала О.С., Гичко О.С. Вплив техногенного навантаження військової діяльності на стан ґрунтово-водного середовища. Експлуатація та відновлення ОБТ. Військово-технічний збірник. 2015. Вип. 12. С. 91-96.*
6. *Sentinel Hub. EO Browser : веб-сайт. URL : <https://apps.sentinel-hub.com/eo-browser/>*
7. *DeepStateMAP | Мапа війни в Україні : веб-сайт. URL : <https://deepstatemap.live/>*

ВПЛИВ ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ НА ПРИРОДНЕ СЕРЕДОВИЩЕ МІСТА НОВА КАХОВКА ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Ю.В. Ієвлева

iievlieva2019.8142827@student.karazin.ua

Науковий керівник – канд. пед. н., доцент К.Б. Борисенко

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Місто Нова Каховка знаходиться на півдні України це території Херсонській області близько 80 км від Автономної республіки Крим. Вода у Північнокримський канал подається з Каховського водосховища, саме тому м. Каховка стало однією з перших стратегічних цілей росії [4]. Місто Нова Каховка Херсонської області було окуповане російськими військами у лютому, тобто на початку війни. Тоді ж було захоплено Каховську гідроелектростанцію (ГЕС) та споруди Північнокримського каналу, що доставляє воду до Криму.

За час окупації сталося декілька надзвичайних подій, що здійснили негативний вплив на природне середовище м. Нова Каховка, а саме вибух на складі боєприпасів, руйнація російськими ракетами водогону Каховського водосховища, затоплення м. Нова Каховка водами захопленої ГЕС, руйнування водних очисних споруд, а також забруднення джерел питної води та ще, деякі військові експерти прогнозують прорив шлюзу Каховської ГЕС, бойові дії поблизу міста безумовно погіршили стан прилеглих територій.

Наслідки вибуху на складі боєприпасів в тимчасово окупованій Новій Каховці Херсонської області можна дослідити на космознімках. Знімки показують наслідки величезного вибуху на цьому складі боєприпасів у Новій Каховці в промисловій зоні після обстрілу з боку України (рис. 1).

Рис. 1. Місце удару за 9 липня 2022 р. та станом на ранок 12-го липня 2022 р [5]

Війна несе незворотній негативний вплив на природне середовище Нової Каховки. Вибух боєприпасів виділив маленькі частинки сажі, які осідають у легенях людей, що збільшує вірогідність на онкологічні захворювання [1]. Сірка або азот, що знаходяться в снарядах, поєднуються з водяною парою – і потім випадають кислотними дощами; на місці вибуху залишаються важкі метали й радіоактивні елементи. Як наслідок ґрунт настільки забруднений, що людина, яка там вирішила посадити сільгосппродукти, просто скорочує собі життя. Ґрунт стає кінцевою ланкою хімічного ураження боєприпасами.

В середині квітня російські ракети поцілили у водогін Каховського водосховища, який постачав воду до м. Миколаїв. Якщо раніше до кранів миколаївців надходила одразу питна вода з Каховського водосховища, то навесні люди залишилися без водозабезпечення. З часом вдалося відновити постачання технічної води, втім зовсім непридатної для вживання в їжу. Технічна вода з водогону Каховського водосховища перевищує допущений рівень солі через забруднення внаслідок бойових дій, нею неможливо користуватись, тому люди самостійно бурять велику кількість свердловин для води, що є джерелом геомеханічних порушень. Гідрогеологічні порушення в свою чергу пов'язані безпосередньо з процесом поглиблення свердловини і є наслідком надходження у водоносні горизонти забруднювачів, що призводить до зміни гідрогеологічного режиму, природного функціонування водоносного комплексу тощо [3].

На Каховській ГЕС, що захоплена окупантами, скидають великі обсяги води, які затоплюють м. Нова Каховка, через непрацюючі два гідроагрегати, які через окупацію немає можливості відремонтувати. Внаслідок несправності гідроагрегатів вже затопило набережну і міський парк у Новій Каховці. Під загрозою навколишні села і м. Херсон. Затоплення водою призвело до руйнування будинків, мостів; розмивів шляхів; знищення посівів [6]; жертв серед населення та загибелі тварин. Внаслідок затоплення прогресує просідання будинків та землі, виникають зсуви та обвали.

Через російську агресію у Новій Каховці зруйновано багато водоочисних споруд, що призводить до потрапляння в річки, зокрема й Дніпро, неочищених стоків. Як результат – поширення інфекційних захворювань, алергії та навіть онкології тощо [1].

Військові експерти прогнозують підготовку підриву дамби на Каховському водосховищі, у такому разі затопляться великі території, насамперед на лівому, північному березі Дніпра. Фахівці-гідрологи окреслюють подібний варіант розвитку подій після підриву, мільйони кубометрів води вийдуть з меж Каховського водосховища у бік Херсону й Дніпровської затоки та знесуть усі тимчасові переправи. У разі підриву споруди під водою опиняться близько 80 населених пунктів та, як наслідок, звичайно, постраждає природне середовище, прилеглі ландшафти, будуть проблеми з електроенергією та питною водою. За розрахунками експертів у разі підриву територію буде затоплено за три доби, прибережні селища будуть змиті, а через дві години вода буде у м. Херсон.

Серед екосистем, які зазнають негативного впливу воєнних дій на території Нової Каховки, найбільше з усіх страждає екосистема ґрунту, що є

природоохоронною проблемою. На екосистему діє короткострокова руйнівна вибухова хвиля та довготривале хімічне забруднення. Стосовно природної рослинності, лісової у тому числі то, очевидно, поблизу місця вибуху її зовсім не залишається, вибух руйнує також водонепроникний шар корінних порід [2].

Повернення стану земель, що розчленовані воронками, до норми, є дорогоцінним і ресурсозатратним, тому рішення щодо відновлення варто ухвалювати враховуючи аналіз характеру, щільності й важкості наслідків пошкоджень. Є два варіанти вирішення: перший – вирівняти та знову засіяти, в такому разі, отримаємо хімічно забруднені сільськогосподарські культури; другий – забудувати, тоді територія потребуватиме дуже ретельного розмінування на великих площах і знову ж – безпечність життя в такому місці гарантувати буде неможливо. Найпростіше рішення та безпечне для жителів м. Нова Каховка і природного середовища міста – просто покинути забруднені боєприпасами, внаслідок військових дій, території та вилучити їх з сільськогосподарського обробітку. При цьому, таке рішення стане і виконанням вимог чинного законодавства України щодо консервації земель та запобігання опустелюванню.

Негайного втручання потребують і водні об'єкти м. Нова Каховка, потрібно після завершення бойових дій провести дослідження стану води Каховського водосховища і р. Дніпро аби визначити ступіть, характер їх забрудненості та прийоми водоочищення, налагодити роботу ГЕС і водогону.

Список використаних джерел:

1. Герасименко О.А. Вплив військових дій на епідеміологічний стан екологічних систем. Матеріали XXI наукової конференції молодих вчених Одеського державного екологічного університету, м. Одеса, 22–31 трав. 2022 р. Одеса, 2022. С. 228-229. URL: <http://eprints.library.odetu.edu.ua/id/eprint/10552/1/Матеріали%20XXI%20наукової%20конференції%20молодих%20вчених%20ОДЕКУ%2023%20-%2031%20травня%202022%20ГЕРАСИМЕНКО.pdf> (дата звернення: 18.11.2022).
2. Гриценко А.В., Васенко О.Г. Проблеми екологічної безпеки України в умовах військової агресії. Екологічна безпека: проблеми і шляхи вирішення : зб. наук. ст. XVIII Міжнар. науково-практ. конф., м. Харків, 15–16 верес. 2022 р. Харків, 2022. С. 3-6. URL: <http://www.niiep.kharkov.ua/sites/default/files/konfer2022.pdf#page=3> (дата звернення: 16.11.2022).
3. Кисельов Ю. Географічні аспекти російсько-української війни. Наукові записки Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка. 2022. Т. 2, № 3. С. 59-64. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.6473824> (дата звернення: 14.11.2022).
4. Міста в окупації: Нова Каховка. *TransparentCities.in.ua*. URL: <https://transparentcities.in.ua/news/mista-v-okupatsii-nova-kakhovka> (дата звернення: 19.11.2022).
5. Наслідки вибуху в Новій Каховці видно з космосу. Новинарня – новини України, що воює. URL: <https://novynarnia.com/2022/07/12/naslidky-vybuhu-z-kosmosu/> (дата звернення: 10.11.2022).
6. Негрей М.В., Тараненко А.А., Костенко І.С. Аграрний сектор України в умовах війни: проблеми та перспективи. *Economy and society*. 2022. № 40. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-38> (дата звернення: 15.11.2022).

ЩОДО ПИТАНЬ ФІКСАЦІЇ НАСЛІДКІВ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ У СУМСЬКІЙ ОБЛАСТІ

*О.М. Король, О.Г. Корнус, А.О. Корнус, О.С. Данильченко, Ю.А. Коваль
korolelena1976@gmail.com, olesyakornus@gmail.com, a_kornus@ukr.net,
olena_danylchenko@ukr.net, yuliia193@ukr.net
Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка,
м. Суми, Україна*

На сьогоднішньому етапі головною задачею на звільнених територіях України є відновлення зруйнованих об'єктів. В цьому питанні не можна занижувати роль засобів дистанційного зондування Землі та геоінформаційних технологій, що не тільки використовуються для планування і проєктування нових об'єктів, а й разом із фотофіксацією стали реальним засобом для аналізу наслідків військової трагедії в Україні. Завдяки їх використанню є реальна можливість дати оцінку руйнуванням і в подальшому відновити пошкоджені об'єкти до військового стану.

В Україні є багато об'єктів в різних регіонах, які потребують відновлення, Сумська область нажалі не стала виключенням. Насамперед, це стосується об'єктів критичної інфраструктури, житлових будівель, аграрного сектору, а також пам'яток історико-культурної спадщини.

Роботу по відновленню ведуть багато організацій як на місцевому так і на державному рівнях. Також деякі відновлювальні роботи взяли на себе благодійні організації, в тому числі і закордонні, але до повного відновлення ще далеко.

Можна зазначити про деякі ініціативи, наприклад, Міністерство внутрішніх справ України спільно з експертами Google оцифровують зруйновані армією-агресором міста. Вони роблять неоціненний внесок у спільну працю щодо моніторингу наслідків війни в Україні [3]. Завдяки спільній роботі результати руйнувань, завданні нашим містам, будуть доступні в картах Google в режимі перегляду. Це дасть змогу в реальному режимі переглядати зруйновані вулиці та повернути до цієї проблеми увагу світового суспільства. Кожен охочий зможе порівняти вигляд об'єктів до війни та після руйнації [7].

Також є і інші ініціативи. Так, в межах роботи проблемної групи «Використання геоінформаційних технологій» та під час проведення краєзнавчої практики студентами природничо-географічного факультету СумДПУ імені А.С.Макаренка спеціальностей 014 Середня освіта (Географія) та 106 Географія першого рівня вищої освіти було взято участь у проєкті щодо фіксації об'єктів культурної спадщини регіонального та національного значення. Збірна група студентів прийняла активну участь у конкурсі, започаткованому лабораторією «ГІС та ДЗЗ» – Академія Соперnicus МАНУ [4].

За правилами конкурсу була створена команда «GeoHornet», яка за попередньою домовленістю взяла на себе дослідити пошкоджені об'єкти історико-культурної спадщини м. Тростянець та його околиць. Збірною командою дослідників були зафіксовані пошкоджені об'єкти з подальшим нанесенням їх на карту, що було передбачено конкурсною програмою. Серед об'єктів, що потрапили в поле зору молоді – історико-культурні пам'ятки Круглий двір (рис. 1) та садиба Кеніга (рис. 2). Перший об'єкт перед окупацією десятки років був могутнім захистом і став осередком знаменитих фестивалів, рицарських боїв, турнірів та святкувань, а зараз потребує оновлення як в каркасі так і ззовні в естетичному напрямі. Другий об'єкт зазнав більшої шкоди, а саме в наслідок пожежі зазнала руйнації не тільки сама будівля, що має архітектурне значення, але також була знищена добірка наукових дореволюційних видань академіків Погребняка та Висоцького, які були засновниками української лісодослідної науки, архів їх праць датований 1923 роком [5]. Після фіксації цих об'єктів, дані були нанесені на карту, де окрім координат були додані фото та відеоматеріали [2].

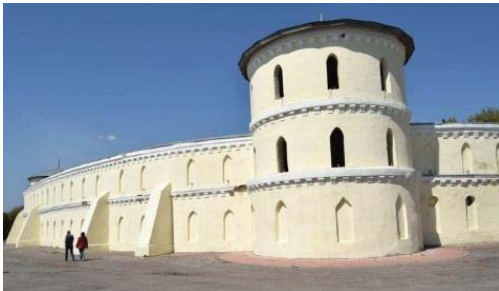

Рис. 1. Круглий двір до окупації та після

Рис.2. Садиба Кеніга до окупації та після

Також були і інші команди, які долучилися до ініціативи і досліджували об'єкти Сумщини, в поле зору яких потрапило і славнозвісне м. Охтирка. Таким чином пошкоджені історико-культурні об'єкти Сумської області були гідно представлені в межах цього проекту. Зусилля дослідників були сконцентровані на тому, щоб детально зафіксувати зруйновані і пошкоджені об'єкти задля майбутнього їх відновлення. Це неоціненний вклад в збереження власної історії, хоча б поки на етапі фіксації.

Хочеться відмітити, що для студентів це можливість не тільки попрактикуватися в роботі з ГІС-технологіями, а й відкрити світу ці місцини, пам'ятки культурної спадщини свого регіону, що зазнали руйнувань і пошкоджень. Це стало неоціненною роботою як для самих студентів, так і для викладацького складу кафедри загальної та регіональної географії. Отримані навички роботи з об'єктами та нанесення їх на карту стали свого роду початком створення нових тем, які були включені до деяких геоінформаційних дисциплін, а саме «Геоінформаційне картографування», «Основи туризму» та увійшли до завдань польових практик.

Також в Україні започатковуються й інші ініціативи. Наприклад, Всеукраїнською Аграрною Радою спільно з проектом «Вкурсі Агро» за підтримки програми «USAID з аграрного і сільського розвитку – АГРО» була створена інтерактивна мапа руйнувань агросектору України [1]. Презентація даного порталу дає роз'яснення щодо допомоги агровиробникам у фіксації воєнних злочинів, вчинених проти їхніх підприємств, та демонстрації реальних збитків українського агросектору внаслідок військової агресії росії [6]. Геопортал, окрім іншого має двомовний інтерфейс, який робить його доступним для іноземних громадян та благодійних компаній, що розширює межі донорської підтримки цієї ініціативи. Сподіваємося в перспективі відповідні об'єкти зруйнованого аграрного сектору Сумської області, кількість який нажаль зростає, також з'являться на даній карті.

Ці та інші започаткування є першим етапом щодо відновлення пошкоджених об'єктів, а саме процесом документування. Це відповідальний і тривалий процес, який надалі потребує належних зусиль різних фахівців щодо оцінки цих збитків, серед яких будуть затребувані і представники – випускники географічних спеціальностей в плані оцінки пошкоджених ґрунтів, лісових насаджень, лісосмуг, меліоративних систем, самого майна підприємств та ін.

Список використаних джерел:

1. Інтерактивна мапа руйнувань агросектору України. Режим доступу: <https://map.agrirecovery.com.ua/#/map> – Дата звернення 10.11.2022 р.
2. Карта зруйнованих історико-культурних об'єктів м. Тростянець і околиць. Режим доступу: https://www.google.com/maps/d/viewer?mid=1j5Yk6M58rIO19QxQ_IDKwWpgfTR1z_9E&ll=50.47406840087059%2C34.95791700000001&z=20 – Дата звернення 10.11.2022 р.
3. Король О. М., Корнус О. Г., Корнус А. О., Данильченко О. С., Сюткін С. І., Сучасний стан ГІС-діяльності географічної спільноти України під час військових подій // Традиційні та інноваційні напрямки досліджень у геодезії, землеустрої та кадастрі: матер. Міжнар. наук.-практ. Інтер.-конф. (м. Умань, 27 квітня 2022 р.). Умань, 2022. С. 18-21.
4. Лабораторія «ГІС та ДЗЗ». – Академія Copernicus МАНУ. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/groups/CopernicusUA/Д/>. – Дата звернення 10.11.2022 р.
5. Об'єкти культури та релігії під час війни. Сумська область. Режим доступу: https://gdip.com.ua/pages/view/ob700kti_kulturi_ta_relg_pd_chas_vyni_sumska_oblast. – Дата звернення 10.11.2022 р.
6. Презентація інтерактивної мапи руйнувань агросектору України. Режим доступу: <https://www.facebook.com/zemreformal/videos/421741186791999>. – Дата звернення 10.11.2022 р.
7. Google Maps покаже панорами зруйнованих українських міст. – Режим доступу: https://kurs.if.ua/society/google-maps-pokazhe-panoramy-zrujnovanyh-ukrayinskyh-mist/?utm_source=push&utm_medium=onesignal

РОЛЬ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ У ПІСЛЯВОЄННОМУ ВІДНОВЛЕННІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

^{1,2}М.О. Логвинова, ²Р.Ю. Білоєнко

logvinova_mari94@ukr.net, rusik.risk@gmail.com

¹Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,

²Харківська загальноосвітня школа I-III ступенів № 2 Харківської міської ради
Харківської області, м. Харків, Україна

Внаслідок повномасштабної воєнної агресії російської федерації проти України, економіка нашої держави зазнала суттєвих втрат. Війна забирає людські ресурси, знищує виробничий потенціал, інфраструктуру, фінансові ресурси, знижує рівень конкурентоспроможності держави та її інвестиційної привабливості. Із початком повномасштабного вторгнення фр в Україну, суттєво скоротився обсяг українського експорту, що пов'язано із падінням виробництва та порушенням логістичних шляхів, у першу чергу, із блокуванням українських морських портів з боку рф. Тільки внаслідок цього українська економіка втрачає близько 1,5 млрд. дол. щомісяця [5].

Для національної економіки транснаціональні корпорації (ТНК) стали рушійною силою глобалізації, технологізації, вони здійснюють вплив на умови участі країни в міжнародному географічному поділі праці. Проте внаслідок повномасштабної війни на території України, більшість ТНК, що діяли в країні постали над вибором: залишатись працювати в Україні, незважаючи на всі складності та виклики, чи йти. Так, за даними ГО «Інститут економічних досліджень та політичних консультацій» в рамках проекту «Підтримка Громадської ініціативи «За чесну та прозору митницю», в Україні залишились працювати наступні великі ТНК: Stuzo (ІТ-індустрія, США), Fivver Stuzo (ІТ-індустрія, Ізраїль), Sigma Software (ІТ-індустрія, Швеція), Company Folders Inc. (поліграфія, США), Just Answer (консалтинг, США), Totango (обробка даних, США), Ubisoft (розробка онлайн ігор, Франція) [3].

Варто зазначити, що таке явище, як війна, відкрила для України певні можливості, зокрема у контексті розширення зовнішньоекономічних зв'язків: експортна переорієнтація та пошук нових ринків збуту продукції, встановлення дипломатичних відносин із більш надійними союзниками, зменшення імпоротної залежності від країни-агресора, залучення допомоги нових ТНК.

Урядом України представлений план відбудови території, розрахований на 10-річний період із загальним обсягом фінансування 750 млрд. дол. США. Реалізація цього плану повинна вивести Україну в топ-25 країн світу за індексом людського капіталу та індексом економічної складності (за виготовленням складних технологічних товарів) [1].

Однак, післявоєнне відновлення економіки України потребуватиме

масштабів залучення ресурсного потенціалу країни, значних іноземних інвестицій, розширення виробництва високотехнологічної продукції та зростання ресурсної продуктивності економіки. Планом відновлення економіки передбачається, що на український ринок, за створення сприятливого інвестиційного клімату, можуть зайти приватні компанії, які спеціалізуються на страхуванні від військово-політичних ризиків. Це забезпечить інвесторам впевненість та зможе підштовхнути до відновлення виробництва, в тому числі, і за рахунок фінансового капіталу ТНК. Державні гарантії від ЄС, США та інших країн Великої двадцятки гарантуватимуть іноземним інвесторам та ТНК повернення інвестицій у разі їх знищення воєнними діями. Статус України кандидата в члени ЄС дозволить отримати доступ до програм фінансування й розвитку, сприятиме покращенню інвестиційної привабливості країни.

Післявоєнне відновлення України, за рахунок іноземного капіталу ТНК, особливо доцільно в тих галузях, де чітко виражені конкурентні переваги, а саме: харчова промисловість, переробка сільськогосподарської продукції, машинобудування та металообробка, фінансова сфера, торгівля та операції з нерухомістю, транспорт, фармацевтична промисловість. Значні перспективи залучення іноземних інвестицій ТНК ми вбачаємо у високотехнологічні галузі економіки.

На нашу думку, переміщені національні підприємства та філії зарубіжних ТНК слід розміщати, у першу чергу, на території українських індустріальних парків, що відкриватиме для цих територій перспективи прискореної індустріалізації. Серед них: індустріальні парки «Марамуреш» (Закарпатська область, деревообробна промисловість та виробництво меблів), «Долина» (Івано-Франківська область, легка, деревообробна, автомобіле- та приладобудування), «Л-ТАУН» (Київська область, агропромисловий комплекс та машинобудування); «iPark» (Одеська область, переробна промисловість, приладобудівна, хімічна та електротехнічна промисловість) та інші [2, 4].

Саме забезпечення сприятливого інвестиційного та бізнес-клімату, надходження іноземних інвестицій у пріоритетні галузі економіки, використання інструментів стимулювання в інноваційний розвиток і науково-технологічну діяльність необхідно для максимізації позитивного ефекту від діяльності ТНК у післявоєнний період. Проте доки триває війна, збільшуються втрати української економіки, а населення все більше відчуває руйнівний вплив воєнних дій на території нашої держави.

Список використаних джерел:

1. Відновлення України. URL: <https://recovery.gov.ua> (дата звернення 19.10.2022).
2. Індустріальним паркам в Україні бути // *Голос України*. URL: <http://www.golos.com.ua/article/360946> (дата звернення 17.10.2022).
3. Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. URL: <https://recovery.gov.ua> (дата звернення 18.10.2022).
4. Інформаційний бюлетень «Інструменти економічного розвитку місцевих громад: кращі практики у сфері транскордонного співробітництва». Серія 3. Транскордонні індустріальні зони та парки. Львів : Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього НАН України, 2021. 52 с.

5. *Економіка регіонів України в умовах війни: ризики та напрями забезпечення стійкості: науково-аналітичне видання / наук. ред. Сторонянська І.З. Львів : ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України», 2022. 70 с. («Серія проблеми регіонального розвитку»).*

УДК 355.01:913(477.62):332.1

КРАМАТОРСЬКИЙ РАЙОН ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ: НАСЛІДКИ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ

І.Г. Мельник, Ю.І. Рубежанська

irgenmaks@gmail.com, yulyarubez@gmail.com

*Луганський національний університет імені Тараса Шевченка,
м. Полтава, Україна*

Краматорський район є одним з восьми новоутворених у 2020 році адміністративних районів Донецької області. За площею (5194,1 км²) це найбільший район Донецької області, за чисельністю населення (на початок 2022 р., за оцінкою – 543,4 тис. осіб) – четвертий (після Донецького району, м. Донецька і Горлівського району). Розташований у північній частині Донецького краю, Краматорський район «виходить» на сусідні області – Дніпропетровську, Харківську та Луганську, з якими тісно пов'язаний транспортною інфраструктурою, а донедавна – й економічними зв'язками. На південному заході район межує з Покровським, на сході – Бахмутським, на південному сході – Горлівським адміністративними районами Донецької області. З 2014 р. у м. Краматорську перебуває обласна військово-цивільна адміністрація, тож районний центр тимчасово виконує функції обласного центру. Міста Лиман, Краматорськ, Слов'янськ і Костянтинівка є залізничними вузлами, відіграють важливе транзитне значення. За вигідне транспортно-географічне положення Краматорський район часто називають «воротами» Донеччини. Територією району проходить канал Сіверський Донець – Донбас, що забезпечує питною водою Донецьку область.

У складі Краматорського району перебувають 235 населених пунктів усіх типів, у т. ч. 7 – міста, 25 – селища міського типу, 203 – сільські поселення. Район – один з найбільш урбанізованих на Донеччині (міське населення – 89,2% на 01.01.2022 р.). Населення розміщується нерівномірно, половина мешканців проживає у двох великих містах – Краматорську і Слов'янську – ядрах однойменної міської агломерації, «віссю» якої є права притока Сіверського Дінця – річка Казенний Торець.

Господарський комплекс району належить до індустріально-аграрного типу. Тут у свій час були побудовані підприємства важкого машинобудування, чорної металургії та хімічної промисловості, промисловості будівельних матеріалів, харчової промисловості, значний потенціал має регіональний туризм (рекреація) та сільське господарство. Стратегічно важливими для

України є підприємства – Новокраматорський машинобудівний завод, Краматорський завод важкого верстатобудування, Краматорський феросплавний завод, Краматорський завод металевих виробів, Слов'янський машинобудівний завод, Слов'янський завод високовольтних ізоляторів та ін.

Район є виробником крейди, кераміки, скла. У складі АПК працюють підприємства з виробництва борошна, м'яса, олії, що важливо для продовольчої безпеки Донецької області. Мальовничі береги Сіверського Дінця, вкриті лісом (найбільші на Донеччині масиви соснового лісу), три природних солоних озера, штучні водойми, численні пам'ятки природи та історико-культурні пам'ятки в поєднанні з відносним екологічним благополуччям здавна використовувались для розвитку рекреації (Слов'янський курорт) та туризму.

Військовий конфлікт, що розпочався в 2014 р. і трансформувався в 2022 р. у повномасштабну війну РФ проти України, завдав величезної шкоди місцевим громадам. Міста району, розташовані на стратегічному перехресті шляхів сполучення (особливо Лиманський залізничний вузол), стали цілями окупаційної армії. Регулярні обстріли міст – Краматорська, Слов'янська, Дружківки, Миколаївки та інших населених пунктів супроводжувались руйнацією цивільної та виробничої інфраструктури. Значна частина Лиманської та Святогірської громад потрапила в окупацію. Так, місто Лиман знаходилось чотири місяці (30 травня – 1 жовтня 2022 року) під контролем російських окупаційних військ. За офіційними даними Мінреінтеграції станом на 8 жовтня 2022 року у цих громадах було звільнено 40 населених пунктів [4]. За інформацією очільника Донецької ОВА Павла Кириленка у містах Лимані та Святогірську від дій окупантів знищено понад 90% будинків [2], що підпадає під термін «урбіцид» (дослівно – насильство над містом, що загрожує його існуванню). Війна викликала міграцію населення за межі Донецького регіону (її масштаби можна буде оцінити після встановлення миру), призвела до зростання рівня захворюваності та інвалідності, екзогенної смертності, погіршення вікової структури населення, падіння рівня життя. Краматорський район продовжує втрачати населення, оскільки обстріли території тривають.

Найнебезпечнішими для регіону є гуманітарні наслідки війни: розрив родинних зв'язків, сирітство, старіння населення, втрата джерел доходів економічно активного населення, вплив робочої сили, у т.ч. висококваліфікованих працівників, молоді; руйнування соціальної інфраструктури (передусім шкіл, аптек, закладів охорони здоров'я); призупинення навчального процесу в закладах освіти та ін.

Масштабним є негативний вплив військової агресії на економіку регіону. Історично заводи важкої промисловості Краматорська були зорієнтовані на кооперацію з підприємствами металургійного та гірничого комплексу, які, у свою чергу, потерпіли внаслідок війни (перестали існувати два металургійних комбінати в Маріуполі, багато підприємств з 2014 року перебувають на непідконтрольній Україні території Донецької та Луганської областей). Російсько-українська війна ще з 2014 року ускладнила діяльність підприємств через часткову втрату ринку збуту продукції, ненадійність функціонування системи енерго- і водопостачання, роботи транспорту, замовлень, поставок

сировини та експорту продукції, надходження валюти з ЄС через банківську систему в особливо небезпечні території. Виникли проблеми оптимізації маршрутів постачання готової продукції [3]. Порушена військовою демаркаційною лінією, а тепер і військовими діями, автомобільна та залізнична мережі роблять логістику дорогою та трудомісткою. Деякі підприємства, наприклад, ТОВ «УК «Вітропарки України» у складі групи компаній ПАТ «Краматорський завод важкого верстатобудування», було перенесено у більш безпечні західні регіони України.

Війна має і масштабні екологічні наслідки. Донбас є регіоном низької лісистості, а Краматорський регіон («легені Донеччини») має значні площі вкриті лісами, де вони виконують захисні та рекреаційні функції. Військові дії у травні 2022 року спричинили масштабну лісову пожежу в національному природному парку «Святі гори». Вибухи призводять до забруднення ґрунтів і річок важкими металами, а атмосферного повітря – отруйними речовинами. Заміновані території потребують ретельного обстеження та розмінування. У небезпеці перебувають заповідні території, обстрілами пошкоджено національний парк «Святі гори», ландшафтний парк «Слов'янський курорт», будівлі історико-культурного музею Святогірської лаври.

Перспективи відновлення повноцінної життєдіяльності населення Краматорського району (і в цілому Донецької області) визначатимуться термінами повного звільнення України та припиненням обстрілів території. Першочерговим завданням для регіону є вирішення гуманітарних питань, створення умов для повернення населення. Слід передбачити, що чимало працездатних біженців з Донеччини зможуть адаптуватися і працевлаштуватися в інших регіонах країни, або за кордоном, де реалізуються потужні програми підтримки біженців з України [1]. Функціонування підприємств Краматорського району матиме винятково важливе значення для відбудови економіки Донбасу та інших регіонів, постраждалих від війни. Звільненням і постраждалим від ракетних обстрілів територіям знадобиться обладнання для ремонту та діагностики залізничної колії, важкі верстати, будівельні матеріали, асфальт, скло і т. ін., що можуть виробляти підприємства району. Очевидно, що без надходження зовнішніх інвестицій відновити виробництво не вдасться. У план відновлення Краматорського району має бути додано заходи з відновлення екосистем та історико-культурних пам'яток, а також рекреаційної галузі (важливо для реабілітації населення). Відбудову населених пунктів слід робити з акцентом на природні рішення з урахуванням зміни клімату.

Список використаних джерел:

1. Антонюк В.П. Ризики і втрати людського капіталу внаслідок війни // *Економічний вісник Донбасу*. № 1(67), 2022. С. 110-116.
2. Від дій рф знищено понад 90% житлових будинків у деяких містах Краматорського району // *Новини Краматорська*. 20.10.22. URL: <https://hi.dn.ua/novosti/novosti-kramatorska/vid-dij-rf-znishcheno-ponad-90-zhitlovikh-budinkiv-u-deyakikh-mistakh-kramatorskogo-rajonu>
3. Діагностичний звіт. Аналіз проблем економічного розвитку Донецької та Луганської областей // *Проект: UA2002 – Економічна трансформація Донбасу / Donbas Economic Transformation Strategy Support, 2021. 120 с. URL: https://ces.org.ua/wp-*

УДК 911.3

СМАРТ СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ ЯК ОСНОВА ПІСЛЯВОЄННОГО РОЗВИТКУ ХАРКОВА

В.Р. Міренкова¹, К.О. Кравченко²

¹mirenkova17@gmail.com, ²kateryna.kravchenko@karazin.ua

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

На сьогодні місто Харків кожен день стикається з викликами, які спричинює війна. У майбутньому ці виклики трансформуються у питання відбудови міста. Для успішного відновлення великого економічного центру ці питання мають бути розглянуті вже сьогодні.

На нашу думку, застосування концепції смарт спеціалізації є актуальним для застосування у післявоєнній відбудові найбільш зруйнованих території України, а саме урбаністичних районів.

З метою ефективнішого впровадження інновацій та збільшення продуктивності інноваційної діяльності, європейськими спеціалістами було розроблено інструменти смарт спеціалізації (рис. 1).

За визначенням Європейської Комісії смарт спеціалізація (Smart specialisation) – це підхід, орієнтований на певну територію, який характеризується визначенням стратегічних сфер розвитку на основі аналізу сильних сторін і економічного потенціалу, а також на основі процесу відкриття підприємництва із широким залученням зацікавлених сторін. Він охоплює широкий погляд на інновації, не обмежуючись технологічними підходами, які підтримуються ефективними механізмами моніторингу [3].

Стратегії смарт спеціалізації були прийняті значною кількістю країн Європейського Союзу. у Португалії, Німеччині, Греції, Австрії, Данії, Польщі, Румунії, Швеції, Латвії, Словаччині тощо). Деякі країни, що не входять до ЄС також прийняли концепцію та створюють власні стратегії розвитку смарт спеціалізації, (Боснія і Герцеговина, Сербія, Чорногорія, Молдова, Албанія), Україна, Норвегія та Туреччина) рівнях [1].

Підхід смарт спеціалізації хоча і був розроблений з орієнтуванням на країни Європейського союзу може використовуватися для будь-яких територій різких рівнів управління [2].

До 2022 року Харків все частіше звертався до ідей інноваційного розвитку

регіону: інноваційна активні промислових підприємств Харкова зростала, впроваджувалася ідеї смарт спеціалізації, розвивається концепція Smart City [1].

Харківська область мала вагомий внесок в розвиток інновацій по Україні. Зокрема, в абсолютних показниках Харківська область займала друге місце за кількістю підприємств, на яких було впроваджено інновації. Харків, як адміністративний центр зосереджував на собі найбільші показники інноваційної активності.

Рис. 1. Зміст смарт спеціалізації (побудовано авторами за даними [3])

В місті вже існували перспективні та розвинені галузі промисловості, які потребували розширення інноваційних рішень, для подальшого розвитку. Зокрема ключовими підприємствами виступали підприємства високотехнічних та наукомістких галузей: енергомашинобудування, електротехнічної промисловості, транспортного сільськогосподарського машинобудування, приладобудування, радіоелектроніки, авіакосмічної промисловості.

На сайті Європейської платформи розвитку смарт спеціалізацій (Smart Specialisation Platform) у профілі Харківської області зазначено, що пріоритетам регіону є ресурсні матеріали, біоекономіка та біотехнологія, енергетика та електроенергетика, аерокосмічні технології, інформаційно-комунікаційні технології та здорове суспільство [3].

Згідно з дослідженням JRC (Joint Research Centre) потенційними напрямками спеціалізації Харківської області є такі: «виробництва з високою доданою вартістю; SMART IT-рішення; біоекономіка та агротехнології; освіта для майбутнього та креативні індустрії» [3, с. 81]. У 2020 році було прийнято Стратегію розвитку Харківської області на 2021–2027 роки. За цією стратегією були визначені стратегічні цілі розвитку регіону (рис. 2.). Зокрема в стратегії наголошується на розвитку економіки області, як інноваційної та смартспеціалізованої [5].

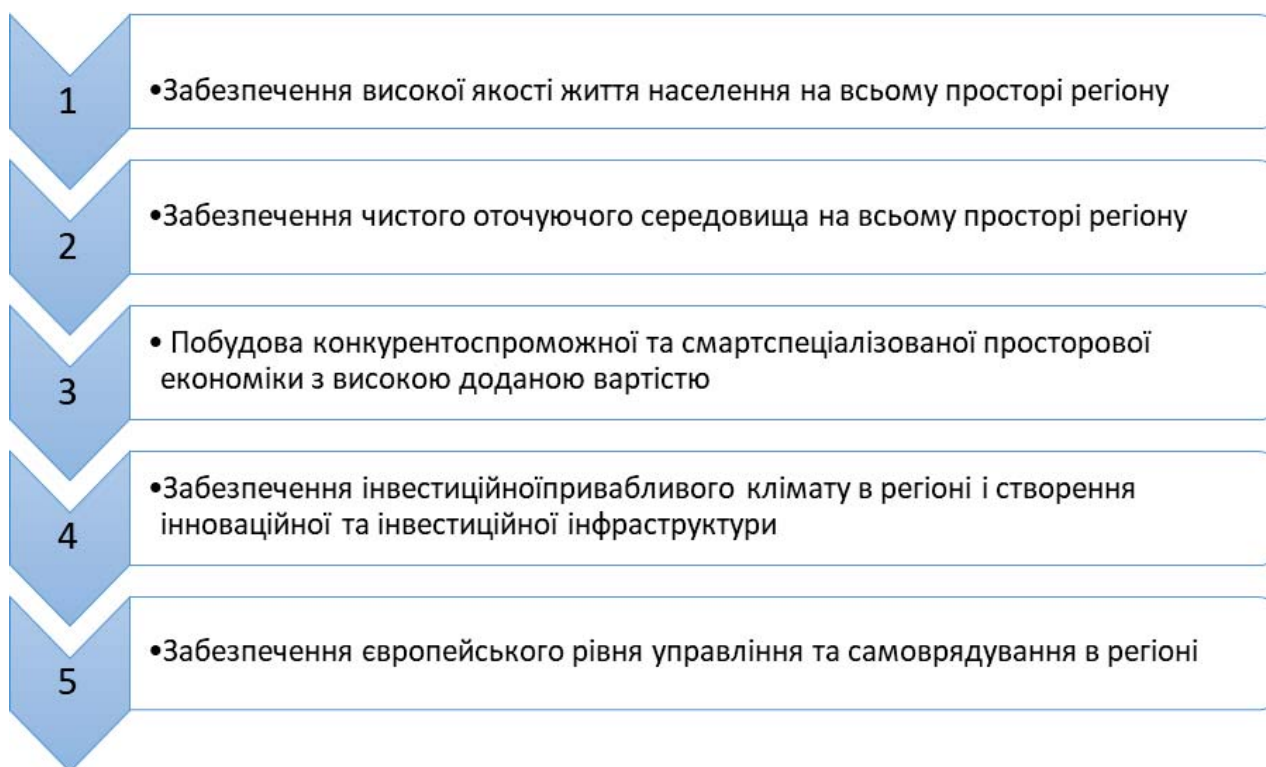

Рис. 2. Стратегічні цілі розвитку Харківської області до 2027 року
(побудовано авторами за даними [5])

У питанні впровадження смарт спеціалізації дуже важливою є залучення закладів вищої освіти, інститутів [2]. Саме тому, наявністю потужного наукового потенціалу міста та області, який забезпечує мережа вищих, спеціальних та середніх навчальних закладів є однією з основних передумов розвитку смарт спеціалізації. Місто Харків – одне із найважливіших міст України за науково-освітнім потенціалом, що також обумовлює розвиток для створення кваліфікованих кадрів для смарт галузей регіону.

Також важливою передумовою розвитку смарт спеціалізації у Харківській області є вже розвинена інноваційна інфраструктура, яка представляють наукові парки, бізнес-інкубатори, інноваційні кластери, центри тощо [4].

Наразі вже можна точно визначити, що фронтірне положення міста не дозволить повернути розвиток більшості довоєнних галузей промисловості. Найбільш актуальними для розвитку галузями економіки залишаються нематеріальні. Повертаючись до визначених раніше перспективних галузей смарт спеціалізації вважаємо, що для економічного розвитку Харкова

пріоритетними напрямками повинні стати інформаційно-комунікаційні технології, SMART IT-рішення, потрібно розвивати наукові парки, інноваційні кластери тощо.

Список використаних джерел:

1. Cataldo M.D., How 'smart' are Smart Specialisation strategies?/ M.D. Cataldo, V. Monastiriotis, A. Rodriguez-Pose// *JCMS Journal of Common Market Studies* –2020.
2. Pylak K., Typology of Smart Specializations Across European Regions/ K. Pylak, P. Oleszczuk, P. Kowalik//*European Research Studies Journal (Volume XXIV, Special Issue 2, 2021)* – pp. 503-512
3. *Smart Specialisation Platform* [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://s3platform.jrc.ec.europa.eu/home>
4. Немець Л. Інноваційна інфраструктура Харківської області: сучасний стан та перспектив/ Л. Немець, Н. Гусєва, К. Сегіда, Л. Ключко // *Часопис соціально-економічної географії*. – Випуск 21(2). – Харків, 2016. – С. 41-52.
5. *Стратегія розвитку Харківської області до 2027 року* [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://kharkivoda.gov.ua/content/documents/1026/102538/files/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F.pdf>

УДК 911.3

**ДЕСТРУКТИВНИЙ ВПЛИВ РОСІЙСЬКОЇ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ
2022 РОКУ НА ПРОСТОРОВУ ОРГАНІЗАЦІЮ ГОСПОДАРСТВА
РЕГІОНІВ УКРАЇНИ**

В.П. Молодика

vlmolodika@gmail.com

Інститут географії Національної академії наук України, м. Київ

Після початку повномасштабного російського вторгнення на територію України для сучасної української суспільної географії надзвичайно актуально постала проблема аналізу його руйнівних наслідків, у тому числі й для просторової організації господарства в регіонах України.

Концепція просторової організації тісно пов'язана з територіальною організацією і певною мірою базується на ній. На думку Пістуну М.Д., територіальна організація являє собою «науково обґрунтоване розміщення взаємопов'язаних виробництв, підприємств сфери обслуговування, населення та об'єктів інфраструктури, яке дає значний економічний та соціальний ефект внаслідок комплексування життєдіяльності людей і раціонального використання території»[1]. Як бачимо, ключовою особливістю поняття територіальної організації є саме прив'язка до певної двохвимірної території.

Проблема ж просторовості відрізняється від концепції територіальності насамперед іншими філософськими установами. У процесі історичного

розвитку суспільство під час формування життєвого середовища та організації території «надбудовувало» її додатковими просторами, такими як життєвий, правовий, економічний, соціальний, ринковий, культурний, політичний, інформаційний та інші. Як наслідок посилюється просторова щільність («багат шаровість») реальної території. Так, комплексна, упорядкована система взаємозв'язаних просторів, у якій знаходиться та функціонує певний предмет або об'єкт дослідження, і є його просторовою організацією.

Розглядаючи просторову організацію господарства регіонів України, що опинилися в умовах війни, варто насамперед класифікувати їх за специфікою та функціями. Можемо скористатися методикою уряду України, який умовно поділив ці регіони на чотири типи: фронтові, деокуповані, опорні та тиллові[2].

Фронтовими регіонами залишаються Харківська, Донецька, Луганська, Запорізька та Херсонська області. На цих територіях ведуться активні бойові дії, і вони зазнають найважчих ударів по всіх сферах життєдіяльності.

Деокуповані Сумська та Чернігівська області. Головним завданням у них є поступове відновлення нормального функціонування після окупації.

Опорними областями є Кіровоградська, Вінницька, Дніпропетровська, Черкаська, Одеська, Миколаївська та Полтавська області. Ці регіони виступають критичними ланками в логістичному каркасі України воєнного часу, вони приймають значну кількість переселенців та слугують надійною опорою для інших областей у стримуванні ворога.

До переліку тиллових увійшли 8 західних областей України: Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська, Закарпатська, Волинська, Рівненська, Чернівецька та Хмельницька області. З початком повномасштабної війни вони стали основою економічного виживання країни. Ці області працюють, приймають біженців та намагаються забезпечити нашу армію всім необхідним.

Аналізуючи деструктивний вплив російського вторгнення на просторову організацію господарства регіонів, можемо розділити його на дві категорії: прямий та опосередкований.

Так, до безпосереднього прямого деструктивного впливу можемо віднести:

- ✓ бойові дії, мародерство, постійні масовані артилерійські та ракетні обстріли населених пунктів та об'єктів цивільної інфраструктури;
- ✓ повне закриття повітряного простору для цивільної авіації, спочатку повна, а згодом обмежена блокада морської торгівлі. Це є причинами ускладнення та здорожчання логістики для багатьох сфер господарства та призводить до розриву ланцюгів постачання;
- ✓ мінування значних територій унеможливорює ведення продуктивного господарства та несе значні людські та матеріальні втрати;
- ✓ забруднення територій різноманітними небезпечними хімічними сполуками, які входять до складу боєприпасів, знищеної військової техніки. Виникнення техногенних катастроф різного масштабу внаслідок руйнацій таких об'єктів, як дамби на річках, промислових підприємств хімічної промисловості тощо. Наприклад, 21 березня 2022 року через артобстріл російськими військами на підприємстві «Сумхімпром» сталась аварія і в повітря потрапила значна кількість аміаку [3]. І таких прикладів є безліч;

- ✓ посилення протистояння в інформаційному просторі між двома ворогуючими сторонами, кібервійна.

До опосередкованого ж деструктивного впливу відносяться процеси похідні від прямого і є його наслідками, серед них ключові:

- ✓ гуманітарна криза внаслідок перебоїв або відсутності водо-, газо- та електропостачання, продуктів першої необхідності;
- ✓ запровадження особливого правового режиму воєнного стану та загальної мобілізації в Україні вплинуло на правовий режим функціонування багатьох галузей господарства та на структуру зайнятості населення, що значно змістилась в бік безпекового сектору;
- ✓ використання об'єктів цивільного господарства для нетипових задач та функцій (шкіл як укриттів та центрів гуманітарної допомоги, переобладнання комунального житлового фонду на потреби біженців тощо);
- ✓ вимушений перехід населенням та підприємствами до альтернативних джерел енергії, які не завжди є економічно вигідними та екологічно чистими (масове поширення твердого палива для опалення, використання побутових та промислових електрогенераторів);
- ✓ фактор регулярних повітряних тривог та загрози ракетних обстрілів негативно впливає на функціонування більшості галузей господарства;
- ✓ посилення демографічної кризи як наслідок різкого погіршення економічної ситуації та виїзду значної кількості населення України закордон у статусі біженців в умовах війни;
- ✓ масштабна трансформація в географії різноманітних форм просторової організації господарства (зникнення або переорієнтація на інші види діяльності цілих господарських центрів, пунктів та вузлів, релокація значної кількості підприємств з одного регіону в інший тощо).

Варто зазначити, що, незважаючи на всю трагічність ситуації, у перспективі ряд процесів, які відбуваються в господарстві регіонів України, можуть мати й позитивний вплив: перехід до більш інтенсивних форм виробництва під тиском демографічної ситуації, децентралізація певних галузей господарства, оновлення засобів виробництва та інфраструктури, більш швидкий перехід населення на альтернативні джерела енергії та впровадження загальнонаціональної культури її економії, гнучкість приватних та державних інституцій як відповідь на кризу державного масштабу.

Список використаних джерел:

1. Пістун М.Д. *Основи теорії суспільної географії: Навч. посібник.* – К.: Вища шк., 1996. – 231 с.
2. IX Всеукраїнський Форум місцевого самоврядування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/news/15512>
3. Через артобстріл «Сумихімпрому» у повітря потрапила значна кількість аміаку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://suspilne.media/220026-cerez-artobstril-sumihimpromu-u-povitra-potrapila-znacna-kilkist-amiaku-mindovkilla/>

СТРУКТУРНІ ЗМІНИ В АГРАРНОМУ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННІ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ ПІД ВПЛИВОМ ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ

В.Ф. Пасько

pask_volf@ukr.net

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Повномасштабна війна РФ проти України негативно вплинула на діяльність вітчизняних аграрних підприємств у всіх регіонах нашої держави. Україна, яка багато років займала лідируючі позиції в світовому експорті аграрної продукції змушена першочергово вирішувати питання забезпечення власної продовольчої безпеки.

Загальні втрати аграрного сектору України після майже 9 місяців військових дій за оцінками експертів становлять 6,6 млрд. дол. США або 23% від вартості всіх активів сільського господарства України [1]. Основними факторами, що спричинили ці втрати та призвели до структурних змін в аграрному землекористуванні регіонів України є: зниження внутрішніх цін на аграрну продукцію через порушення експорту; зменшення обсягів виробництва продукції рослинництва у 2022 році внаслідок окупації південних та східних регіонів України; потенційні втрати у зв'язку із зменшенням площ посівів озимих культур під урожай 2023 року; перешкоди до повноцінного функціонування сільського господарства через постійні обстріли та мінування сільськогосподарських угідь, порушення логістики.

Регіональний розподіл виробництва сільськогосподарської продукції вказує на значний внесок регіонів, які зазнали вторгнення російських окупаційних військ (зокрема, Чернігівська, Київська, Сумська, Харківська, Донецька, Луганська, Запорізька, Херсонська, Миколаївська області) у забезпечення продовольчої безпеки України. Зокрема, в зазначених регіонах в 2021 році було зосереджено майже 37% загального обсягу виробництва сільськогосподарської продукції, 43% усіх посівних площ сільськогосподарських культур, більше 44% усіх посівів зернових та зернобобових культур [2].

Внаслідок військових дій в 2022 році відбулися суттєві зміни в площах та структурі посівів сільськогосподарських культур. Так за даними Міністерства аграрної політики та продовольства України площі посівів усіх сільськогосподарських культур склали 13,3 млн га, що на 3,6 млн менше, ніж минулого року (16,9 млн га) – це 78% посівних площ від мирного часу. Площі цукрового буряка зменшились з 225 тис. га до 181 тис. га, сої – з 1,28 млн га до 1,22 млн га, ярого ячменю – з 1,3 млн га до 951 тис. га, кукурудзи – з 5,4 млн га до 3,2 млн га, соняшника – з 6,5 млн га до 3,2 млн га [3].

В структурі посівних площ аграрні виробники зробили акцент на вирощуванні тих сільськогосподарських культур, які потребують менше затрат на їх вирощування та мають вищу рентабельність. До таких культур відносять

ріпак, сою, горох, просо. Площа посівів озимого ріпаку у 2022 році збільшилась на 31% порівняно з 2021 роком і зросла з 972 тис. га до 1,4 млн га у 2022-му. В той же час аграрії зменшили обсяги посівів кукурудзи на користь ярої пшениці. Все через те, що на світових ринках її вартість вища. Площі посівів кукурудзи зменшились на 40%, у той час як площі посівів ярої пшениці збільшились на 6% з 188 тис. га у 2021-му до майже 200 тис. га у 2022-му році. [3].

На окупованих територіях та у районах активних бойових дій – у частині Запорізької, Донецької, Харківської, Миколаївської та на всій території Херсонської та Луганської областей весняна посівна 2022 року з об'єктивних причин не відбулася. У Сумській, Чернігівській, Київській та частині Харківської області були господарства, які відмовились від посівів. Основні причини – відсутність достатньої кількості сільськогосподарської техніки, яку знищили або вкрали окупанти, мінування полів, відсутність коштів на придбання паливно-мастильних матеріалів, мінеральних добрив та засобів захисту рослин. Це призвело до того що близько 10% всіх площ ріллі відведених для вирощування сільськогосподарської продукції залишились не засіяними.

Наслідком деструктивних процесів у аграрному землекористуванні під впливом військових дій стало значне зменшення обсягів валових зборів основних сільськогосподарських культур в 2022 році. Так за даними Міністерства аграрної політики та продовольства України станом на 18 листопада 2022 року зібрано 39,1 млн тонн зернових та зернобобових культур, що складає лише 46,5% від обсягів 2021 року [4]. Порівняно з 2021 роком обсяги вирощування пшениці зменшились на 40,1% і склали 19,4 млн тонн, ячменю на 44% (5,6 млн тонн), гороху на 55,1% (261 тис. тонн). Триває збір кукурудзи на зерно, але за прогнозами аналітиків урожай цієї культури в Україні складе 25,5-26,5 млн тонн, що майже на 33% нижче порівняно з минулим роком (близько 40 млн тонн). Лідерами з вирощування зернових та зернобобових культур в Україні в 2022 році є Вінницька та Кіровоградська області де зібрали понад 3 млн тонн зерна в кожній. Майже 2 млн тонн зернових зібрано в Миколаївській області [4].

Зменшення обсягів виробництв торкнулось і традиційної для України олійної культури – соняшника. Так в 2022 році зібрано 9,8 млн тонн насіння соняшнику, що на 40,6% менше ніж в 2021 році. Це пов'язано із зменшенням посівних площ цієї культури в регіонах її вирощування, а саме Дніпропетровській, Кіровоградській, Харківській та Сумській областях [4].

Обсяги виробництва сої в Україні залишаються не змінними. В 2022 році намолочено 3,6 млн тонн сої, що на 0,2 млн тонн більше ніж в 2021 році. Основними районами вирощування сої в 2022 році були Хмельницька (452,7 тис. тонн), Полтавська (364,6 тис. тонн) та Тернопільська (151,0 тис. тонн) області [4]. Нині посівні площі під соєю поступово переміщуються від південних до північних та західних областей України.

Традиційною технічною культурою України є цукровий буряк. Порівняно з 2021 роком валові збори цукрового буряка в 2022 році зменшились на 18,5% (з 9,7 млн тонн до 7,9 млн тонн). Найбільшими бурякосіючими регіонами є

Хмельницька (960 тис. тонн), Тернопільська (834,5 тис. тонн), Львівська (704,8 тис. тонн) та Полтавська (692,5 тис. тонн) області [4]. В той же час значно скоротили площі під цукровим буряком Вінницька та Київська області. Основними причинами такого скорочення є різка зміна в цих областях структури посівних площ в сторону збільшення їх під зерновими культурами. Це призвело до закриття цукрових заводів із-за відсутності сировини та може спонукати до збільшення ціни на цукор в Україні.

Досить складною є ситуація із вирощуванням овоче-баштанних культур, оскільки південні регіони (Херсонська, Миколаївська, Запорізька, Одеська області), які традиційно спеціалізувалися на вирощуванні овочів відкритого ґрунту (огірки, помідори, капуста, перець) та баштанних культур (кавуни, дині) із-за активних військових дій та неможливості вивезення сільськогосподарської продукції за межі області, змушені були продавати її на внутрішніх ринках за цінами нижчими за собівартість.

Наступний 2023 рік також буде не простим для вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції. Військові дії на території України призвели до збоїв у постачанні та подорожчання насінневого матеріалу, добрив, палива, а також суттєвого погіршення фінансового становища сільгоспвиробників, адже багато хто з них або втратив врожай внаслідок обстрілів агропідприємств і підпалів полів з іще не зібраним збіжжям, або не зміг реалізувати зібраний урожай через скорочення внутрішнього попиту та обмежений експорт агропродукції на тлі блокади більшості морських портів України.

Тому вітчизняний аграрний сектор, особливо фермери та приватні сільськогосподарські підприємства, потребують максимальної державної підтримки, оскільки від їх діяльності залежить продовольча підтримка ЗСУ та забезпечення продовольчої безпеки України і світу.

Список використаних джерел:

1. *Огляд непрямих втрат від війни в сільському господарстві України. Другий випуск* URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/11/Losses_report_issue2_ua-1.pdf (дата звернення: 20.11.2022).
2. *Державна служба статистики України. Посівні площі сільськогосподарських культур за їх видами у 2021 році* URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 20.11.2022).
3. *Міністерство аграрної політики та продовольства України. В Україні завершена посівна кампанія 2022* URL: <https://minagro.gov.ua/news/v-ukrayini-zavershena-posivna-kampaniya-2022> (дата звернення: 20.11.2022).
4. *Врожай онлайн 2022* URL: <https://latifundist.com/urozhaj-online-2022> (дата звернення: 20.11.2022).

ОСОБЛИВОСТІ ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ МОНОФУНКЦІОНАЛЬНИХ МІСТ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

А.О. Петровська

petrovska1225@ukr.net

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

В умовах, коли населення концентрується переважно в містах, питання ефективного функціонування цих населених пунктів є дуже актуальними. Особливо важливим це стає у період кризових явищ. Очевидно, що одні міста є більш схильними до зниження економічної активності, ніж інші. Сукупність впливу негативних факторів та неможливість швидко підлаштуватися під мінливі економічні умови можуть призвести до їхнього занепаду. Якщо порівнювати міста за характером економічної діяльності, то одні виявляються більш підготовленими до впливу негативних чинників різного характеру, ніж інші. Дослідження показують, що з поміж поліфункціональних та монофункціональних міст – саме останні зіштовхуються з більшими наслідками кризових явищ.

Монофункціональні міста здебільшого є малими за розмірами, а їхнє населення здебільшого зайняте на підприємствах профільної галузі та є бюджетоутворювальними [3]. Тобто, розвиток міського середовища, рівень та якість життя населення в таких містах безпосередньо залежать від успішної роботи одного чи двох підприємств. В умовах війни, яка є реальністю для України, монофункціональні міста як тип поселення та населення цих міст є особливо вразливими.

Зниження рівня життя, депопуляція (як через зниження народжуваності та підвищення рівня смертності, так і через значний рівень міграції [1]) та занепад міського середовища були характерними для таких міст ще до початку війни, і набули більш значного та стрімкого розвитку, ніж у багатогалузевих великих містах. Від початку повномасштабної війни подібні негативні тенденції значно поглибилися в усіх містах, але малих міст це торкнулося найбільшим чином: і тих, що опинилися в епіцентрі активних бойових дій, і тих, що знаходяться не так далеко від лінії фронту, і тих, які знаходяться у відносно мирних областях.

Не зважаючи на те, де саме розташовані монофункціональні міста, вони могли втратити донедавна працююче містоутворювальне підприємство внаслідок його повного або часткового руйнування під час обстрілів або релокації підприємства в більш віддалене від активних бойових дій місце, як на території України, так і на території країн Європейського Союзу [4]. Тож наслідки російської воєнної агресії носять для монофункціональних міст руйнівний характер і з великою ймовірністю означатимуть занепад такої категорії міст після закінчення війни.

Після закінчення війни під час відновлення постраждалих територій України для відбудови містоутворювального підприємства знадобиться доволі значний проміжок часу, щоби його виробничі потужності повернулися до довоєнних показників. Навіть, якщо події будуть розгортатися за сприятливим сценарієм, процес відновлення може зіштовхнутися з рядом проблем, як старих – довоєнних, так і нових – повоєнних, які гальмуватимуть або унеможливллять його завершення.

Цілком очевидно, що передусім Україна зосередиться на відбудові соціальної інфраструктури та житлового фонду, про що свідчать перші плани відбудови, які вже представлені Україною [2], а лише потім, не дивлячись на те, що місту для ефективного відновлення потрібна функціонуюча економіка, на відбудові промисловості. Проте для такого процесу потрібні великі кошти, більшість з яких Україна не зможе залучати самостійно: при значних руйнуваннях в усіх сферах постійні дотації та інвестиції від країн-партнерів є необхідними. Така фінансова допомога від урядів країн-партнерів України може бути направленою більшою мірою на покращення умов життя населення міст, в тому числі і монофункціональних, які постраждали від бойових дій. Інвестиції від іноземного бізнесу, який міг би фінансувати відбудову підприємств, можуть залучатися не так активно через страх повторного військового вторгнення з боку агресивного східного сусіда України. Тож можна очікувати, що кошти під великим ризиком будуть вкладати насамперед у відновлення унікальних вузькоспеціалізованих підприємств, а це означає, що далеко не всі постраждалі монофункціональні міста отримають можливість відносно швидкого поновлення довоєнних реалій життя. Це означає, що при найбільш оптимістичному сценарію післявоєнного функціонування України, містоутворювальні підприємства повернуться до монофункціональних міст після відновлення виробничої інфраструктури, але чим більший проміжок часу займе цей процес, тим більшим поглибленими стануть проблеми, які не були вирішені до початку повномасштабної війни.

Крім цього, якщо події будуть розгортатися за песимістичним сценарієм, деякі монофункціональні міста можуть втратити своє містоутворювальне підприємство через те, що воно було релоковано. Деякі заклади, отримавши підтримку з боку влади тієї місцевості, куди їх було переміщено (в межах чи поза межами України) можуть не виявити бажання повертати виробництво у своє початкове місце розташування. Тим паче, що в умовах підвищеної воєнної міграції, населення монофункціональних міст, робота якого часто пов'язана з якоюсь вузькою спеціалізацією, могло евакуюватися і не виявити бажання повертатися, або ж виїхати разом з підприємством до місця релокації.

Отже, повоєнне відновлення постраждалої від війни території України є складним процесом, який може зазнавати впливу багатьох факторів і не спрацювати без залучення ефективних концепцій розвитку. Для монофункціональних міст цей процес стане випробуванням, яке визначить наскільки доцільною є монофункціональність в сучасних мінливих умовах. Відбудова української економіки потребуватиме від держави фундаментальних змін структури господарства, через неможливість повноцінного відновлення

довоєнних показників і відсутність рентабельності. Таким чином монофункціональні міста мають перейти до багатфункціонального розвитку та зміни типу господарської діяльності. Крім цього, необхідним є зосередження на потребах населення в комфортному для життя місті, покращення житлових умов, забезпечення безпеки та поліпшення їхнього психологічного стану.

Список використаних джерел:

1. Доценко А.І. Основні напрями соціально-економічного розвитку малих монофункціональних міст України // Укр. геогр. журн., 2011. № 1. С. 51-55.
2. Офіційний сайт «План відновлення України». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://recovery.gov.ua/> (дата звернення 18.11.2022).
3. Постанова Кабінету Міністрів України «Про Основні напрями забезпечення комплексного розвитку малих монофункціональних міст» від 17.03.2000 р. № 521 (Постанова втратила чинність 18.07.2012 р.).
4. Терещук Андрій, «Релокація бізнесу в Україні та в ЄС». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://biz.ligazakon.net/analytics/213880_relokatsya-bznesu-v-ukran-ta-v-s (дата звернення 18.11.2022).

УДК 911.3

УЗАГАЛЬНЕНА ТИПІЗАЦІЯ МІСТ УКРАЇНИ ЗА НАСЛІДКАМИ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

І.О. Пилипенко, Д.С. Мальчикова,
ihorpylypenko@gmail.com, darina1378@gmail.com
Херсонський державний університет, м. Херсон, Україна

Тотальний характер війни характеризується всебічним охопленням всіх сфер людської діяльності та регіонів України. Зрозуміло, що найбільший вплив відбувся і відбувається на територіях, де відбуваються наземні військові дії та окупація. Кожна окрема ситуація в регіонах і населених пунктах України має свої специфічні та унікальні риси. В той же час, спробуємо запропонувати підхід щодо поділу множини наших міст за характеристиками військового впливу на міське середовище. Рішення завдань просторової, географічної систематизації, регіоналізації розглядаються в роботах Рона Джонстона (Johnston, R. J., 1970), Олександра Топчієва (1988), Костянтина Немця (2005) тощо [2, 7, 9].

Традиційно, в географії широко застосовуються як класифікація, так і типологія як інструменти систематизації географічних об'єктів та процесів. Узагальнив погляди на ці процедури Е.Б. Алаєв [3], який розмежував їх за характером критеріїв / параметрів, які виступають підґрунтям систематизації, а саме: в основі класифікації лежить використання кількісних ознак, а в типології – якісних ознак. Насправді, за таким логічним формулюванням приховано

безліч особливостей – таких, які описуються діалектичним законом «Переходу кількості в якість». Мабуть, саме тому в своїй фундаментальній праці [4] Гродзинський М.Д., відзначає, що в сучасному науковому пошуку поняття «класифікація» та «типологія» часто виступають як синоніми і, фактично, розглядаються як результати географічної систематизації.

На підставі аналізу робіт філософів, логіків Девід Грігг (Grigg, D., 1965) узагальнив 10 принципів класифікації [1]. Так, четвертий принцип класифікації він формулює в такій редакції: «Класифікація будь-якої групи об'єктів повинна ґрунтуватися на властивостях, які є властивостями цих об'єктів; з цього випливає, що диференціюючими ознаками повинні бути властивості об'єктів, що класифікуються». Таким чином, нові якості, ознаки, властивості міст і територій, що отримані ними в результаті військових дій повинні стати критеріями для проведення систематизації регіонів України за особливостями і наслідками військових дій.

Типологію, за Мезенцевим К.В. (2005), розглядають як метод наукового пізнання, в основі якого лежить розчленування систем об'єктів і їхнє угруповання з допомогою узагальненої ідеалізованої моделі або типу і як результат типологічного опису та вставлення [5]. Типізація – як результат, важливий інструментарій пізнання, який дозволяє об'єднати множину подій та форм просторової диференціації явища або процесу за штучно обмеженою кількістю ознак. Фактично, в умовах продовження війни ми можемо провести типологію міст і регіонів України за обмеженою кількістю якісних ознак.

Одним з глобальних наслідків війни для України є урбіцид. Міста є головними економічними, політичними і культурними центрами країни, саме вони в більшості випадків є надважливими транспортними вузлами. Все це робить міста центрами прикладання військових зусиль агресора, що призводить до руйнації міст як в прямому сенсі, так і втрати традиційних міських функцій. На підставі наявних досліджень [6, 8] в Україні вже сформувалася систематизоване уявлення про складові урбіциду, його ознаки, форми та наслідки.

Різноманіття форм і методів урбіциду, тимчасова відсутність кількісних параметрів та оцінок наслідків урбіциду міст України дозволяє отримати попередню, узагальнену типізацію міст (табл. 1).

Таблиця 1 – Типізація міст України за наслідками військової агресії

		Ознака «Втрата управління»	
		<i>Окуповані або ті, що були окуповані тимчасово</i>	<i>Не були окуповані</i>
Ознака «Рівень матеріальних та інфраструктурних руйнувань»	<i>Високий</i>	Маріуполь, Буча Ірпінь, Бородянка, Ізюм	Чернігів, Харків, Миколаїв, Бахмут, Слов'янськ
	<i>Низький</i>	Херсон, Мелітополь, Бердянськ	Більшість міст України

В двовимірній системі застосовано два атрибутивні критерії, які характеризуються рівнем ступенем визначеності. Перша якісна ознака

визначається глибиною просування сухопутних військ агресора територією України і поділяє міста України дві групи за ознаками втрати управління і державного суверенітету: міста, що були окуповані і такі, що не зазнали окупації. Другий якісний критерій «рівень матеріальних та інфраструктурних руйнувань» оціночно, умовно поділяє міста на дві групи за ступенем руйнувань. Фактично, цей критерій має зв'язок з першим, оскільки рівень фізичної руйнації міст сильно залежить від близькості лінії фронту і можливості застосування ворогом всього спектру озброєнь.

Наведена спроба типізації має недоліки і потребує подальшого вдосконалення. Так, окреме питання становить оцінка рівня матеріальних втрат. Як, з точки зору оцінки наслідків, «зважити» багатомісячну відсутність централізованого водопостачання Миколаєва? Як оцінити економічні і соціальні втрати внаслідок відсутності регулярного енергопостачання в містах України, що вважаються тиловими і, відносно, безпечними?

Апробація запропонованого підходу щодо систематизації міст України може відбуватися з застосуванням інших критеріїв та більшої кількості атрибутивних показників. Типізація міст України за наслідками військових дій є важливим науково-практичним завданням, що відповідає предметній області географії. Одним із результатів такої систематизації може стати розробка алгоритму, протоколу управлінських, економічних і гуманітарних заходів на різних типах територій і міст, що дозволить присвячення відновлення нормального життя населення.

Список використаних джерел:

1. Grigg, D. (1965). *The logic of regional systems. Annals of the Association of American Geographers*, 55(3), 465-491
2. Johnston, R.J. (1970). *Grouping and regionalizing: some methodological and technical observations. Economic Geography*, 46(sup1), 293-305.
3. Алаев Э.Б. (1977). *Экономико-географическая терминология. Москва : Мысль, С. 115.*
4. Гродзинський М.Д. (2005) *Пізнання ландшафту: місце і простір. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», Т. 1. 431 с.*
5. Мезенцев К.В. (2005). *Суспільно-географічне прогнозування регіонального розвитку: Монографія / К.В. Мезенцев. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 253 с.*
6. Мезенцев К.В. (2022). *Military Urbicide. <https://www.youtube.com/watch?v=oWt4uyjvnc>*
7. Немець К.А. (2005). *Інформаційна взаємодія природних і соціальних систем: Монографія. Х., –427 с.*
8. Сливка Р.Р., Закутинська І.І., Глуханюк Б.В. (2018). *Просторові трансформації міського середовища Донбасу під впливом воєнного урбіциду, Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Географічні науки, 8, 119-128.*
9. Топчиев А.Г. (1988). *Пространственная организация географических комплексов и систем / А.Г. Топчиев. – К. –Одесса: Головное изд-во издательского объединения «Выща школа», 187 с.*

НАСЛІДКИ РОСІЙСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ ДЛЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ХАРКІВЩИНИ

¹*В.І. Редін, ²І.А. Скриль*

stkharkov@ukr.net

¹*Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна,*

²*Комунальний заклад «Харківська обласна станція юних туристів»*

Харківської обласної ради, м. Харків, Україна

Культурна спадщина є важливим чинником соціального, економічного та духовного розвитку держави. Наявність об'єктів культурної спадщини стимулює розвиток як внутрішнього, так і в'їзного туризму та відіграє важливу роль в осмисленні власної ідентичності.

Об'єкт культурної спадщини - визначне місце, споруда (витвір), комплекс (ансамбль), їхні частини, пов'язані з ними рухомі предмети, а також території чи водні об'єкти (об'єкти підводної культурної та археологічної спадщини), інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду і зберегли свою автентичність [1].

За даними Міністерства культури та інформаційної політики, через широкомасштабне російське вторгнення в Україні пошкоджено або вщент зруйновано понад 500 об'єктів історико-культурної спадщини, на відновлення яких знадобляться десятки мільярдів гривень (дані на кінець жовтня) [3].

У Києві агресор планував ще у перші дні вторгнення знищити ракетно-бомбовими ударами Національний заповідник «Софія Київська». Проте завдяки міжнародному розголосу варварських намагань москви та захисному укріпленню споруд заповідника українську святиню вдалося врятувати.

За даними Спеціалізованої установи Організації Об'єднаних Націй ЮНЕСКО (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, UNESCO), з 24 лютого в Україні пошкоджено 204 культурні об'єкти [2]. Станом на 17 жовтня внаслідок бойових дій в Україні пошкоджено 87 релігійних об'єктів, 13 музеїв, 38 історичних будівель, 38 будівель, присвячених культурній діяльності, 18 пам'ятників, 10 бібліотек. Це тільки підтверджені шляхом перехресної перевірки з кількома надійними джерелами дані. Найбільші втрати понесла Донецька область – тут зафіксували 58 пошкоджених культурних об'єктів.

У Харківській області, за даними міжнародної організації, через бойові дії постраждав 51 об'єкт. У переліку є музей, школа, колишня гімназія, театр, житлові будинки і навіть пам'ятка, якій біля тисячі років. Найбільше

зруйнованих пам'яток архітектури у Харкові в центральній частині міста, що пояснюється тим, що саме тут найбільше старих будинків. На другому місці за кількістю руйнувань цінних архітектурних об'єктів — Ізюм. Місто мало багато будинків ХІХ століття, втратило вісім із них.

Серед розбитих пам'яток кілька є знаковими не лише в Харкові, а й за його межами. Вони були і залишаються частиною історичного обличчя Слобожанщини. Серед пошкоджених пам'яток: 17 церков (33%), 8 – театри, палаци та будинки культури (16 %), 6 – заклади освіти та бібліотеки (12 %), 3 - меморіальні комплекси (6 %), 2- музеї (4 %), комплекс «половецькі кам'яні баби» - 1 (2 %), інші- історичні будівлі, в яких розташовувалися різноманітні установи (27 %). Більшість історичних пам'яток були зруйновані або постраждали від обстрілів ще в березні, але кожного дня до них додаються нові. За даними Департаменту культури і туризму Харківської обласної військової державної адміністрації серед зруйнованих, найбільш відомих пам'яток культури значаться:

1. Меморіальний комплекс філософа і поета Г.С. Сковороди (с.Сковородинівка), пам'ятка історії національного значення, дата пошкодження – 06 травня 2022 року.

2. Розписи М. Самокиша та С. Васильківського (м. Харків, вулиця Мироносицька, 44), дата пошкодження 01 березня 2022 року.

3. Українсько-Польський меморіал (м. Харків, Лісопарк, 6 квартал), дата пошкодження 23 березня 2022 року.

4. Бібліотека імені В.Г. Короленка – одне з найстаріших книгосховищ України, (м. Харків, пров. Короленка, 18), дата пошкодження 02 березня 2022 року.

5. Житловий будинок «Слово», пам'ятка історії національного значення (місто Харків, вул. Культури, 9), дата пошкодження 07 березня 2022 року.

6. Будинок 1-го реального училища, збудований у 1877 році, зараз Харківський національний технічний університет сільського господарства (місто Харків, вул. Героїв Харкова, 45), дата пошкодження 28-29 липня 2022 року.

7. Будинок Харківського театру для дітей та юнацтва (збудований у 1835 році, м. Харків, вул. Полтавський шлях, 18), дата пошкодження в ніч з 5 на 6 липня 2022 року.

Насправді пам'яток, зруйнованих частково або повністю через війну, набагато більше. Частина їх знаходиться на тимчасово окупованих територіях. Не всі пам'ятки обстежені на нещодавно звільнених територіях. Але вже зараз необхідно замислитись, як не втратити остаточно, а зберігти культурну спадщину України.

На відміну від звичайних будинків, пам'ятки не можна просто знести і на пустому місці збудувати щось нове. Їх мають реставрувати, а значить — перед цим хоча б зберегти руїни. І тут виникають проблеми, бо місцева влада часто не знає, як це зробити.

Найголовніше — законодавцям необхідно терміново затвердити спрощену процедуру із виконання стабілізації об'єктів нерухомої культурної спадщини та

можливості термінового виконання протиаварійних невідкладних та консерваційних робіт на таких об'єктах.

Скільки коштуватиме відновлення зруйнованих росіянами українських пам'яток остаточно ще не підраховано. За інформацією з сайту Мінкультури, на реконструкцію лише 20 об'єктів потрібно понад 2 млрд грн. Очевидно, що для реконструкції усіх пошкоджених пам'яток знадобиться набагато більша сума. Зрозуміло, що відбудова не зможе відбуватися тільки за рахунок державних коштів. Тут може допомогти вітчизняний соціально відповідальний бізнес. Міжнародні організації вже допомагають, фінансуючи заходи щодо збереження музейних цінностей. Крім того, UNESCO обіцяє допомогти Україні визначити розмір репарацій від рф за нищення історико-культурної спадщини. Руйнування об'єктів культурної спадщини є воєнним злочином за Гаазькою конвенцією 1954 року. Наразі триває збір доказів злочинів рф проти української культурної спадщини. Міністерство культури та інформаційної політики верифікує доказову базу для подальшого її використання у Міжнародному кримінальному суді в Гаазі.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про охорону культурної спадщини» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, № 39, ст.333).

2. Знищена історія. Як росіяни руйнують пам'ятки Харкова [Електронний ресурс]: KHARKIV TODAY. – Режим доступу: <https://2day.kh.ua/ua/kharkow/znyshchena-istoriya-yak-rosiyany-ruynuyut-pamyatky-kharkova>

3. Культурний фронт: хто, як та чиім коштом відновлюватиме українські пам'ятки, зруйновані російськими окупантами – Режим доступу: <https://novosti.politeka.net/uk/391032-kulturnyy-front-kto-kak-i-za-chey-schet-budet-vosstanavlivat-ukrainskie-pamyatniki-razrushennye-rossiyskimi-okkupantami>

4. Химинець В.В., Цімболинець Г.І. Історико-культурна спадщина як чинник стимулювання економічного розвитку регіону. ISSN 1562-0905 Регіональна економіка 2020, № 3. – Режим доступу: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2020-3-6>

УДК 911.3

ПЕРЕВАГИ ЛІДАРНИХ ДАНИХ ДЛЯ ВІДСТЕЖЕННЯ ТА ОЦІНКИ РУЙНУВАНЬ МІСЬКОЇ ЗАБУДОВИ ПІД ЧАС ВОЄННИХ ДІЙ

Д.С. Серьогін, С.В. Костріков

den.seryogin@gmail.com, sergiy.kostrikov@gmail.com

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

З початку повномасштабного вторгнення Росії на територію України 24 лютого 2022 року багато міст України зазнають масових ракетних та артилерійських обстрілів міської інфраструктури. Внаслідок бомбардувань вже зараз пошкоджено та зруйновано безліч міських будівель різних типів

функціонального призначення та їх кількість з кожним днем продовжує зростати [3]. Серед них є й ті, які мають вагомий історико-культурний цінність. Виходячи з цього, питання пошуку ефективного підходу до реновації та відновлення пошкоджених та зруйнованих інфраструктури та забудови прифронтових урбанізованих територій сьогодні важко переоцінити.

З огляду на те, що обстріли міст не припиняються і ще триватимуть у майбутньому протягом невизначеного часу, нам потрібно вже зараз активно шукати рішення для своєчасного реагування на руйнування та розробити комплекс різних запобіжних заходів щодо вцілілих на даний момент будівель. Для реалізації нами пропонується підхід, який ґрунтується на використанні *лідарних даних (Light Detection and Ranging – англ.)* для тривимірного моделювання міської забудови та інфраструктурних об'єктів з подальшою систематизацією та візуалізацією отриманих моделей у інтерфейсі як настільної, так і веб-ГІС. Наявність цифрових модельних аналогів реальної забудови міста, завантажених у відповідну базу геоданих, може суттєво полегшити відстеження змін у міській забудові та автоматизувати оцінку пошкоджень будівель при регулярних бомбардуваннях.

Автори даного тексту мають сталий досвід досліджень, що розкривають суттєві переваги обробки саме лідарних даних при відтворенні урбаністичного середовища [1]. Отримані у результаті дистанційного лазерного зондування земної поверхні ці дані формують високоточну тривимірну модель обраної території у вигляді хмари точок, із якої за допомогою спеціальних алгоритмів фільтрації виокремлюються певні точки, які відносяться до будівель. Надалі отримані точки перетворюються на дискретні тривимірні моделі будівель через багатокрокові алгоритми ієрархічної симуляції. Таким чином, процес обробки лідарних даних є повністю автоматизований, а на виході можуть бути отримані високоточні цифрові моделі з географічною прив'язкою [4].

Важливою перевагою відповідних даних є те, що лідарна зйомка може проводитись на обмеженій ділянці, яка може бути представлена у якості певної області інтересу (*Area of Interest, AOI – англ.*), а носієм скануючого пристрою може бути як транспортний засіб (повітряний і наземний), так і платформи-дрони. Це дозволяє виконувати лідарну зйомку навіть при обмежених ресурсах, прийнявши в якості АОІ лише ті ділянки міста, які або становлять найбільшу цінність для збереження, або найбільш схильні до ризику бомбардувань.

Як вже зазначалося раніше, для обробки, аналізу та візуалізації предметно зв'язаної сукупності 3D-моделей будівель необхідні спеціалізовані засоби ГІС, що підтримують функціональні можливості для реалізації таких запитів. Автори цієї доповіді брали безпосередню участь у розробці подібного програмного забезпечення (ПЗ), а саме – веб-ГІС *ELiT (EOS LiDAR Tool)* (www.eos.com). Ще раніше одним із авторів доповіді була розроблена оригінальна програмна архітектура, яка передбачала ряд функціональних інструментів для геообробки лідарних даних, а також середовище для візуалізації її результатів – тривимірних моделей будівель та цифрових моделей рельєфу [2].

Вже пізніше, у веб-ГІС *ELiT* нами було передбачено, що побудовані тривимірні моделі зберігаються у віртуальній пам'яті програмної реалізації і в будь-який момент можуть бути відкриті у середовищі глобального перегляду *Cesium*. Крім того, вони можуть бути завантажені окремо на жорсткий диск.

Таким чином, побудувавши тривимірну модель певної ділянки міської забудови на основі даних лідарної зйомки за певний часовий відрізок, ми можемо законсервувати модель даної ділянки в поточній конфігурації в цифровому просторі. Надалі, при будь-яких змінах у забудові на місцевості, таку модель можна використовувати як певний сталий зразок забудови, яка ще не була порушена зовнішніми впливами.

Безпосередня реалізована процедура моделювання міського середовища може бути описана багатоаспектно, зокрема, наприклад, так [5]. Безпосередня процедура моделювання урбаністичного середовища починається із класифікації та ре-класифікації на підставі лідарних даних. Йдеться про об'єднання окремих дискретних об'єктів зі схожими характеристиками (обраними за певними критеріями) та віднесення їх до якогось класу: спочатку веб-ГІС *ELiT* приписує усі точки – кожен до певного класу (наприклад, *ground* (поверхня – рельєф місцевості), *vegetation* (рослинність), *buildings* (забудову)). Після цього виконується тематичне картографування для наочної візуалізації результатів зробленої класифікації класифікації. Кінець кінцем, будь-який певний клас із хмари первинних точок розміщується у окремий шар даних для подальшого аналізу та виокремлення наявних дискретних об'єктів (*features* - англ.). Очевидним кінцевим результатом, наприклад, у рамках окресленої в нашій доповіді задачі може бути виокремлення постраждалих від бойових дій сегментів урбаністичного середовища прифронтового міста.

Для відстеження змін у забудові, що відбуваються протягом певного часу, у додатку *ELiT* був розроблений окремий функціональний інструмент *Change Detection*, суть якого полягала у зіставленні двох наборів лідарних даних. Останні мають покривати одну і ту ж місцевість, але – між різними часовими реперами. Результатом роботи даного інструменту є відмінності у забудові, що виявляються при накладенні двох наборів даних. Такі відмінності виокремлюються у вигляді окремих модельних сутностей, які містять інформацію про площу та об'єм змін, а також їх геодані [2]. Отримана інформація може бути корисною для винесення коректної оцінки пошкоджень будівель за ступенем змін у їхній архітектурній морфології (рис. 1).

Таким чином, через 1) алгоритми класифікації «точкових хмар», 2) алгоритми визначення підстильної поверхні та 3) алгоритми виокремлення забудов та інфраструктурних об'єктів можливо здійснювати безперервний моніторинг стану та змін у міському середовищі внаслідок бойових дій на урбанізованих площах різного масштабу, аж до територій великих міст. Встановлені архітектурна морфологія та динаміка міста формалізуються через відповідні записи до бази даних, а наочна візуалізація виокремлених об'єктів подається у Вікні тривимірної Сцени веб-інтерфейсу *ELiT* (рис. 2) [5].

Маючи у розпорядженні описаний інструментарій, а також апаратні засоби для виконання лідарної зйомки, ми можемо фіксувати стан міської забудови до

та після активних фаз бойових дій, які мають своїм наслідком імпакт міського середовища. Потім з високою точністю можна отримувати зведену інформацію про ступінь завданих збитків. В умовах обстрілів та бомбардувань, що повторюються, описані процедури можна проводити регулярно, тим самим певною мірою автоматизувавши моніторинг за станом міської забудови.

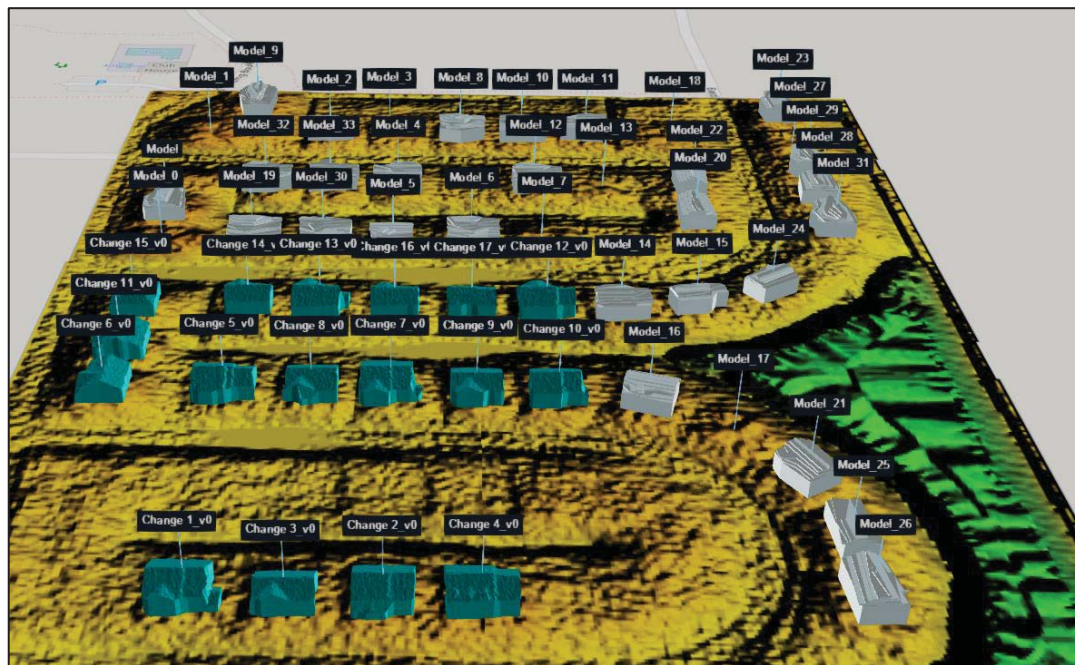

Рис. 1. Результати обробки лідарної інформації за допомогою інструмента Change Detection у середовищі ELiT

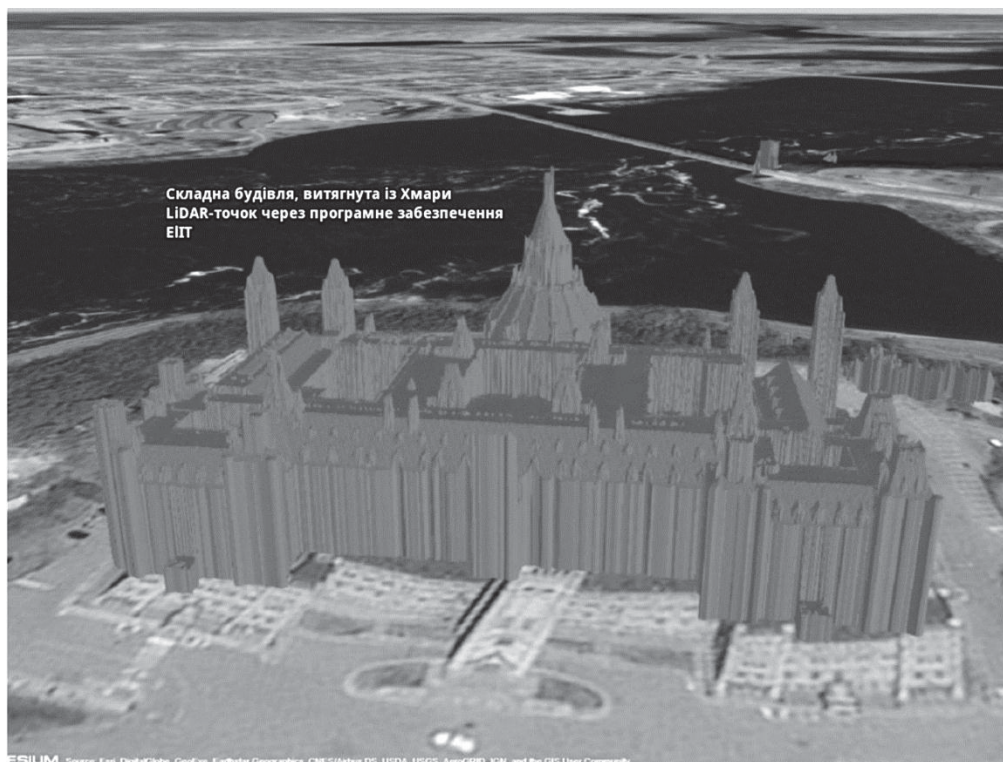

Рис. 2. Візуалізація цифрової моделі великої будівлі у програмному веб-інтерфейсі ELiT

Тривимірним моделям будівель також можна привласнити додаткові атрибути, що описують матеріали з яких складаються будівлі, кількість кімнат, поверхів, кількість мешканців, вік будівель тощо – все це може суттєво заощадити час та підвищити точність оцінки ступені пошкодження будівель. Систематизовані результати такої оцінки можуть бути експортовані у вигляді певного звіту, дані з якого будуть корисними для подальшого розрахунку та планування ресурсів, необхідних для відновлення пошкоджених будівель.

Список використаних джерел:

1. *Kostrikov S., Seryogin D. Urbogeosystemic Approach to Agglomeration Study within the Urban Remote Sensing Frameworks // Urban Agglomeration / Edited by Prof. Alessandra Battisti and Dr. Serena Baiani. – London – Milan – Zagreb: INTECH Open, 2022. Режим доступу: <http://www.intechopen.com/books/sustainable-development-dimensions-and-urban-agglomeration>*
2. *Костріков С.В. Програмне забезпечення ГІС для LiDAR-технології дистанційного зондування в цілях аналізу урбогеосистем / С.В. Костріков, Д.Л. Кулаков, К.Ю. Сегіда // Проблеми безперервної географічної освіти і картографії. – 2014. – Вип. 19. – С. 45-52.*
3. *Проект Damaged In Ua. Оцінка збитків. Режим доступу: <https://damaged.in.ua/damage-assessment>*
4. *Серьогін Д.С., Костріков С.В. Особливості та переваги ГІС-моделювання міського середовища на підставі лідарної інформації // Регіон – 2020: стратегія оптимального розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 8 – 9 жовтня 2020 р.) / Гол. ред. колегії Л.М. Немець. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2020. – С. 34-36.*
5. *Костріков С., Бубнов Д., Пудло Р. Веб-застосування ELiT – програмне забезпечення для моделювання і аналізу міського середовища // Збірник матеріалів конференції «ГІС-Форум»-2018» - Харків, 2018 – С. 56-59.*

УДК 911.3

РОЛЬ EGEEA ТА УСМГ У СТУДЕНТСЬКІЙ СПІЛЬНОТІ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

І.В. Симоненко, Л.В. Ключко

ludmila.klychko@karazin.ua

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

24 лютого 2022 року повномасштабне вторгнення росії проти України миттєво змінило життя кожного українця. Війна принесла зруйновані мрії української молоді. Але навіть в умовах повномасштабної війни українці не зупиняються і продовжують саморозвиватися та наближувати перемогу рідної держави.

Молодь стоїть на обороні країни, волонтерить, впливає на реформи та імплементує їх, творить, втілює у життя креативні проекти та займається науковими дослідженнями. Війна диктує свої нові правила, тому ми їх приймаємо та продовжуємо боротися.

Не стоять осторонь і студенти-географи України. Особливу роль у цьому періоді зіграли члени організацій EGEA та USMG.

EGEA розшифровується як **Європейська асоціація студентів та молодих географів** (European Geography Association of students and young geographers) [3]. Це спілка, яка об'єднує близько 5000 студентів-географів і молодих географів з майже 75 регіональних представництв у понад 30 країнах Європи [2, 3]. Організація створена на принципах поваги, рівності та особистого розвитку, що сприяє масштабному розумінню екологічних і соціальних процесів та дає можливість позитивно впливати на суспільство [3].

EGEA має свої цінності:

- члени організації як одна родина, відносини між ними базуються на дружбі;
- повага до інших культур, що сприяє взаєморозумінню та створенню міжкультурного середовища;
- спілка надихає та заохочує молодих людей активізуватися та взяти на себе відповідальність за майбутнє;
- особистий розвиток молодих людей через сприятливе, міжкультурне середовище.

Метою Європейської асоціації студентів та молодих географів є заохочення студентів і молодих професіоналів у галузі географії до обміну інформацією, спілкування, волонтерства та альтернативного неформального навчання на рівних. Спільна ідентичність членів спілки сприяє побудові інноваційного та кращого майбутнього для всіх. EGEA розширює можливості молодих географів і заохочує їх активну участь у процесах прийняття рішень на європейському, національному та місцевому рівнях, щоб побудувати Європу як місце дружби через кордони, міжкультурного діалогу, різноманітності, стійкості та недискримінації.

Ці завдання EGEA реалізує через організацію конгресів, літніх шкіл, міжнародних вихідних, екскурсій, географічних навчальних поїздок, культурних обмінів, семінарів та публікацій наукових видань.

Підступна війна росії проти України залишила українців з нічим: зруйновані не тільки міста, села, будинки, а й життя тисяч людей. Члени EGEA активно допомагають усім українським осередкам, члени якої зазнали біди та втрат. Тому, було створено фонд підтримки від EGEA для сімей членів EGEA. Станом на 10 травня 2022 року було зібрано 111 тис. грн. [1, 3]. За підтримки фонду допомогу отримали 31 особа, які перебувають на окупованих територіях, в зоні бойових дій або вимушено залишили свої домівки. Їм було передано продукти харчування, медикаменти та речі першої необхідності. Також, частина коштів пішла на придбання бронежилетів, аптечок та турнікетів для бійців на передовій.

Крім того, представниками EGEA було вирішено створити групу, яка буде допомагати Україні – Help Ukraine [3]. Метою групи є інформування про Україну, просування Фонду підтримки, сприяння створенню пропозицій для Генеральної Асамблеї, пошук шляхів розвитку, якими EGEA зможуть допомогти своїм друзям з України, створення середовища, де буде панувати

повага та рівність. Під час конгресу у Польщі українські студенти також мали можливість перебувати там. На культурному вечорі вони представляли Україну та говорили про війну, де висловили свою власну думку та були почутими. Завдяки закордонним друзям було зібрано кошти для допомоги членам EGEA Ukraine та їх сімей, які її потребують.

Ще одним важливим проектом, в якому взяла участь EGEA став «War. Stories from Ukraine» [3]. Це проєкт, де зібрані історії звичайних людей, які відчували на собі війну. Це історії українців, які потрапили під російські обстріли та вціліли, про тих, хто покинув свою Батьківщину і виїхали за кордон, про тих, хто займається волонтерством та допомагає українській армії.

«War. Stories from Ukraine» – це проєкт, який заснований на волонтерських засадах [6]. Над ним працюють близько 150 людей: редактори, перекладачі, художники, координатори перекладачів та ілюстраторів, SMM-менеджери, піарники, комунікаційними [6].

Проєкт має на меті розповісти іноземцям, про все, що накоїла росія і продовжує робити в Україні, не просто мовою цифр, а за допомогою реальних історій людей, які пережили жахіття війни [2]. Тому, кожного дня команда збирає та перекладає чотирнадцятьма мовами зібраний та відзнятий матеріал, щоб більше людей за кордоном дізналися про цю трагедію.

Громадська організація «Українська спілка молодих географів» (УСМГ) була створена 20 жовтня 2016 року, до якої входять студенти та випускники більше 10 географічних науково-освітніх закладів [5]. Своїми знаннями, активною громадською позицією вони вносять свій вклад у наближення перемоги та відновлення нашої країни.

Метою УСМГ є формування всеукраїнського об'єднання студентів-географів; виховання членів організації таким чином, щоб вони мали свою активну позицію; популяризація географії як науки та розширення кола спілкування між студентами-географами українських ЗВО задля розвитку географічної науки та освіти; неформальне навчання та сприяння розвитку лідерських здібностей, навичок командної роботи членів організації [5].

Робота задля реалізації мети організації проходить через проведення всеукраїнських конгресів, наукових та освітніх обмінів, літніх шкіл, експедицій, тижнів мобільності, міжконгресів та віче молодих географів.

З 2016 року по 2021 рік Всеукраїнські конгреси розглядали питання проблем екологічного, соціального, економічного, демографічного, культурного розвитку різних регіонів України. Після повномасштабного вторгнення росії в Україну та 9 місяців військових дій, на IX Всеукраїнському конгресі УСМГ обговорювалася тема «Україна: Перспективи та реалії відновлення».

Було проведено три воркшопи: «Війна з росією: оцінка руйнувань, аналіз підходів та практичні інструменти», «Комплексні планувальні рішення у відроджені зруйнованих міст», «Післявоєнне відновлення України: регіональний аспект». Воркшоп-лідерами стали головний консультант Департаменту регіональної політики Офісу Президента України Назар Сідор, к. геогр. н., доцент кафедри економічної та соціальної географії Київського

національного університету імені Тараса Шевченка Анатолій Мельничук та голова Товариства дослідників України, експерт із територіального розвитку та місцевого самоврядування Павло Остапенко.

Крім того, на зібрані було розглянуто швидку оцінку завданої шкоди та потреб на відновлення України [4], ознайомилися з Планом відновлення України, який розробила Національна рада відновлення України у липні 2022 року. План відновлення спрямований на прискорення стійкого економічного зростання до 2032 року.

Студенти активно приймали участь в обговоренні та мали практичні завдання:

- визначити позитивні та негативні сторони підходів для оцінки руйнувань;
- розробити схему основних етапів відновлення України;
- розробити графічну модель ринкових територіальних форм розміщення продуктивних сил індустріально-аграрної області з міською агломерацією на прикладі м. Київ;
- визначити на контурній карті функціональні типи територій України.

У ході конгресу був проведений благодійний аукціон, лоти для якого підготував кожен учасник особисто. Завдяки аукціону було зібрано 40 тис. грн, які передано на відбудову Бучанської громади.

Таким чином, студентські географічні громадські організації та асоціації чинять інформаційний супротив щодо викривлення подій, що відбуваються в Україні та дій росії проти України, інформують «з перших вуст» про жахіття війни європейську та світову спільноту, шукають дієві механізми відбудови та відновлення нашої держави у різних секторах економіки та суспільного життя. Молоде покоління займає активну дієву позицію щодо суворого сьогодення та не залишається осторонь.

Справами, які робить український народ, весь світ побачив, що Україна – не впаде та вистоїть. Наша молодь – це не просто патріоти, це той національний стрижень, який з кожним днем наближає перемогу України. Ми продовжуємо боротися на своєму фронті, адже в єдності наша сила.

Список використаних джерел:

1. Офіційна сторінка на Instagram EGEEA Kharkiv.
URL: https://www.instagram.com/egea_kharkiv/?hl=uk.
2. Офіційна сторінка на Instagram EGEEA Kyiv.
URL: <https://www.instagram.com/egeakyiv/?hl=uk>
3. Офіційний сайт European Geography Association (EGEA). URL: <https://egea.eu/>
4. Офіційний сайт SlideShares. URL: <https://www.slideshare.net/dynamo777/ss-252900815>
5. Офіційний сайт географічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка. URL: <https://geography.lnu.edu.ua/circle/usmg> .
6. Офіційний сайт Детектор Медіа.
URL: <https://detector.media/rinok/article/198664/2022-04-27-poyasnyty-lyudynu-lyudyni-yak-i-dlya-chogo-pratsyuie-komanda-proiektu-war-stories-from-ukraine/>

ОСОБЛИВОСТІ ТА МЕТОДИЧНІ ПРИЙОМИ ВИКЛАДАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО КОНФЛІКТУ

О.С. Суптело

syprelo@gmail.com

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Від 24 лютого 2022 року, всі галузі соціально-економічного простору України зазнали катастрофічних ушкоджень та незворотних змін, на подолання наслідків яких необхідно буде витратити велику кількість ресурсів та часу, а деякі виробничі процеси, підприємства та території – втрачено назавжди. Разом із викликами щодо відновлення соціально-економічного потенціалу країни, постає питання трансформування підходів у викладанні шкільних курсів соціально-економічної географії.

Сучасна освітня галузь України зазнає значних трансформацій впродовж останніх років. Глобальні та внутрішньонаціональні виклики спричиняють як змістовні так і методичні зміни в освітньому процесі. Як одна із найбільш динамічних освітніх дисциплін, географія вимагає швидких дій, щодо трансформування підходів до навчання, методичних прийомів, зміни контекстного наповнення та методів оцінювання і контролю.

Відповідно до рекомендацій міністерства освіти і науки, щодо викладання географії і 2022-2023 навчальному році [1], значних змін зазнали розділи та теми геополітичного спрямування. Так, в програми шкільної географії 10 класу вилучено вивчення тем пов'язаних із соціально-економічним розвитком та геополітичним впливом країни-агресора та республіки Білорусь. [1]. Разом з тим, посилено акценти в дослідженні західноєвропейського простору та зв'язків України із країнами Європи. Окрему увагу рекомендують приділити питанням внутрішньої та зовнішньої міграції [1]. Щодо вивчення економіки та соціальної сфери України, Міністерство освіти рекомендує зміщення аспектів від дослідження фактичних характеристик виробництва та обслуговування до вивчення потенціалу галузей, ресурсів, території. Загалом змістових контекст навчальних програм з географії в 2022-2023 роках зазнав значного впливу поточної військово-політичної ситуацій в країні та регіоні. Разом з тим це стало викликом до трансформування методичних підходів та прикладного інструментарію.

Відповідно до компетентнісного підходу розробки навчальних програм в курсі шкільної географії в 2022-2203 навчальному році, варто звернути увагу та підвищити методичний рівень досягнення учнями наступних компетентностей [2, 3]:

- *інформаційно-цифрова компетентність* – акцентувати увагу на критичній оцінці інформації, боротьбі із дезінформацією, пошуку оперативної суспільно-географічної інформації та її аналізі;

- *соціальна та громадянська компетентності* – розвивати соціальну відповідальність та посилювати громадянську позицію учнів;

- *компетентність екологічної грамотності і здорового життя* – посилювати екологічну свідомість учнів.

Решта компетентностей зазначених в освітній не є менш важливими і також потребують уваги не лише в контексті засвоєння навчального матеріалу та розвитку практичних навичок, але і в становленні учнів відповідальними та свідомими громадянами.

Для досягнення завдань освітньої програми географії в умовах військового конфлікту важливу роль відіграє методичний інструментарій. Доцільним є ширше впровадження дослідницьких методів навчання та інтегрування навчальних дисциплін, особливо у вивченні тем соціально-економічної географії в рамках освітньої програми 9-го та 10-го класів [2, 3].

Оскільки, значна частина виробничих потужностей України зазнали руйнувань або були ушкоджені, та зважаючи на умови військового стану, щодо оприлюднення інформації, доцільним є дослідження галузей економіки країни та європейського регіону як в ретроспективі так із з точки зору процесів постіндустріального трансформування, зеленої економіки, інвестування та інновацій. Вже довгий час іде дискусія про недоцільність значного наповнення навчальних матеріалів тем шкільного курсу соціально-економічної географії фактичними даними про локацію виробництв, обсяги виробництв, продажі та інше, на противагу вмінням визначення закономірностей та зв'язків в соціогеосистемах, виробничих та невиробничих просторах. Масштабні руйнування економіки України дають поштовх до переорієнтації ціннісних компонентів соціально-економічних знань в географії, а отже трансформації методики викладання. Серед методичних прийомів викладання, контролю знань та оцінювання результатів навчання доцільно застосовувати:

- метод проблемного навчання;
- пошуково-дослідницькі методики;
- дискусії та дебати;
- прогнозування та проектування;
- метод проектів.

Самостійна робота учнів із пошуку закономірностей, факторів та чинників розміщення, проблем та перспектив має вищу цінність в практичній реалізації отриманих знань.

Разом з тим, в умовах військового конфлікту важливими стають психологічні методи, а освіта окрім навчальних та наукових функцій, має забезпечити відповідну психологічну підтримку учасникам освітнього процесу. Тому важливим є підтримка освітнього процесу. Саме тут освіта може відігравати ключову роль у зменшенні впливу війни на життя дітей. Конфліктно-чутлива освіта [4], тобто освітні програми, які адаптують навчальні

програми та цілі навчання до реалій війни, може допомогти дітям не відставати від формування важливих життєвих та професійних навичок.

Список використаних джерел:

1. *Інструктивно-методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2022/2023 навчальному році.* Режим доступу: https://osvita.ua/doc/files/news/875/87596/Dodatok_14_IMR_2022-2023_Geografiya.pdf
2. *Навчальна програма «Географія для 6-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів» затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 03.08.2022 № 698* Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.geography-6-9.pdf>
3. *Навчальна програма «Географія для 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів» затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 03.08.2022 № 698* Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.geography-10-11-standart.pdf>
4. *Conflict Sensitivity and Peacebuilding November 2016 Programming Guide.* Режим доступу: https://www.edu-links.org/sites/default/files/media/file/Programming_Guide_-_Conflict_Sensitivity_and_Peacebuilding__UNICEF_Nov_2016.pdf

УДК 332.3(477.8)(043.5)

ВПЛИВ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ НА РОЗВИТОК МІСЬКИХ ЕКОНОМІЧНИХ РЕСУРСІВ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

О.В. Терлецька, Л.П. Кушнір, Т.В. Періг

Oksanater1989@gmail.com, kushnirlesia@gmail.com, tetianaperih647@gmail.com
Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького, м. Львів, Україна

Російсько-Українська війна перевела стан і розвиток міських економічних ресурсів до якісно іншої площини. Загострилися проблеми у всіх ресурсних складових, що позначилось і конкретно на міській рекреаційно-туристичній індустрії. Загалом рекреаційно-туристична індустрія складає суттєву частку загальних економічних міських ресурсів. Не дивлячись на те, що ця частка зазнає значних коливань залежно від історичної, культурної тощо особливості міст, у передвоєнний час вона скрізь невинно зростала.

До рекреаційно-туристичних ресурсів належать об'єкти природного та історико-культурного середовища, які можуть бути використані для організації рекреаційної та туристичної діяльності [3]. В умовах війни зниження рівня використання цих ресурсів має як пряму так і опосередковану причину. Пряма – полягає в руйнуванні в наслідок ракетних обстрілів туристично привабливих

об'єктів (історичних будинків, споруд сакрального призначення, об'єктів природи). Опосередкована – полягає в зниженні рівня рекреаційно-туристичного відвідування міст, оскільки існує загроза їх обстрілів. Як наслідок відбувається зниження рівня рекреаційно-туристичного потенціалу міст.

Такий потенціал сприймають як сукупність природних, культурно-історичних і соціально-економічних передумов організації рекреаційно-туристичної діяльності у межах певних міст, а також як певний обмежений запас рекреаційно-туристичних ресурсів доступних для використання. Так, на сьогодні зниження рекреаційно-туристичного потенціалу міст фіксується в межах 40-50 % в Західному регіоні України. Як наслідок міські бюджети недоотримують значних фінансових вкладень.

Порушується рекреаційно-туристичне збалансоване ресурсокористування.

Його сприймають як процес контрольованого безперервного використання відповідних ресурсів, за якого економічний ефект досягається за збереження й відновлення екологічного потенціалу в містах, при цьому повинна зменшуватися імовірність виникнення і розвитку екологічних ризиків. [4] Такі порушення пов'язані з руйнуванням певних атрактивних споруд, а також з утворенням екологічно небезпечних явищ переважно унаслідок руйнування промислових об'єктів. Основу рекреаційно-туристичних ресурсів складають ресурси історико-культурні у вигляді привабливих (атрактивних) пам'яток історії, архітектури, археології, місць, які пов'язані з життям і діяльністю видатних історичних осіб, територій, де збереглися яскраво виражені етнографічні особливості, культові споруди, музеї, картинні галереї тощо, тобто всі ці рекреаційно-туристичні ресурси приваблюють людей і спроможні задовольнити їхні духовні потреби, втамувати жагу до пізнання, забезпечити зміну довкілля для психоемоційного відновлення особистості. [2] В умовах російської агресії до таких ресурсів додаються місця де яскраво проявляються саме її наслідки: зруйновані будівлі, вигоріли споруди тощо. Вони також мають певне атрактивне значення й слугують складовими рекреаційно-туристичних ресурсів у вигляді наслідків війни.

З подібними ресурсами тісно пов'язаний ресурсний простір, який традиційно вважали певною частиною двомірного географічного простору, який використовує одинична система для одержання необхідної кількості речовини й енергії. [1] В умовах міських територій – це їх простір, який використовує ресурсно-туристична індустрія з метою забезпечення рекреаційно-туристичної діяльності. Такий простір в умовах військової агресії найчастіше має тенденцію до зменшення, оскільки певні території міст стають небезпечними для життя й здоров'я рекреаційно-туристичних груп. При цьому актуальними стають потреби у забезпеченні відвідуваних об'єктів бомбосховищами. Зменшення ресурсного простору для рекреаційно-туристичної діяльності в містах знижує й рівень її прибутковості, а відповідно й наповненості міських бюджетів.

У перспективі після завершення війни Україна може розраховувати на значний притік туристів з цілого світу. Такі надії пов'язані з підвищенням психологічної привабливості українського населення, яке було спроможне

перемогти росію, а також з ознайомленням варварськими наслідками російської агресії.

З часом обов'язково відбудеться розширення ресурсного простору для рекреаційно-туристичної діяльності в містах за рахунок виходу на приміські території.

Обов'язково будуть підвищуватись інтегральні ресурси, складові яких пов'язані з рекреаційно-туристичною діяльністю. Загалом такий інтегральний ресурс є системним утворенням, яке експлуатується різними господарськими галузями і підтримує галузі рекреаційно-туристичної індустрії. Сьогодні більшість економічних галузей міста складають єдиний інтегральний ресурс, який інтенсивно використовується мешканцями, а відповідно й рекреаційно-туристичними групами. Отже, розвиток рекреаційно-туристичної індустрії міст – це справа всієї міської економічної структури. В умовах післявоєнної відбудови саме це спроможне найбільш швидкими темпами забезпечити фінансові надходження до міських бюджетів.

Список використаних джерел:

1. Арманд А.Д. *Самоорганизация и саморегулирование географических систем*. Москва: Наука, 1988. 261 с.
2. Масляк П. О. *Рекреаційна географія : навч. посіб.* Київ. Знання, 2008. 343 с.
3. Назарук М.М. *Соціальна екологія: взаємодія суспільства і природи*. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2013. 348 с.
4. Приходько М.М. *Планування і конструювання екологічно безпечних геосистем: методичні рекомендації*. Івано-Франківськ: Симфонія Форте, 2013. 68 с.

УДК 911.3

ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ ТА МЕТОДОЛОГІЯ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПІСЛЯВОЄННОГО РОЗВИТКУ МІСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА (НА ПРИКЛАДІ МІСТА ХАРКІВ)

С.С. Чехов

sergeychehov@gmail.com

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Тривалий час проблеми фундаментальної методології не посідали належного місця в науці через механістичність або релігійність тих чи інших філософських поглядів на світ. Зразком пізнання тривалий час були принципи механіки, розроблені Г. Галілеєм і Ф. Декартом. Суттєвий поштовх для розвитку філософської методології дали І. Кант та Г. В. Ф. Гегель, які почали розглядати закономірності самого мислення: сходження від конкретного до абстрактного, суперечності буття і мислення та ін. Універсальним

інструментом для всіх наук стала діалектична логіка. Це пов'язано з тим, що принципи *діалектики* відбивають взаємозумовлений і суперечливий розвиток явищ і процесів, єдність і боротьбу протилежностей, перехід кількісних змін в якісні і навпаки, причинно-наслідкові зв'язки, причини і механізм саморозвитку природи, суспільства і мислення, суперечність між сутністю і явищем, змістом і формою тощо. Так, на основі принципу всезагального зв'язку, який є важливою засадою діалектики, формулюється така методологічна настанова: аби уникати однобічності у вивченні об'єкта, необхідно врахувати всі його суттєві аспекти й зв'язки в реальному світі. Цей принцип дозволяє уникати таких крайнощів, як *софістика*, що ґрунтується на висвітленні якоїсь окремої властивості предмета, незалежно від її важливості (суттєвості) з-поміж інших його рис, та *еклектики*, яка характеризується довільним об'єднанням різнорідних, внутрішньо не пов'язаних між собою характеристик предмета [1].

Філософські методи – це не жорстко фіксовані регулятиви, а система «м'яких» принципів, операцій, прийомів, що носять всезагальний, універсальний характер, тобто знаходяться на вищих «поверхнях» абстрагування. Вони задають лише найбільш загальні регулятиви дослідження, його генеральну стратегію, але не замінюють спеціальні методи і не визначають остаточний результат пізнання прямо і безпосередньо [3].

За М. Пістуном, у широкому розумінні термін «методологія» означає світогляд ученого, а у вузькому – сукупність методів і засобів дослідження, що застосовуються у даній галузі знань [6]. Головна мета методології – вивчення й аналіз методів, засобів, прийомів, за допомогою яких отримують нові знання в науці на емпіричному, теоретичному та метатеоретичному рівнях пізнання [4]. За В. Сергієнко, метод – це сукупність певних правил, прийомів, способів, норм наукового пізнання і практичної діяльності [7]. У процесі наукового дослідження необхідно розуміти також поняття «*методика наукового пізнання*», котре виражає певну послідовність вирішення конкретного наукового і практичного завдання, а також сукупність і порядок застосування відповідних методів дослідження. Основне призначення методики дослідження полягає у тому, щоб на основі відповідних принципів (вимог, умов, обмежень, приписів тощо) забезпечити успішне вирішення визначених мети і завдань наукового дослідження [2].

Згідно із поглядами Мезенцева К.В., методологія суспільно-географічного дослідження – це сукупність світоглядних, загальнонаукових та концептуальних суспільно-географічних орієнтирів вченого, з одного боку, та сукупність способів, засобів, методів, прийомів та процедур науково-пізнавальної діяльності, які об'єднані метою дослідження та покликані виконати поставлені задачі даного суспільно-географічного дослідження. Зазвичай методологію наукової діяльності розглядають як багаторівневу. Інтерпретуючи основні підходи щодо конкретної галузі знань – суспільної географії, можна виділити чотири рівні методології суспільно-географічного дослідження [5]:

- перший рівень – *філософська методологія*, що забезпечує формування певних світоглядних орієнтирів дослідника, зокрема розуміння суті

- процесів, розвитку, еволюції, причинності, ціннісної орієнтації, співвідношення об'єктивного і суб'єктивного тощо;
- другий рівень – *загальнонаукова методологія*, або методологія міждисциплінарних підходів – сукупність загальнонаукових поглядів, методологічних підходів щодо трактування об'єкту, його структури, розвитку, функціонування, організації, а також засобів суспільно-географічного дослідження;
  - третій рівень – *суспільно-географічна методологія*, тобто основні вчення даної науки та окремі суспільно-географічні концепції, що зумовлюють вибір об'єктів, визначення принципів, способів, методів, прийомів та процедур суспільно-географічного дослідження.
  - четвертий рівень – *методика і техніка суспільно-географічного дослідження*. Цей рівень характеризується вибором конкретних методик, методів, методичних та технічних прийомів, виходячи із обраних філософських, загальнонаукових та власне суспільно-географічних засад, специфіки об'єкту суспільно-географічного дослідження [5].

Виходячи із вищеперелічених методологічних рівнів та складових суспільно-географічного дослідження (відповідно до специфіки обраного об'єкту дослідження – «міського середовища», поставлених мети і завдань) було укладено таблицю методів суспільно-географічного дослідження післявоєнного розвитку міського середовища (на прикладі міста Харків).

Методи суспільно-географічного дослідження післявоєнного розвитку міського середовища (на прикладі міста Харків) (побудовано автором за даними [1, 3, 4, 5])

Методологічний рівень	Метод	Використання в дослідженні регіональної системи розселення
Філософський	Діалектичний метод	Для виявлення протиріч під час обрання моделі відбудови міського середовища.
	Методи індукції та дедукції	Для вивчення понівечення території міста Харків виходячи зі ступеню руйнування окремих складових його міського середовища (будівель, споруд, інженерних мереж тощо) та формування плану комплексного відновлення його території.
Загальнонауковий	Метод аналізу та синтезу	Для уявного розчленовування (містобудівного зонування) території міста Харків з урахуванням форм функціонального використання та адміністративного поділу міста та подальшої оцінки просторових втрат міського середовища: ступінь руйнування просторових елементів міста – центру, секторів (районів) та передмість. Це дозволило б отримати географічне (просторове) уявлення про загальну картину єдиного міського простору, як стосовно зруйнованих його територій так і не постраждалих частин міста та околиць.
	Метод узагальнення	Для узагальнення історичної інформації про існуючі моделі та приклади повоєнного відновлення міського середовища; за допомогою даного методу будуть узагальнені статистичні дані,

	інформація, отримана з літературних джерел стосовно практики відновлення (чи консервації) понівеченого міського середовища.
Метод опису	Для визначення теоретико-методичних основ дослідження відродження понівеченого міського середовища, зокрема для вивчення понятійно-термінологічного апарату дослідження, типів існуючих моделей відбудови населених пунктів і територій, особливостей їх застосування стосовно міста Харків.
Метод моделювання	Для побудови моделей відновлення міського середовища.
Метод систематизації (групування та ранжирування)	На основі виявлених територіальних особливостей пошкодження міського середовища для формування системного підходу до його відновлення. Метод <i>ранжирування</i> буде використано для визначення позиції міста Харків та окремих його районів поміж інших зруйнованих (пошкоджених) населених пунктів України. Метод <i>групування</i> – для класифікації окремих об'єктів та територіальних одиниць (за ступенем руйнування, можливістю до повного або часткового відновлення, рівнем суспільної небезпеки – необхідність розмінування тощо).
Історичний метод	Для визначення меж територій, які мають ознаки історичної чи архітектурної спадщини для їх подальшого відновлення (у тому числі з консервацією руїн/конструкцій та збереженням довготривалої просторової функції історичного пам'ятного місця). Вивчення міжнародного досвіду повоєнного відновлення країн, окремих регіонів та міст світу в історичному аспекті.
Математико-статистичний метод	Для збору первинних статистичних матеріалів, їх обробки та аналізу відповідно до визначеної мети дослідження, проведення кластерного аналізу при класифікаційному аналізі пошкоджених об'єктів та територій міста Харків.
Метод формалізації	Для відображення змісту, характеристик, форми, структури зруйнованого міського середовища та потенційних моделей його відновлення.
Графічний метод	Для відображення та візуалізації отриманих результатів дослідження, наочного зображення процесів і явищ, виявлення тенденцій і закономірностей відновлення міського середовища, визначення взаємозв'язків між аналізованими показниками в просторі та часі, одержання висновків про наявність і напрям таких зв'язків.
Метод рейтингових оцінок	Для присвоєння окремим будівлям, спорудам, територіальним одинцям міста рейтингових показників при проведенні суспільно-географічного аналізу (ступінь зруйнованості, першочерговість відбудови, рівень екологічної небезпеки та інші).

Суспільно-географічний	Порівняльно-географічний	Для порівняння та співставлення понівеченого міського середовища Харкова (як в цілому, так і окремих його складових) із іншими містами та регіонами України та світу.
	ГІС-моделювання	Для збору, обробки суспільно-географічних даних, супутникових знімків тощо задля подальшої побудови моделей відновлення міського середовища.
	Картографічний метод	Для візуалізації та картографування пошкоджених міських об'єктів (територій), споруд, інженерних комунікацій тощо.
	Метод SWOT-аналізу	Для прогнозування стосовно потенційного відновлення міського середовища, визначення сильних і слабких сторін цього процесу, а також можливостей та загроз, котрі можуть виникнути у післявоєнний період під час відбудови міста Харків.

Список використаних джерел:

1. Гончарук Т.В. *Основи наукових досліджень: навч. посіб. / за заг. ред. Т.В. Гончарук.* – Тернопіль, 2014. – 272 с.
2. Каламбет С.В. *Методологія наукових досліджень: навч. посіб / С.В. Каламбет, С.І. Іванов, Ю.В. Півняк Ю.В.* – Дн-вськ: Вид-во Маковецький, 2015. – 191 с.
3. Конверський А.Є. *Основи методології та організації наукових досліджень: навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнтів / за ред. А. Є. Конверського.* – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 352 с.
4. Ліпич Л.Г. *Методологія та організація наукових досліджень: навч. посіб. / Л.Г. Ліпич, С.М. Бортнік, І.Г. Волинець та ін.; за заг. ред. Л.Г. Ліпич.* – Луцьк: Вежа-Друк, 2018. – 220 с.
5. Мезенцев К.В. *Суспільно-географічне прогнозування регіонального розвитку: Монографія.* – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. – 253 с.
6. Пістун М.Д. *Основи теорії суспільної географії / М.Д. Пістун* – К.: Вища шк., 1996. – 231 с.
7. Сергієнко В.В. *Філософські проблеми наукового пізнання: навч. посіб. / В.В. Сергієнко* – Кременчук: Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, 2011. – 103 с.

ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ НА СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЯХ: ЗАГРОЗИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

¹*С.Г. Ярьоменко, ²Т.В. Гоголь*

syaromenko@gmail.com, tgogol@ukr.net

¹*Познанський економічний університет, м. Познань; Інститут розвитку села та сільського господарства, Польська академія наук, м. Варшава, Польща*

²*Національний авіаційний університет, м. Київ, Україна; Інститут розвитку села та сільського господарства, Польська академія наук, м. Варшава, Польща*

Культурна спадщина є важливою складовою національного надбання. Це стосується як рухомих і нерухомих об'єктів, так і нематеріальної спадщини. Повномасштабне вторгнення Росії на територію України 24 лютого 2022 року також спричинило масштабні руйнування об'єктів культурної спадщини. Повномасштабне вторгнення є продовженням російської військової агресії з 2014 року [5]. Території, які тривалий час знаходяться під окупацією, теж зазнають ризику неналежного збереження та консервації об'єктів культурної спадщини. Передовсім, йдеться про Автономну Республіку Крим, східні, південні регіони, а також регіони, які були окуповані з початком повномасштабного вторгнення Росії [12, 13]. Таким чином, маємо зазначити, що територія України має різний ступінь інтенсивності проведення бойових дій. Актуальний список адміністративних одиниць України, що знаходяться в зоні проведення бойових дій, під окупацією або визволені з окупації публікуються з певною періодичністю [3, 4].

Головними питаннями відновлення та збереження культурної спадщини України є такі:

– наявність необхідної доступної та повної інформації щодо руйнування та пошкодження об'єктів культурної спадщини; ведення реєстру об'єктів культурної спадщини, які мають різний ступінь ушкодження, використовуючи сучасні технології передачі інформації. Наприклад, при відновленні культурної спадщини в Хорватії, Боснії і Герцеговині, часто такі об'єкти реєструвались без використання доступної інформації. В Україні активно обговорюється та реалізується в частині регіонів України питання візуалізації найбільш цінних об'єктів в 3D-форматі [1, 2, 7, 8]. Ведення реєстру пошкоджених та знищених об'єктів є важливим етапом для відновлення у майбутньому таких пам'яток, управлінням об'єктами культурної спадщини та адмініструванням коштів для відновлення і реконструкції пам'яток;

– залучення усіх зацікавлених сторін до реєстру об'єктів, що постраждали від війни, а також у процес відновлення даних об'єктів. Аналізуючи документи щодо відновлення спадщини в Хорватії, Боснії і Герцеговині слід зазначити, що в такому процесі була значна участь міжнародних організацій, серед яких

ЮНЕСКО, ICOMOS, європейські фонди та організації [14]. В даному випадку виникає питання залучення місцевих громад до упорядкування та процесу відновлення культурної спадщини, передусім нерухомої, яка має значення для життєдіяльності спільнот. Дана парадигма розглядає залучення місцевих спільнот разом з місцевою владою, в сукупності з міжнародними організаціями, державними інституціями, іншими зацікавленими сторонами [11];

– аналіз географії поширення культурної спадщини України, взаємозв'язок об'єктів, що зазнали руйнувань та ушкоджень, а також регіонів різної інтенсивності військових дій. Досвід Боснії і Герцеговини говорить про те, що часто такі руйнування є проявом культурного геноциду проти держави, на території якої відбувається війна [10]. Відновлення таких об'єктів має відбуватись при активній участі місцевої влади та місцевих спільнот, а відновлені суспільні блага будуть слугувати для потреб спільноти як адміністративної одиниці (через інструменти управління, фінансування), так і суспільної одиниці (окремої спільноти, етнічної чи релігійної групи).

Захист та відновлення культурної спадщини є процесом, що передбачає включення не тільки державних та місцевих органів влади, а також місцевої спільноти, фахівців з відновлення спадщини, управління процесом відновлення та розбудови. На даний момент у реєстрі об'єктів, що зазнали руйнувань від російської агресії, нараховується 519 одиниць. Найбільша кількість таких об'єктів розміщена в зоні бойових дій (83 об'єкти в Донецькій, 40 об'єктів в Луганській, 56 – в Харківській, 34 об'єкти в Київській області, 28 – в Чернігівській тощо) [9].

Державне управління охороною культурної спадщини належить до компетенції Кабінету Міністрів України, а на регіональному та локальному рівні управляється органами влади, що реалізують політику в сфері охорони культурної спадщини. На нижчих адміністративних рівнях (область, автономна республіка, міські ради Києва та Севастополя) органи виконавчої влади мають департаменти, що опікуються культурною спадщиною, її збереженням та управлінням існуючих об'єктів [6]. Проте на сільських територіях, на рівні новоутворених районів та громад (передусім, сільських та селищних) такі функції не передбачені. Тому процеси ведення реєстру об'єктів, пошкоджених російською військовою агресією потребують активного включення місцевих адміністрацій, місцевих спільнот.

Перепонами в упровадженні заходів щодо збереження культурної спадщини України на сільських територіях в умовах військової агресії є: організаційні та кадрові – дефіцит кваліфікованих кадрів на місцевому рівні та відсутність налагоджених взаємозв'язків між управлінськими одиницями на різних адміністративних рівнях після проведення адміністративної реформи; ресурсні – можливості технологічної інфраструктури для внесення даних на електронні носії, передачі до загальної бази даних, захист даних від зовнішнього впливу; наявність необхідних фінансових ресурсів для залучення зацікавлених сторін.

Необхідність створення на рівні низових адміністративних одиниць представництв департаментів з управління об'єктами культурної спадщини, які

мають займатись питаннями збереження пам'яток є актуальним, і потребує залучення місцевих спільнот задля збереження в майбутньому культурної спадщини не тільки місцевих громад, але й спадщини України.

Список використаних джерел:

1. Бровінська М. В Україні створили цифровий архів зруйнованої культурної спадщини. Де 3D-моделі будівель, які знищили росіяни. *Dev Україна*. 1 листопада. Режим доступу: <https://dev.ua/news/site-3d-1667288408> (дата звернення 08.11.2022).
2. Логвиненко Б., Греков С. та ін. Як зберегти цифрову спадщину. *Ukrainer*. Режим доступу: <https://ukrainer.net/zberehty-tsyfrovi-spadshchynu/> (дата звернення: 08.11.2022).
3. Про затвердження Переліку територіальних громад, що розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій або які перебувають в тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні) станом на 25 квітня 2022 року: Наказ Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 25.04.2022 №75. Режим доступу: <https://www.minre.gov.ua/en/doc/doc/66> (дата звернення: 09.10.2022).
4. Про внесення змін до наказу Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 25 квітня 2022 року №75: Наказ Міністерства з питань реінтеграції від 17.10.2022 №233. Режим доступу: <https://www.minre.gov.ua/doc/doc/98> (дата звернення 08.11.2022).
5. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 №64/2022. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/64/2022#Text> (дата звернення: 09.10.2022).
6. Про охорону культурної спадщини України: Закон України від 08.06.2000 №1805-III. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14?lang=en#Text> (дата звернення: 10.10.2022).
7. Трикіша О. Оцифрування української культури: волонтери створюють 3D моделі пам'ятників на випадок знищення Росією. Сьогодні, 13 квітня. Режим доступу: <https://tech.segodnya.ua/ua/tech/ocifrovka-ukrainskoj-kultury-volontery-sozdayut-3d-modeli-pamyatnikov-na-sluchay-unichtozheniya-rossiey-1614750.html> (дата звернення: 08.11.2022).
8. Цветкова С. Зруйновані об'єкти Харкова моделюють в 3D. Суспільне: Новини. Режим доступу: <https://suspilne.media/295346-zrujnovani-pamatki-harkova-modeluut-v-3d/> (дата звернення 08.11.2022).
9. Destroyed Cultural Heritage of Ukraine. Available at: <https://culturecrimes.mkip.gov.ua/> (Access 09.08.2022).
10. Hadžimuhamedović, A. (2019). *Participative reconstruction as a healing process in Bosnia / Post-conflict and Post-Disaster Reconstruction and Recovery*. UNESCO. Available at: <https://whc.unesco.org/en/reconstruction/> (access 08.11.2022).
11. *Managing Cultural World Heritage. Resource Manual* (2013). UNESCO. 155 p.
12. Mallard, T. (2022). *Damages Cultural Sites in Ukraine Verified by UNESCO*, 6 October 2022. Available at: <https://www.unesco.org/en/articles/damaged-cultural-sites-ukraine-verified-unesco> (Access 09.10.2022).
13. Pasikowska-Schnass, M. (2022). *Russia's War on Ukraine's Cultural Heritage*. European Parliamentary Research Service. Available at: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2022/729377/EPRS_ATA\(2022\)729377_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2022/729377/EPRS_ATA(2022)729377_EN.pdf) (Access 09.10.2022).
14. *War Damage to the Cultural Heritage in Croatia and Bosnia-Herzegovina Presented by the Committee on Culture and Education. Second Report. Document No. 6869, 17 July 1993*. Available at: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=7222&lang=EN> (access 17.10.2022).

DEFENSE POLICY AND NATIONAL SECURITY OF TWO POWERFUL ORGANIZATIONS – THE US AND THE EU

*Y.Y. Karpikova, Yu.I. Kandyba, K.Yu. Sehida, I.I. Poprozman
evgeniyakarpikova0112@gmail.com, yuriy.kandyba@karazin.ua,
kateryna.sehida@karazin.ua, poprozman228@ukr.net
V.N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, Ukraine*

The EU is a powerful political and economic union, comprising 27 member states, mostly in Europe. This union began to function with the accession of the first six countries (France, Germany, Italy, Belgium, Luxembourg and the Netherlands), originally called the European Steel and Coal Community. Later, the accession of many European countries began and in 1993 it was changed to the current name of the union - the European Union. The European Union has long been a powerful and coherent union. Attention should be drawn to the complex internal organisation of the union. The processes of idea generation, decision-making and implementation as well as the generation of strategic plans are ambiguous and different from other organisations. Many processes are invisible to external observers, take place at different levels of governance and are driven by controversial factors. The key objective of the EU is to direct forces towards preserving peace and maintaining security within the union. External and internal security depend directly on the environment outside the union [4].

The USA is the largest state located in North America, bordering on three large states (Russia, Canada and Mexico). The country has a significant influence on the world stage in the following areas: economy, politics, culture, science, technology and defense. The emergence of the United States as a superpower is characterized by the period after the end of World War II. The victory influenced the opinion of Americans and strengthened their positions in the sphere of economics and politics, and also contributed to the promotion of the topic of human rights. The end of the war served as a kind of turning point, which changed all spheres of the country's life. The key task of subsequent authorities was to implement various obstacles that would minimize the risks of a wide range of conflicts. The opinion of many politicians was that the strategic security game was the presence of atomic weapons.

The US is the EU's priority and key international partner. The US is described as a major and reliable ally as well as a strategic partner. The EU-US partnership is signed by the North Atlantic Treaty. Of note is the bilateral document, the Transatlantic Charter (which was aimed at defining a post-World War II peace order for the partners). The relationship between the European Union and the United States is not particularly in need of treaty backing. They have connections in different sectors: investment, economy, economic complexes, US military presence in the EU,

trade and technology. Despite this, the U.S. finds it disadvantageous to build relations with the European Union states as a single bloc. The U.S. prefers to cooperate with each EU country separately for more effective cooperation. The heads of the EU have a negative attitude towards Washington's tendency to use military force unjustifiably in international affairs. [3]

A topical and important issue is the defense policy of two powerful political associations - the EU and the USA. Defense policy characterizes and establishes certain strategies and plans for the development of defense and ensuring the security of states. Includes defense management and defense planning, these characteristics are aimed at the implementation of policy.

As for the security of the EU, the work of all member states of the union is aimed at ensuring the security of Europe. The common defense policy of the European Union was created in 1999 in the Cologne European Council, this decision was necessary and important. It should be noted that intensive development within the union of this direction has been observed since the late 1990s. In 2004, an official organization, the European Defense Agency, was created. The direction of defense policy acts as a kind of basis for studying foreign and security policy. There remains the question of the effectiveness and prospects of a significant introduction of defense technologies in a global context. On the one hand, this integration, which is aimed at providing security and defense, is ineffective with a low percentage of benefits. On the other hand, ambitions and the desire to reach the world level and be characterized as a strong participant lead to relatively active development. A defense policy strategy enables the alliance to counter present and future armed conflicts and threats. The most effective and significant event related to European defense and security is the adoption of the Treaty of Lisbon (2007). The main objective of the treaty was to increase the efficiency and role of the European Union; strengthening democratic legitimacy and unifying the activities of the union. The year 2016 was characterized by the entry into force of the EU Global Strategy in the field of foreign and defense policy, security policy. The strategy emphasizes the creation of new partnerships and the strengthening of real relationships in order to more effectively address the global problems of the world. Since the adoption of the defense guidelines in 2016, the EU has begun to face a lot of obstacles that affect the prestige and the progress made so far. The main obstacles are: the uncertainty of strategic autonomy; lack of EU accountability and transparency in defense matters; reduction in the percentage of financing for the defense sector; coronavirus pandemic. Recently, the EU's defense priorities have changed. This was influenced by the exit from the union of Great Britain, the spread of coronavirus disease and the undermining of the economy. Unfavorable prospects and forecasts are due to crises and a change in investment priorities from defense to healthcare. In 2022, the first Common Security and Defense Strategy of the European Union was approved. The head of EU diplomacy is Josep Borrell, who called for more defense spending. One of the issues was the emergence of a corps of rapid reaction forces, which will have more than 5,000 troops.

The purpose of the European Union is to carry out a variety of military tasks and participate in various military conflicts. Through its actions, the union shows the

desire of countries to resolve international conflicts and support partners. Key operations in which the military from the EU states take part: the fight against maritime piracy (coastal waters of Somalia); fight against guides of migrants to the Mediterranean Sea (since 2015); support for peace and stability in Bosnia-Herzegovina (since 2004); specialist training missions (Somalia, Mali, Central African Republic); internal security and border control (Sahel, Middle East, Ukraine, Georgia) [6].

The US Department of Defense is the executive body of the US government, whose purpose is to ensure national security and oversee the country's armed forces. The original purpose of this body is to provide, through military force, a firm basis for US national policy. The key role in defense policy is played by the president of the country. Constitutional provisions give Congress the power to declare war. The last time the country officially declared war dates back to December 8, 1941, this decision was due to the Japanese attack on Pearl Harbor. Also, the United States conducted large-scale wars without declaring war (Vietnam, Korea, the Persian Gulf). At the present stage, a well-thought-out and effective defense policy is in great need. The United States opposes the revisionism of three main directions (China, the Middle East and Russia), it is they who influence the important interests of the country and allies. These states are trying in various ways to change the international system, which is led by the United States and provides stability and prosperity for a long period of time. As for the country's defense policy, it should include many factors and competitive components. For example, the interests of the nation, security on the territory of the country, military plans, current doctrine, effective strategies, the structure of the alliance.

It will be relevant to compare defense policy during the Cold War and today. During the Cold War, the conflict between the US and the Soviet Union developed rapidly, this situation and arms competition determined the US strategic defense plan and the production of intercontinental ballistic missiles. The US government created the most influential document during this period - a 58-page memorandum, which was declassified only in 1975. The main danger for the country was considered the Soviet Union, this is due to the increase in the number of weapons, including nuclear weapons. The United States has set a goal to massively increase the country's weapons and forces. During the Cold War, the Pentagon maintained a policy of "containment" in order to prevent Soviet expansion. America's military did not contemplate a plan to end the Cold War and found itself without a strategy after the collapse of the Soviet Union. As for the present, new strategies have changed the priority of threats - the main strategic competitor (China), the presence of significant threats and conflicts (Russia), constant threats (North Korea). Russia (despite its weakness at the geopolitical level) occupies one of the main places in the list, it is a key military threat to the United States and European countries, this can be seen in the example of Ukraine, where it is waging a brutal war. The United States has a huge strategic potential and is actively investing in technologies for defense. The strategy also includes maintaining close relationships with allies and developing joint strategic plans [1]. It should be noted US defense assistance to Ukraine. The US

Senate voted to provide \$40 billion in aid to Ukraine. The country provides heavy weapons and equipment.

Of note are a number of major official national security documents that cover different time spans and different government agencies. In 1996, a volume was released that includes a number of documents that characterize the state of national intelligence about Soviet strategic capabilities and plans from the 1950s to 1983. These documents included the most important missions during the Cold War. The documents were declassified, they indicated the history of American intelligence and the relationship between the United States and Russia [5]. Under the government led by Donald Trump, the Air Force Arctic Strategy was launched. The strategy points to the state of the Arctic as safe and stable, which protects the national interests of the United States. Statement by the Secretary of the Air Force – Barbara Barrett "The Arctic is among the world's most strategically significant regions - the keystone from which the U.S. Air and Space Forces exercise vigilance" most clearly conveys the essence of the document [2]. As for the example of a document under the government of the current US President, Joseph Biden, its name is the US Indo-Pacific Strategy. The main provisions of the strategy: The Indo-Pacific region is important for the security and prosperity of the United States; the region has the largest number of military personnel outside the United States; supports 3 million jobs; acts as an investment source in the amount of $\approx$ \$900 billion. After the end of the war, the United States began to create strong ties with the region through treaty alliances with countries such as Japan, Australia, the Philippines, Thailand, and the Republic of Korea. This process included maintaining the security and development of the country. Now the primary tasks are to determine the ability of the region to withstand climate change; restore the economy, the quality of life of the population, modernize the health care system after the pandemic; upholding the principles of openness and transparency that lead to the success of the region. [7]

«The future of each of our nations-and indeed the world - depends on a free and open indopacific enduring and flourishing in the decades ahead” - President Joe Biden Quad Leaders’ Summit September 24, 2021.

Foreign and defense policy is a broad strategy for the EU and the US. The main values that are the basis of foreign policy, which should be promoted to the world by the EU and the US, are the preservation of peace and security, prosperity, democracy, world order. Development and peacekeeping strategies are enshrined in treaties. Funds are needed to implement the points of the agreement and maintain relations with partners. External and internal security have common criteria and are intertwined: internal security includes the manifestation of interest in maintaining peace in neighboring countries and regions; implements conflict prevention and human security. As for prosperity, it aims to improve the well-being of the population.

It can be summarized that over the past 20 years, political changes in the European Union have created the conditions for a modern understanding of a purely European spatial security. The concept of development of defense policy is characterized by a clear and comprehensive approach, the definition of new threats and conflicts, the definition of common values for European states. Previously, EU

security and defense issues were completely influenced by NATO, the UN; now it is only the internal policy of the EU that influences. They created their own military instruments of influence on world defense and security policy. The Union conducted 23 missions and military operations on three continents (for example, the protection of refugees in Chad; the fight against piracy (Somalia); actions after a large-scale tsunami in the province of Aceh).

As far as the US is concerned, before the government under Donald Trump, the military was in decline. The President developed the military-industrial base, increased funding for the troops, created the US Space Force; decided to modernize nuclear forces and missile defense. The United States is playing a significant and stabilizing role in the main regions, protecting partners and allies. In modern times, planning and a sufficient amount of investment in the field of national security and defense help the country supply military forces and equipment to remote territorial points of the world to counter military conflicts or aggression. The United States is not subject to direct aggression using weapons, but is facing a number of problems (climate change; economic crisis; consequences of the coronavirus disease; internal and external terrorism; information "war" and cyber attacks).

References:

1. *Atlantic Council: The next National Strategy is coming* (2022). date of the application: 20.05.2022 <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/the-next-national-defense-strategy-is-coming-these-seven-points-are-key-to-understanding-it/>
2. Barbara Barrett (2020). *Arctic Strategy. The department of the air force. Washington*
3. Bromund T., Coffey L., Riley B. *The Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP): Economic Benefits and Potential Risks* (2014) date of the application: 17.05.2022 <http://www.heritage.org/research/reports/2014/09/the-transatlantic-trade-and-investment-partnershipttip-economic-benefits-and-potential-risks>
4. *CyberLeninka: The European Union as one of the leading international players. date of the application: https://cyberleninka.ru/article/n/evropeyskiy-soyuz-kak-odin-iz-veduschih-mezhdunarodnyh-igrokov*
5. Donald P. Steury (1996). *Intentions and capabilities: estimates on Soviet strategic forces, 1950-1983. Washington*
6. *European cooperation in the field of defence* (2019) date of the application: 17.05.2022 <https://www.diplomatie.gouv.fr/ru/politique-etrangere/securite-desarmement-et-non-proliferation/l-europe-de-la-defense/>
7. *The White House* (February, 2022), *Indo-Pacific Strategy of the United States, Washington*

POLITICAL UPHEAVALS AND TRANSITIONS IN THE CONTEXT OF SOUTHEAST ASIA

A.O. Sliptsova

sleptcovaanna@gmail.com

Scientific adviser – PhD in Geography, Associate Professor Ievgeniia Telebienieva, V.N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, Ukraine

Southeast Asia is a unique region in terms of geopolitics and development. This region is unique in terms of political regimes. It is important to study the transitional stages in the countries of the region. Identify the features and main differences in the countries of Southeast Asia. The aim of the work is to study the historical features of the government, how they affected the population. Whether social inequality and social problems in the region are traced through changes in the political life of the region.

In 1965, a communist victory in Indonesia seemed very likely. At that time, the Communist Party of Indonesia was the third largest in the world. However, in the same year, the systematic destruction of the Communist Party of Indonesia (CPI) began. The Indonesian army destroyed the party after a group calling itself the "September 30 Movement". To this day, half a century later, communism is banned in Indonesia [1]. There are more than 10 coups in Thailand. A coup in 1932 ended centuries of royal rule. In 1933, an uprising was aimed at restoring the absolute monarchy. In 1973 student protests for democracy began. In the same year, the resignation of the military government is announced. In 2014, the army commander seizes power. And now in Thailand military power [2]. In Myanmar, the military seized power on February 1, 2021, during which a coup d'état took place. After the victory of the Democratic Party in the elections, the military did not recognize this and seized power. Because of what, a civil war and mass protests began in Myanmar [4]. Fairness and freedom of elections in Thailand, at the moment is not a reality. In 2014, there were the first elections in 8 years, after the coup in Thailand and the seizure of power by the military. The people were not optimistic about the elections, and therefore local activists call the elections in Thailand dishonest and not free. In the 2019 elections, there was hope for the return of democratic power [3]. The Democratic Party won, but the military king remained in power. As for the fairness and transparency of elections in Cambodia. Local activists say that given the influence of the People's Party of Cambodia, it has tight control over politics. Still, Cambodia is still not a benchmark for free and fair elections. In Cambodia, during elections, there is enough violations in the process. Basically, all the problems are related to the lack of democratic rights in relation to citizens [6]. In Southeast Asia, such is the history of monarchies. Thailand currently has a constitutional monarchy, the monarchy in Thailand developed over 800 years and was absolute. As

for Cambodia, there is also a constitutional monarchy. History of the monarchy in Cambodia, Cambodia was a French colony, in 1970 the monarchy was abolished, and communism was established, later in 1993 the monarchy was restored. Brunei is an absolute theocratic monarchy with some features of a constitutional monarchy (Islamic monarchy). Malaysia is a federal constitutional elective monarchy [7].

Myanmar has suffered decades of military rule and repression. Myanmar began a course towards democracy, but the military absorbed power. For 2021, Myanmar faced the Tatmandaw. The coup brought violence, cruelty, and poverty. Since the beginning of independence, there has been military rule in Myanmar after the colony. As for Thailand, after the revolution in 1926, the country was ruled by the military. In modern times, after the coup in 2014, the country was ruled by a military junta. Martial law was introduced and unrest in power. After 2019, the military junta left, a new king of Thailand was chosen, but he is also a military man. In Indonesia, the history of government was the era of Suharto. Suharto was a military dictator. Suharto led Indonesia through a military dictatorship for 31 years. He believed that his rule would boost the economy of Indonesia and improve the situation. But in the end, his reign led to the collapse of the economy. Suharto's government was based on the strength of the military, which penetrated deeply into all branches of government and the economy. There was no civil freedom and no restriction of dissent [8].

Malaysia has long maintained a configuration in which most Malays considered the government to be legitimate. And many non-Malays have calculated that the government is at least worthy of support. But after half a century of independence, these assessments have become more critical. Many Malays have been alienated by how high-ranking politicians in the government, under the guise of distributive politics, have benefited disproportionately for themselves. Leading theories of one-party dominance underestimate the causal relationship between citizen discontent and electoral struggles, which, by reinforcing those grievances, can promote democratic change [10].

The language issue in the Philippines. In the Philippines, the authorities are promoting the study of English. The policy of the state was that the English language was necessary for the development of a smart nation and a cohesive democratic nation. Laws in the Philippines only support English and Filipino. Other languages are positioned as illegal. The opinion of the population on this account is the legalization of other languages, but at the same time the continuation of the study of English and Filipino languages. In this way, students will raise their native languages to an equal level and also master the national languages. Then the marginalized segments of the population of the Philippines, using their languages, will be able to become full members of society [11].

The question of political legitimacy is still contentious in the case of Singapore, given the extreme views on the tiny island nation. In the case of Singapore, there is an amazing compatibility between a successful state and authoritative governance. Singapore government «tramples on freedom of speech and democracy». But at the same time, the country has a high standard of living and significant economic growth.

In Myanmar, military conflicts are currently taking place, the conflict in Rakhine. This conflict has many causes, including political, religious, social, and

financial ones. The conflict in Rakhine depends on the assimilation of ethno-religious nationalism and identity politics [5].

An important event in the issue of division in Cambodia was the genocide. Which was for 4 years. Citizens suffered at the hands of the Khmer Rouge. The genocide manifested itself in the fact that they forcibly moved people to the countryside where they were forced to work. People died from lack of food, disease, and hunger. Also, religious, and ethnic minorities were subjected to special repressions [12].

In modern Vietnam, citizens face the problem of freedom of speech. The Vietnamese Communist Party has tightened restrictions on freedom of expression, association, peaceful assembly, movement, and religion. Those who criticized the government, or the party were subject to police intimidation, harassment, and physical abuse. The Vietnamese government continued to ban independent or private media.

As for the problems in Bhutan, ethnic cleansing took place there. The expulsion of the Lhotshampa takes place. Bhutan excludes ethnic Nepalese as a nuisance. Many Lhotshamps were forced to flee to Nepal. The oppression in Bhutan began with explosions in the country, but which did not entail casualties [7].

In conclusion, we see that the countries of Southeast Asia have different political regimes and are a diverse region in terms of political regimes. These political regimes lead to repressions and social problems in the state at the moment. In addition, the countries of Southeast Asia that are members of ASEN are trying to take a course towards democracy. It is in this region that the largest number of various political regimes are now in place - transition. Perhaps in the future these problems will not be and democracy will be formed.

References:

1. Van Der Kroef, J.M. (1972) «Origins of the 1965 Coup in Indonesia: Probabilities and Alternatives» *Journal of Southeast Asian Studies*. Cambridge University Press, 3(2), pp. 277–298.
2. Panu Wongcha-um, Kay Johnson. (2020) «Timeline: Thailand's Coups, Kings and Protests. Online: <https://www.reuters.com/article/thailand-protests-youth-history-int-idUSKBN28S1BZ>
3. Pongsudhirak, T. (2008). «Thailand since the coup». *Journal of democracy*, 19(4), 140-153.
4. Russell Goldman. (2021). «Myanmar's Coup, Explained». Online: <https://www.nytimes.com/article/myanmar-news-protests-coup.html>
5. Cuddy, A. (2021). «Myanmar coup: What is happening and why?» *BBC news*. Available at: <https://www.bbc.com/news/world-asia-55902070>
6. Lee Chung Lun. (2022). «Cambodia: No free and fair election can take place in the current political environment». Online: <https://www.civicus.org/index.php/media-resources/news/interviews/5882-cambodia-no-free-and-fair-election-can-take-place-in-the-current-political-environment>
7. McCargo, D. (2005). «Network monarchy and legitimacy crises in Thailand». *The Pacific Review*, 18(4), 499-519.
8. Kershaw, R. (2002). «Monarchy in South East Asia: The faces of tradition in transition». Routledge.
9. Britannica. (2022). «Suharto». Online: <https://www.britannica.com/biography/Suharto>

10. William Case. (2010). «Political Legitimacy in Malaysia: Historical Roots and Contemporary Deficits». Online: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/j.1747-1346.2010.00245.x>
11. Christopher J. Dawe. (2014). «Language Governmentality in Philippine Education Policy» (29)1. Online: <https://repository.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1258&context=wpel>
12. Sinmyung Park. (2021). «Theoretical Explanations of the Prevailing Instability of Myanmar's Rakhine State». Online: <https://www.e-ir.info/2021/06/12/theoretical-explanations-of-the-prevailing-instability-of-myanmars-rakhine-state/>
13. Manual and Guideline. (2021). «2021 Philippines Disaster Management Reference Handbook». Online: <https://reliefweb.int/report/philippines/2021-philippines-disaster-management-reference-handbook#:~:text=The%20Philippines'%20location%20on%20the,eruptions%2C%20landslides%2C%20and%20fires>
14. Prak Chan Thul. (2020). «Cambodia halts mainstream Mekong River dam pland for 10 years, official says». Online: <https://www.reuters.com/article/us-mekong-river-cambodia-idUSKBN215187>
15. Open Development Cambodia. (2021) «Poverty policy and regulation». Online: <https://opendevdevelopmentcambodia.net/topics/poverty-policy-and-regulation/>

UDC 911.3

NATO BOMBING OF YUGOSLAVIA IN 1999: CAUSES, COERSE OF ACTION, CONSEQUENCES AND OPINIONS

A.O. Sliptsova, V.S. Tsyhan

sleptcovaanna@gmail.com, Vlad.tsygan21max@gmail.com

Scientific adviser – PhD in Geography, Associate Professor Ievgeniia Telebienieva

V.N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, Ukraine

The research aims to reveal geopolitical information about the 1999 NATO Bombing of Kosovo. Study the impact and consequences of the military operation on the international relations of transatlantic space. There are goals of the NATO military operation in the article. Study the causes of NATO's entry into the military conflict, the consequences, and results, the course of the army operation on the territory of Yugoslavia, and the opinions and views of the governments of different countries. This military operation is unique and significant in the further development and relations in the geopolitics of the transatlantic space.

The North Atlantic Treaty Organization conducted a bombing campaign against the Federal Republic of Yugoslavia from March 24, 1999, to June 9, 1999.

During this period, NATO received numerous allegations that it had committed serious violations of international humanitarian law [10]. There are the following accusations were made:

- a) NATO acted illegally
- b) That NATO attacked civilian targets
- c) Some of the accusations were from the category of "genocide" and "crimes against humanity"

It is important to note that these accusations are NATO slander. Just like NATO is an organization founded on core principles and values. According to NATO spokesman Javier Solana, NATO was obliged to act in Kosovo to preserve its principles and values. Javier Solana says that there are NATO actions were directed against Slobodan Milosevic and not against the people of Serbia. Just as NATO defends the values of democracy, human rights, and laws, they were obliged to act in the Yugoslavia situation for Milosevic to step back and end his actions [8]. In our opinion, besides the goals of NATO to overthrow Milosevic and preserve the ethnic part of the Albanians, there are several other geopolitical goals. For example, this is to oust Russian influence in these territories after the "Iron Curtain" began to move and to increase NATO's military presence in the Balkan countries confirmed by the construction of the military base on the territory of Kosovo.

In a statement adopted by NATO at a meeting on April 12, 1999, NATO approved that air strikes would continue until Milosevic met all demands that the international community had made. The document stated that Milosevic should withdraw Yugoslav forces from Kosovo. Ensure the end of hostilities, an agreement on the deployment of the international military presence in Kosovo, and the rest. The official statement also indicates that NATO is not waging war against the Republic of Yugoslavia. Officially, NATO was conducting a military operation to protect the civilian population [7].

Regarding the actions of the government of Yugoslavia itself, it is noted that there is an atrocity against the people of Kosovo, which is being committed by the armed forces of the Republic of Yugoslavia. whose actions are a violation of international law? As early as April 12, 1999, it was stated that those who are responsible for the hostilities, violence, and destruction of the inhabitants of Kosovo should be brought before the International Criminal Tribunal in The Hague.

Further, it is worth noting the strategy that NATO adhered to for conducting a military operation in Kosovo. The operation used air forces to destroy military installations from high altitudes. This operation was carried out successfully, and within a few days, NATO destroyed almost all strategic facilities on the territory of Yugoslavia. NATO also launched airstrikes on all critical infrastructure, including bridges, factories, and government facilities. And a well-known NATO strike was on a power plant, the consequences of which harmed the environment [2].

It is important to point out the views and opinions about the NATO bombing of Yugoslavia, and Yugoslavia itself. During the NATO military operation, the Serbian government and media said that NATO was bombing civilians, and the Yugoslav government insisted that NATO troops were hitting civilians. So, the government of Yugoslavia itself, used the population of ethnic Albanians, as a shield of people, for accusation. In addition, the Serbian media spread propaganda that the refugees are ticking only because of the NATO bombing. But the Serbian media did not indicate the flow of refugees caused by the military operation of Yugoslavia.

In the next part of the article, it is worth analyzing an important point on the consequences of the bombing of Kosovo in 1999. What were the geopolitical consequences? What were the military implications? As for the geopolitical consequences of the military operation in Kosovo, one can note the increased military

presence of NATO. Pro-European vector of development in Serbia and Kosovo [6]. During the operation, the goals were achieved, and the Yugoslav government agreed to withdraw its troops from Kosovo, after which NATO completed its military operation. Later, NATO and Yugoslavia signed the Kumanovo Agreement. The agreement was signed between the International Security Forces and the governments of Yugoslavia and Serbia [4]. It was mentioned that NATO was stopping the bombing and the Yugoslav government was withdrawing its troops from Kosovo. It is also worth noting the fate of Milosevic. During the military conflict, he passed it without detention, but later he was accused of war crimes at the International Criminal Tribunal for Yugoslavia. In addition to political consequences after the bombing of Kosovo, economic consequences are not ruled out. After the military operation, there were big economic losses in Kosovo and Yugoslavia itself. There was a fall in GDP. According to official sources, the damage after the military operation was worth more than \$100 million. After all the actions, many important infrastructure elements were damaged: hospitals, schools, roads, Universities, and more [3]. In addition to the damage caused, it is important to note the costs that will have to be spent on the reconstruction of Kosovo. More details are presented in picture 1. About \$3.838,9 million is needed to restore Kosovo. Military operations on the territory of Kosovo severely shook its economic condition. The economic instability of the region is observed to this day. Since Kosovo does not have an official and internationally recognized status of a state.

Area	Direct damage (millions of US\$)	Value of repaired objects (millions of US\$)	Share of the repaired objects on the total damage account
A. Infrastructure	753.8	78.8	10.5%
- Transportation	334.4	31.7	9.5%
- Electric power infrastructure	258	40.0	15.5%
- Other infrastructure	161.4	7.1	4.4%
B. Economic Infrastructure	2,712.3	82.5	3.0%
- Industrial facilities	2,609.9	81.9	3.1%
- Agricultural facilities	27.3	0.6	2.2%
- Tourism and hotel industry	42.8		
- Other	32.3		
C. Non-economic civilian objects	372.8	29.9	8.0%
- Cultural and historical monuments	100.0		
- Public sector facilities	71.8	12.0	16.7%
- Private sector facilities (households)	201.0	17.9	8.9%
Total (A+B+C)	3,838.9	191.2	5.0%

Source: G17 (2000)

Fig. 1. Estimates of the reconstruction after the NATO bombing [12]

As a result of all actions, it is important to mention the current state of Kosovo [11]. Now, Kosovo is a quasi-state. Which is partially recognized, as some countries

do not recognize the independence of Kosovo. Disputes about the status of the state are still going on. I can point out that Kosovo has the exact characteristics of a quasi-state. Since the Republic of Kosovo itself and its inhabitants recognize themselves as independent, have their own political structure, the Constitution, but are not a fully recognized state.

In conclusion, I would like to say that the NATO bombing of Kosovo in 1999 is an important geopolitical event in the Transantarctic space. This situation led to changes in international relations. NATO acted unexpectedly and categorically. After that, a military operation arose to liberate Kosovo from the military security forces of Yugoslavia and change the power of Milosevic. It can be noted that the operation was successful on the part of NATO, military bases of Yugoslavia and important elements for the fulfillment of NATO's goal were destroyed. The hostilities were completed with NATO's victory over Yugoslavia and the liberation of Kosovo. Of course, these military actions had consequences not only positive but also negative. The state of the economy was worsened, the state of the infrastructure was destroyed [1].

In addition, NATO's actions had different opinions from different countries. Someone had a positive opinion on the action, and someone had a negative opinion on these actions. Some countries claimed that NATO had committed a crime against humanity, carried out illegal activities. And fought against the population of Kosovo and killed them. Which contradicts the opinion of NATO and supporters of NATO's actions. So, as the purpose of NATO was to prevent the created conflict and to protect ethnic Albanians from genocide. And, to overthrow Milosevic from power. As a result, opinions were divided between those who believe that the genocide of the Albanians was staged by NATO and those who believe that the genocide of the Albanians was staged by the Yugoslav authorities.

References:

1. Voon, T. (2000). *Pointing the finger: civilian casualties of NATO bombing in the Kosovo conflict*. *Am. U. Int'l L. Rev.*, 16, 1083.
2. Fenrick, W.J. (2001). *Targeting and proportionality during the NATO bombing campaign against Yugoslavia*. *European Journal of International Law*, 12(3), 489-502.
3. Dodds, K. (2001). *Political geography III: critical geopolitics after ten years*. *Progress in human geography*, 25(3), 469-484.
4. Milano, E. (2003). *Security council action in the Balkans: reviewing the legality of Kosovo's territorial status*. *European Journal of International Law*, 14(5), 999-1022.
5. Divak, V. (2008). *Kosovo, the struggle for independence: the history of nourishment and its legacy*. *Political management*.
6. Troude, A. (2019). *The Geopolitical aspects of the 1999 NATO aggression against Yugoslavia*. *David vs. Goliath: NATO war against Yugoslavia and its implications*, 123-136.
7. NATO (12th April 1999). *Statement Issued at the Extraordinary Ministerial Meeting of the North Atlantic Council held at NATO Headquarters, Brussels*.
8. Javier Solana, Tony Blair (22th April 1999). *Press Conference. Given by the NATO Secretary General, Mr Javier Solana, and the British Prime Minister, Mr Tone Blair*.
9. Wise L. (2012). *Was NATO's Intervention in Kosovo in 1999 "Just"?*.
10. *History.com Editors*. (2010). *NATO bombs Yugoslavia*.
11. Mertus, J. A. (2020). *Kosovo*. In *Kosovo*. University of California Press.
12. Maurizio Michael Habib. (2000). *Yugoslavia 2000: The FRY Economy One Year after the Kosovo War*. University College London.

Наукове видання

**РЕГІОН – 2022: СТРАТЕГІЯ ОПТИМАЛЬНОГО РОЗВИТКУ
МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

(24 листопада 2022 р., м. Харків)

Збірник наукових праць

Українською, англійською мовами

Відповідальний за випуск: *Ю. І. Кандиба*

Комп'ютерне верстання: *Н. В. Добровольська*

Підписано до друку 27.12.2022 р. Формат 60x84/16.

Папір офсетний. Друк ризографічний.

Ум. друк. арк. 11,6. Обл.-вид. арк. 13,5.

Наклад 50 пр. Ціна договірна.

61022, Харків, майдан Свободи, 4

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3367 від 13.01.09.

Надруковано з готового оригінал-макету у друкарні ФОП Петров В.В.
Єдиний державний реєстр юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців.

Запис за № 2480000000106167 від 08.01.2009 р.

61144, м. Харків, вул. Гв. Широнінців, 79-В, к. 137,

тел. (057) 778-60-34, e-mail: bookfabrik@rambler.ru